T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

1950-1960 DÖNEMİ TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ SORUNSALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şebnem OĞUZ UZUNER

KOCAELİ 2015

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

1950-1960 DÖNEMİ TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ SORUNSALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şebnem OĞUZ UZUNER

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Esma TORUN ÇELİK

KOCAELİ 2015

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

1950-1960 DÖNEMİ TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ SORUNSALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Şebnem Oğuz Uzuner

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 10.06.2015/11

Jüri Başkanı: Doç. Dr. Esma Torun Çelik

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Funda Selçuk Şirin

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Erol Çetin

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ V
ÖZET VI
ABSTRACT VII
KISALTMALAR IX
GİRİŞ 1
DEMOKRASİ KAVRAMI VE DEMOKRASİNİN GELİŞİM SÜRECİ 1
1. Demokrasi Tanımı ve Antik Dönem Demokrasi Uygulaması 1
1.1. Fransız İhtilali ile Başlayan Dönem 2
1.2. Fransız İhtilali'nden Günümüz Demokrasi Anlayışına 4
1.3. Demokrasinin Temel Nitelikleri 7
1.3.1. Düşünce Özgürlüğü 7
1.3.2. Azınlık ve Çoğunluk 8
1.3.3. Siyasi Partiler 8
1.3.4. Seçim ve Oy Hakkı 8
1.3.5. Laiklik 9
1.3.6. Basın Özgürlüğü 9
1.4. Egemenliğin Kullanılmasına Göre Demokrasi Türleri 10
1.4.1. Doğrudan Demokrasi 10
1.4.2. Yarı Doğrudan Demokrasi 10
1.4.3. Temsili Demokrasi 10
BİRİNCİ BÖLÜM 12
DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNE KADAR TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ 12
1. Osmanlı Devleti Dönemi Demokratikleşme Hareketleri 12
2. Milli Mücadele Dönemi 16
2.1. Amasya Genelgesi 17
2.2. Erzurum Kongresi 17
2.3. Sivas Kongresi 18
2.4. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması 19
2.5. 1921 Anayasası 20
2.6. Saltanatın Kaldırılması 21
3.Cumhuriyet'in İlanından Çok Partili Hayata Kadar Olan Dönem (1923 – 1945) 21
3.1. Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri (1923 – 1930) 21
3.1.1. Halk Fırkası'nın Kurulması 22
3.1.2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması 23

3.1.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ... 25
3.2. 1930 – 1945 Dönemi Uygulamaları ... 26
3.2.1. 1930 – 1938 Atatürk Dönemi ... 27
3.2.2. 1938 – 1945 Dönemi Tek Parti Yönetimi ... 30
3.2.3. Dönemin Demokrasi Bağlamında Değerlendirilmesi ... 32
4. Çok Partili Hayatın İlk Yıllarında Siyasal Hayat (1945 – 1950) ... 33
4.1. Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç ve Dış Nedenler ... 33
4.1.1. İç Nedenler ... 33
4.1.2. Dış Nedenler ... 35
4.2. 1946 – 1950 Dönemi Demokrat Parti ... 36
4.2.1. Demokrat Parti Kurucuları ... 36
4.2.2. Demokrat Parti Kuruluşu ve Programı ... 38
4.2.3. Demokrat Parti Örgütlenmesi ve Parti Gelirleri ... 40
4.2.4. Demokrat Parti'nin Kuruluşuna Verilen Tepkiler ... 42
4.2.5. Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi ... 42
4.2.6. Demokrat Parti İçindeki Muhalefet ... 44
4.2.7. Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi ... 46
5. 1945 – 1950 Dönemi Siyasi Hayat ve Demokrasi ... 48
5.1. İktidar Muhalefet İlişkileri ... 48
5.2. İktidar ve Basın ... 55
5.3. İktidar ve Sivil Toplum Kuruluşları ... 57
5.4. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Yaşanan Gelişmeler ... 58
6. Bölüm Değerlendirmesi ... 60
İKİNCİ BÖLÜM ... 61
DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI DÖNEMİ ... 61
1. 1950 – 1954 Dönemi ... 61
1.1. 1950 Seçim Kampanyası ve Seçimleri ... 61
1.2. 1950 Seçimlerinin İçte ve Dışta Yankıları ... 65
1.3. I. ve II. Menderes Hükümetleri ... 67
1.3.1. I. Menderes Hükümeti ... 67
1.3.2. II. Menderes Hükümeti ... 73
1.4. 1950 – 1954 Dönemi Yapılan Seçimler ... 77
1.5 Demokrasi Bağlamında Demokrat Parti Uygulamaları ... 82
1.5.1 Kadro Değişiklikleri ve Kadrolaşma ... 82
1.5.2 Demokrat Parti ve Dinin Siyasette Kullanılması ... 83

1.5.3 Atatürk Yasası ... 89
1.5.4 Millet Partisi'nin Kapatılması ... 92
1.5.5 Kore Savaşı ve Türkiye'nin Atlantik Paktı'na Kabul Edilmesi ... 94
1.5.6 Demokrat Parti ve Basın ... 96
1.6 İktidar Muhalefet İlişkileri ... 98
1.6.1 Seçimlerin Ardından Cumhuriyet Halk Partisinin İktidara Yaklaşımı ... 98
1.6.2 Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisinin Mallarının Hazineye Devredilmesi ... 99
1.6.3 Üniversite Yasası ... 101
1.6.4 1954 Seçimleri Öncesi İktidar Muhalefet İlişkileri ... 102
1.7 Bölüm Değerlendirmesi ... 104
2. 1954 – 1957 Dönemi ... 106
2.1 1954 Seçim Kampanyası ve Seçimler ... 106
2.2 Seçim Sonuçlarının İçte ve Dıştaki Yankıları ... 109
2.3 III. Menderes Hükümeti Dönemi ... 111
2.3.1 III. Menderes Hükümeti ve Programı ... 111
2.3.2 Seçimlerin Ardından Cumhuriyet Halk Partisi'nde Yaşananlar ... 114
2.3.3 Demokrasi Bağlamında Demokrat Parti Uygulamaları ... 116
2.3.3.1 Memurlar Hakkında Çıkarılan Kanun ... 116
2.3.3.2 Seçim Kanununda Yapılan Değişiklik ... 118
2.3.3.3 Malatya ve Kırşehir'in Durumunda Yapılan Değişiklikler ... 120
2.4 Yerel Seçimler ... 122
2.5 6-7 Eylül Olayları ... 123
2.6 İktidar Muhalefet İlişkileri ... 124
2.7 Demokrat Parti'de Yaşananlar ... 131
2.8 III. Menderes Hükümeti'nin İstifası ... 135
2.9 IV. Menderes Hükümeti Dönemi ... 136
2.9.1 IV. Menderes Hükümeti ve Programı ... 136
2.9.2 Demokrasi Bağlamında Demokrat Parti Uygulamaları ... 141
2.9.2.1 Basın Kanununda Yapılan Değişiklik ... 141
2.9.2.2 Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ... 143
2.9.2.3 Sendikaların Kapatılması ... 144
2.9.2.4 Seçim Kanununda Yapılan Değişiklik ... 144
2.9.2.5 İktidarın Yargı ve Üniversiteye Yönelik Uygulamaları ... 144
2.9.3 İktidar Muhalefet İlişkileri ... 146

2.9.4 Demokrat Partide Yaşananlar 147
2.9.5 Muhalefetin İşbirliği Çabaları 149
2.9.6 Ekonomik Durum 150
2.9.7 1957 Seçimleri Öncesinde İktidar Muhalefet İlişkileri 151
2.10 Bölüm Değerlendirmesi 153
3. 1957 – 1960 Dönemi 155
3.1. 1957 Seçim Kampanyası ve Seçimler 155
3.2. 1957 Seçimlerinin İçte ve Dıştaki Yansımaları 159
3.3. V. Menderes Hükümeti ve Programı 162
3.3.1. Demokrasi Bağlamında Demokrat Parti Uygulamaları 166
3.3.1.1. Meclis İç Tüzüğü'nün Değiştirilmesi 166
3.3.1.2. Demokrat Parti'nin Basın Uygulamaları 168
3.3.1.3. Muhalefeti Tahkikat Kararı 169
3.3.1.4. Ekonomik Kararlar (4 Ağustos 1958 Kararları) 173
3.3.2. İktidar Muhalefet İlişkileri 174
3.3.2.1. İsmet İnönü'nün Yurt Gezileri ve Demokrat Parti İktidarı 185
3.3.3. İsmet İnönü'nün Yurt Gezilerinin Demokrat Parti Meclis Grubu'na Yansımaları 188
3.3.3.1. Demokrat Parti'de Yaşananlar 190
3.4. İktidar Ordu İlişkileri ve Menderes İktidarının Son Günleri 193
3.5. Bölüm Değerlendirmesi 197
SONUÇ 198
KAYNAKÇA 206
ÖZGEÇMİŞ 214

ÖNSÖZ

Türkiye'de demokratikleşme sürecinin en önemli deneyimi Demokrat Parti ile başlamış ve Cumhuriyet tarihinde bir devir kapanmıştır. Kuruluşundan iktidara geldiği zamana kadar izlediği muhalefet ile büyük halk kitlelerinin desteğini arkasına almış, 1950'de, 27 yıldır aralıksız devam eden Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına karşı önemli bir seçim zaferi kazanmıştır. Yaşanan bu değişim hem her iki parti hem de Türkiye açısından yepyeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Bu konuyu seçmemizdeki neden, çok partili hayata geçişin ve Demokrat Parti iktidarı döneminin Türk siyasal hayatında önemli bir kilometre taşı olması ayrıca dönemin olaylarının yarattığı etki ve sonuçların bugün de güncelliğini kaybetmemiş olmasıdır.

Biz bu çalışmada 10 yıllık Demokrat Parti iktidarı süresince yaşanan gelişmeleri demokrasi bağlamında değerlendirmeye, bunu yaparken de konu ile ilgili kitapları, makaleleri, basını, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Demokrat Parti Grup Tutanaklarını taramaya çalıştık. Giriş bölümünde demokrasinin tarihsel gelişimini açıklayıp, birinci bölümde, Osmanlı Dönemi demokratikleşme hareketlerinden başlayarak Demokrat Parti'nin iktidar dönemine kadar olan süreçte Türkiye'de demokrasinin oluşma sürecini mercek altına aldık. İkinci bölümde ise 10 yıllık Demokrat Parti iktidarını 1950, 1954 ve 1957 seçimlerini dönem başlangıcı kabul ederek her bir dönemi ayrı ayrı demokrasi bağlamında incelemeye çalıştık.

Tezi hazırlamamda bilgisi ve tecrübesiyle her zaman yardımcı olan değerli tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Esma Torun Çelik'e, maddi ve manevi desteğiyle hep yanımda olan annem Sıdıka Oğuz ve eşim Tarık Uzuner'e ve manevi varlığını daima hissettiğim babam Enver Oğuz'a çok teşekkür ederim.

Şebnem OĞUZ UZUNER

Kocaeli-2015

ÖZET

Eski Yunan'da ortaya çıkan demokrasi fikri, yüzyıllar içinde farklı uygulanış şekilleri ile yönetim anlayışında yer bulmuştur. Eski Yunan demokrasisi ile çağdaş demokrasi anlayışı arasındaki neredeyse 2000 yıllık zamana rağmen özellikle Fransız İhtilalinden sonra demokrasi toplumların gündemini oluşturan en önemli konulardan biri olmuştur. Ülkelere ve dönemin gerekliliklerine göre değişiklik göstermiş olsa da demokratikleşme hedefi toplumları derinden etkileyen değişikliklere neden olmuştur.

Milli mücadele döneminde ise işgal ve kurtuluş mücadelesinin getirdiği olağanüstü koşullara rağmen Atatürk'ün milli mücadeleyi yönetme şeklinin temelinde halk iradesi ve halkın temsili yer almıştır. Kurulan TBMM Büyük Önder'in demokrasiye olan inancının kanıtı olmuştur. Cumhuriyetten sonra çok partili hayata geçiş denemeleri 1946'da Demokrat Parti kurulana kadar hedefine ulaşmış olmasa da, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin demokrasi isteğini açıkça ortaya koymuştur. 1946'dan 1950'ye kadar geçen sürede Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı ile Demokrat Parti muhalefeti mecliste, demokrasinin ve çok partili demokratik hayatın devamının sağlanması için mücadele etmişti. 1950 yılında yapılan seçimlerde iktidarı Cumhuriyet Halk Partisi'nden devralan Demokrat Parti ile Türkiye yeni bir döneme girmiştir. 1950-1960 döneminde Türkiye'de Demokrat Parti arka arkaya üç seçim kazanarak iktidarı elinde tutmuştur. İktidarda olduğu süreçteki demokrasi uygulamalarına bakıldığında başlangıçta özgürlük vaatleriyle iktidara geldiği için iktidarının ilk yıllarında siyasal ortamda özgürlükler yer bulmuştur. Ancak on yıllık iktidarın ikinci yarısından itibaren, giderek eski tek parti dönemini aratacak uygulamalara yönelme sürece giderek ağırlık kazanacaktır. Sonunda ortaya çıkan gergin siyasal ortam darbeye zemin oluşturmuştur. 27 Mayıs 1960'da iktidarını askeri darbe ile kaybetmiş olması Türkiye'nin demokratikleşme sürecine olumsuz etkiler yapmış olsa da demokratikleşme çabaları ve 1950 seçimleri ile başlayan değişim süreci devam etmiştir. Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu on yıllık dönemdeki özgürlük ve demokrasi bağlamında yaşanan gelişmeler, sonraki dönemleri ve özellikle Türkiye'nin demokrasi serüvenini etkilemesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: demokrasi, çok partili hayat, CHP ve DP

ABSTRACT

The concept of democracy that emerged in Ancient Greece found a place in the understanding of administration through many different ways of application throughout the centuries. In spite of the nearly 2000 years between Ancient Greek democracy and the contemporary notion of democracy, democracy has been one of the most important topics to find place in the agenda of societies especially after the French Revolution. Although seeing modifications according to countries and the requirements of the age, the goal of democratisation caused many changes that deeply affected communities.

During the Turkish national struggle, the will of the people and the representation of the people formed the basis of Atatürk's manner of conducting the national struggle in spite of the extraordinary conditions brought by the occupation and struggle for liberation. The Turkish National Assembly that was established was the proof of Atatürk's belief in democracy. Following the founding of the republic, although the aim of a transition to a multi-party system was not successful until the founding of Democrat Party in 1946, it clearly demonstrated the fledgling republic's wish for democracy. During the period between 1946 and 1950, Republican People's Party (CHP) at the government and Democrat Party at the opposition made many efforts at the national assembly to ensure the continuation of democracy and a multi-party democratic life. A new era started in Turkey with Democrat Party which took over government from the Republican People's Party at the elections held in 1950. Winning three elections in a row in the 1950-1960 period, Democrat Party kept its government. Looking at the practice of democracy during its government, the first years of Democrat Party government saw the establishment of certain political freedoms as it had come to power promising freedom. However, after the second half of its ten years in power it increasingly lapsed into practices that caused a longing even for the preceding single-party rule. The tense political atmosphere that resulted paved the way for a military coup. Although the fact that Democrat Party was ousted from government by the military coup of 27 May 1960 had a negative effect on the process of democratisation, the efforts in this way and the process of change that started with the elections of 1950 continued. The developments seen in the ten-year period of Democrat Party government in terms of freedom and democracy are

important in their effect on the later periods of Turkey, and especially on Turkey's adventure in democracy.

Key Words: democracy, multi party system, Republican People's Party, Democrat Party

KISALTMALAR

DP	: Demokrat Parti
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
MP	: Millet Partisi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
TCF	: Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
TBMMTD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
DPMGMZ	: Demokrat Parti Meclis Grup Müzakere Zabıtları
TY	: Tarih Yok

GİRİŞ

DEMOKRASİ KAVRAMI VE DEMOKRASİNİN GELİŞİM SÜRECİ

1. Demokrasi Tanımı ve Antik Dönem Demokrasi Uygulaması

Demokrasi kelimesi Yunanca kökenli olup, demos (halk) ve kratos (yönetim) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Sözlük tanımı ile halk yönetimi veya halkın iktidarı demektir (Öztekin, 2003: 58). İlk Amerikan Başkanlarından olan Abraham Lincoln demokrasiyi "…*halkın, halk için, halk tarafından yönetimi*" şeklinde tanımlamış, bu tanımda genel olarak kabul görmüştür. Bu tanıma göre, halkın hem yöneten, hem de yönetilen olması gerekmektedir. Buna ek olarak da, halkın büyük kısmının iktidarın kullanılmasına katılması esastır (Çam, 1981: 163).

Antik Yunan'dan beri demokrasinin temel sorusu kim idare etmelidir/eder olmuştur (Mayo, 1964: 23). Yunan demokrasisinde azınlığın yönetimde olması esastır, doğrudan demokrasi anlayışı benimsenmiştir. Ancak, Antik Yunan'ın önemli düşünürleri Sokrat, Aristo ve Plato'ya göre ise, demokrasi en iyi ve en uygun yönetim şekli değildir. Sokrates, demokrat ya da aristokrat olmaktan çok, bilgi, düzen ve erdemi savunmuştur. Platon, aristokratik bir eğitim gördüğünden dolayı, aristokratik inanç ve değerleri benimsemiştir. O'na göre, toplum bilgeler tarafından yönetilmeliydi aynı zamanda da, kolay kolay değişmeyecek sosyal kurumlar olmalıydı. Bilgelik ise doğuştan kazanılan bir erdemdir (Şenel, 1968: 173-188). Aristo, ortak iyiliği amaçlayan tekin yönetimini, yani monarşiyi en iyi yönetim olarak düşünmüştür (Ağaoğulları, 1989: 249).

Antik Yunan'da insan, bağımsız ve akil davranabilen birey olarak kabul edilmiştir. Bu sebepledir ki, kurulmaya çalışılan sosyal ve siyasal düzen ilahi değildir (Ateş, 1976: 21). Devlet anlayışı zengin bir azınlığın yönetimde olması esasına dayandığından çoğunluk yönetimin dışında bırakılmıştır. Politika ise, site kavramı üzerine kurulmuştu. Siteler oluşturulurken ekilen toprak kıstas olarak alınmış ve sınırlar ona göre belirlenmişti. Bu siteler içinde yönetimsel bir birlik söz konusu değildi.

Öte yandan yasaların her şeyin üstünde kabul edilmesi nedeniyle her vatandaşa yasalara uyma zorunluluğu getiriyordu. Diyebiliriz ki; Antik Yunan'da demokrasi herkesin eşit olarak yasalara uymasıydı (Akın, 1962: 7-9).

Yönetim şekli olarak, doğrudan demokrasi anlayışı vardı (Tanilli, 2003: 11). Ancak bu demokrasi anlayışı, azınlık demokrasisiydi. Sadece halkın belli bir bölümü demokratik hak ve özgürlüklerden yararlanabiliyordu. Yabancılar, kadınlar ve köleler sistemin dışında tutuluyordu (Tanilli, 1993: 28). Yirmi yaşını bitiren Atina vatandaşı erkekler "*Eklesia*" adı verilen şehir meclisinin doğal üyesi oluyordu. Sistem siyasal partiler üzerinden işlemiyordu. "*Oligarklar*" ve "*Demokratlar*" olarak anılan iki grup vardı. Her iki grup içinde de tiyatrocular, askerler, işçiler gibi kesimlerin gruplaşmasını sağlayan "*Hetoireiai*" adı verilen birlikler vardı (Ateş, 1976: 23). Bu dönemdeki demokrasi uygulamalarını günümüz ile kıyaslamak doğru bir yaklaşım olmaz ancak oy ve söz hakkı gibi koşulların sağlandığını göz önüne alacak olursak da demokrasi adına atılan büyük bir adım olduğunu söyleyebiliriz (Öztekin, 2003: 59).

1.1. Fransız İhtilali ile Başlayan Dönem

Ortaçağ boyunca ayrıcalıklı olan soylular ve rahipler, yukarıda açıklamaya çalıştığımız gelişmeler sonucunda ayrıcalıklarını haklı gösterecek ve devam ettirebilecek güçlerini kaybetmeye başlamışlardı. Gittikçe güçlenen burjuvazi toplumda egemen bir sınıf haline gelmesine rağmen kendisine fayda sağlamayan ayrıcalıkların kaldırılmasını istiyordu. Burjuva ile ayrıcalıklı sınıfın mücadelesinde, toplumun en alt kademesinde yer alan ve en çok sıkıntı çeken kesim olan köylüler de burjuvanın yanında yer almışlardı (Tanilli, 1996: 110-111). Burjuva ve köylü sınıfın yıllarca süren mücadelesinden önce Montesquieu'nun yazmış olduğu, Kanunların Ruhu ve J.J.Rousseau'nun kaleme aldığı, Toplum Sözleşmesi'nin de Fransız İhtilali üzerinde ciddi etkileri vardır. Kanunların Ruhu, kuvvetler ayrılığını esas almış ve mutlak monarşi rejimine ciddi eleştiriler getirmiştir. Toplum Sözleşmesi ise, egemenlik anlayışına yeni bir tanım getirerek, insanlar arasındaki siyasi eşitliği

savunmuş ve kralın tanrısal egemenliğine karşı çıkarak rejimi yıkacak hareketin temelini oluşturmuştur (Sarıca, 1981: 27).

Fransız İhtilali, hem iç, hem de dış etkenlerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Dışarıdaki etkenler, Aydınlanma Çağı ve Amerika'daki İngiliz kolonilerinin İngiltere'ye karşı ayaklanıp bağımsızlıklarını elde etmeleridir. İç sebepler ise, siyasal, ekonomik ve sosyo-kültüreldir. Bu nedenlerin hiçbirisini diğerinden ayıramayız. Hepsi birbirinin tetikleyicisi olarak ortaya çıkmış ve toplumu etkilemiştir. Aydınlanma Çağı ile Ortaçağın dinci ve baskıcı yönetimine karşı bilinç ve direnç oluşmuş, İngiliz kolonilerinin bağımsızlıklarını elde etmeleri ile de hürriyet fikri yayılmaya başlamıştır. İçerdeki siyasal sebeplerin temellerini aydınlanma fikirleri atmış, halk mevcut monarşik düzenden daha iyisini talep etmeye başlamıştır. Öte yandan sosyal sınıfların varlığı ve bu sınıflar arasındaki ekonomik eşitsizlikler hem sosyal, hem ekonomik sebeplerin birbirini tamamlayarak halkın hakları için mücadele etmesine sebep olmuştur (Armaoğlu, 1973: 2-7).

Fransız İhtilali ilk defa sivil toplum hareketinin, siyasal ve askeri güce karşı verdiği mücadeledir. Özgürlük ve eşitlik fikri ihtilalin bayrağı olmuştur. Ancak özgürlükten anlaşılan, kişilerin her istediklerini yapabilmesi değildir. Kast edilen özgürlük, bireyin, kurumlara veya başkasına (cemaatlere, sınıflara) bağımlı olmamasıdır. Eşitlik ile ayrıcalıkların yerini, hakların alması hedeflenir. Başka bir deyişle hukuk devletinin var olması savunulur (Gökkaya ve Yeşilbursa, 2008: 129-130).

Fransız İhtilali tarihin dönüm noktalarından birisidir. Etkileri uzun yıllar süren ve dört bir yana yayılan ihtilal, yeni sosyal düzenlerin ve yeni devletlerin kurulmasına kaynak olmuştur. İhtilalin en önemli etkilerinden biri de kilisenin hukuksal özelliğini kaybedip sadece manevi bir kurum haline gelmesidir. Bu da ihtilalin ve onunla beraber değişen toplumun giderek laikleşmesi ve laikliğin devlet yapısının içine girmiş olmasıdır (Tanilli, 1989: 196). İhtilal, her toplumda bulunan, adaletsizlik, sınıf farklılığı, sosyal ve ekonomik uçurumlara karşı verilen mücadelenin sembolü olmuştur. İmparatorluklara çok derin yaralar açmıştır, çünkü uluslaşma ve ulus-devlet fikrinin dalga dalga yayılmasına neden olmuştur (Gökkaya ve Yeşilbursa, 2008: 132). Ulus devletin temeli milli egemenlik kavramıdır. 18. yüzyıla kadar mutlak krallıklar ve imparatorluklar gücünü Tanrı'dan alan

egemenliğin sahibi iken, 18. yüzyıldan itibaren güçlenen demokrasi ile egemenlik kavramı kişisel olmaktan çıkıp halk iradesine dönüşmüştür. Ulus devlette tek bir toplum ve bir millet olma bilinci temeldir. Bu bilincin ortak sonucu da milliyetçilik ve bağımsızlıktır (Erendil, 1990: 5-11).

Bu süreçle beraber klasik (siyasal) demokrasi anlayışı hakim olmuştur. Çıkış noktası ulus-devlet toplumlarıdır. Siyasi kültür, teknik, ekonomik, sosyal ve tarihsel etkiler nedeniyle değişen şartlar sonucunda ortaya çıkmıştır. Amerikan ve Fransız Devrimleriyle beraber etki alanı genişlemiştir (Çam, 1981: 166-172). Yönetenlerin özgür, adil, seçimle iş başına gelmesi esasına dayanır. Kamu özgürlükleri, seçme-seçilme hakkı, muhalefet ve eşit hak ve özgürlükler siyasal demokrasinin en temel gerekliliklerdir (Duverger, 1993: 23).

1.2. Fransız İhtilali'nden Günümüz Demokrasi Anlayışına

Fransız İhtilali'nden bu yana günümüz demokrasi anlayışının oluşmasında etkili olan önemli gelişmeler vardır.

Bunlardan ilki Sanayi Devrimi'dir. Bu dönemde hızla yeni sanayi alanları kurulmuştur. Gelişen üretim teknik ve teknolojisi birbirine bağlı birçok farklı alanda üretimin başlamasında etkili olmuştur. Sanayi Devrimi buluş ve gelişmeleriyle sonraki yıllar içinde insanlığın daha rahat ve daha yüksek standartlara kavuşmasında çok önemli paya sahiptir. Öte yandan tüm bu değişimler, demokrasinin gelişmesi bağlamında farklı birtakım etkiler yaratmış ve sosyal demokrasinin oluşmasında etkili olmuştur. Çünkü fabrika işçileri, sanayi kentlerinde kalabalık ve yoksul gruplar oluşturmuştur. Zenginleşen küçük kesimle, yoksullaşan kalabalıklar arasında toplumsal karmaşalar ve huzursuzluklar yaşanmıştır. Bundan dolayıdır ki; sosyal demokrasinin çıkış noktası adalettir. Özgürlük tek ve yeterli şart değildir. Toplumsal düzenin korunması için adalet gereklidir (Köker, 1992: 99-102). Sosyal sınıf ve statü farklılıkları gözetilmeden her bireyin eşit hizmet ve haklardan yararlanması temeldir.

Ayrıca fabrikaların hammadde ihtiyacının artırması, sömürge politikasının güçlenmesine etki etmiştir. Artan üretim, yeni pazarlar gerektirdiğinden sanayileşen

ülkeler arasında da sömürge savaşlarının hızlanmasına neden olmuştur (Gökkaya ve Yeşilbursa, 2008: 149-155).

I. Dünya Savaşı yukarıda açıkladığımız sürecin getirdiği noktadır. Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik fikri ve Sanayi Devrimi sonrası güçlenen sömürge anlayışı I. Dünya Savaşına neden olmuştur. 1914'te başlayıp 1918'e kadar süren savaşın sonunda diploması ve kuvvetler dengesi tamamen değişmiştir. Avrupa'da, Rus Çarlığı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Alman İmparatorluğu'nun, Ortadoğu'da ise Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması kuvvetler dengesinde boşluk yaratmıştır. 1917'de Çarlık Rusya'nın yıkılıp yerine komünist rejimin kurulması sonraki yıllarda dünya demokrasi anlayışına ve politikasına yeniden şekil verecek olan II. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanacak Soğuk Savaş döneminin temellerini atmıştır. Bu nedenle diyebiliriz ki; I. Dünya Savaşı geçici bir barış sağlamıştır (Armaoğlu, 2007: 99-151).

1 Eylül 1939'da Alman ordularının Polonya'yı işgali ile başlayan II. Dünya Savaşı, tarihin en yıkıcı savaşlarından olmuştur, milyonlarca insan ölmüş ve neredeyse savaşın etkilerini hissetmeyen hiçbir ülke ve toplum kalmamıştır. Savaşın etkilerini demokrasi bağlamında değerlendirdiğimizde, savaş sonunda iki büyük devletin, Amerika Birleşik Devleri ve Sovyet Rusya, dünya politikasına hakim olup altı yıl süren zorlu sıcak savaş dönemi sonrası yaşanacak olan soğuk savaş sürecinin iki gücü olduğunu görüyoruz. Komünist düzenin karşısında olan ülkeler, Sovyet Rusya'nın rejimini dünyaya yayma çabasına karşı çıkınca milletlerarası mücadelenin biçimi demokrasi düzeni ile totaliter komünist düzenin çatışmasına dönüşmüştür (Armaoğlu, 2007: 419-420).

Soğuk Savaş (1945-1990), kırk beş yıl boyunca dünya politikasını şekillendirmiştir. Bu dönem ABD ve Sovyet Rusya'nın çatışmasından çok, iki farklı siyasal sistemin çatışması olarak da görülebilir. Bir tarafta komünist yapıya sahip sosyalist rejimler kurulurken, diğer taraf da liberal demokrasiyi benimsenmiştir.

Sosyalist anlayış, egemen olan eşitsizliğin ve adaletsizliğin açıklanabilir olması gerektiğinden hareket etmiş, Soğuk Savaş döneminde kurulan sosyalist rejimlerde de, devlet mülkiyeti ve merkezi planlı ekonomi hedeflenmiştir (Meyer, 1991: 93). Sosyalist rejimlerde devletler, iktisadi, sosyal ve kültürel hakların uygulamaya konmasını ve sürekliliğinin sağlanmasını her türlü tedbiri alarak

destekleme konusunda yükümlü tutulmuşlar dolaysıyla da devletin aktif olduğu bir sistem söz konusu olmuştur (http://library.fes.de/pdf-files/akademie/08138.pdf: 96).

Soğuk Savaş yıllarında, sosyal mülkiyet ve ekonomik planlama demokratik sosyalizmin iki önemli ilkesi sayılmıştır. Bu iki ilkenin özel sektörün ağırlıklı olarak faaliyette bulunduğu bir sistemde nasıl gerçekleşebileceğine dair belirsizlik hakimken, ancak Sovyet Rusya gibi otoriter bir parti devletinin olduğu bir sistemde rahatlıkla uygulanabileceği öngörülmüştür (Güriz, 1998: 256). 5 Mart 1953'de Sovyetler Birliği Lideri Josef Stalin'in ölümünden sonra uzun bir mücadele döneminin sonunda tek başına Sovyet iktidarının sahibi olan Nikita Kuruşçev döneminde sosyalist dünya ile Batı'nın ilişkileri çok daha sert ve gergin bir hale dönüşmüştü. 1964 yılında, Nikita Kuruşçev'in yerine geçen Leonid Brejnev döneminde ise Sovyet Bloku'nun sarsılmasına neden olacak Helsinki Deklarasyonu[1] 1 Ağustos 1975'de imzalanmıştı. Doğu Bloku ülkeleri ile Batılı ülkeler arasına yumuşama ve yakınlık getirmeyi hedefleyen bu belgenin yürürlüğe girmesinden sonra, Doğu Avrupa'daki bütün Sovyet uydusu sosyalist ülkelerdeki milliyetçiler ve aydınlar arasında insan hakları ve hürriyet hareketleri başlamış ve zaman içinde Sovyetlerin baskın gücüne karşı bir mücadeleye dönüşmüştü (Armaoğlu, 2007: 911).

Sosyal demokrasi de özel mülkiyet varlığı devam eder. Devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesi ise kapitalizmin yarattığı olumsuz sonuçların etkisiz hale getirilmesini sağlamayı hedeflemiştir (Güriz, 1998: 261). Servetin belli gruplarda toplanması, gelir grupları arasındaki büyük farklar, fırsat eşitliğinin olmaması ve işsizlik sosyal demokrasilerde çözülmesi gereken en önemli sorunlar olarak ilk hedefte tutulmuştur (Ateş, 1994: 100).

1 Helsinki Deklarasyonu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) 1973'de toplanmış, Arnavutluk dışındaki 33 Avrupa ülkesi, ABD ve Kanada tarafından Helsinki Nihai Senedi imzalanmıştı, buna göre; eşitlik ve egemenliğin gerektirdiği haklara saygı, tehditten ve kuvvet kullanılmasından kaçınmak, sınırların bozulmazlığı, devletlerin toprak bütünlüğü, anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü, içişlere müdahale etmeme, düşünce, vicdan, din ve inanç hürriyeti de dahil olmak üzere, insan hakları ile temel hürriyetlerine saygı, milletlerin eşit hakları ve kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi hakkı, devletler arasında işbirliği, milletlerarası hukukun yüklediği taahhütlerin iyi niyetle yerine getirilmesi ilkeleri benimsenmişti (http://www.e-tarih.org/soguksavas/?sayfa=897897.881126.2560740.0.0...&Helsinki%20Deklarasyonu).

Liberal demokrasi ise, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Batı toplumlarındaki mevcut siyasal kurumları, bu kurumların varlığını teminat altına alan yasal düzenlemeleri ve bu kurum ve düzenlemeler içerisinde işlemekte olan siyasal süreci ifade eder. Bu bakımdan liberal demokrasi; genel ve eşit oy prensibini, düzenli aralıklarla yapılan gizli oy ve açık sayımlı seçimlerle siyasi iktidarın el değiştirmesini, halkın temsil edildiği kurumların varlığını, hukukun üstünlüğünü ve dolayısıyla yargının bağımsızlığını, düşünce ve örgütlenme özgürlüğünü kapsamaktadır (Köker, 1992: 29).

Asıl olan bireyin temel hak ve özgürlükleri ve bu özgürlüklerin toplumda yasalarla güvence altına alınmasıdır. Bu güvenceden dolayı da herkes yasalar önünde eşittir. Tüm bu özgürlükler kurumsal düzenlemeler ile garanti altına alınmıştır. Siyasi iktidarın sınırları anayasa ile çizilmiştir (Köker, 1992: 62).

Soğuk Savaş sürecinin sonunda, totaliter rejimler çökmüş, komünizmin uygulama alanları daralmıştır. Demokrasi prensipleri esas alınmış, demokratik hak ve özgürlükler ile demokrasinin oluşabilmesi için gerekli olan temel esaslar ülkelerin ve toplumların gündemini oluşturmuştur.

1.3. Demokrasinin Temel Nitelikleri

1.3.1. Düşünce Özgürlüğü

Demokrasi farklılıkları bir arada tutar. Farklı düşünceler hiçbir zaman şiddet ile yok edilmez (Selçuk, 1987: 9). Bundan dolayıdır ki, demokratik toplumlarda devlet sadece özgürlüğü sağlamakla değil, korumakla da yükümlüdür. Ancak önemli olan özgürlüğü korumak için hangi özgürlüklerden kısıntı yapılacağıdır. Kendi düşüncesine aykırı her düşünceyi demokrasi adına tehlike olarak görmek bu konuda düşülen en büyük yanılgıdır (Ateş, 1994: 138-139). Ancak bu demek değildir ki; devletin iç ve dış güvenliğini tehdit edecek ya da kamu düzenini bozmak amacı ile eyleme dönüştürülmüş fikirler, düşünce özgürlüğü adı altında kolayca tatbik edilecek. Bu noktada suç unsuru oluşur ve cezalandırılır (Tanilli, 2003: 20).

1.3.2. Azınlık ve Çoğunluk

Demokrasilerde kararı genel katılım ile seçimlerde halk verir. Halkın kararında esas olan çoğunluktur. Aynı zamanda çoğunluk kadar önemli olan azınlık yani muhalefettir. Muhalefet, çoğunluğu denetlemekle yükümlüdür. Bundan dolayıdır ki demokrasilerde, muhalefet çoğunluk ile aynı yetkiye sahip olmasa da, haklar konusunda eşittir (Tanilli, 1993: 43). Azınlık demokratik süreç içinde düşünce ya da tercih bakımından çoğunluğun karşısında olan kesimdir. Sağlıklı işleyen demokrasilerde azınlığın çoğunluğa dönüşme hakkı ve gücü vardır (Ateş, 1994: 156-158).

1.3.3. Siyasi Partiler

Siyasi partiler, demokrasilerin olmazsa olmazlarıdır. Büyük seçmen kitlelerinin fikirsel ve menfaatsel ayrılıkları sonucu ortaya çıkmışlardır. Farklılıkları temsil ettikleri ve alternatif olma özellikleri taşıdıkları için demokrasinin vazgeçilmezi olmuşlardır (Mayo, 1964: 123). Seçmenlerin iradesi temsilciler aracılığı ile sağlanır. Bundan dolayıdır ki, siyasi partiler çağdaş demokrasilerin önemli unsurlarıdır (Lacombe, 1962: 23).

1.3.4. Seçim ve Oy Hakkı

Günümüz demokrasi anlayışında, siyasal sistemin temel ilkesi sadece, halkın yönetenleri seçmesi değildir. Aynı zamanda özgür bir seçimle iktidar sahibi olanların denetlenmesi ve iktidarlarının sınırlandırılmasıdır. Hitler örneğinde gördüğümüz, seçimle yönetime gelip, demokrasi ile uzaktan yakından ilgisi olmayan bir yönetim tarzı ile iktidara sahip olmak, seçimlerin de demokrasi için yeterli olmadığının en net kanıtıdır.

Demokrasinin ölçütü, vatandaşların yararlandıkları özgürlükler ile belirlenir (Tanilli, 2003: 18). Çünkü demokrasi bilinçli halkların sahip çıktıkları, bilinçli

haklar, özgürlükler ve sorumluluklardır (Selçuk, 1987: 8). Seçimler ile siyaset yapanların halk tarafından dolaylı kontrolü sağlanmış olur. Seçimlerde her yetişkin bireyin bir oy hakkı vardır. Herhangi bir baskı unsuru olmaksızın, her oy özgür iradeye dayanarak kullanılır. Oylar gizli verilip sayımlar açık yapılır (Mayo, 1964: 52).

1.3.5. Laiklik

Laiklik zorunlu olarak demokrasiyi içermiyor olmasına rağmen, demokratik yönetim biçiminin temel gerekliliklerindendir. Demokrasiyi diğer tüm yönetim biçimlerinden farklı kılan en önemli unsur, kişi hak ve özgürlükleridir. İnanç özgürlüğü de kişi hak ve özgürlüklerinin temel taşıdır. Bu nedenledir ki; laiklik, devletin bütün inançlara hukuken eşit davranmasıdır (Kongar, 1997: 21). Demokratik yönetimde, kişilerin dini inançlarının farklı olması veya herhangi bir dine inanmıyor olmaları, bireylerin yasalar önündeki eşitliğini ortadan kaldırmaz. Demokratik ve laik devletin temelinde herhangi bir dinin unsurları esas alınmaz (Kuçuradi, 2001: 217).

1.3.6. Basın Özgürlüğü

Tarih boyunca, basın özgürlüğü ve demokrasi mücadeleleri daima birbirine paralel gelişim izlemiştir. Basın özgürlüğü, fikirlerin açıklanması ve bu fikirlerin etrafında toplanmanın sağlanması hakkını kapsar (Avşar ve Demir, 2005: 39-40). Demokratik sistemde, basının hiçbir sansür, zorlama ya da engele maruz kalmadan tüm yönleriyle haberleri aktarabilmesi özgürlükçü düzen bakımından çok önemlidir (Avşar ve Demir, 2005: 38). Demokratik yönetim şeklinin vazgeçilmez bir parçası olan basın, devlet yönetiminde olanların sözcülüğünü değil, farklılıklardan oluşan halkın eğilimlerini yansıtır, bundan dolayıdır ki; meşruiyetini kamuoyunu yansıtmakla kazanır (Bozdağ, 1992: 272).

1.4. Egemenliğin Kullanılmasına Göre Demokrasi Türleri

1.4.1. Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi anlayışı J.J. Rousseau'nun idealleştirdiği bir kavramdır (Köker, 1992: 58). Buna göre halk, alınacak her kararda söz sahibidir. Bu tür yönetim sistemi günümüzün kalabalık ve karmaşık toplumlarında mümkün değildir. Eski Yunan'da uygulanmış, halkın bir bölümü karar mekanizmasının içinde yer almıştır. Doğrudan demokrasi çok az nüfuslu, sosyo kültürel seviyesi yüksek ve politik bilinci gelişmiş küçük toplumlarda uygulama alanı bulabilir. Günümüzdeki örnekleri için İsviçre'nin birkaç kantonunu söyleyebiliriz. (Öztekin, 2003: 64).

1.4.2. Yarı Doğrudan Demokrasi

Bu sistem doğrudan demokrasi ile temsili demokrasi arasında bir sistemdir. Halkın düşüncesinin, isteklerinin ve yönelimlerinin belirlenmesi anayasal ve yasal kurallar çerçevesinde gerçekleşir. Referandum, veto ve teklif hakkı gibi yöntemler belirlenmiştir. Referandum ile çıkarılacak yasalar ya da anayasada yapılacak değişiklikler halkın onayına sunulur. Bunun içinde hiç şüphe yok ki özgür, dürüst ve eşit koşullar gereklidir. Veto, siyasal kararların halk tarafından reddedilme hakkıdır. Bu sistemde sessiz kalmak ve tepki vermemek kabul etmek anlamına gelir. Veto da çok nüfuslu ve karmaşık toplumlarda uygulanması güç bir sistemdir. Teklif hakkında, halk belirli sayıda imza ile meclise yasa teklifinde bulunabilir. Bu sistem de gene az nüfuslu siyasal kültürü çok gelişmiş küçük toplumlarda (İsviçre ve İtalya) uygulanabilir (Öztekin, 2003: 65-66).

1.4.3. Temsili Demokrasi

Halkın, kendi kendini seçtiği temsilciler aracılığı ile yönetmesidir. Günümüz toplumlarında en çok uygulanan sistemdir. Seçilenler halkın temsilcileridir; bundan

dolayı halka hesap vermekle yükümlüdürler. Eğer sistem halk denetiminin dışındaysa ve sadece seçimden seçime söz sahibi oluyorsa, bu yönetim şekli demokrasi olmaktan çıkıp, oligarşiye döner. Temsili demokrasilerin en önemli temel taşı halkın seçtiği temsilcileri denetleyebilmesi ve kontrol edebilmesinin sağlanacağı düzenin var olmasıdır (Öztekin, 2003: 64-65).

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNE KADAR TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ

1. Osmanlı Devleti Dönemi Demokratikleşme Hareketleri

Osmanlı devlet anlayışı, saltanatın ve otoritenin dokunulmazlığı ve üstünlüğü esasına dayanmıştır. Padişah, ülkenin ve devletin tek sahibidir. Devletin tüm kontrolü padişahındır ve mutlak iktidar sahibidir (İnalcık, 2014: 44). Devlet yönetiminde İslami temeller esas alınmıştır. Bu yönetim anlayışı ile 16. yy sonlarına gelindiğinde, Osmanlı üç kıtaya yayılmış, birbirinden uzak topraklar ve farklı milletler tek bir siyasi otoritenin egemenliği altına girmişti. Ancak bu durum beraberinde, nüfus artışı, mali kontrol güçlüğü, bunalımı ve askeri düzende zorunlu değişiklikleri de getirmişti. Özellikle 18.yüzyıl bu sürecin belirginleştiği ve yeni uygulamalarla kurumsal bir kimliğe dönüşmeye başladığı dönemdir. Bu süreci zorunlu kılan sadece Osmanlı Devleti'nin iç dinamikleri değil, aynı zamanda Batı'dan dalga dalga yayılan ve etkisi güçlenerek devam eden, kişisel hak ve özgürlükler, demokrasi ve milli egemenlik fikirleridir (Ergenç, 2012: 337-340).

İçeride ve dışarıda yaşanan bu gelişmelerin ilk yansıması, II. Mahmut döneminde hazırlanan, 7 Ekim 1808 tarihli Sened-i İttifak'tır. Osmanlı topraklarında yaşayan ayan, derebeyi ve beylerin Osmanlı padişahı ile olan ilişkilerini düzenlemek için imzalanmış bir belgedir (Çavdar, 2008: 23-24). Bu belge ile kişi dokunulmazlığı, suçlarda ve cezalarda yasallık ilkesinin aranması kabul edilmiştir. Ayanlar ve sadaret makamı ile devlet ileri gelenleri arasındaki taahhütler karşılıklı yeminle pekiştirilmiştir. Bu nedenle bu belge manevi, ahlaki ve dinidir. Padişah mutlak hakları nedeni ile yemin dışı bırakılmışsa da, belgeye tuğrasının basılmasıyla, kendisinin de senede bağlandığını söyleyebiliriz. Buna rağmen, Sened-i İttifak'ta uygulamayı denetleyecek bir organ belirlenmediği için en başından beri bu belgenin hükümsüzlüğü de tartışılmazdı (Tanör, 1996: 35-36). Ancak Sened-i İttifak'ın ardından ve gelen Tanzimat'la başlayan süreç Türk demokrasi tarihi açısından çok önemlidir.

Tanzimat, Türk siyasi, iktisadi, idari ve sosyal hayatında değişmeyi ve yeniden yapılanmayı ifade eder. Dönemin Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından 1839'da hazırlanmış ve Abdülmecit tarafından imzalanmıştır. Padişah bu belgeyi, içinde bulunduğu kaos ortamını atlatıncaya kadar kabul edip, sonrasında geçersiz kılmayı hedefledi ise de, siyasi koşullar gereği Tanzimat'ın getirdiği değişiklikler zaman içinde artarak devam etmiştir (Çavdar, 2008: 25).

Tanzimat'ın ilanıyla beraber, kanunlar önünde bütün Osmanlı halkı din farkı gözetmeksizin eşit kabul edilmiştir. Kişilerin can, mal ve onurlu yaşama hakkı padişahın korumasından çıkarılıp yasal düzenlemelere bağlanmıştır. Vergi ve askerlik işlerinin düzenlenmesi hedeflenmiştir (Çavdar, 2008: 25-26). Vergilerin toplanmasındaki değişiklik, beraberinde taşra meclislerini de getirmiştir. İltizam yönetimi kaldırılmış yerine merkezden atanan "*muhassıl*" adı verilen memurlar görevlendirilmiştir. Muhassıllara yardımcı olmak üzere sancak merkezi olan bölgelerle, kazalarda kadı, müftü, zaptiye memuru ve gayrimüslim temsilcilerin katılımıyla "*Büyük Meclis*" oluşturulmuştur. Muhassıl tayin edilmeyen köylerde ise "*Küçük Meclis*" kurulmuştur. Bu meclislerde vergilerin toplanması ile ilgili konular tartışılıp oy çokluğu ile karar alınıyordu. Tanzimat'tan önce kadıların başkanlığında, mahalli ayan ve eşrafın katılımıyla oluşturulan meclisler vergi, askerlik ve yerel harcamalar konusunda yetkiliydiler. Ancak Tanzimat döneminde kurulan meclisler taşrayı merkezi yönetimin daha sıkı kontrolü altına almak adına daha öncekilerden farklılık gösteriyordu. Taşra meclislerinin amacı, halkın yönetime katılmasını esas alan demokratik özellikler taşıyan kurumlar olmak değil, Tanzimat reformlarını halka anlatmak, özellikle vergi gibi dönem dönem tepki çeken bir konuda sorumluluğu halk temsilcilerine de yaymaktı (Eryılmaz, 1992: 52-53). İki yıl sonunda hedefine ulaşmayan bu uygulama kaldırılıp, tekrardan valililerin tam yetkili olduğu duruma geçildi (Eryılmaz, 1992: 14).

Tanzimat Fermanı, özellikle kişi hakları, dokunulmazlığı, yasaların üstünlüğü, mülkiyet güvencesi ve vergilendirme, adalet ve eşitlik konularında, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile ciddi benzerlikler gösterir (Tanör, 1996: 68). Tüm vatandaşların kanunlar önünde eşit hak ve özgürlüklere sahip olmaları bu sürecin demokrasi bağlamındaki en önemli adımıdır. Bu döneme kadar var olan "*halk, devlet ve devletin selameti için vardır*" anlayışı, Tanzimat'ın getirdiği

hak ve özgürlüklerle birlikte değişmiş, devletin halk için varlığı ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak yüzyıllardır süregelen anlayış kolay kolay değişmemiş olsa bile, Tanzimat ve döneminin başlattığı süreç, Türkiye'nin laik parlamenter rejiminin biçimlenmesinde önemli bir başlangıç evresi olmuştur.

Birinci Meşrutiyetin ilanına kadar, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinde önemli yeri olan, 1856 Islahat Fermanı, Padişah Abdülmecit tarafından yayınlanmıştır ve Tanzimat ile başlayan değişimin ikinci aşaması görünümündedir. Bu belge ile "*millet-i hakime*" olan Müslümanların devlet içindeki imtiyazlı durumu son bulmuş, din farkı gözetilmeksizin tüm Osmanlı vatandaşları eşit kabul edilmiştir (Mardin, 1991: 16). Islahat belgesinin özünde, Müslüman olmayan uyruklar ile Müslümanlar arasında tam bir eşitlik sağlamak vardı. Dış baskılarla imzalanmış ancak iç siyaset açısından çok ciddi sonuçlar meydana getirmiştir. Bu ferman gayrimüslim milletlerin anayasal gelişmesinin başlangıcı ve ulusal bağımsızlıklarının kendi yayınlamadıkları ilk bildirgesi olarak kabul edilebilir (Tanör, 1996: 68).

Islahat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'tan I. Meşrutiyet'e giden süreçte önemli bir yapı taşı olmuştur. Tanzimat Fermanı, Padişah Abdülmecit tarafından imzalanmış olsa da, III. Selim dönemi ile başlayan ve II Mahmut ile devam eden yenileşme hareketi, özellikle II. Mahmut'un açtığı modern okullarda yetişen ve yurt dışına gönderilen öğrencilerin mücadelesi, I. Meşrutiyet'e giden en önemli adımdır. Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, Şinasi'nin öncülüğünü yaptığı ve Mithat Paşa'nın devlet adamı kimliği ile destek verdiği, Genç Osmanlı hareketi yurt içinde ve dışında basın yoluyla sürdürülen mücadelenin ortak sonucu ve önemli bir dönemin başlangıcı olmuştur (Çavdar, 2008: 35-38). 1875 yılına gelindiğinde, Genç Osmanlıların sürdürdüğü mücadele ile birlikte, dış borçların ödenemez hale gelmesi ve yaşanan ekonomik kaos I. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde ve 1876 Anayasasının hazırlanmasında önemli rol üstlenmiştir (Günal, 2009: 50). 1876 Anayasası (Kanuni Esasi), hiçbir zaman Batılı Devletlerce demokratik bir belge niteliğinde algılanmamıştır. Kanun-i Esasiye göre; padişahın herhangi bir kurum ya da kişiye karşı sorumluluğu yoktu, istediği zaman parlamentoyu kapatma ve anayasa güvencelerini kaldırma yetkisine sahipti (Shaw ve Shaw, 1983: 221-223). Bu şartlar altında başlayan parlamenter yaşam, 1878'de II. Abdülhamit'in parlamentoyu tatil etmesi ile yerini 1908 yılına kadar sürecek olan baskıcı rejime bırakmıştır.

Abdülhamit'in baskıcı yönetimi karşısında bir muhalefetin ortaya çıkması gecikmedi. Bu muhalefeti oluşturanlar ise II. Mahmut ve Abdülhamit'in açtığı okullarda yetişen gençlerdi (Günal, 2009: 17-18). 1889'da Paris'te örgütlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Selanik'te ki Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşmesinin ardından muhalefetin merkezi Selanik olmuştu. İttihat ve Terakki çatısı altında sürdürülen muhalefet hareketi II. Meşrutiyetin ilanını sağlamıştır (Tunaya, 1989: 7-27).

23 Temmuz 1908'de, II. Meşrutiyet dönemi başlar. Bu dönemin en önemli özelliğinden biri demokratik yaşamın vazgeçilmezi olan siyasal partilerin var olmasıdır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 1909'da, 1876 Anayasası'nda demokratikleşme adına yapılan en önemli değişiklik, meclisi açma ve kapatma yetkisinin padişahtan alınıp, meclise verilmesi ve padişahın parlamento üzerindeki denetiminin azaltılmasıdır (Shaw ve Shaw, 1983: 342).

Bu dönemde dört genel seçim yapılmıştır. II. Meşrutiyet 1908 ile 1913 yılları arasında çok partili, sonraki yıllarda ise tek partili rejim olarak varlığını sürdürmüştür. Birçok parti kurulmuş olmasına rağmen sadece Ahrar Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası seçimlere katılmıştır. Buna rağmen meşruti yönetimin olduğu yıllar İttihat ve Terakki'nin mutlak otoritesi altında geçmiştir (Tunaya, 1984: 5).

Ahrar Fırkası siyasi varlığını uzun süre devam ettirememiştir. Fırkanın temel amacı Osmanlıdaki etnik unsurlara eşitlik tanınması ve zaman içinde yerinden yönetim ilkesinin geçerli olduğu siyasal bir düzen kurulmasını sağlamaktı. İttihat ve Terakki bu özelliğinden dolayı Ahrar Fırkası'nı bölücülükle suçlamış ve 31 Mart Olayından sonra kapatılmasını sağlamıştır (Tunaya, 1984: 145).

Hürriyet ve İtilaf Fırkası 1911'de kurulmuş ve II. Meşrutiyet'in en güçlü muhalefet partisi olmuştur. İttihat ve Terakki'ye muhalif olanların birleşmesi ile oluşmuş ve iktidarın tekelini kırmayı hedeflemiştir. Osmanlıcılık fikri etrafında birleşmişlerdir. Ancak partinin karmaşık ve türdeşlikten uzak yapısı ve herhangi bir sosyal sınıfa dayanmayışı etkisini göstermiş, Mahmut Şevket Paşa suikastinden sonra karışan politik ortamla birlikte, herhangi bir fesih kararı olmamasına rağmen, siyasetteki varlığı son bulmuştur (Tunaya, 1984: 279-283).

I. Balkan Savaşı'nın sonunda, yenilgi ve toprak kaybının yarattığı siyasi karmaşa ve iktidar-muhalefet mücadelelerinden dolayı, İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmişti. 1913 yılının Ocak ayında Enver Paşa'nın başını çektiği Babıali baskınıyla İttihatçılar yönetimi kısa bir aradan sonra tekrar ellerine almış, böylece İttihat ve Terakki'nin baskıcı rejim ve yönetim anlayışı başlamıştı. 1918 yılına kadar süren bu dönem I. Dünya Savaşı yenilgisine kadar devam etmiştir (Shaw ve Shaw, 1983: 342). 21 Aralık 1918'de meclisin padişahın emri ile süresiz tatil edilmesi ile beraber parlamenter yaşam sona ermiştir.

I. ve II. Meşrutiyet Dönemini, demokrasi bağlamında göz önüne aldığımızda, padişahın egemenliğinde varlığını sürdüren bir parlamento ve siyasi partilerden söz edebiliriz. Anayasa ve parlamentonun gücü ve etkisi mutlak otorite olan padişahın inisiyatifinde varlığını sürdürüyordu. Özellikle I. Meşrutiyet Dönemi demokrasi ile hiçbir bağlantısı olmayan bir parlamenter düzendi. II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise, birçok parti kurulmuş ve seçimler yapılmış olmasına rağmen bu süreçte de demokrasinin varlığından pak söz edilemez. Çünkü İttihat ve Terakki iktidarının seçimlerde uyguladığı baskı ve yıllara yayılan otoriter yönetim anlayışı bu dönemin özelliği olmuştur.

Tüm bunların sonunda iç karışıklıklar, I. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu zor koşullar ve işgallerle geçen dönemin ardından mütareke dönemine kadar gelinmiştir.

2. Milli Mücadele Dönemi

Mustafa Kemal ile başlayan ulusal mücadelenin ruhu halk egemenliği esasına dayandığı için bu süreçte yaşanan gelişmeler demokrasi tarihimizde önemli yer tutar. Bu dönemde yaşanan önemli gelişmeleri örgütlenme sürecinden başlayarak ayrı ayrı demokratik hayata katkıları bağlamında irdelemeye çalışacağız.

2.1. Amasya Genelgesi

Mustafa Kemal, 19 Mayıs'ta Anadolu'ya geçmesinin ardından 22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi'ni yayınladı. Amasya Genelgesi'nin, demokratik kazanım olarak en önemli yönü, kurtuluş mücadelesinin halkın gücü ve iradesiyle yapılmasını öngörmesiydi. Genelgeye göre, ulusun bağımsızlığını kazanmasının tek yolu, halkın kendi kaderini eline almasıydı. Yani millet kendi kaderini kendisi belirleyecek ve işgalden kendini kurtaracaktı. Uzun vadede bunun gerçekleştirilebilmesinin yolu ise, mevcut olan monarşinin yıkılmasıydı. Dolayısıyla Amasya Genelgesi mevcut olan monarşiye karşı çıkmak anlamını taşıyordu. Ayrıca milletin haklarını savunamayan ve halkın sesini duyuramayan İstanbul Hükümeti yerine, halkın sesini dünyaya duyuracak yeni bir kurulun kurulacağını ve bu amaçla Sivas'ta bir kongre toplanacağının bildirilmesi, halk iradesine dayanan yeni bir devletin kurulması konusunda ilk işareti de vermiştir. Böylece bağımsızlık savaşı hem içte işgalcilere karşı hem de onunla işbirliği yapan saltanata karşı olacaktır (Günal, 2009: 17-18).

2.2. Erzurum Kongresi

1919 yılı içinde birçok bölgesel kongre yapıldı. Bu kongreler içinde Erzurum kongresi önemli bir yer teşkil eder. Demokrasinin en temel ilkelerinden biri olan milli iradenin egemen kılınacağı kararı alınmıştır. Temsil Heyeti'nin oluşturulması ve ülkenin içinde bulunduğu zor koşullarla mücadele edebilmesi için merkezi hükümetin meclisi en kısa zamanda toplaması gerektiği ifade edilir. Ayrıca TBMM açılana kadar görev yapacak ve ulusal mücadeleyi yürütecek olan Heyet-i Temsiliye'nin kurulması da yeni devletin temellerinin atılması yolunda önemli bir adımdır. Tam bağımsız ve ulusal bir devlet kurma amacından dolayı, manda ve himayenin kabul edilmeyeceği vurgulanmıştır. Esasen demokratik bir devlet kurmanın da ön şartlarından biri ulusal bir devlet olmaktı. Bu nedenle Amasya Genelgesi'nden sonra Erzurum Kongresi de işgalleri sonlandırmak noktasında değil, aynı zamanda Türk demokrasi tarihinin de önemli adımlarından biridir. Bu amaç için tek bir parola vardır: Ya istiklal ya ölüm.

Erzurum Kongresi, bir bölge kongresi olmanın ötesinde anlam taşır. Çünkü bu kongreye Mustafa Kemal'in başkanlık etmesi ve alınan kararlar kongreyi yerel olmaktan çıkarmıştır. Ayrıca kongre kararlarının Sivas Kongresi'nde de aynen onaylanmış olması nedeniyle ulusal nitelikli sayılmaktadır. Kongre ile ulusal hareket, halkı temsil ettiğini düşünebileceğimiz taban ve örgüte sahip olmuştur (Akşin, 2010: 435-437).

2.3. Sivas Kongresi

Erzurum Kongresi, taşıdığı anlam bakımından ulusal özelliklere sahip olsa da, milli mücadelenin bölgesel olmaktan çıkıp, ulusal nitelik kazanması Sivas Kongresi kararları ile sağlanmıştır. Erzurum Kongresi'nde dokuz kişi olarak belirlenen Temsil Heyeti, Sivas'ta on altı kişiye çıkarılmıştır. Kongrede, Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada sınırlarımız içinde kalan Türk ve Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerin ayrılmaz bir bütün olduğu alınan kararlar arasındadır. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi Erzurum Kongre kararları aynen kabul edilerek bütün ülkeye mal edilmiştir. Yurttaki bütün ulusal hakları savunan cemiyetler de birleştirilerek tek çatı altında toplanmış ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını almıştır.

Sivas Kongresi sonrasında alınan kararları İstanbul Hükümeti'ne kabul ettirmeye çalışan Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal, sonunda Damat Ferit'in istifa ettirilerek yerine Ali Rıza Paşa'nın hükümet kurmasında rol oynamıştır. Ali Rıza Paşa hükümeti de ilk iş olarak Anadolu'da başlayan ulusal hareketin temsilcileriyle yapılacak olan Amasya görüşmeleri için Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı görevlendirmiştir. 20-22 Ekim 1919'da yapılan Amasya görüşmeleriyle İstanbul Hükümeti, Anadolu'daki ulusal mücadeleyi hukuksal olarak tanımıştır. Bu görüşmelerde Mustafa Kemal'in ilk isteği yasaya aykırı olarak halen kapalı bulunan meclisin bir an önce açılarak, halkın temsilcilerinin halkın kaderinde söz sahibi olmalarının sağlanması olmuştur. Bu istek Mustafa Kemal'in halk iradesine ve halkın temsil hakkına erdiğinin açık kanıtı olacaktır.

Amasya Genelgesi ve kongrelerde hem milli mücadelenin amacı ve yöntemi belirlenmiş, hem de bağımsızlık mücadelesinden sonra kurulacak olan yeni Türk Devletinin temelleri atılmıştır. Daha bağımsızlık tam olarak sağlanmadan önce de demokratik esasları devletin temeline oturtmak için, koşullar ne olursa olsun, başlangıçtaki amaçtan en ufak bir sapma bile söz konusu edilmemiştir. Bu durum belki hiçbir bağımsızlık savaşında olmayan biçimde, bağımsızlık mücadelesi aynı zamanda bir demokrasi mücadelesi de olmuştur. Bağımsızlık hedefinin gerçekleştiği noktada demokratik esaslara dayanan yeni bir yönetim şeklinin egemen olacağı fikri ifade edilmişti (Çavdar, 2008: 175-182).

2.4. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması

Amasya Görüşmeleri sırasında İstanbul Hükümeti'ne 21 Aralık 1918'de Padişah tarafından süresiz olarak tatil edilen Osmanlı Mebusan Meclisi yeniden toplatılması kabul ettirilmişti. Yapılan seçimler sonrası 12 Ocak 1920'de açılan Meclis-i Mebusan'ın en önemli icraatı Misak-ı Milli'nin kabul edilmesiydi. Ancak Mustafa Kemal'in uyarılarına rağmen İstanbul'da toplanan meclis, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgaliyle basılmış ve çok sayıda milletvekili tutuklanarak Malta'ya sürülmüştü. Bunun üzerine Mustafa Kemal, en kısa zamanda ulusal meclisin Ankara'da toplanacağını ve bu amaçla sancaklardan beşer kişinin seçilerek Ankara'ya gönderilmesini 19 Mart 1920 tarihli genelgesiyle tüm yurda duyurmuştu. Mustafa Kemal en başından beri meclisin bağımsız çalışabilmesi ve baskıya uğramaması için Anadolu'da bir yerde toplanması gerektiğini savunmuş ve Ankara'da toplanma ihtimalini göz önünde tutmuştur. Bu nedenle İstanbul resmen işgal edilir edilmez yeni meclis toplanma hazırlıklarını başlatmıştır. Yapılan seçimler sonrası milletvekilleri Ankara'ya gelmişlerdir. Bu genelgede henüz resmen kapatılmamış olan Meclis-i Mebusan üyelerinden kaçabilenlerin de Ankara'daki meclise katılabileceklerini duyurmuştur. Milletvekillerinin Ankara'da toplanmasının ardından 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açıldı. Ulusal mücadelenin getirmiş olduğu olağanüstü şartlar, meclisin de olağanüstü yetkilerle çalışmasını gerektirmişti. Yeni açılan meclisin adı saltanatı da etkisiz kılacak biçimde Büyük Millet Meclis adını almıştı. Kısa süre içinde başına Türkiye'de eklenmiştir. Türkiye Büyük Millet

Meclisi ne saltanatı, ne İstanbul Hükümeti'ni temsil ediyordu. Temsil yetkisini asıl kaynağı olan halktan almıştı. TBMM'nin açılması Amasya'dan beri her fırsatta dile getirilen ulusal egemenliğin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Böylece Türk milleti kendi kaderini eline alarak, kendini temsil etme hakkını temsilcilerinden oluşan TBMM'ye vermiş ve bu meclisin otoritesinden daha büyük bir otorite de yok sayılmıştır. Demokratik yaşamın en önemli aşaması parlamenter sistem de böylece kurulmuştur. Bu tarihten sonra TBMM çıkardığı yasalar ve yaptığı düzenlemelerle, otoritesini tüm yurda yayarak, halkçılık prensibini esas alarak yeni bir devlet kurma sürecinde önemli yol almıştır. Bu aşamada bağımsızlık mücadelesi için meclisin tek otorite ve güç olarak tanınması sağlanmış, yasama yürütme ve yargı yetkileri de bu olağanüstü dönemde meclise verilmiştir. Henüz rejimin tam olarak adının verilmediği ve savaşın başarıyla sonuçlandırılmasının amaç olarak benimsendiği bu dönemde bu uygulama geçici olarak zorunlu görülmüştür. Ama savaşın kazanılıp barış dönemi kurulduğunda rejimin adı konulup olağan parlamenter yaşama geçilmesi düşünülüyordu (Turan, 1992: 121-125).

2.5. 1921 Anayasası

TBMM, 20 Ocak 1921'de "*Teşkilat-ı Esasiye*" adıyla ilk anayasasını hazırladı. Anayasanın ilk maddesinde "*hakimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir*" ifadesi yer almaktaydı. Yürütme ve yasama yetkilerinin büyük millet meclisinde olduğu ifade edilmişti. Bu anayasa ile görüyoruz ki; 1921 Anayasası'nda aslında yeni kurulacak olan devletin ve yönetim şeklinin esasları ortaya konmuştu (Çavdar, 2008: 218). Ancak, TBMM dönemindeki demokrasi anlayışı, liberal demokrasinin ilkelerini içermiyordu. Bu dönemde demokrasi, milli güçlerin katılımına dayalı olan bir rejimin karşılığıydı. Çünkü mevcut koşullar olağanüstü nitelikteydi ve demokrasinin temellerinin sağlam bir şekilde atılabilmesi için bu dönem olağanüstü tedbir ve uygulamaların olması gereken bir süreçti (Tanör, 2002: 124-125).

2.6. Saltanatın Kaldırılması

Kurtuluş Savaşı kazanılıp barış görüşmeleri için Lozan'ın belirlendiği bir dönemde görüşmelere İstanbul Hükümeti'nin de çağrılması, halk egemenliğinin tam olarak gerçekleştirilebilmesi fırsatını doğurmuştu. Saltanat kaldırılarak halk egemenliği tam anlamıyla sağlandığı gibi, görünüşte iki başlılığa da son verilmiş olacaktı. 1 Kasım 1922'de çıkarılan kanunla daha Amasya'dan itibaren benimsenen halk egemenliği kavramı tam olarak uygulama alanı bulmuş ve ülkedeki tek otorite TBMM olmuştur. 1921 Anayasası da bu yasaya meşruluk kazandırmıştır. TBMM'nin üzerinde hiçbir güç yoktur denildiğinde saltanat ve hilafeti onun altında ve denetiminde bir kurum haline sokmuş olmaktaydı. Dolayısıyla bu beklenen bir adımdı (Turan, 1992: 276-280).

Demokratik ilkeler esas alındığında, saltanatın kaldırılması demokratikleşme süreci içinde önemli yer tutar. Gücünü halkın iradesinden alan meclis ve hükümetten başka siyasi otorite kalmamıştır. Tüm bu gelişmeler yeni kurulacak olan rejimin temellerini de atmıştır.

3. Cumhuriyet'in İlanından Çok Partili Hayata Kadar Olan Dönem (1923 – 1945)

3.1. Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri (1923 – 1930)

İlk aşaması ulusal bağımsızlık ve egemenlik olan devrim hareketinin, 1922-1924 yılları arasında demokratik karakteri oluşturulmaya çalışılmıştır (Tanör, 2002: 183). Milli mücadeleyi gerçekleştiren meclisin 1 Nisan 1923 seçimleri ile yenilenmesinden ardından II. TBMM, 11 Ağustos 1923 günü ilk toplantısını yaptı. Devrimlerin büyük bir kısmını gerçekleştirecek olan yeni meclis öncelikle Lozan Antlaşması'nı onaylamıştır (Çavdar, 2008: 268-273).

3.1.1. Halk Fırkası'nın Kurulması

Saltanatın kaldırılmasının ardından halk egemenliğini temel alan yeni bir rejimin ve devletin kurulacağı kesinlik kazanmıştı. Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Grubu Başkanı olan Mustafa Kemal, 6 Aralık 1922'de kamuoyuna ilk defa yeni bir partinin kurulacağını duyurmuştu. Partinin adının Halk Fırkası olacağını ve reformlara öncülük edeceğini açıklayarak, partinin her hangi bir ayırım gözetmeden tüm ulusun partisi olacağını vurgulamıştı (Torun, 2003: 40-42). 1923 yılı seçimleri için karar alındıktan sonra, 8 Nisan 1923'de "*dokuz umde*" olarak isimlendirilen ve Halk Fırkasının ilk programı olarak kabul edilen seçim bildirgesi yayınlanmıştır. Bu bildirgede seçim kararının nedenleri ile birlikte milleti tek bir hedef etrafında birleştirmek ve ulusal egemenlik çerçevesinde siyasi bir teşkilat oluşturmak için Halk Fırkasının kurulma gerekçesi açıklanmıştı. 1923 yılı seçimlerinden sonra çoğunluğu tek bir hedef doğrultusunda bir araya getirmek, devrimleri gerçekleştirmek ve ulusal egemenlik çerçevesinde siyasi bir teşkilat oluşturmak için Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Grubu, Halk Fırkası'na dönüştürülmüştür. Partinin nizamnamesi de II. TBMM milletvekillerinin görüşleri alınarak hazırlanmış ve 9 Eylül'de kabul edilmiştir (Torun, 2003: 47). 23 Ekim 1923'de İçişlerine verilen kuruluş dilekçesi ile de Halk Fırkası'nın kuruluşu tamamlanmıştır. Fırkanın Genel Başkanı Mustafa Kemal, Genel Sekreteri Recep Peker olmuştur (Torun, 2003: 56).

13 Ekim 1923'de Ankara'nın başkent ilan edilmesinden sonra, tek eksik yeni rejimin adının konulmasıydı. 29 Ekim 1923'de yeni Türkiye Devletinin rejiminin Cumhuriyet olduğu ilan edildi. Esasen TBMM'nin açılmasıyla birlikte, yönetimde ulusal egemenlik esas alınmıştı ve cumhuriyet bu süreci tamamlayan son halka olmuştur. Halk iradesinin anlam bulduğu tek rejim olarak görülen cumhuriyetin ilanıyla, daha önce temelleri oluşturulan yapının adının da konulması sağlanmıştı (Torun, 2003: 64-65).

Saltanat ve hilafetin 1922'de birbirinden ayrılması ile hilafetin dayandığı siyasal otorite ortadan kalkmıştı. 3 Mart 1924'de meclise verilen bir önerge ile din ve devlet işlerinin bir arada yürütülemeyeceği ve hilafet makamının Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik niteliklerine uygun olmadığı belirtilerek kaldırılmasına karar verilmiştir (Tanör, 2002: 211). Böylece demokratik ve laik bir rejimin

önündeki en önemli engel olan ve teokratik yapıyla özdeşleşen kurum kaldırılmıştır. Halk yönetiminin temel gereklerinden biri olan laik nitelik de bu yasa ile birlikte önemli ölçüde siyasal hayatta yer tutmuştur.

1924 yılının Nisan ayında yapılan değişikliklere uygun yeni bir anayasa ihtiyacına da cevap verilmiştir. Yeni anayasanın demokratik bakımdan en önemli özelliklerinden biri siyasi partilerin kurulmasını yasaklayan herhangi bir maddenin olmamasıdır. Cumhuriyet de bir devlet şekli olarak tanımlanmıştır (Çavdar, 2008: 292).

3.1.2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması

Çok partili demokrasi denemelerinin ilk muhalefet partisi, Halk Fırkası içindeki muhalif milletvekillerinin fırkadan ayrılarak, 17 Kasım 1924'de kurdukları Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'dır (TCF). Bu fırkanın kurucularına bakıldığında milli mücadelenin önder kadrosunda yer alan isimler olduğu görülecektir. TCF'nın Genel Başkanı Kazım Karabekir'dir. Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Adnan Adıvar gibi isimler de fırkada üst düzeyde görevler almışlardır. Liberal ekonomiyi benimseyen bu fırkanın kurulması, Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan devrimlere yapılan eleştirel tutumun, hilafetin kaldırılmasıyla muhalefete dönüşmesi ve Musul konusunda Mustafa Kemal ile görüş farklılıklarının su yüzüne çıkması anlamını taşıyordu. İktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası'nın[2] karşısına ilk muhalefet partisi ortaya çıkmıştır. Musul sorununun gündemi meşgul ettiği bir dönemde ordunun önde gelen komutanlarının muhalefet partisi kurma girişimini komplo olarak değerlendiren Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, bu ortamı ordu-siyaset ayrışmasını sağlamak için uygun zaman olarak görmüştür. Aynı zamanda milletvekili olan ordu komutanlarına yolladığı çağrıyla milletvekilliklerinden istifalarını istemiştir. Böylece bu tarihten sonra TBMM'de hem milletvekili aynı zamanda muvazzaf subay kalmamıştır (Torun, 2003: 78-79).

[2] Halk Fırkası, yeni bir siyasi partinin kurulacağı haberlerinin konuşulduğu günlerde, 10 Kasım 1924'te isminin başına "*cumhuriyet*" kelimesini ekleme kararı almıştır (Torun, 2003: 80).

Yeni kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programında yer alan "*parti dini fikirlere saygılıdır*" ifadesi, iktidar partililerin en çok eleştirdikleri konulardan biri olmuştur. İlk zamanlar iki partili sistem tartışmalara rağmen devam etmiş ve büyük sorunlar yaşanmamıştır. İsmet Paşa yerine Ali Fethi Okyar'ın başbakanlığa getirilmesinin bu sükunet ortamında önemli payı olabilir. Ancak bu ortam 13 Şubat 1925'te başlayan Şeyh Sait ayaklanmasıyla bozulmuştu (Torun, 2003: 84-85). Ayrılıkçı ve dinci emellerle yapılan bu ayaklanmanın İngilizlerin desteğiyle gerçekleştirildiği saptanmıştır (Cemal, 1955: 63). Türkiye tarihinin bu en büyük ayaklanması, çok partili yaşamın sonunu getirmiş, Şark İstiklal Mahkemesi, muhalefet partisinin kapatılmasını Bakanlar Kuruluna tavsiye etmiş ve 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır (Çavdar, 2008: 312). Böylece çok partili hayata geçiş bir süre için kesintiye uğramıştır.

Çok partili hayatın bu ilk denemesinin başarılı olacağını o zamanlar bile düşünmek pek mümkün değildi. Zira cumhuriyet henüz kurulmuş ve devrimlerin arka arkaya ve süratle yapılması konusunda kararlılık söz konusuydu. Muhalefet liderleri özünde devrimlerin yapılmasına karşıydılar. Dolayısıyla iki partili yaşamın sorunsuz sürebilmesi belki de devrimlerden vazgeçmeyi zorunlu kılacaktı. Aynı zamanda çok partili hayatın sürmesinin önünde de birçok engel vardı. En başta halkın yarısını teşkil eden kadınların siyasal yaşamın dışında yer alması, ekonomik düzeyin oldukça düşük olması ve adaletsiz bir gelir dağılımı. Ayrıca okuma yazma oranının %10 seviyesinde olması, yarı feodal yapıların Anadolu'da hala önemli yer tutması, teokratik yapıların ve kurumların varlığı, devrimlerin bir an önce yapılarak halkın ekonomik ve kültürel gelişmesini sağlamak zorunluluğu gibi sebepler daha en başından çok partili hayatın devamına pek olanak sağlamıyordu. Ayrıca iktidar partisinin henüz bir denetim tecrübesinin olmaması, muhalefet partisi gerçeğini içselleştirememeleri de çok partili yaşamın başarısız olmasında etkili olan nedenler arasında sayılabilir. Bu koşullar içinde istenildiği gibi demokrasi ortamı yaratmak olanaksız gibi görünüyordu.

3.1.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıyla siyasi muhalefet önemli ölçüde engellenmişti. Bunun yanı sıra İzmir suikastı vesilesiyle İttihatçı muhalefet de ortadan kaldırılmıştı. Böylece 1926 yılından itibaren rejime ve iktidara karşı muhalif hareketler kesin olarak engellenmişti. Bu sırada da CHF reformlarla laikleşme ve modernleşme sürecine hız vermiştir. Toplumsal yapının laikleştirilmesi adına birçok yenilik uygulamaya konulmuştu (Demirel, 2013: 81).

Bu düzenlemeler toplumun yapısını kökten değiştirecek ciddi reformlardı. Ancak tüm bunlar, halkın talebinden çok yönetimin isteği doğrultusunda gerçekleştirilen uygulamalar olduğu için halk arasında tepkilere yol açmıştı. Bununla birlikte hoşnutsuzluğun asıl nedeni ekonomik durumdu. 1929 dünya ekonomik bunalımının yarattığı olumsuz durum Türkiye'yi çok kötü etkilemişti. Yönetici kitlelerin giderek halktan uzaklaşması da hoşnutsuzluğun artmasına sebep olmuştur (Çavdar, 2008: 328).

Mustafa Kemal, ülkede halkın durumunu çıktığı yurt gezilerinde yakından görüyor ve onlardan sorunlar konusunda bilgi alıyordu. Ekonomik krizin olumsuz etkilerinin iyice hissedildiği 1930 yılı yaz aylarında Yalova'ya gelen Paris Büyükelçisi Ali Fethi Okyar ile ekonomik sorunlar ve çözüm önerileri konusunda konuşmuşlardır. Liberal ekonomi yanlısı olan Okyar'a, Mustafa Kemal görüşlerini bir parti kurarak daha iyi savunabileceğini söylemiştir. Bu konuşma parti kurması konusunda Okyar için bir mesaj niteliği taşıyacaktır. Nitekim hazırlıklar hemen yapılmış ve 12 Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası, Ali Fethi Okyar tarafından kurulmuştur. Mustafa Kemal laik cumhuriyet esaslarına bağlı kalındığı sürece fırkayı destekleyeceğini belirtmişti. Fırkanın kurucularının büyük çoğunluğu Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarıydı ve O'nun destek ve teşviki ile fırkaya dahil olmuşlardı. Kuruluş aşamasında güdümlü bir parti olması eleştirilen SCF, zaman içinde ülkedeki muhalif kesimin toplandığı ve hızla farklı kesimleri bünyesinde barındıran bir parti haline gelmişti. Bunlar arasında İsmet Paşa ve CHF'ye karşı olanlar, cumhuriyete karşı olanlar, vergilerden ve ekonomik kararlardan memnun olmayan tüccar, çiftçi ve sanayiciler ile laikliğe karşı olanlar vardı. Ilımlı muhalefet yapması ve ülkedeki gerilimi azaltması hedeflenirken neredeyse iktidara alternatif

olmuştu. Gittikçe büyüyen muhalefet, Fethi Okyar'ın İzmir mitinginde coşkulu halk kitlelerine dönüştü. İzmir mitingi olaylı geçmişti. Serbest Fırka taraftarlarının, CHF binasının ve Anadolu Gazetesi'nin matbaası önünde yaptıkları taşkın gösterilerde polisin ateş açması sonucu bir çocuğun ölmesi ve on beş kişinin yaralanması mitingin tansiyonunun ne kadar yüksek olduğunun net kanıtıydı. Bu olaylar CHF milletvekillerinin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e çağrı yapan açık mektuplarına ve eleştirilerine neden olmuştu. Mustafa Kemal'in kurduğu ve başkanı olduğu partiye sahip çıkması ve onu desteklemesi istendi (Çavdar, 2008: 329-335).

Fırkanın kapanmasına yol açan olay ise, Fethi Okyar'ın TBMM'ye verdiği belediye seçimleri ile ilgili yolsuzluk önergesidir. Bu önerge tartışılırken Fethi Bey, CHF vekilleri tarafından rejim düşmanlığı ile suçlanmıştı. Bu arada 1930 sonbaharında yapılan belediye seçimlerinde SCF'nın beklenmeyen bir şekilde oy almasıyla, arkasındaki toplum desteği hızla büyüdü (Çavdar, 2008: 334). Ortamın iyice gerilmesinden dolayı, Fethi Bey ve arkadaşları fırkayı kapatma kararı aldılar 17 Kasım 1930'da fırka feshedildi (Demirel, 2013: 109). Bu olayın ardından, Türkiye Cumhuriyeti on beş yıl tek parti hükümetinin yönetiminde, muhalefet olmaksızın idare edildi.

SCF'sı kısa bir süre siyaset yapmış olsa da, varlığı siyaseti hareketlendirmeye yetmişti. Başka parti kurma girişimleri de yapıldı. İlk olarak II. Meşrutiyet döneminde kurulan Sosyal Demokrat Fırka tekrar Hasan Rıza Bey tarafından kurulmak istendi, ancak partiye kuruluş izini verilmedi. Edirne'de Mimar Tahsin Bey'in kurmak istediği Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisinin kuruluşuna da izin verilmedi. SCF dışında kurulmasına izin verilen, merkezi Adana'da olan Ahali Cumhuriyet Fırkası'dır. Ancak hükümet taraftarı, basın tarafından hiç hoş karşılanmayan bu partinin etkisi neredeyse hiç olmamıştır. 21 Aralık'ta hükümet emri ile kapatılmıştır (Demirel, 2013: 109-110).

3.2. 1930 – 1945 Dönemi Uygulamaları

SCF kapanmasından sonra, 1945 yılına kadar 15 yıl boyunca iktidarda olan CHP dışında başka bir siyasi parti kurulmamıştır. En son deneyimin başarısız olması

demokratik yaşamın tam olarak kurulabilmesi için gerekli siyasi, ekonomik ve kültürel alt yapıların yoksunluğu dikkati çekmiş olmalıdır. Çünkü bu dönemde çok partili bir yaşam olmamasına rağmen demokratik yaşamın tam olarak oluşturulabilmesi için bazı girişimlerde bulunulmuştur. Halkevlerinin kurulmasından müstakil grubunun mecliste kurulmasına kadar, esasen tek partili rejimlerde hiç rastlanmayan uygulamalar göze çarpmaktadır. Ayrıca tek partili olan bu dönemde, toplumun sosyal ve siyasal yapısını derinden etkileyecek reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu süreç demokrasinin oluşturulması adına önemli adımların atıldığı ama aynı zamanda da bu hedefe ulaşmak için demokrasi ile bağdaşmayacak uygulamaların bir arada olduğu dönemdir. Türkiye'nin demokratikleşme süreci, reformların kök salması ve toplum düzenin çağdaş normlarda kurulabilmesi için sekteye uğramıştır. Yapılan reformların çok partili rejim ile hedefine ulaşamayacağı TCF ve SCF denemeleri ile de anlaşılmıştır. Tarih boyunca da görüyoruz ki, hiçbir devrim toplumun her kesimini, eşit olarak memnun edecek şekilde olmamıştır. Devrimler ve reformlar, bir kesimin mutsuzluğu ve hak arayışı sonucunda doğmuştur. Bu nedenledir ki, devrimler ve reformlara karşı tepkiler bu sürecin doğal işleyişidir.

1930 yılından, çok partili hayatın başladığı 1945 yılına kadar olan süreçte yaşanan gelişmeleri Atatürk dönemi ve 1938-1945 tek parti dönemi uygulamaları olarak incelemeye çalışacağız.

3.2.1. 1930 – 1938 Atatürk Dönemi

1930'lu yıllar tüm dünyayı derinden etkileyen ekonomik buhranın yaşandığı yıllardı. Bu süreç hem ekonomik zorluklarla mücadele, hem de modernleşme reformlarının uygulanabilmesi çabaları ile geçmiştir.

1930'lu yılların başında Türkiye, hem 1923'ten itibaren uygulanmaya çalışılan yarı liberal ekonomi politikalarının başarısızlığı hem de dünyadaki ekonomik buhran nedeniyle ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Halk bu sorunlardan hükümeti sorumlu tuttuğundan ve kurulan partilerin ekonomik sorunlar konusunda fakir halkı kolayca etkilediğinden ve halkın her şeyden önce

karnını doyurma çabasında olduğundan kolayca yeni kurulan partilerde kümeleşebiliyorlardı. Bu durumda cahil halkın bireysel veya devletin bağımsızlığından çok geçim derdi daha fazla gündemini oluşturuyordu. Bu noktada demokrasi için de her şeyden önce ekonomik olarak kalkınmış bir toplum gerekmekteydi. SCF'nin kapatılmasıyla halkın tepkilerinin örgütlü siyasal bir tepki haline gelmesi önlenmiş olmasına rağmen yine de giderek kendini hissettiriyordu. Siyasi iktidar için artık öncelik halkın bir an evvel kalkındırılması ve refahının sağlanması için devletçilik politikasının uygulamaya konulmasıydı. Böylece özel sektör yanında bizzat devlet de işletmeci ve denetimci olarak ekonomik yaşamda yer almaya başladı (Zürcher, 1993: 374-379). Başbakan İnönü, iktisadi kalkınmanın ve bağımsızlığın devletçilik ilkesi ile gerçekleşebileceğini ifade etmişti (Çavdar, 2008: 348). Bu hamle demokrasinin ekonomik ön koşulu için önemli bir adımdı. Ancak yeterli değildi.

1930'lu yılların başında devrimlerin büyük kısmı tamamlanmış olmasına rağmen toplumun tümüne özellikle toplumun büyük kısmını oluşturan kırsal kesime pek ulaştırılamamıştı. Hem toplumun geneline devrimleri ulaştırmak hem de halkın çağdaş kültür değerleriyle tanıştırmak ve demokratik kültürün oluşturulmasını sağlamak amacıyla 1931'de halkevleri kurulmuştur (Torun, 2006: 128).

Demokratik yaşamı hazırlama amaçlı çalışmalar bununla sınırlı değildir. Demokratik bir yaşamın olmazsa olmazlarından biri kadınların seçmen ve seçilen olarak siyasal yaşamda yer almalarıdır. İki çok partili hayat denemesinde de kadınların siyasal varlığı söz konusu olmamıştır. Bu açık 1930'da önce kadınların belediye seçimlerine katılma hakkı kazanmasıyla önemli bir adım atılmıştır. 1934'de ise bu kez Anayasa'da kadınların da milletvekili seçilebilmelerine ilişkin anayasal değişiklik yapılmış ve bunun sonucunda 4. TBMM'ye 18 kadın milletvekili girmiştir. Böylece demokratik yaşamın en önemli eksiği de giderilmiş, Türk kadını erkeği ile eşit haklara sahip olmuştur (Konan, 2011: 167-169).

Atatürk dönemi tek partili hayatta, demokrasi yolunda bir başka önemli adım da bazı bölgelerden CHP'nin aday göstermeyerek bağımsız milletvekillerinin meclise girmesinin sağlanmış olmasıdır. 1931 seçimlerinde 30 milletvekili bağımsız milletvekili meclise girmiştir. 1935 seçimlerinde de aynı uygulama devam etmiştir. Bu kez sayı 16'dır ve bunlardan 4'ünün gayrimüslim olması da ayrıca önemlidir.

Bağımsız adayların seçilebilmeleri için CHP bazı yerlerde aday göstermemişti. Ancak yine de meclise giren bağımsız vekiller yeterli muhalefet ve iktidar üzerinde etki gücüne sahip değillerdi. Hem sayıları çok azdı, hem de iktidarı eleştirerek uygulanan politikalar üzerinde değişiklik yapılmasını sağlayacak kadar güçlü değillerdi (Albayrak, 2004: 16-17).

Bu demokratik hamlelere rağmen, kişi hak ve özgürlükleriyle ilgili bu dönemde de bazı kısıtlamalara rastlanmaktadır. 1931 yılında kabul edilen Matbuat Kanunu bunlardan biridir. Bu kanunla, hükümete "*ülke çıkarlarına ters düşen yayınları*" kapatma yetkisi verilmişti. Bu durum gazete ve gazeteciler üzerinde ciddi baskı unsuru oluşturmuştur. Bu kanunla birlikte 1930ların basındaki bir derece serbest ortamı yerini baskıcı ve kontrolcü, tek sesli basın hayatına bırakmıştı. 28 Haziran 1938'e gelindiğinde ise kanunda yeni bir değişiklik daha yapılmış, bu değişiklikle, gazete ve dergi çıkartmak için bildirim yapılmasının yeterli olmadığı, yayının çıkarılacağı yerdeki valiliklerden ruhsat alınması kuralı getirilmişti. Ayrıca hükümete bağlı bir basın birliği de kurulmuştur (Akandere, 1998: 211-212). Basın üzerindeki denetim demokrasi bağlamında değerlendirildiğinde, demokrasi ile bağdaşmayacak bir uygulamadır. Avrupa'da faşizm rüzgarlarının esmesi de basın üzerinde ciddi kontrolün sağlanmasında etkili olmuştur.

18 Haziran 1936'da parti hükümet birleşmesi ile de ülkede tek parti hakimiyeti kesinlikle sağlanmış ve olası her muhalefet hareketi engellenmiştir. Parti faaliyetleri ile hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık kurulması ve valilerin parti il başkanlığı görevini üstlenmesi kararı alınmıştı. Genel müfettişler görev bölgeleri içinde devlet işleri ile beraber partinin faaliyet ve örgütünü de denetlemekle görevlendirilmişti (Demirel, 2013: 212).

Ayrıca bu dönemde demokratik yaşamın önemli kurumlarından biri olan sivil toplum örgütlerine de kısıtlama getirilmiştir. Türk Ocakları'nın kapatılmasıyla başlayan süreç, Türk Kadınlar Birliği'nin, Türk Mason Cemiyeti, Talebe Birliğinin kapatılmasıyla devam etmiştir. Türk Spor Kurumu da CHP'ye katılmıştır. Resmi gerekçe de CHP'nin tüm halkı temsil ettiği dolayısıyla bu tip örgütlere gerek duyulmadığı yolundadır (Demirel, 2013: 210).

Arka arkaya yaşanan bu gelişmeler tek parti yönetiminin cemiyetler ve sosyal kurumlarla olan ilişkisini ortaya koyması açısından oldukça düşündürücüdür.

Demokratik hayatın ayrılmaz parçası olan cemiyetler ve sosyal kurumların kurulması yasa ile engellenmemiş olmalarına rağmen, fiilen faaliyet göstermeleri engellenmiştir. Bununla beraber CHP'nin bu uygulamalarına bakıldığında başta Almanya olmak üzere totaliter rejimlerden etkilenmiş olabileceği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken tüm ömrünü Türk ulusunun bağımsızlığına adamış olan Atatürk'ün sağlığı günden güne bozulmaya başlamıştı. 10 Kasım 1938'de ise Atatürk'ün vefatı ile Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştı.

3.2.2. 1938 – 1945 Dönemi Tek Parti Yönetimi

Atatürk'ün vefatının ardından 11 Kasım günü TBMM toplandı ve İsmet İnönü oy birliği ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı seçildi. Bununla beraber Türkiye yeni bir sürecin içine de girmiş oldu. Bu süreç, İsmet İnönü'nün 26 Aralık 1938'de CHP I. Olağanüstü Kurultayında değişmez genel başkan seçilmesi ile Milli Şeflik dönemi olarak kabul edilir. Bu dönemde demokrasi bağlamında gerçekleşen önemli gelişmelerin üzerinde durmaya çalışacağız.

29 Mayıs 1939'da toplanan beşinci CHP kurultayı önemlidir. 1936'da başlayan parti-devlet birleşmesine son verilmiştir. Ayrıca kabul edilen yeni tüzükle partinin ve hükümetin çalışmalarını denetlemek üzere Müstakil Grup kurulması kararı alınmıştı. Buna göre CHP milletvekilleri içinden 21 kişilik bir grup kurulacak ve hükümetin icraatlarını eleştirecekti. Ancak bu milletvekillerinin oy hakkı bulunmuyordu. Tek parti yönetimin hakim olduğu bir ülkede, iktidarın kendini denetleyecek bir organ oluşturma kararı alması demokrasi adına önemli bir adımdır (Demirel, 2013: 261-262). Ancak Müstakil Grup milletvekillerine oy hakkının tanınmamış olması da onları etkisiz hale getirmiş oluyordu.

Bu dönemde, II. Dünya Savaşı'nın etkileri ile beraber, ülke içinde hayat gittikçe zorlaşmıştı. Hükümet birtakım tedbirler almak zorunda kalmıştı. Alınan tedbirlerin başında sıkıyönetim ilanı gelmiştir. Önceleri Trakya ve Marmara Bölgesi'nde ilan edildi, sonrasında yaygınlaştırıldı. Sıkıyönetimin en ağır uygulandığı alan basın oldu. Gazete ve dergiler, hükümet ya da sıkıyönetim

tarafından birçok kez kapatılmıştır. Çok sınırlı olan radyo yayınları da sürekli denetlenmiş ve yayın içerikleri hükümet tarafından belirlenmiştir. Bu dönem, düşünce ve yayın üzerine yasaklı ve baskılı yıllar olarak geçmiştir (Çavdar, 2008: 440-441).

1940-1945 yılları arasında ekonomik ve toplumsal yapıyı derinden sarsıp değiştirecek üç yasa yürürlüğe girdi. Milli Korunma Yasası, Varlık Vergisi Yasası ve Toprak Mahsulleri Vergisi. Bu vergiler ve uygulamalar halkın ekonomik yükünü iyice arttırmıştı. Her an savaşa hazır olma niyetiyle büyük bir ordunun beslenmesi, silah ve teçhizat donanımı için savunma giderleri artmıştı. Karaborsacılık ve stokçuluk hat safhadaydı ve hükümet buna engel olamamıştı. Bu durumda enflasyon hızla artmış halkın alım gücü düşmüştü. Ekonomik alanda yaşanan sıkıntılar, halkın her kesiminin hükümete karşı tepkisini arttırmıştır. Savaş boyunca iç politikada pek iç açıcı değildi. Basın ciddi bir baskıya maruz kalmış, hükümet sık sık gazete kapatmıştır. Hükümetin politikasına aykırı yazı yazmak söz konusu değildi. Kişi hak ve özgürlükleri ve toplanma ve dernek kurma hakkı son derece kısıtlıydı (Çavdar, 2008: 420-423).

Halk bir taraftan bu yasaların getirdiği yükümlülüklerin altında sıkıntılı günler yaşarken, diğer yanda hükümet, tek partili hayatın önemli kilometre taşlarından biri olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 15 Mayıs 1945'de görüşmeye başlamıştı. Yasanın amacı, tarımla uğraşan ancak, topraksız olan veya toprağı yetmeyenlere yeterince toprak verilmesidir. Ancak bu yapılırken de toprağın belirli kimselerde toplanmaması ve aynı zamanda da çok küçülüp dağılmaması istenmiştir. Devlete, belediyelere, özel idareye ve köylere ait değerlendirilmeyen araziler öncelikle çiftçiliği zanaat edinen topraksız ya da çok az topraklı kişilere dağıtılacaktı. Sonrasında ise, kişilere ait fakat işletilmeyen toprakların dağıtılması planlanıyordu. Bu yasa çok sert geçen tartışmalara neden oldu ve günlerce konuşuldu. Adnan Menderes, Cavit Oral, Emin Sazak başta olmak üzere birçok milletvekili yasayı eleştirdi. Bu milletvekillerinin çoğu büyük toprak sahibi olan kimselerdi. Bu yasa ile birlikte CHP ve toprak sahipleri arasındaki gerilim yükselmiş ve sonunda bağlar tamamen kopmuştur. Bu yasayla Türk siyasi tarihinde yeni bir dönem başlamış olacaktı (Albayrak, 2004: 22-24).

3.2.3. Dönemin Demokrasi Bağlamında Değerlendirilmesi

Atatürk döneminin ilk yılları çok partili hayat denemelerine sahne olurken ikinci dönemi ise tek partili olarak geçmiştir. Bu durum ülke koşularından kaynaklı zorunluluk olarak görülmüştür. Demokratik yapının tam olarak oluşturulabilmesi için belli koşulların varlığının vazgeçilmez olduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber demokrasi amaç, tek partili rejim ise araç olarak görülmüştür. Cumhuriyetçilik ve halkçılık demokrasinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Cumhuriyetçilik siyasal yönünü, halkçılık ise sosyal yönünü oluşturmaktadır. Hatta buna devletçilik ilkesi bile eklenebilir.

Atatürk'ün ölümünden II. Dünya Savaşı sonuna kadar olan dönem ise inişli çıkışlı yıllar olmuştur. Bu durumda savaşın önemli payı vardır. Bir yandan hükümeti denetlemesi için müstakil bir grup oluşturulurken, kişi hak ve özgürlükleriyle ilgili önemli kısıtlamalar yapılmıştır. Ekonomik sorunlar da siyasi iktidara tepkiyi arttırmıştır.

Genel olarak bu dönemi bir bütün olarak değerlendirdiğimizde tek partili rejimlerin karşılaştırılmasından yola çıkmak zorundayız. Bu konuda en önemli yorumlar ve değerlendirmeler ünlü Fransız Siyaset Bilimcisi Maurice Duverger tarafından yapılmıştır. Duverger, tek parti ve demokrasi kavramlarını sorgulayarak Türkiye'deki tek partili rejimi incelemeye çalışmıştır. Ona göre, tek parti ve demokrasi kavramını tanım olarak yan yana getirmek mümkün olmasa bile tüm tek parti yönetimlerini de faşist ya da totaliter olarak adlandırılmamalıdır. Çünkü Türkiye'deki tek parti ne faşist ne de komünist tek partiye benzemektedir. Bu tip tek partilerde, bir başka partinin bırakın kurulmasını adının telaffuzuna bile tahammül yoktur. Demokratik rejim içinde kurulmuş olmakla birlikte iktidar olduklarında ilk yaptıkları şey demokrasiyi yıkmak olmuştur. Amaçları ise tek partili rejimi sonsuza kadar yaşatmaktır. 1923-1945 yılları arasındaki dönemdeki CHP ise, tek parti olarak ülkeyi idare etmiş olsa da yönetim esasları demokratik idealler üzerine kurulmuştu. Anayasada vurgulanan egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur ilkesi, tek parti yönetiminin demokratikleşme sürecinde sadece demokratik hedeflerin gerçekleştirilmesi için bir araç niteliğinde olması, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren tek partili totaliter rejimlerden farkını ortaya koymuştur. Tek

parti yönetiminin demokratik olduğunu söyleyemesek de uygulamaları demokrasi adına önemli gelişmelerdir. Tek parti yönetimi geçici kabul edilmiş, bu süreçte hedefin demokratik ilkeler üzerine kurulu bir rejimin köklerinin güçlü olması amaçlanmıştı. Türk tek parti sistemi demokrasiye geçiş için bir hazırlık süreci özelliğindedir (Duverger, 1986: 359-363).

4. Çok Partili Hayatın İlk Yıllarında Siyasal Hayat (1945 – 1950)

Bu dönemde, irdeleyeceğimiz konu, çok partili demokratik hayata geçişte etken olan iç ve dış nedenler, bununla birlikte dönemin siyasi şartlarını da gözden geçirmiş olacağız.

4.1. Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç ve Dış Nedenler

4.1.1. İç Nedenler

Çok partili hayata geçişte birçok faktör rol oynamaktadır. En başta cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çok partili hayatın kurulmasına yönelik iki denemenin söz konusu olmasıdır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi sürekli hale getirilememiş ve çok partili düzen kurulamamıştır. Yaklaşık 15 yıl süren bir tek partili düzen söz konusu olmuştur.

Çok partili hayata geçiş nedenlerinden ilki olarak Cumhurbaşkanı İnönü gösterilebilir. Özellikle milli şeflik sürecinde ne denli belirleyici ise demokratik yaşama geçiş konusunda da belirleyici olmuştur. Türkiye gibi ülkelerde liderlerin etkileri son derece önemli olmuştur.

Tek partili dönemde bile daima çok partili hayatın ideal olarak benimsendiği görülmektedir. Cumhurbaşkanı İnönü'nün 6 Mart 1939'da İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada milletin yönetim üzerindeki denetiminin fiili ve gerçek olmadıkça ve böyle olduğuna milletçe inanılmadıkça halk iradesi vardır, denilemez ifadesi çok partili hayata geçiş için İnönü'nün en başından beri kararlı olduğunun kanıtı olarak

gösterilebilir. Bu konuşma bazıları tarafından demokrasiye geçiş işareti sayılsa da bazıları içinde başka partilerin kurulacağı ile ilgili bir söz bulunmadığı belirtilerek, demokrasinin kurulması yolunda kanıt olarak gösterilemeyeceği savunulmaktadır (Turan, 1999: 206-207) .

Bunu bir kenara bırakırsak, ülkede demokrasiden söz eden ilk yazılar basında 1944 yılında başlamıştır. İnönü 1 Kasım 1944 tarihinde TBMM'yi açış konuşmasında da demokrasinin faydalarını övmüştür. İnönü, Türkiye'nin yönetiminin halk iradesi olduğunu hatırlatarak, hükümetin demokrasi ilkelerini Türkiye'nin bünyesine ve özel şartlarına göre geliştirmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Nihayet savaşın sona erdiği dönemde 19 Mayıs 1945 tarihinde Gençlik Bayramı'nda yaptığı konuşmada ülkenin demokrasi yolunda ilerleyeceğinin altını çizmesi, demokratik yaşama geçişte en net mesajlardan biri olarak yorumlanmıştır (Turan, 1999: 207-209).

İnönü'nün etkisi yanında içte savaş boyunca giderek artan hükümete yönelik tepkiler de çok partili yaşama geçişte etkili olmuştur. Bir türlü yoluna girmeyen ekonomi, artan yoksulluk ve alınan ekonomik tedbirler halkı iyice yıldırmış ve mutsuz etmişti. Ekonomideki darlık, verimsizlik ve üretimin yetersizliği son noktasına ulaşmıştı (Aydemir, 1973: 148). II. Dünya Savaşı'na girilmemiş olsa da, büyük bir ordunun giderlerini karşılamak zorunda kalan hükümet, çareyi Merkez Bankası'na para bastırmakta buldu. Bu durum enflasyonun yükselmesine neden oldu. Mevcut duruma Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi de eklenince iktidara karşı tepkiler arttı. Her ne kadar Varlık Vergisi en çok gayrimüslim iş çevrelerini etkilemişse de toplumda genel huzursuzluk ve tepki hali yaygınlaşmıştı (Zürcher, 1993: 301).

Toprak Mahsulleri Kanunu'nun çıkarılması büyük toprak sahiplerinin tepkilerine neden oldu. Bu tepkiyi 15 Mayıs 1945'de görüşülmeye başlayan Çiftçiyi Topraklandırma Yasası körükleyerek, bu kesimin iktidara karşı cephe almasında ve muhalefetin ortaya çıkmasında etkili oldu (Zürcher, 1993: 301-302).

Tek partili rejimin, demokratik rejimi amaç olarak belirlemesinin yanı sıra II Dünya Savaşı'nın son yıllarına bakıldığında, halkın giderek artan tepkisi, CHP içinde farklı görüşlerin yer alması ve İnönü'nün belirleyici etkisi çok partili hayatın iç nedenleri sayılabilir. Ancak her şeyden önce Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik

bir devlet olarak kurulma amacı, ilkelerin ve siyasal gelişimlerin bu amaca yönelik oluşturulması, rejimin plüralist yapıya sahip olması ve demokratik niteliği çok partili hayata geçişi kolaylaştıran etkenlerin başında gelecektir. Nitekim çok partili hayata herhangi bir anayasal değişiklik veya bir karışıklık yaşanmadan gidilmesi de bunun açık kanıtlarındandır.

4.1.2. Dış Nedenler

II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Türkiye denge politikası izleyerek savaştan uzak kalmayı hedeflemişti. 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız İttifak antlaşmasına rağmen savaş içinde Almanlara krom satmaya devam etmiş ve saldırmazlık antlaşması yapmıştı. Bu müttefiklerin sert tepkilerine neden oldu. Ancak 1944 yılında kadar Türkiye Almanya ile ilişkilerini sürdürdü. 1944 Temmuz ayında ilişkilerini kesti ancak savaş ilanı, Yalta Konferansı'nda alınan kararlar nedeniyle 25 Şubat 1945 tarihinde yapıldı. Bu karar Türkiye'ye San Francisco Konferansı'na giden yolu açmıştı (Albayrak, 2004: 36-37). Türkiye'nin savaştaki bu tutumu savaştan sonra dış politikada yalnızlığa itilmesine neden oldu.

Savaşı demokratik cephenin kazanması demokratik yönetimleri öne çıkarmıştı. Birleşmiş Milletler'i kuracak olan San Francisco Konferansı'na katılmanın ön şartlarından biri de demokratik yönetime geçmekti. Türkiye ekonomik, siyasi, kültürel ve en başta da güvenlik nedeniyle 1939'dan itibaren bağlandığı ve demokratik cepheyi oluşturan Batı Bloğu'na katılmak için de çok partili hayata geçmek istemiştir (Yılmaz, 2008: 35).

1945 yılının Nisan ayında Türkiye San Francisco Konferansı'na kurucu üye olarak katılmış ve Birleşmiş Milletler antlaşmasını imzalamıştır. Bu bir anlamda Türkiye'nin demokratik ilkelere bağlı olacağı ve demokrasinin gereklerini yerine getireceğine dair verdiği bir sözdü (Zürcher, 1993: 302).

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet tehdidi de, Türkiye'nin Batı Bloğu'na katılmak istemesinin en önemli nedenlerinden birisi olmuştur. Hem Rus baskısı hem de ekonomik durum nedeniyle Amerikan yardımlarından faydalanmak amacı da Türkiye'de çok partili hayata geçilmesinde etkili olmuştur (Koçak, 2012: 244).

Tüm bu nedenler bir araya geldiğinde Türkiye'nin çok partili hayata geçişi kaçınılmaz olmuştu. Bu saydığımız nedenlerin hiç birisi tek başına yeterli ve etkili değildi. Ancak dış etkenlerin daha belirleyici olduğunu görmekteyiz.

4.2. 1946 – 1950 Dönemi Demokrat Parti

4.2.1. Demokrat Parti Kurucuları

7 Ocak 1946'da resmen kurulan DP'nin kurucuları, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'dür.

Mahmut Celal Bayar, 1883 yılında Bursa'da dünyaya gelmiştir. Bursa'da Fransız Okulu olan Colloge Francaise de L'assomption'a gitmiş, burada Fransızca eğitim alırken babasından da Arapça ve Farsçayı öğrenmiştir. 1905 yılına gelindiğinde bir Alman Bankası olan Deutsche Orient Bank'ta memur olarak çalışmaya başlamıştır. Memuriyet hayatı başladıktan kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki'ye üye olmuş, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden önce de Batı Anadolu Kuvay-i Milliyesi'ne katılmıştı. Buradaki çalışmalarından dolayı Mustafa Kemal Paşa'dan övgüler almış, 1919 yılı Meclis-i Mebusan seçimlerinde Saruhan Milletvekili olarak meclise girmişti. Meclis-i Mebusan'nın kapatılmasından sonra Anadolu'ya kaçarak I. TBMM'ye katılmış, 21 Mayıs 1921'de İktisat Vekilliği'ne getirilmiş ve 14 Ocak 1922'ye kadar bu görevini sürdürmüştür. 6 Mart 1924 yılında Mübadele ve İskân Vekili olarak görev yaparken istifa etmiş ve Mustafa Kemal'in emri ile Türkiye'nin ilk özel bankası olacak olan İş Bankası'nı kurmakla görevlendirilmiş, bankanın ilk genel müdürü olmuştur. 9 Eylül 1932'de yeniden İktisat Vekilliği'ne getirilen Bayar, vekilliği sırasında İnönü'nün katı devletçiliğini, liberal görüşleriyle dengelemeye çalışmıştır. İktisat Vekilliği görevini, başbakanlığa atandığı 8 Kasım 1937 tarihine kadar sürdürmüştür. Atatürk'ün vefatı nedeniyle, İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine görevinden istifa etmiş, ancak yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir (Albayrak, 2004: 48-49). Ancak bu kabinenin ömrü kısa olmuş ve 15 Ocak 1939'da Başbakanlıktan istifa ederek, yerini Dr. Refik

Saydam'a bırakmıştır. Bu tarihten itibaren devlet ve parti yönetiminde etkin bir görev almayan Celal Bayar, VII. ve VIII. dönemlerde İzmir Milletvekili olarak Mecliste görev yapmıştır. 1945 yılına gelindiğinde ise Dörtlü Takrir'in bir neticesi olarak 3 Aralık'ta milletvekilliğinden ve CHP'den istifa etmiştir (Yılmaz, 2008: 186-187).

Adnan Menderes, 1899 senesinde Aydın'da dünya gelmiştir. İttihat ve Terakki Mektebi'ne devam etmiş, sonrasında İzmir'de Amerikan Koleji'ne gönderilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle eğitimini yarıda bırakmış, Kuvay-i Milliye'ye katılmış; Aydın, Ödemiş ve Akhisar'da cephelerde görev almıştır. Cumhuriyet'ten sonra ise Serbest Cumhuriyet Fırkası'na katılarak Aydın'da İl Başkanı seçilmişti. Partinin kapatılmasından sonra, 1931'de aday olmuş ve Aydın'dan milletvekili seçilmiştir. Milletvekili olduktan sonra yarım bıraktığı öğrenimini tamamlamış, Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Uzun süre CHP'de parti müfettişi olarak görev yapmış, 1945 yılında yapılan bütçe yasa tasarısına ret oyu vererek, Celal Bayar'ın da içlerinde olduğu beş kişiden biri olmuştur. Bunun sonucunda Celal Bayar ile yakınlığı artmıştır. Dörtlü Takrir'in ardından da, parti yönetimi tarafından yazılı savunması istenmiş ve 21 Eylül 1945'de partiden çıkarılmıştır (Yılmaz, 2008: 190-193).

Fuat Köprülü, 1890'da İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Mercan İdadi'sini bitirdikten sonra bir süre Hukuk Fakültesi'ne devam etmiş ancak okulu yarıda bırakarak Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmeye çaba harcamıştır. Edebiyata olan ilgisi nedeniyle "*Mehasin*", "*Servet-i Fünün*" Dergileri ile "*Tanin*" gazetesinde şiir, edebiyat ve sosyoloji eleştirileri içeren makaleler yazmıştır. 1913 yılında ise İstanbul Üniversitesi Türk Edebiyatı profesörlüğüne atanmıştır. 1933 yılında ordinaryüs profesör unvanı almıştır. Cumhuriyetin kurulmasının ardından Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarlığı görevinde bulunmuştur. 1935 yılında yapılan seçimlerde Kars'tan milletvekili seçilerek siyasete girmiş, milletvekilliği yaptığı süre içinde de eğitim komisyonu başkanlığı yapmıştır. 1945 yılı bütçe yasa tasarısına ret oyu vermiş ve Dörtlü Takrir'in hazırlanmasında aktif rol alarak, söz konusu takriri dönemin Meclis Başkanı Kazım Özalp'e bizzat götürmüştür. Menderes ile beraber savunması alınmış ve partiden çıkartılmıştır (Albayrak, 2004: 51-52).

Refik Koraltan, 1891 yılında Sivas'ta doğmuştur. İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş ve Adliye Nezareti'nde çeşitli görevlerde bulunmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında Trabzon'da Emniyet Müdürlüğü yapmış ve I. TBMM'de Konya Milletvekili olarak görev yapmıştır. 1935 yılına kadar Konya Milletvekilliği yapan Koraltan, bu tarihten itibaren mülki görevine dönmüştür. Artvin, Trabzon ve Bursa gibi illerde valilik görevinde bulunmuştur. 1943 yılında İçel Milletvekili olarak tekrardan meclisteki yerini almıştır. 1945 yılı bütçe tasarısına ret oyu vermiş, Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa sert muhalefet yapmıştır. Bayar'ın ricası ile de Dörtlü Takrir'e imza atmıştır. Menderes ve Köprülü'nün partiden çıkarılmasını eleştirmesi üzerine kendisinin de savunması alındıktan sonra partiden çıkarılmıştır (Albayrak, 2004: 52-53).

4.2.2. Demokrat Parti Kuruluşu ve Programı

1945 yılı bütçe görüşmelerinde, bütçe tasarısına ciddi eleştiriler yapılmıştı. 29 Mayıs'ta oylamaya geçildiğinde 368 kabul oyuna karşı 5 ret oyu kullanıldı.[3] Çiftçiyi Topraklandırma Yasası ise, çok partili hayata geçişte bir dönüm noktası olmuştur. Görüşmeler sırasında parti içindeki muhalefet açıkça kendini göstermeye başlamıştır. Başta Adnan Menderes ve Refik Koraltan olmak üzere toprak sahiplerinin 500 dönümden fazla olan toprağının elinden alınıp topraksız çiftçiye dağıtılmasına karşı çıkmışlar ve sertçe eleştirmişlerdir. Bu yasanın görüşüldüğü günlerde Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan imzasıyla Dörtlü Takrir CHP Meclis Grubu'na 7 Haziran 1945'te verilmiştir. Bu takrirde demokrasinin geliştirilmesi, kişi hak ve özgürlüklerinin sağlanması talep edilmekteydi. Takrir sahipleri üstü kapalı da olsa çok partili hayata geçilmesini istiyorlardı (Torun, 2006: 208-209).

Esasen İnönü'nün açıklamaları da demokrasiyi geliştirmek olmasına rağmen önergenin neden reddedildiğini anlamak pek mümkün değildir. Önergenin

[3] Bütçe tasarısına ret oyu veren 5. kişiden dördü Demokrat Parti'nin dört kurucusudur. Beşinci isim ise Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'tır. Bu beş kişi, aynı gün Başbakan Saraçoğlu'nun kabinesi için güven oylaması istemesi üzerine, kabineye de güvensizlik oyu vermişlerdir. Güvensizlik oyu veren diğer iki kişi de Yusuf Hikmet Bayur ve Recep Peker'dir (TBMMTD, Dönem: VII, Cilt: 17, 29 Mayıs 1945: 512).

reddedilmesi önergeyi veren dörtlüyü yeni bir parti kurmaya götürmüştür (Yılmaz, 2008: 136).

Muhalefet partisi kurma çalışmaları Menderes ve Köprülü'nün CHP'den ihraç edilmelerinden sonra başlamıştı. Arkasından onları Koraltan takip etmiş ve partiden ihraç edilmişti. Celal Bayar ise önce milletvekilliğinden daha sonra da CHP'den istifa etmiştir. Bu arada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945'de TBMM açış konuşmasında demokrasinin tek eksiğinin bir muhalefet partisinin olmadığını belirtmesi, yeni partilerin kurulması konusunda onay çıkması olarak değerlendirilmiştir. Nitekim hazırlık sürecinin ardından 7 Ocak 1946'da Celal Bayar basın toplantısı düzenleyerek Demokrat Parti'nin kurulduğunu ve parti programının hazır olduğunu ilan etti (Yücel, 2001: 49-51). Parti kurma çalışmaları sırasında Bayar'ın İnönü ile görüştüğü bilinmektedir. Demokrat Parti'nin kuruluşuyla birlikte Türkiye resmen çok partili hayat geçtiği kabul edilmektedir.

Demokrat Parti programının ilk dört maddesinde demokrasi ve cumhuriyet esaslarına bağlı kalınacağı ifade edilmişti. Programda öğretim üyelerinin dışındaki devlet memurlarının, işçilerin, çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin, serbest meslek mensuplarının, üniversite öğrencilerinin mesleki ve iktisadi amaçlarla kooperatif, cemiyet ve sendika kurmalarının gerekli olduğu açıklanmıştı. Seçim güvenliği, serbest ve gizli oy esasının olması, seçim kanununda değişiklik yapılması vurgulanmıştı.

Programın, 13, 14, 15, 16 ve 17. maddelerinde; cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik, halkçılık, devletçilik ve inkılapçılık esaslarına atıfta bulunularak bu ilkelere bağlı kalındığı, liberal bakış açısı ile değerlendirilip yorumlandığını görüyoruz. Özel teşebbüsün gelişmesi için verilecek tam desteğin, milli çıkarlar için önemli olduğu ifade edilip, özel teşebbüsün faaliyet alanı dışında kalan konularda devlet teşebbüsünün olması gerektiği anlayışı benimsenmişti. Devletçilik politikasında ekonomik şartların gereği değişkenlik olması gerektiği vurgulanmıştı.

Demokrat Parti programının dış politika konusundaki görüşlerine bakıldığında milletlerin hukuk eşitliğine ve uluslararası işbirliğine dayanan politika izleneceği belirtiliyordu. İç politikada ise memurların yetkilerini kötüye kullanmalarına engel olunacağını, yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılacağını ve kamu hizmetlerinin hızlandırılacağı parti programında açıklanmıştı. Ayrıca adalet

işleri, milli eğitim, sanayi işleri, tekel işleri, ticaret işleri, tarım işleri, orman işleri, maliye işleri, bayındırlık ve ulaştırma işleri, genel sağlık işleri, toplumsal sorunlar başlıkları altında bu alanlarda izlenecek politikalar açıklanmış, bu alanlarda da liberal demokratik ilkelerin doğrultusunda çalışmalar yapılacağı ifade edilmişti (Albayrak, 2004: 63-66).

Demokrat Parti programına ilk bakışta bakıldığında iktidardaki CHP'den çok farklı olduğu göze batmamaktadır. Ekonomi politikası dışında genel anlamda benzerlikler göze çarpmaktadır. Bu noktada iki parti pek çok konuda benzer görüşleri savunuyor gibi görünse de daha sonra ki gelişmeler bunun pek de göründüğü gibi olmadığını kısa zamanda ortaya koyacaktır.

4.2.3. Demokrat Parti Örgütlenmesi ve Parti Gelirleri

7 Ocak 1946'da resmen kurulan Demokrat Parti'nin Genel Merkezi Ankara'daydı. Partinin kurulduğu açıklandıktan hemen sonra teşkilatını tüm ülkede kurmak için çalışmaları başlatmıştı. Kısa zaman içinde Aydın, Ankara, İstanbul, İzmir'de il teşkilatlarını ve Uşak'ta ise ilçe örgütünü kurmuştu. Mart 1946'ya gelindiğinde Çeşme, Giresun, Rize, Yenişehir, Seyhan, Karaburun, Eğridir, Terme, İskenderun, Kırıkhan, Reyhaniye, Bala, Menemen, Sungurlu ve Konya ilçe örgütleri ile Kırklareli ve Kütahya'da il örgütlerini faaliyete geçirmişti (Albayrak, 2004: 76).

İl ve ilçe örgütlerini kurulması konusunda hızlı ve programlı davranılmış, özellikle taşrada, iktidarın hiç beklemediği bir şekilde büyüme sağlanmıştır. Kuruluşunun beşinci ayına gelindiğinde, ülkede 40 il ve 200'ün üzerinde ilçede teşkilatlanmayı başarmıştı. Öte yandan, bu hızlı örgütlenme sürecine karşın, partinin bir henüz bir yayın organı yoktu. Bu nedenle parti örgütleri ile genel merkez arasındaki haberleşme genelge ve yazışmalarla yapılıyordu. Ayrıca bu durum, DP'nin kendisini halka anlatması konusunda da dezavantaj olabilecek bir eksiklik olarak görülmüştü. Bundan dolayıdır ki, Genel Başkan Celal Bayar, "*Hürses*" ve "*Vatan*" gazetelerinin partililere önerilmesini istemişti (Albayrak, 2004: 78).

Kuruluş, yapılanma çalışmaları ve partinin diğer giderleri için kullanılacak mali kaynaklar da parti tüzüğünde şu şekilde açıklanmıştı.

- *"Partiye giriş aidatı asgari (10,00.-TL.) ve üyelik yıllık aidatı asgari (50.00.-TL.) olup azami giriş aidatı ve üyelik yıllık aidatı, yasada öngörülen üst limit dahilinde yıllık veya aylık olarak ödenebilir. Partiye aidat borcunun tamamını veya bir kısmını ödemeyen parti üyesi hakkında partiden geçici veya kesin çıkarma cezaları uygulanamaz. Ancak yapılacak yazılı tebligata rağmen birikmiş aidat borcunun 10 gün içinde ödemeyen üyeler Büyük Kongreye delege seçilemezler. Üyelik aidatını ödemeyen üyelerin delege seçimlerinde tüm aday yoklamalarında ve her kademedeki kongrelerde seçme ve seçilme hakkını kullanmaları konusunda karar vermeye Genel İdare Kurulu yetkilidir.*
- *Milletvekili aday adaylarından alınacak özel aidat: Bu aidatın miktarı ve ödeme şekli Siyasi Partiler Kanununun 64. Maddesindeki esaslar dâhilinde yönetmelikle gösterilir.*
- *Partili milletvekillerinden alınacak milletvekilliği aidatı: Parti milletvekillerinin ne kadar aidat ödeyeceği ile bunun grup çalışmalarına ve Genel Merkeze ayrılacak kısmı TBMM grubunun kararı ile tespit edilir.*
- *Satış bedelleri, Genel İdare Kurulunca tespit edilen parti bayrağı, flaması, rozeti, parti yayınları ve benzerlerinin satışından sağlanacak gelirler ile üyelik kartları, parti defter, makbuz ve kâğıtlarından elde edilecek gelirler.*
- *Partice düzenlenen balo, eğlence ve konser faaliyetlerinden elde edilecek gelirler. Bu faaliyetler, Genel İdare Kurulu'nun izni ile ve illerde yönetim kurullarının denetiminde düzenlenir.*
- *Parti mal varlığından sağlanacak gelirler. Genel İdare Kurulu Partinin ihtiyacı amaç ve çalışmaları için gerekli olan taşınmazları, almaya başkalarına devir ve satmaya yetkilidir. Parti, amaçlarına uygun olarak sahip olduğu taşınmazlardan gelir sağlayabilir. Partinin ihtiyacı ile amaç ve çalışmaları için gerekli olanlar dışında gayrimenkul mal edinilemez.*
- *Kanuna uygun olarak kabul edilecek bağışlar.*
- *Üye kimlik kartlarının ve 4.benddeki benzeri eşyanın niteliklerini belirtmeye, karşılığında alınacak bağış miktarını tespite, bağış miktarının hangi nispetlerde Genel Merkeze, Temel Teşkilata veya Yan Kuruluşlara tahsisine Genel İdare Kurulunca karar verilir"*

(http://www.yargitaycb.gov.tr/Partiler/kimlik/dp.pdf: 22-23) .

4.2.4. Demokrat Parti'nin Kuruluşuna Verilen Tepkiler

DP'nin kuruluşu başlangıçta CHP'de olumlu karşılanmış, parti hükümeti ve yönetimi denetleyecek bir araç olarak görülmüştü. CHP'nin yaklaşımı olumlu olunca, DP kurulduğu günden itibaren kamuoyuna danışıklı bir plan dahilinde kurulmadığını anlatmaya çalışmış ve başarılı olmuştu. İlerleyen zaman içinde tek parti yönetiminden memnun olmayan kesimler DP'ye büyük ilgi göstermiş CHP'den de DP'ye geçişler olmuştu (Demirel, 2013: 312).

Basında da yeni kurulacak olan partiye ilgi büyük olmuştu. Parti'nin isminin ne olacağı, kuruluşu için yapılan toplantı ve hazırlıklar ile ilgili haberlere yer verilmişti (Cumhuriyet, 3-4 Aralık 1945). Ulus Gazetesinde 3 Aralık 1945'de İnönü'nün direktifi ile yayınlanan Falih Rıfkı Atay imzalı makalede Bayar'ın, Türk inkılabının geleneklerine ve Kemalizm davasına uygun bir muhalefet partisi kurmasının ve başarılı olmasının herkes tarafından memnuniyetle karşılanacağı belirtilmişti (Yılmaz, 2008: 161).

8 Ocak 1946'da ise DP'nin kuruluşu manşetten verilmiş ve parti programı detaylı olarak basında yer almıştı (Cumhuriyet, 8 Ocak 1946).

4.2.5. Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi

Demokrat Parti'nin ilk kongresi, 1. kuruluş yıldönümü olan 7 Ocak 1947'de Ankara'da Yeni Sinema Salonu'nda 906 delegenin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Kongrenin açılışında kongre başkanlığı için yapılan seçimlerde İstanbul İl Başkanı Prof. Dr. Kenan Öner seçilmiştir. İkinci başkanlıklara da Abdurrahman Münip Berkkant ile Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu oybirliği ile seçilmiş, kongre demokratik ve iyimser bir hava ile başlamıştı.

Genel Başkan Celal Bayar açılış konuşmasını yapıp kongrenin önemini ifade ettikten sonra demokrasi ve demokratikleşme ile ilgili görüşlerini açıklamıştı. Bayar'ın demokrasi ve rejimin demokratikleştirilmesi konusundaki sözlerini üç başlık altında özetlenebilir:

- Vatandaşların hak ve özgürlüklerini engeller nitelikteki demokratik anayasa ile bağdaşmayacak kanunların kaldırılması.
- Seçim güvenliğinin sağlanması ile seçim yasasında değişiklik yapılması
- Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması ve Cumhurbaşkanının tarafsızlığının sağlanması (Yücel, 2001: 59-60).

Aslında, Celal Bayar tarafından dile getirilen bu üç konu parti görüşleri ile ilgili olmaktan çok, demokrasinin gereklerini içermekteydi. Demokratikleşme yolunda ilerleme sağlamaya çalışan Türkiye için bu konular esasen partiler üstü bir önem taşımaktaydı. Bayar'ın bu üç maddede özetlediğimiz görüşleri, Hürriyet Misakı adıyla anılan ilkeler olarak siyasi tarihteki yerini almıştır (Albayrak, 2004: 103).

Kongrede, Bayar'dan sonra söz alan konuşmacıların büyük kısmı iktidarı eleştirirken, bir kısmı da DP yönetimini eleştirmiştir. Çünkü DP içinde iktidara karşı daha sert bir politika izlenmesini savunan, aralarında İsmet Bozdağ, Samet Ağaoğlu, Osman Bölükbaşı, Mükerrem Sarol, Kenan Öner, Osman Kapani ve Mustafa Kentli'nin olduğu bir grup vardı. Onlara göre sine-i millete dönülmeli ve iktidar gayri meşru ilan edilmeliydi (Yılmaz, 2008: 256) .

Muhalefetin iktidardan istekleri olarak kabul edilebilecek olan Hürriyet Misakı ilkeleri, iktidar tarafından muhalefetin meydan okuması olarak algılanmış ve büyük tepkilere yol açmıştır. İktidar, Cumhurbaşkanı'nın bütçe görüşmeleri sırasında gerilen ortamı normalleştirmek için arabuluculuk yapmış olmasını emsal göstererek, zaten yansız davrandığı konusunda ısrarcı olmuştur. Verilen tepkiler üzerine Celal Bayar, bunların demokratik istekler olduğunu, iktidarın Hürriyet Misakı'nı ihtilal günlerini hatırlatan taleplere benzetmesinin kesinlikle doğru olmadığını, DP'nin kanunlara uygun olan isteklerde bulunduğunu ve kanun dışında hiçbir şekilde harekette bulunmayacağının altını çizmiştir (Albayrak, 2004: 109-110).

Yakın Türk tarihi araştırmaları yapan Tarihçi Eric Jan Zürcher'e göre, DP büyük kongresinde kabul edilen Hürriyet Misakı bir anlamda 1920 yılının Misak-ı Milli'sinin imalı bir benzeriydi. DP kendisini Atatürk'ün başlattığı devrimleri tamamlayacak ve kurmaya çalıştığı demokratik hayatı oluşturabilecek yeni bir siyasal akım olarak görüyordu. Hürriyet Misakı ile de demokratik ilkeler geçerli

olacak böylece Atatürk reformları DP tarafından tamamlanacak ve Atatürk'ün ideali olan demokratik devletin var olması DP sayesinde sağlanacaktı (Zürcher, 1993: 310).

Kongrenin ardından, demokratik yolların esas alındığını ve önemsendiğini, DP içinde oluşan sert bir muhalefet olduğunu ve Genel Başkan Celal Bayar'ın dile getirdiği üç önemli talebin gerçekleştirilmesi için DP'nin mücadele edeceği ortaya konulmuştu. Kongre sonunda akılda kalanlar bunlardı.

4.2.6. Demokrat Parti İçindeki Muhalefet

Partinin kuruluşu üzerinden daha bir yıl bile geçmeden parti içinde yönetime karşı muhalefet oluşmaya başlamış ve bu muhalefet kongrede kendini açıkça ortaya koymuştu. Ancak kongreden sonra parti içi muhalefetin dozu iyiden iyiye artmıştır. Parti içerisindeki genç milletvekillerinin, dört kurucunun her dediğini kabul etmeyip, farklı düşünceler içinde olmaları ve bunları şiddetle dile getirmelerinden dolayı, parti içi muhalefet ciddi noktaya gelmişti (Eroğul, 2003: 61-63).

Muhaliflerin başında İstanbul İl Başkanı Kenan Öner vardı. Öner, Bayar ile İnönü'nün karşılıklı anlaşmış olduğunu ve bu nedenle DP'nin güdümlü bir parti olarak kurulduğunu iddia etmiş, bununla da kalmayıp DP kurucularını sine-i millete dönememekle suçlamış bu söylemlerin ardından, 6 Ocak 1948'de İl başkanlığından, 17 Ocak 1948'de ise partiden istifa etmişti (Albayrak, 2004: 127). 16 Ocak 1948'de Öner'in istifasının ardından tekrardan seçimler yapılmış, İstanbul İl Başkanlığına Münip Berkman seçilmişti. İstanbul'daki parti teşkilatında yaşanan sorunlar bu görev değişimiyle çözümlenmiş gözükse de, DP Meclis Grubu içindeki anlaşmazlıklar bitmemişti. DP'nin yürüttüğü ılımlı muhalefeti eleştirenler, Köprülü'nün CHP'nin demokratikleşme adına yaptıklarından (12 Temmuz Beyannamesi) ve gergin ortamın dağılmasından duyduğu mutluluğu dile getirmesinden rahatsız olmuşlar, Köprülü'ye cephe almışlardı. Bunun sonucunda DP Meclis Grubu 7 Şubat 1948'de, Köprülü'ye güvensizliğini açıklamıştı (Yılmaz, 2008: 295-296). Bu sırada da kuruculara tepkili olan Kütahya Milletvekili Hakkı Gedik, Kayseri Milletvekili Fikri Apaydın, Afyonkarahisar Milletvekili Hazım Bozca ve İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni

istifa etmişti. 11 Şubat 1948'de yapılan seçimlerde Grup Başkan Vekilliği'ne İstanbul Milletvekili Fuat Hulusi Demirelli getirilmişti (Albayrak, 2004: 129).

Bu süreçte, muhaliflerin yeni bir parti kuracak olmaları gündeme gelmiş, Kenan Öner Ankara'ya giderek Mareşal Fevzi Çakmak'a Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı, Mustafa Kentli ve Osman Nuri Köni'nin de içinde bulunacağı yeni partinin genel başkanı olmasını önermişti. Tüm bu gelişmeler nedeniyle DP Haysiyet Divanı 10 Mart 1948'de toplanarak, parti disiplinine aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle gerekçesi ile Afyon Milletvekili Sadık Aldoğan, İstanbul Milletvekilleri Kemal Silivrili ve Osman Nuri Köni, Muğla Milletvekilleri Necati Erdem ve Mithat Sakaroğlu'nun, partiden çıkarılmalarına karar verilmişti. Bu kararına tepki olarak da Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşek, İstanbul Milletvekili Enis Akaygen, Eskişehir Milletvekilleri Emin Sazak ve Ahmet Oğuz, Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, Afyon Milletvekili Hasan Dinçer, görevlerinden istifa ettiklerini açıklamışlardı (Albayrak, 2004: 130-131).

Bu olaylardan bir hafta sonra Bayar, parti içindeki muhalefet sorununu kökünden çözmek için Parti Grubunu özel bir toplantıya çağırmış, toplantının ilk oturumuna 41 kişilik gruptan sadece 15 kişi katılmış, öğleden sonraki ikinci oturumda ise 38 üye ile devam etmiştir.

Toplantı sonucunda muhalif milletvekilleri parti içinde kendilerine baskı uygulandığını, partiden çıkarılan arkadaşlarının haksızlığa uğradığını, bundan dolayı da büyük kongre toplanan kadar grup toplantılarına katılmayacaklarını açıklamışlardı. Bayar parti içindeki muhalefetin, partiye zarar vermesinden ve muhaliflerin ısrarlı tavırlarından dolayı, 5 Mayıs 1948'de il yönetim kurullarına bir genelge göndererek, bu milletvekillerinin parti tüzüğüne aykırı hareket etmeleri nedeni ile partiden ihraç edildiklerini açıklamıştır. Bu genelgeden sonra, Çanakkale Milletvekilleri Ali Rıza Kırsever ve Behçet Gökçen, Muğla Milletvekili Asım Gürsu, Burdur Milletvekilleri Ahmet Ali Çınar, Bahattin Öğütmen ve Fehmi Erimçağ, Edirne Milletvekili Mehmet Öktem, Afyon Milletvekilleri Şahin Laçin ve Mehmet Asker ve İçel Milletvekili Haydar Arslan'ın parti ile ilişkileri kesilmişti.

DP içinde yaşanan tüm bu gelişmeler CHP'ye zaman ve avantaj kazandırmıştı. Bu dönemde DP kendi iç sorunları ile uğraşırken, muhalefetteki

görevini tam anlamı ile yerine getirememişti. Bu yaşananlar DP'yi yıpratmıştı (Albayrak, 2004: 131-132).

Partiden ayrılanlar önce 13 Mayıs 1948'de Müstakil Demokratlar Grubu'nu kurmuş, ardında da 20 Temmuz 1948'de kurulan Millet Partisi'nde siyasete devam etmişlerdir. Millet Partisi'nin Fahri Başkanlığını Mareşal Fevzi Çakmak, Genel Başkanlığını ise Hikmet Bayur üstlenmişti (Tunaya, 1952: 712-713). Fevzi Çakmak, DP'yi destekleyerek bağımsız aday olarak girdiği TBMM'de DP içindeki muhalif milletvekillerinin istifasından sonra bu milletvekilleri ile vefat ettiği güne kadar Millet Partisi Genel Başkanı olarak Meclis içindeki çalışmalarına devam etmiştir (Aydemir, 1973: 168).

Demokrat Parti daha kuruluşunun ilk yıllarında parti içindeki muhalefet ile ciddi biçimde uğraşmak zorunda kalmıştır. Sonunda parti içindeki muhalefet yeni bir partinin kurulmasıyla ancak sonlanabilmiştir.

4.2.7. Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi

20 Haziran 1949'da 1700 delegenin katılımı ile Ankara Devlet Sergi Salonu'nda toplanan kongre başkanlığına İzmir Delegesi Ekrem Hayri Üstündağ seçilmiştir. Kongre başkanlığı seçiminden sonra Genel Başkan Celal Bayar, Genel İdare Kurulu raporunu okumuştu. Raporda, partinin kuruluş amacı yinelenmiş, CHP'nin hürriyet ve demokrasinin önüne dikilmiş bir engel olduğu iddia edilmişti. Özellikle de devlet başkanlığı ile parti başkanlığının net olarak birbirinden ayrılmasının ve güvenli bir seçim yasasının halen çıkmamış olmasının Hürriyet Misakı'na aykırı olduğunun altını çizilmişti. Demokrat Parti'nin ikinci büyük kongresi, tıpkı ilki gibi demokratik bir havada geçmiş, üçüncü oturumda partinin mali kaynakları ve giderler ile ilgili raporlar okunmuş, sonrasında delegeler söz alarak konuşma yapmışlardır. Delegelerin bir kısmı iktidarı eleştirirken, bir kısmı da DP içinde yapılması gerekenlerden söz etmişti (Albayrak, 2004: 137-138). Kongre sonunda yapılan genel başkanlık seçimine katılan 1100 delegeden 901'i Celal Bayar'a oy vermiş, diğer oylar Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Memiş Yazıcı, Zühtü Velibeşe ve Ali İhsan Sabis arasında dağılmıştır (Albayrak, 2004: 141).

Kongre sonunda milletvekili adaylarının %20'lik kısmının Genel Merkez kontenjanı için ayrılması kararı alınmıştır. Delegeler, demokratik olmadığı gerekçesi ile bu fikre önce itiraz etseler de Celal Bayar'ın bu konudaki ikna konuşması sonucunda kararı kabul etmişlerdir. Ayrıca, parti genel başkanının cumhurbaşkanı seçilmesi durumunda partideki görevinden çekilmesi kararı alınmıştı. Laiklik konusunun netleşmesi, işçi sendikalarının kurulması, devlet işletmelerinin makul ve uygun şartlarda özel teşebbüse devredilmesi ve işçi ve memurların sosyal haklarının düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir (Albayrak, 2004: 143).

Bu kongre sonucunda, DP liberal çizgideki politikalarının altını çizmiş ve DP kurucularının, parti içindeki kaos günlerini atlatarak güçlendiklerini göstermiştir (Şenşekerci, 2000: 208).

Kongrenin en dikkat çeken sonuçlarından biri de Hürriyet Misakı'nın devamı niteliğinde olan Milli Teminat Misakı'nın kabul edilmesi olmuştur. Özellikle seçim yasası üzerinde durulmuştu. Fakat Hürriyet Misakı'na göre daha tehditkâr bir tarafı olduğu da açıktı. Bu durum iktidarın tepkisine neden oldu. Kongre öncesi gerilen iktidar-muhalefet ilişkileri iyice sertleşmiş, buna karşılık hükümet yayınladığı bildiride, Milli Teminat Misakı'nı, Milli Husumet Andı olarak isimlendirmişti (Yücel, 2001: 72-73). Bunun nedeni ise, seçimlerde oylara yapılabilecek herhangi bir tecavüz karşısında vatandaşların meşru müdafaa haklarını kullanacakları, bu müdafaaların kanuni yollar ile yerine getirileceği, ancak vatandaşları bu duruma düşüren idarelerin de milletin düşmanlığı ile karşılaşacağı ifadeleri olmuştu (Eroğul, 2003: 77).

İktidar Partisi, andın, millet içinde kaosa sebep olacağını ve DP'nin halkı yasadışı yollara sevk olmaya özendirdiğini söylemiş, iktidarın bu bildiriyi bu derece ciddiye alıp, DP'yi eleştirmesi, DP tarafında tedirginlik yaratmıştı. Celal Bayar, amaçlarının hükümeti anti-demokratik yasaların düzenlenmesi konusunda uyarmak olduğunu, kesinlikle kışkırtıcılık anlamına gelmediğini, iktidarın kendilerini yanlış anladığını açıklamasını yapmak zorunda kalmıştı (Eroğul, 2003: 77-78).

DP kurulduktan 1 yıl sonra Birinci Büyük Kongresini yapmış ve muhalefette olduğu sürece daha çok hangi konularda mücadele edeceğinin işaretini Hürriyet Misakı ile vermiş, uzun yıllardır ülkeyi idare eden tecrübeli iktidar partisi CHP karşısında mücadeleye başlamıştı. Ancak DP bu süreçte sadece iktidar ile değil aynı

zamanda parti içi muhalefet ile de mücadele etmek zorunda kalmıştı. Parti içinde yaşanan fikir ayrılıkları ve karmaşa DP içinden çıkan yeni bir parti kurulmasına kadar varmıştı. Bayar ve parti yönetimi ile farklı anlayışta olup parti içinde bölünmeye sebep olanların DP'den ihraç edilmeleri ve istifaları sonucunda DP'de parti içi sorunlar çözülmüş, kontrol sağlanmış ve muhaliflerin kurduğu Millet Partisi de siyasi mücadele içindeki yerini almıştı.

5. 1945 – 1950 Dönemi Siyasi Hayat ve Demokrasi

5.1. İktidar Muhalefet İlişkileri

1945 yılı bütçe görüşmelerinde, bütçe tasarısına ciddi eleştiriler yapılmıştı. 29 Mayıs'ta oylamaya geçildiğinde 368 kabul oyuna karşı 5 ret oyu kullanıldı. Bu beş kişiden Menderes, Bayar, Köprülü ve Koraltan Toprak Yasası için de dörtlü önerge vermişti (Eroğul, 2003: 25-27). Önergenin reddedilmesi önergeyi veren dörtlüyü yeni bir parti kurmaya götürmüş, 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti ile birlikte Türkiye'de çok partili hayat resmen başlamıştır.

CHP iktidarı Demokrat Parti'nin kurulmasından hemen sonra bazı değişiklikler yapmıştır. Toprak Mahsulleri Vergisi'nin kaldırılması, liberal ekonomi politikalarının güçlendirilmesi, üniversitelere özerklik veren yasanın çıkarılması çok partili yaşama geçişin ilk yılında gerçekleştirmiş değişiklerden ilk akla gelenlerdedir. 17 Haziran 1945'te yapılan ara seçimlerinde olduğu gibi 21 Nisan 1946'da yapılan ara seçimlerde de aday göstermeyen iktidar partisi, böylece bağımsızların meclise girmesini sağlamıştı. Bu arada yerel seçimlerin öne alınması Demokrat Parti'nin seçimleri boykot etmesine neden olmuştur. 26 Mayıs 1946'da yapılan yerel seçimlere yeni kurulan partilerden sadece Milli Kalkınma Partisi katılmıştı. O partide zaten ciddi bir muhalefet partisi olarak görülmüyordu. Ancak seçim günü baskılar ve yolsuzluklar yapıldığını ileri sürerek o da seçimlerden çekilmişti. Seçime katılma oranı bir hayli düşüktü. Resmi olan sonuçlara göre 61 ilden sadece 44'ünde seçimlere katılma oranı %50'nin üzerinde olmuştu (Turan, 1995: 225-226).

Yeni döneme uyum sağlamak için birçok yasal değişiklik yapan CHP iktidarı, partinin program ve yönetim anlayışında da değişiklikler yapmaya girişmiştir. Bu amaçla ikinci olağanüstü kurultayını toplama kararı almıştır. 10 Mayıs 1946'da toplanan olağanüstü kurultayda parti tüzüğünde değişiklikler yapılmıştır. Kurultay İnönü'nün konuşması ile başlamıştı. İnönü konuşmasında seçim konusu üzerinde durmuş, özellikle tek dereceli seçim, erken seçim, seçimlerin güvenli bir şekilde yapılması gibi konularla ilgili düşüncelerini dile getirmiş, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması gerektiği üzerinde durmuş, parti başkanın dört yılda bir yeniden seçilmesi gerektiğini ifade etmişti. (Uzun, 2013: 145). Kurultayda, seçimlerin tek dereceli olması kararı alınmıştır. Bu kararla Osmanlı'dan itibaren uygulanmakta olan seçim sistemine son verilmiş ve yapılan bu değişiklikle ülke siyasetinde yeni bir dönem başlamıştı (Uzun, 2013: 151).

CHP'de genel başkanlık konusu ilk defa partinin 1927 Kurultayında, "*Değişmez Genel Başkanlık*" olarak düzenlenmişti. 1946 Kurultayında ise tüzükteki "*Değişmez Genel Başkan*" ifadesi, "*Genel Başkan*" olarak belirlenmiş, genel başkanın dört yıl süre için parti milletvekilleri arasından ve kongre tarafından seçilmesi ilkesi getirilmiştir. Kurultayda alınan diğer önemli bir karar da, tek parti sisteminde hükümeti denetlemek amacıyla önceki kurultay sırasında oluşturulmuş olan Müstakil Grubun kaldırılması olmuştur. Çok partili siyasal rejime geçildikten sonra böyle bir grubun varlığına son verilmekle tek parti döneminin uygulamalarından birisi daha ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca, çok partili siyasi yaşamın daha sağlıklı işleyebilmesini sağlayabilmek için sınıf esasına göre dernek ve parti kurma yasağının kaldırılmıştı (Uzun, 2013: 152-154).

Kurultay sonrası 5 Haziran 1946'da seçim yasasında değişiklik yapılarak tek dereceli seçim sistemi kabul edilmiş; ayrıca açık oy gizli sayım yöntemi benimsenmiş, muhalefet partisinin zaman içinde güçleniyor olması da göz önünde bulundurularak 1947 yılında yapılması gereken seçimlerin 21 Temmuz 1946'da yapılmasına iktidarın oy çokluğu ile karar verilmişti. Alınan bu seçim kararı, tek dereceli olmadığı gerekçesi ile 21 Nisan 1946 yapılan milletvekilliği ara seçimleri ile gene erkene alınarak baskın niteliğinde yapılan yerel seçimlere katılmayan DP'yi iktidar ile karşı karşıya getirmişti (Günal, 2009: 110). DP önceleri seçimlere

katılmama kararındayken, 17 Haziran'da genel seçime katılacağını duyurmuştu (Cumhuriyet, 17 Haziran 1946).

Seçim kampanyaları çok ateşli başlamış, DP her kentte büyük kalabalıkların toplandığı mitinglerde CHP hükümetlerini eleştiri yağmuruna tutmuştu. Ancak bunları yaparken mitinglerin olaysız geçmesi ve kanunlara aykırı herhangi bir davranış içinde olunmamasına azami özen göstermişti. DP'lilere baskı kuran yerel idarecileri de mahkemeye vermenin ötesinde herhangi bir başka tavır içinde olmamıştı. DP'nin bu dikkatine rağmen yine de bazı tatsız olaylar yaşanmıştı. İzmir'in bir köyünde DP Ocağı Yönetim Kurulu Üyesi yaralanmış, Aydın'da seçimden iki gün önce de bir öğretmen, DP'li ocak başkanı ve Menderes'in çiftlik kâhyası öldürülmüştü (Eroğul, 2003: 35-36). İktidar ile muhalefet ilişkileri seçim propagandaları devam ederken iyice gerilmişti.

DP seçim çalışmaları sırasında CHP'nin devletçi ekonomi politikasını eleştirmiş, siyasal rekabetin öneminin altını çizmişti. Demokratik ilkeler içinde seçim rekabeti yaşanması için seçim kanununda değişiklikler yapılmasını talep etmişti. Tek dereceli seçim sistemine geçmiş olmak demokrasi için yeterli değildi. Seçimlerin yargı denetiminde yapılması gerektiğini belirtip, 5 Haziran 1946'da yapılan seçim yasası çalışmasında gizli oy, açık sayım kuralının değişmemiş olmasını eleştirmiş ve sayımların gizli oy, açık sayım kuralı benimsenerek yapılması gerektiğini ifade etmişti (Günal, 2009: 110-111).

21 Temmuz'da genel seçimler gergin ve tansiyonu yüksek bir siyasi ortamda yapılmıştı. 24 Temmuz'da açıklanan resmi sonuçlara göre toplam 465 milletvekilliğinin dağılımı, CHP 397, DP 61, DP listesinde yer alarak seçilen bağımsızlar 4, bağımsız aday olarak seçilenler ise 3 şeklindeydi (http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf: 1). DP, seçim sonuçlarına çok ciddi tepkiler verip CHP'nin yolsuzluk ve sonuçlar üzerinde değişiklik yaptığını ifade ederek 36 ildeki sonuçlara itiraz etmiştir. İtirazları incelemek için mecliste bir komisyon kuruldu. Ancak kurulan komisyon yapılan tüm itirazları reddetmiş ve TBMM'deki yoğun tartışmaların sonunda seçim tutanağı iktidar milletvekillerinin oyları ile kabul edilmişti.

DP kazandığı milletvekillikleri ile meclis sıralarındaki yerini almış olsa bile seçimlerde hile ve usulsüzlük yapıldığı iddiasını sürekli gündemde tutmuştur. Bu

nedenle iktidar ve muhalefet ilişkileri iyice gerilmiş, politik ortamda sert rüzgârlar estirmiştir (Zürcher, 1993: 308).

Türkiye, ilk tek dereceli genel seçimlerinden siyasi tarihe düşen soru işaretleri ve puslu bir görüntü ile çıkmıştı. Seçimlerin bazı yerlerde sıkıyönetim gölgesi altında yapılması, seçimlerde hile ve seçmene baskı yapıldığı iddiaları seçimler sonrasında siyasi ortamı iyice gerginleştirmişti. Bu gergin ortam çok partili hayatın düzgün biçimde işleyebilmesini engel olabilecek olumsuz bir hava yaratıyordu. Seçimler sonrasında CHP iktidarı sert eleştirilerin hedefi olmasına rağmen, seçim öncesinde yapılan yasa değişiklikleri ve seçimler sonrası partiler arasında iyi ilişkilerin kurulması için harcadığı çabalar, iktidarın çok partili demokratik hayatın gerektirdiği koşulları oluşturma konusundaki samimiyetini ve kararlılığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Ancak kendi içindeki asıl sorun, 23 yıllık iktidarın verdiği tek partili sistemin yol açtığı alışkanlıkların ve eleştirilere tahammülsüzlüğün ortadan kaldırılmasıydı ki bunun da birden bire olmayacağı açıktı.

Seçimlerden sonra hükümeti kurma görevi Recep Peker'e verilmişti. 14 Ağustos 1946'da Peker Hükümeti kabinesini kurmuş ve hükümet programının mecliste okunmasına geçilmiştir. Peker Hükümeti'nin programının okunmasından sonra, DP adına Adnan Menderes ve Fuat Köprülü program ile ilgili görüşlerini açıklayabilmeleri için görüşmelerin 2 gün ertelenmesini istemişlerdir. Muhalefetin bu isteği geri çevrildikten sonra, kabinenin ve hükümet programının güven oylamasına geçilmiştir. DP milletvekilleri Peker Hükümeti'ne ret oyu vermişledir. Buna rağmen 53'e karşı 353 oyla Peker Hükümeti güvenoyunu meclisten almıştır. Peker Hükümeti il genel meclis seçimleri nedeniyle DP ile bir kez daha karşı karşıya gelmiştir. Birçok bölgede baskı yapıldığı gerekçesiyle DP seçimlere katılmamıştır (Turan, 1995: 233-235).

İki parti arasındaki ilişkilerin kopma noktasına gelmesi Peker Hükümeti'nin kurulmasından sonradır. Her geçen gün iki parti arasında gerginleşen ilişkiler, 1947 yılı bütçe görüşmeleri nedeniyle 18 Aralık 1946'da yapılan toplantı sırasında doruğa ulaşmıştır. Menderes, 7 Eylül kararları ile yapılan devalüasyonu[4], sert biçimde eleştiren Adnan Menderes 7 Eylül kararlarının sebep olduğu fiyat artışının bütçede

[4] 7 Eylül Kararları ile daha önce 127 kuruş olan 1 ABD dolarının değeri resmi kurda 280 kuruşa yükseltilmişti. Türk Lirasının Dolar ve diğer yabancı paralar karşısındaki değeri %117 düşürülmüştür (http://iktisatsozlugu.com/nedir-2104-yedi-eylul-kararlari-#.VVXK4_ntmko).

hesaplanmadığını, bakanlıkların bütçeleri yapılırken bu durumun göz önüne alınmadığını ayrıca Millî Savunma Bakanlığının toprak mahsulleri ofisine olan borcunun da bütçede gösterilmiş olduğunu söyleyerek eleştirilerini sürdürmüştü (TBMMTD, Dönem: VIII, Cilt:3, 18 Aralık 1946, 17). Menderes'in eleştirilerine cevap vermek üzere kürsüye gelen Başbakan Recep Peker, "*Adnan Menderes'in sesinde kötümser ve psikopat bir ruhun mariz karanlıklar içinde şanlı bir milletin ve arkada bıraktığı karanlıklardan azametli, şan ve şerefli bir istikbale gitmek azminde bulunan kudretli bir Devletin hayatını bir boşluk halinde ifade eden ruh haletinin akislerini dinledik…"* ifadeleri ile sözlerine başlayınca Celal Bayar başkanlığındaki DP milletvekilleri görüşmeleri topluca terk etmişlerdir (TBMMTD, Dönem: VIII, Cilt:3, 18 Aralık 1946, 23-24). Kamuoyunda büyük tepkilere yol açan bu gerginlik, DP'lilerin meclisi boykot etmesiyle daha da tırmanmış ve iki parti arasında karşılıklı suçlamalarla siyasi ortam iyice gerilmiş, Cumhurbaşkanı İnönü'nün 26 Aralık 1946'da Celal Bayar ve Fuat Köprülü'yü Çankaya'ya davet edip, meclise devam etmelerini rica etmesi sonucunda DP'liler 28 Aralık'ta tekrar meclis görüşmelerine katılmaya başlamıştı (Albayrak, 2004: 99).

1946 seçimlerin ardından, DP'nin Birinci Büyük Kongresi, partinin 1. kuruluş yıldönümü olan 7 Ocak 1947'de Ankara'da toplanmıştı. Yukarıda detaylı bir şekilde açıkladığımız üzere, Genel Başkan Celal Bayar açılış konuşmasını yapıp kongrenin önemini ifade ettikten sonra demokrasi ve demokratikleşme ile ilgili görüşlerini dile getirmiştir (Yücel, 2001: 59-60).

Genel seçimler ve il genel meclisi seçimlerinin ardından siyasal ortam iyice gerilmişti. 16 Şubat 1947'de olaylı geçen muhtarlık seçimlerinden sonra ise iktidar ve muhalefet ilişkileri kopma noktasına gelmişti. Cumhurbaşkanı İnönü'nün mevcut durumu normalleştirmek için, iktidar ve muhalefet arasında yürüttüğü diyalog 11 Temmuz 1947'e kadar devam etti. 12 Temmuz 1947'de yayınlanan bir uzlaşma bildirisi ile de kamuoyuna duyuruldu. 12 Temmuz Beyannamesi olarak anılan bu bildiride İnönü hem iktidar, hem muhalefet için kemikleşmiş olan sorunların çözülmesinin zorunlu olduğunu ifade ediyordu. Kendisini her iki partiye de eşit mesafede gördüğünü açıklamıştı. İktidarın, muhalefetin kanuni haklarını düzenleyip korumasının önemini ve zorunluluğunu da belirtmişti. İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınlamasının birçok nedeni vardı (Yücel, 2001: 67-68).

II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloğu'na veya bir başka deyişle demokratik cepheye katılma kararında olan Türkiye için, çok partili hayatın devamı neredeyse bir zorunluluk haline gelmiştir. Truman Doktrini kapsamına alınan Türkiye'ye Amerikan basınının en büyük eleştirisi demokratik bir rejim olmadığı noktasındadır. Bu nedenle İnönü bu beyanname ile Türkiye'nin çok partili hayatı yaşatma kararında olduğunu ortaya koymuştu (Kuyaksil, 1994: 94). Muhalefet, İnönü'nün bu beyannamesi ile rejimin devamı konusundaki kararlılığını görerek, şüphelerinden arınmaya çalışmıştır. Siyasi hayatı normalleşmeye ve iki parti arasındaki anlaşmazlık ateşi bu beyanname ile sönmeye yüz tutmuştur.

İnönü, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve politik ortamı çok iyi değerlendirmişti. Demokrasiden ödün vermemenin tek geçer şart olduğunu görmüştü. Bununla birlikte iç politikadaki gerginlik, Sovyet tehdidi ve gündemde olan Amerikan yardımını alabilmek için demokrasinin önündeki engelleri kaldırmak ve demokratik ortamın şartlarını yerine getirmek kaçınılmaz olmuştu.

Beyannamenin ardından CHP'de Başbakan Recep Peker'e yönelik başını Nihat Erim'in çektiği bir grup genç milletvekilinden oluşan 35'ler olarak anılan bir hareket ortaya çıkmıştı. Bu 35 kişi, 26 Ağustos'ta parti meclis grubunda hükümete güvenoyu vermemişti. Bunun üzerine Peker, 4 Eylül'de gruptan kabinesini değiştirmek için izin istemiş bu sefer de 47 kişi olumsuz oy kullanmıştı. Peker, bakanları değiştirmek için onay almışsa da 9 Eylül'de sağlık sorunlarını gerekçe göstererek görevinden istifa etmişti. Yerine ılımlı ve demokrasiye inanan Trabzon Milletvekili Hasan Saka'ya yeni hükümeti kurma görevi verildi. Hasan Saka muhalefetle uyum içinde olmaya ve siyasi ortamı gerginliğe sürükleyecek politikalardan uzak durmaya özen gösteriyordu (Eroğul, 2003: 60). I. Ve II. Saka Hükümetlerinden sonra işbaşına gelen Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay döneminde de iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiler seçimlere kadar görece yumuşak seyretmiştir.

17 Ekim 1948'de ara seçimler yapılmıştı. DP ve Millet Partisi seçimlerin adil ve eşit şartlarda yapılmadığını ve seçim güvencesi olmadığını belirterek seçimlere katılmamıştı. Seçim iktidara göre %40, muhalefete göre ise %10 katılımla gerçekleşmişti. Katılımın bu denli düşük olmasının nedeni olarak da muhalefetin seçimlere katılmamış olması ve hayat pahalılığı görülmüştü (Albayrak, 2004: 134).

DP, 16 Ekim 1949'da yapılan ara seçimler dahil olmak üzere muhalefette olduğu sürece hiçbir ara seçime girmemişti. Bu şekilde iktidara seçimler üzerinden baskı yapmaya devam etmişti (Yücel, 2001: 70).

20 Haziran 1949'da Ankara'da İkinci Büyük DP Kongresi toplanmış ve Milli Teminat Misakı[5] kabul edilmişti. Kongre öncesi gerilen iktidar muhalefet ilişkileri kongreden sonra iyice sertleşmişti. Kongrede parti tüzüğünde yapılan bir değişiklikle milletvekili adaylarının %80'ni mahallî teşkilat, %20'si ise Genel İdare Kurulu tarafından belirlenmesine karar verilmişti (Yücel, 2001: 72).

1946-50 döneminde iktidar ile muhalefet ilişkilerini en çok geren konuların başında yürürlükte olan seçim yasası geliyordu. 1946 yılında seçim yasasında bazı demokratik değişiklikler yapılmışsa da, bu değişiklikler muhalefet tarafından yeterli bulunmadığı için eleştiriler sürekli artan bir tonda devam etmişti (Zürcher, 1993: 312). 1950 seçimleri öncesinde, Şemsettin Günaltay ve kabinesi, muhalefetin de katılımıyla yeni bir seçim yasası tasarısı hazırladı. Yasa, listelerin hazırlanmasından, seçim sürecinin her evresine kadar güvenli bir seçim ortamı sağlanması için gerekli tüm değişiklikleri içeriyordu (Çavdar, 2008: 14).

14 Ağustos 1949'da yasa tasarısının maddeleri basın yoluyla kamuoyuna duyuruldu. Tasarı, tek dereceli ve çoğunluk seçim sistemini, genel, eşit, gizli oy ve açık sayım prensibini esas alıyordu. Seçim güvenliği de adli teminat altına alınmıştı. Yeni seçim tasarısı 7 Şubat 1950'de mecliste görüşülmeye başladı. Görüşmeler zaman zaman gerilse de 16 Şubat'ta yapılan son oylamada CHP ve DP'lilerin oyları ile yasalaştırıldı (Eroğul, 2003: 81-82).

Çok partili hayatın bu ilk yıllarında iki parti arasında ilişkiler çoğunlukla gergin geçmiştir. Ne siyasi iktidarın muhalefete tahammülü vardır, ne de muhalefet partisinin muhalefette kalmaya. CHP iktidarı, kitlelerin DP'ye verdiği destekten endişe duymaktadır. Devrim ilklerini gevşeterek seçimlerde oy alma hevesine düşmüştür. Muhalefet partisi de her konuda sert eleştirilerde bulunduğu için iki taraf da pek uzlaşamamışlardır. Ne iktidar ne muhalefet çok partili hayata alışkın değildir.

[5] Milli Teminat Andında, seçim kanunun ve seçimlerle ilgili hükümlerin millet iradesini yansıtması temenni edilmiş, demokratik hakları ihlal edilmiş olan bütün vatandaşların meşru müdafaa halinde kalmaları ve haklarını Anayasa ve Türk Ceza Kanuna göre aramaları ifade edilmişti. Ancak iktidarın kanunları ihlal etme pahasına iktidarının devamını sağlamaya çalışması durumunda da idarenin vatandaşların nazarında millet düşmanı olacağı ifadesiyle sonlandırılmıştı (Yücel, 2001: 73).

Bunun yarattığı zorluk, iki partinin neredeyse hiçbir konuda anlaşamamasına neden olmuştur. Her iki tarafın demokrasi anlayışları da birbirinden farklı olması, CHP'nin iktidarı kaybetme endişesi siyasi ortamın sertleşmesine önemli etkenler olmuştur.

5.2. İktidar ve Basın

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ilan edilen sıkıyönetimin en ağır uygulandığı alan basın oldu. Gazete ve dergiler, hükümet ya da sıkıyönetim tarafından birçok kez kapatılmıştır. Çok sınırlı olan radyo yayınları da sürekli denetlenmiş ve yayın içerikleri hükümet tarafından belirlenmiştir.

Hükümetin ve muhalefetin ilişkilerinde başlayan gerginlikler, iktidarın müdahaleci tavırları, gelişen demokrasi için olumlu etki yapmamıştı. Bu yıllarda basın, iktidar ve muhalefet yanlısı olarak ikiye bölünmüştü. İktidar tarafında Cumhuriyet ve Ulus, muhalefet tarafında ise Vatan gazetesi vardı (Yeşilçayır, ty: 143).

Çok partili hayatın getirdiği ortamda basın özgürlüğünden yana olan gazeteciler Basın Birliği'ni toplayarak, yaklaşık 7 yıldır birliğin başında olan Ulus Gazetesi Başyazarı Falih Rıfkı Atay yerine Hüseyin Cahit Yalçın'ı seçmişlerdir. Ancak Atay, bu durumu mahkemeye götürmüştür. CHP iktidarı çareyi Basın Birliği'ni kaldırmakta görmüştür. Gazeteciler bunun üzerine 10 Haziran 1946'da Gazeteciler Cemiyeti'ni kurmuşlar başına da Sedat Simavi'yi getirmişlerdir (Yeşilçayır, ty: 151). Gazeteciler cemiyetinin kurulmasının hemen ardından 13 Haziran 1946'da hükümetin gazete kapatma yetkisi kaldırılmıştı. Yeni düzenlemeye göre, basın yasasının hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50. maddesinde değişiklik yapılmış bu yetki mahkemelere devredilmiş, buna ek olarak da çıkarılan af yasası ile tüm basın suçları affedilmişti (Eroğul, 2003: 33). Ancak bu düzenleme ile artık suçun gerektirdiği cezanın yanı sıra, gazete ve dergi mahkeme tarafından bir aydan iki yıla kadar kapatılabilecekti (Yeşilçayır, ty: 151). 13 Kasım 1947'de CHP Yedinci Kurultayı'nda Cumhurbaşkanı İnönü, demokratikleşmenin önündeki en büyük engellerden biri olan basın yasasının iktidar ve muhalefetin ortak çalışması sonucu değiştirilmesi gerektiğinin altını çizmişti (Albayrak, 2004: 125).

Hükümet çok partili rejime geçilmesine rağmen basını denetim altında tutmaya devam etmiştir. 1946 yılından itibaren basın yasasının demokratik esaslara göre yeniden yapılacağı belirtilmesine rağmen 1950 seçimlerine kadar hayata geçirilememiştir. 1948'de Hükümet antidemokratik hükümlerin basın yasasından çıkarılacağını açıklaması üzerine Gazeteciler Cemiyeti bir komisyon kurarak rapor hazırlamış ve değiştirilmesi gereken maddeleri ve taleplerini ortaya koymuşlardır. Bu tasarı mecliste 14 Mayıs 1950'ye kadar görüşülememiş ve basın yasası yeni hükümete kalmıştır (Yeşilçayır, ty: 152).

Görüldüğü gibi çok partili hayatın doğal sonucu olması beklenen özgür basın bu dönemde sağlanamamıştır. Bunun en büyük nedeni geçmişin bir alışkanlığı ile olsa gerek CHP'nin basını kontrol etme arzusudur. Zaten basının özgür olmadığı bir ortamda da gerçek demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Gerçi eskiye oranla basın daha serbesttir, hükümete yönelik eleştiriler cesurca yapılabilmektedir. Ama bunun karşılığında bazen cezalar söz konusu olmaktadır.

Bu cezaların en dikkat çekenlerinden biri, 1946 yılı milletvekilliği seçim sonuçlarının basında tartışılmasından dolayı İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı bir tebliğ yayınlamış ve seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheye düşürücü ve memleketin huzurunu sarsıcı haberlerin devam etmesi halinde sıkıyönetim idaresinin buna izin vermeyeceği belirtilmişti. Hemen ardından da tebliğe uymadıkları gerekçesi ile Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri süresiz olarak kapatılma cezası almıştı. Tasvir ve Demokrasi gazeteleri de aynı sonla karşı karşıya kalmıştı (Yetkin, ty: 7).

4 Aralık 1945'de ise Zekeriya Sertel'in sahibi ve başyazarı olduğu ve hükümete muhalif yayın yapan Tan Gazetesi'nin idari binasında yayın yapan ve Tan Basımevi'nde basılan Görüşler Dergisi büyük bir kalabalık tarafından tahrip edilmişti. Bu olay derginin ve gazetenin yayın hayatının sonu olmuştu(Yetkin, ty: 7-8).

Tan matbaasının tahribinden sonra, gazetenin sahibi, yazı isleri müdürü ve yazarları hakkında hükümete hakaret ettikleri iddiası ile ceza davası açılmıştı. Dava sonucunda, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Halil Lütfi Dördüncü ve Cami Baykurt 20 Şubat 1946'da tutuklanmışlar, 23 Mart 1946'da çeşitli hapis cezalarına

çarptırılmışlardı. 14 Mayıs 1946'da ise Yargıtay tarafından bu cezaları bozulmuş ve serbest bırakılmışlardı (Yetkin, ty: 10).

Aziz Nesin ve Sabahattin Ali tarafından kurulan Marko Paşa, da muhalif yayınları nedeniyle ard arda kapatma cezasına çarptırılmıştır. Yazarları arasında Rıfat Ilgaz ve Haluk Yetiş'in yer aldığı, karikatürleri ile Mim Uykusuz'un katkıda bulunduğu muhalif çizgisiyle ilk sayısı 25 Kasım 1946'de yayınlanmış, ağırlıklı olarak Türkiye'de bulunan yabancı askerler, yoksulluk, yolsuzluk, yabancı sermaye ve irticanın yeniden gündeme gelmesi konularında yayın yapmıştı. Kısa sürede iyi bir tiraja ulaşmasına rağmen, sık sık kapatılması ve yazarlarının tutuklanması nedeniyle yayınına düzenli bir şekilde devam edememiştir. Hükümete yönelttiği eleştiriler yüzünden kapatılması nedeniyle, Malumpaşa adıyla yayınını sürdürmeye çalışsa da kapatma cezaları nedeniyle birçok farklı isimde yayınına devam etmek zorunda kalmış ve 10 Temmuz 1950'de de yayınına son verilmişti (Yetkin, ty: 9-10).

Tüm bu cezalar ve sıkıyönetim komutanlığının uygulamaları nedeniyle çok partili hayatın ilk yıllarında hükümetin basına yönelik tavrının baskıcı ve demokratik anlayıştan tamamen uzak bir noktada olduğunu söyleyebiliriz.

5.3. İktidar ve Sivil Toplum Kuruluşları

II. Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye'nin dış politikası ve savaş süresince belirlediği tavır, gelecek yıllarda Türkiye'de demokrasinin gelişmesinin önemini net bir şekilde ortaya koyuyordu. Mayıs 1946'da yapılan CHP kurultayında, cemiyetlerin ve partilerin sınıf esasına göre kurulmasını yasaklayan maddenin kaldırılması için karar alınmıştı (Ahmad ve Ahmad, 1976: 20). Bundan dolayıdır ki, 1938 yılında kabul edilen Cemiyetler Kanunu'na göre derneklerin kurulmasını önceden alınacak izne bağlayan, derneklerin çalışmasında yürütme organına geniş bir denetim yetkisi veren ve derneğin kapatılabilmesi olanağı da bu organa tanıyan yasa demokrasisini geliştirme idealindeki Türkiye ile bağdaşmıyordu. Bu durum 1946 yılına kadar sürdü. 5 Haziran 1946 tarihli ve 4919 sayılı yasa ile 1938 yasasında önemli değişiklikler yapılarak dernek kurma özgürlüğü yeniden serbestlik ilkesine kavuşmuştur (Ahmad ve Ahmad, 1976: 21).

5 Haziran 1946 tarihinde kabul edilen Cemiyetler Kanunu'nda cemiyetlerin kurulmaları ve feshetmeleri konusunda herhangi bir izin veya onay alma uygulaması getirilmemiştir. Cemiyetlerin herhangi bir nedenle kapatılabilmesi için de mahkeme kararı zorunlu hale getirilmiştir. Cemiyetler hükümet tarafından keyfi olarak artık kapatılamayacaktır. Bu son derece önemlidir, çünkü bu yasanın çıkmasından 1950'ye kadar geçen sürede kurulan dernek sayısı 7219'dur.

1946'da çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile ülkede işçilere sendika kurma hakkı da tanınmıştır. Sendikalar önce devlet işletmelerinde CHP iktidarının teşvikiyle kurulmuştur. Kısa zamanda ülkenin birçok kesiminde farklı iş kollarını kapsayan sendikalaşma hareketleri artmıştır. CHP'nin sendika kurmaya yönlendirme, dernek ve parti kurmayı kolaylaştırmasının nedenleri arasında başta işçiler olmak üzere toplumun geniş kesiminin oylarını alma hedefi vardır. Ayrıca Batı Bloğundaki ülkelere hızla demokratikleştiğini gösterme kaygısı da nedenler arasındadır (Kaştan, 2006: 130).

5.4. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Yaşanan Gelişmeler

Çok partili hayata geçişin zeminini oluşturan CHP içindeki muhalefet hareketi 1945 yılı içinde kendini göstermişti. Daha önce açıklamaya çalıştığımız üzere, çiftçiyi topraklandırma kanunu üzerinde yapılan çalışmalar ve bütçe kanununa verilen ret oyları parti içi muhalefetin belirgin bir şekil almasına neden olmuştu. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından verilen dörtlü takrir CHP içinde oluşan muhalefetin ulaştığı en kritik nokta olmuştu. Çünkü bu takrir CHP Meclis Grubunda yapılan gizli oturum sonucunda reddedildi. Bunu CHP'nin ülke için yeni bir dönem olan çok partili sisteme geçmek adına bir basamak olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Dönemin şartları göz önüne alındığında bu takririn sahiplerinin yeni bir parti kurmak üzere CHP'den ayrılmaları beklenmeyen bir gelişme olmayacaktı (Ünal, 1994: 207) .

1946'da yapılan olağanüstü CHP kurultayında, tek dereceli seçim sistemine geçilmesinin benimsenmiş olduğunu ayrıca, cemiyet ve parti kurmada sınıf esasına dayanan maddenin kaldırılma kararı alındığından daha önce söz etmiştik. Bunlara

ilaveten kurultayda, parti genel başkanının dört yıllık bir süre için büyük kurultay tarafından seçilmesi karar alındı. Partinin değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü'dür ifadesindeki değişmez kelimesi çıkartılmıştır (Toker, 1990: 103-106).

1946 yılındaki olağanüstü kurultayından sonra da partinin program ve yönetim anlayışlarında değişimler devam etmiştir. 13 Kasım 1947'de Ankara'da toplanan Yedinci Kurultay, CHP için neredeyse yeni bir dönemin başlangıcı sayılabilir. Bu kurultayın siyasetin dinamiklerini değiştirmesi açısından önemi büyüktür. Cumhurbaşkanı ve Parti Genel Başkanı İnönü konuşmasında, idarenin siyasi partilere olan mesafesinin eşit ve tarafsız olması gerektiğinin altını çizdi. Basın özgürlüğü, Polis Yasası, Yargı Örgütü, Seçim Yasası, Memurlar Yasası gibi demokratikleşmenin önünde engel olarak duran düzenlemelerin de muhalefetle beraber, ortak fikirler ve memleket menfaatleri gözetilerek yapılacak çalışmalar ile demokrasiye uygun hale getirilmesinin gereğinden söz etti. Ayrıca kurultayda parti genel başkanlığının, bütün yetki ve sorumluluğunun parti genel başkan vekiline ait olması kararı alındı. Bu karar parti genel başkanlığı ile cumhurbaşkanlığının birbirinden ayrılması konusunda atılmış ciddi bir adımdır (Albayrak, 2004: 124-125).

Bu kongre içindeki tartışmalara bakıldığında CHP'nin homojen bir parti olmadığı ortaya çıkacaktır. Parti içinde devrimciler, ılımlılar ve tutucular olmak üzere üç grup belirmişti. Ayrıca ilkeler özellikle laiklik ve devletçilik günün liberal ortamında yeniden tanımlanması konusunda talepler gündeme gelmiş ve ciddi tartışmalar da yaşanmıştır (Torun, 2006: 241-246).

Kurultayın ardından Şubat 1948'de Hükümet, polisin görev ve yetkilerindeki 18. maddeyi[6] kaldırma, ilahiyat fakültesi kurma ve ilkokullarda isteğe bağlı din dersi okutulması kararları alındı. Laiklik ve devletçilik ilkeleri eleştiri konusu edilerek yeniden tanımlandı. 4 Mayıs 1949'da ise İstiklal Mahkemeleri Yasasını yürürlükten kaldırdı (Ahmad ve Ahmad, 1976: 40-54).

[6] Olağanüstü hallerde, bu durum ortadan kalkana kadar polise şüphelileri nezarette tutma ve genel ve özel araçlara mülki idare amirinin emri ile el koyma hakkı (http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/27122013181309.pdf : 19).

6. Bölüm Değerlendirmesi

Türkiye'nin tek parti yönetiminden demokrasiye geçişini, siyasi, sosyal ve ekonomik nedenlerle birlikte Cumhuriyet'in temelinde var olan ideoloji sağlamıştır. Atatürk'ün ulusal kurtuluş mücadelesinin önderliğini yaptığı dönemden itibaren, demokrasiye olan inancı, Türkiye'yi dünyadaki diğer tek parti yönetimlerinden ayıran en önemli kıstas olmuştur. Bunun en açık kanıtı da Büyük Önder'in vefatına kadar olan sürede yaşanan çok partili demokrasiye geçiş denemeleridir.

Partilerin kurulması için gerekli zeminin hazırlanması ve desteklenmesi, demokrasinin en önemli şartlarından olan katılımın sağlanması adına kadınların da seçme ve seçilme hakkına sahip olmaları bu yönde atılmış önemli adımlardır.

Dönemin şartları ve gereklilikleri nedeni ile yaşanan bu deneyimler istenen sonuca ulaşmasalar da Atatürk'ün ideali olan demokratik cumhuriyet fikri 1950'de iktidarın sorunsuz ve olaysız geçen seçimler sonunda el değiştirmesine kadar CHP tarafından daima hedefte tutulmuştur.

Halk Partisi iktidarda olduğu yıllar içinde daima demokratik ideallere bağlı olduğunu, ancak dönemin zor şartları içinde demokrasi için yeterli ortamın bulunmadığından dolayı tek parti iktidarının süregeldiğini her fırsatta dile getirmişti.

1946'de DP'nin kurulması ile başlayan çok partili dönemin ilk yıllarında iktidar ve muhalefet ilişkileri sık sık gerilmiştir. Bunun en belirgin nedenlerinden biri, DP'nin varlığını sürdürebilme refleksi ile CHP iktidarının karşısında sürekli eleştirel bir tavır alması olmuştur. Öte yandan CHP her ne kadar çok partili hayata geçişin mücadelesini vermiş olsa da uzun yıllara dayanan tek parti olmanın verdiği alışkanlıkla, muhalefetin eleştirileri karşısında sert çıkışlar yapmıştır. 1950 seçimlerine kadar genelde gergin devam eden iktidar-muhalefet ilişkileri zaman zaman Cumhurbaşkanı İnönü'nün çabaları ile dengelenmiş ve normalleştirilmiştir.

1950 yılına kadar olan bu döneme iki parti arasında yaşanan gerginlikler, demokratikleşme adına çıkarılan yasalar ve yapılan yasa değişiklikleri ile ülkenin içinde olduğu zor ekonomik koşullar damgasını vurmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI DÖNEMİ

1. 1950 – 1954 Dönemi

1.1. 1950 Seçim Kampanyası ve Seçimleri

1950 yılı seçim kampanyası 16 Nisan'da CHP'nin Beykoz'da, DP'nin ise Sirkeci'de yaptığı açık hava toplantıları ile başlamıştı (Cumhuriyet, 16 Nisan 1950). Ardından Celal Bayar, basına verdiği demeçte milli birliği ihlal edecek girişimlere cephe alınacağını ve seçimlerin kanuni yoldan yapılması için hükümetin gayretlerine yardımcı olacaklarını bir vatan borcu kabul ettiklerini ifade etmişti (Cumhuriyet, 20 Nisan 1950).

DP'nin Bolu ve Düzce mitinglerinde konuşan Bayar, milletin kaderine hakim olduğunu ispat edilmesinin zamanın geldiğini, 4 seneden beri demokrasinin yerleşmesi için mücadele ettiklerini ve tek isteklerinin milletin iradesinin hiçbir baskı altında kalmadan gerçekleşmesi olduğunu söylemişti (Cumhuriyet, 29 -30 Nisan 1950). Kastamonu'da ise hükümetin ekonomi politikasını eleştirerek, Marshall Planı olmasaydı memleketin iflas tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu söylemişti (Cumhuriyet, 1 Mayıs 1950). Elazığ'da coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanan Bayar, halkın memnuniyetle karşıladığı yeni seçim kanunun DP'nin mücadelesinin eseri olduğunu, vatandaşın istediğini iktidara getirebileceğini ifade etmişti. Ayrıca DP'nin vatanı bir bütün olarak kabul ettiğini batı ve doğu olarak düşünmediğini ve doğu illerinde yapılacak olan kültür ve toprak reformunun kendilerinin amacı olduğunu da söylemişti (Cumhuriyet, 7 Mayıs 1950).

DP 1950 yılı seçimlerinde propagandasının ağırlık merkezine demokrasi ve demokrasinin gerekliliklerini koymuştu. Bayar her yerde millet iradesinin üstünlüğünden ve verdikleri demokrasi mücadelesinin altını çizmişti.

8 Mayıs'ta yayınlanan DP seçim bildirisinde, bir iktidar değişikliğinde memlekete maddi ve manevi hiçbir sarsıntıya izin verilmeyeceği, anayasada vatandaşların hak ve hürriyetlerinin ve istikrarlı bir devlet düzenini garanti altına alacak değişiklikler yapılacağı belirtilmişti. İktidara gelme isteği ve iktidarı koruma hırsının ölçüsüz vaatlere sebep olacağını ancak DP'nin bu düşünceden uzak ve Türk Milleti'nin ciddiyetine layık bir parti olmayı hedeflediği ifade edilmişti (Cumhuriyet, 9 Mayıs 1950). Beyannamede CHP izlediği politikalardan ötürü eleştirilmiş, işçiye grev hakkı verileceği, basının önündeki tüm engellerin kalkacağı, anti- demokratik yasaların kaldırılacağı ve değiştirileceği belirtilerek "*söz milletindir*" sloganı ile bildiri sonlandırılmıştı (Çavdar, 2008: 18).

Mekki Sait Esen 8 Mayıs'ta Cumhuriyet'te, DP'yi konu alan makalesinde, seçim propagandalarının 11 Mayıs'ta biteceğini, Demokratların iktidarı ele geçirmek, Halkçıların ise kaybetmemek için uğraştığını, her iki partinin de kampanyalar sırasında tüm imkanlarını kullandığını ancak Halk Partisi'nin iktidarın sahibi olması sebebiyle bu konuda daha avantajlı olduğunu belirtmişti. DP'nin son derece tedbirli ve temkinli davranarak aradaki farkı kapatmaya çalıştığını, seçim beyannamesinin 8 Mayıs'a kadar yayınlanmamasının nedenin ise, iktidarın beyannameyi eleştirecek ve sorgulayacak yeterli vakit bulamaması için olduğunu yazmıştı. Ayrıca DP'nin beyannamedeki vaatlerini halka kampanya boyunca parça parça anlattığını ve beyannamenin radyo konuşmalarının bir araya getirilmiş hali olduğunu belirterek yazısını bitirmişti (Cumhuriyet, 8 Mayıs 1950).

CHP ise 28 Nisan'da yayınlanan seçim beyannamesinde, halkın refah düzeyini yükseltecek hedeflerini vurgulayarak, köylü ve çiftçinin her sahada kalkınması başta olmak üzere yol, orman, petrol, sağlık ve eğitim alanlarında çalışmaların devam edeceğini, Doğu illerinin kalkınması için düzenlemeler yapılacağını belirtmişti. Devletçi ekonominin kurallarının esnetileceği ve özel mülkiyetin ön planda olacağının sözünü vermişti. Ayrıca yabancı sermayenin ülke ekonomisine katılacağı, vergi reformunun yapılacağı ve paranın değerinin korunacağı vaadinde bulundu. Anayasadan tek parti yönetimini destekleyen maddelerin çıkarılacağının da altı çizmişti (Ulus, 28 Nisan 1950).

Başbakan Şemsettin Günaltay, gazetecilerle yaptığı toplantıda, seçimlerin tam bir huzur ve güven içinde yapılacağını, vatandaşların hiçbir şeyden endişe etmeden

oylarını kullanmaları için her türlü tedbirin alındığını söylemişti. Ayrıca, demokrasiyi korumak ve geliştirmek için çaba harcadıklarını ve ekonominin de iyiye gittiğini ifade etmişti (Ulus, 29 Nisan 1950). Başbakan, radyoda yaptığı konuşmada, geçmiş yılların bilançosunu yaparak vaat etmiş olduğu gibi seçim kanunun düzenlemiş olduğunu, Batılı Devletler ile ilişkilerin ve dış politikanın gayet iyi gittiğini ve milli savunma konusunda orduya yeni silahların alınmasıyla ciddi anlamda yol kat ettiklerini söylemişti (Ulus, 3 Mayıs 1950).

Cumhurbaşkanı İnönü ise, seçim çalışmalarına aktif olarak katılmış ve düzenlenen mitinglerde özellikle CHP'nin demokrasiyi geliştirmek ve korumak için yaptıklarından ve cumhuriyetin kuruluşundan beri ülkenin ne kadar zor günlerden geçtiğini halka anlatmış ve DP'nin eleştirilerine de cevap vermişti.

İzmir'de, Türkiye'nin dünyanın hür ve demokratik rejimleri içinde bir yıldız gibi parlayarak yükselmeye devam edeceğini söylemiş, bir gün işçilere grev hakkının verileceğini ancak ondan önce tamamlanması gereken işler olduğunu ifade etmişti (Cumhuriyet, 5 Mayıs 1950). Hemen ardından Manisa'da, DP'nin 27 yıldan beri bu memlekette hiçbir şey yapılmamıştır veya çok fena yapılmıştır iddiasının haksız yersiz ve insafsız olduğunu söylemişti. Ayrıca ülkenin zor yıllardan geçerek bu günlere geldiğini, II. Dünya Savaşı gibi büyük bir beladan kurtulduğunu ve sapa sağlam ayakta kaldığını ifade etmişti (Cumhuriyet, 6 Mayıs 1950). Son seçim konuşmasını İstanbul Taksim meydanında yapan İnönü, kurmayı başardıkları demokratik rejimin korunması ve devamının sağlanmasının büyük gayretlere bağlı olduğunu ifade edip, halkın refah düzeyinin yükseltilmesi için beyannamede açıklanan hedeflerden söz etmişti (Ulus, 10 Mayıs 1950).

14 Mayıs'ta yapılan seçimin sonuçları herkes için çok şaşırtıcı ve beklenenin dışında olmuştu. Türkiye genelinde, DP oyların 4.241.393'nü alarak %52.68 oran ile ilk sırada yer almıştı. CHP, 3.176.561 oy ve %39.45 de kalmış, bağımsızlar 383.282 oy alarak %4.76 paya sahip olmuşlardı. MP ise 250.414 oy ve %3.11 oranı ile son sıradaydı (http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1950). Alınan oy oranlarına göre 487 milletvekilliğinden, 415 tanesini DP, 69'nu CHP, 3'nü bağımsızlar ve 1'ni de MP almıştı. Sonuçların bu kadar farklı çıkması benimsenen çoğunluk sisteminin doğal neticesiydi. Bu sistem demokratik iradeyi

TBMM'ye yansıtmaktan uzaktı çünkü küçük partilere hiç şans tanımıyordu (Velidedeoğlu, 1974: 159).

Demokrat Parti'nin mutlak zaferi ile sonuçlanan seçimler, hem CHP'de hem de DP'de şaşkınlık yaratmış, DP kazanacağına inansa da böylesine bir fark beklememekle beraber, CHP'de hezimet denilebilecek bir yenilgiyi aklına getirmemişti (Toker, 1990: 25).

14 Mayıs seçimleri, Türk demokrasisi adına kazanılmış bir zafer olarak tarihe geçmiş, iktidar serbest ve barış içinde bir seçim yürütmüştü. Dünya genelinde tek partilerin yönetim süreçleri sonunda Türkiye'de ki gibi bir geçiş olmamıştır. Türkiye'de tek parti yönetimi, milli mücadelenin başından beri amaç değil, demokrasi kurma aracı olmuş ve geçiş süreci sağlamıştır. Demokratikleşme yolunda büyük bir adım atılmış ve iktidarın sivil otoritelerin kontrolünde değişmesi sağlanmıştı (Duverger, 1986: 360) .

DP'nin ilk iktidar dönemi, 23 yıllık CHP yönetiminin ardından Türkiye için yıllardır süregelen yönetim anlayışının farklılaşması ve birçok alandaki değişimin başlangıç süreci olmuştur. DP'nin seçim zaferi, basit bir iktidar değişimi değildir. Seçimlerin yapıldığı 14 Mayıs 1950'ye kadar, CHP'nin laiklik uygulamalarına tepkili olan gelenekçiler, gelişmeye başlayan burjuva sınıfı ve köylüler DP'nin muhalefeti altından birleşmişti. Ayrıca yönetim kadroları içinde olmak isteyip de kendine yer bulamayanlar da DP'yi destekleyenler arasındaydı. CHP'ye ve bürokrasiye karşı olan kesimlerin desteğiyle gerçekleşen iktidar değişimi, Cumhuriyetin devrimci kadrosunu oluşturan "devletçi-seçkinci" grubun yerini "gelenekçi-liberallere" bırakması olmuştur. Bu değişimle, Türkiye'de bir dönem kapanmıştır. (Torun, 2006: 213-214).

Yerel seçimler, uygulamaya konulan politikalar, kadro değişiklikleri, Kore Savaşı ve etkileri, bu dönemde çıkarılan yasalar hem DP iktidarı, hem muhalefet, hem de halk tarafında farklı etki ve sonuçlara neden olmuştur. Bu bölümde öncelikle, 1950 seçimlerinin ülke içinde ve dışında yarattığı yankılardan söz edip, ardından 1950 seçimleriyle beraber el değiştiren iktidarın kurduğu hükümetleri ve yapılan seçimleri inceleyip, ardından dört yıllık DP iktidarı uygulamalarının demokrasi bağlamında analizini yapmaya çalışacağız.

1.2. 1950 Seçimlerinin İçte ve Dışta Yankıları

Demokrat Parti'nin seçimlerden büyük bir zaferle çıkması, hem yurt içinde hem de yurt dışında büyük ses getirmişti. Türkiye'nin bu seçimlerle beraber, yüzyıllardır görmediği ve alışmadığı milli hakimiyet rejimine ve yepyeni bir demokratik sürece girdiği (Milliyet, 16 Mayıs 1950), Milliyet Gazetesi başyazarı Ali Naci Karacan tarafından ifade edilmişti. Vatan Gazetesi ise Türk Milletinin büyük bir seçim sınavından şerefle geçtiğini yazmıştı (Vatan, 15 Mayıs 1950). Zafer Gazetesi, seçim sonuçlarını, "*bugün tam bir hayata kavuştuğumuz gündür"* (Zafer, 16 Mayıs 1950) ifadesiyle yorumlamıştı. Akşam Gazetesi 16 Mayıs 1950 tarihli sayısında iktidarı kaybeden CHP'nin ve eski cumhurbaşkanı İnönü'nün alacağı tavır söz konusu edilmiştir (Akşam, 16 Mayıs 1950). 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin isim babası olarak bilinen ve kurulduğu andan itibaren bu partiyi gazetesi ile birlikte destekleyen Ahmet Emin Yalman, 16 Mayıs tarihli Vatan Gazetesi'nde, 14 Mayıs seçimlerini, ilk defa halkın iradesinin serbestçe ifade ettiği seçim olarak nitelendirmiş ve iktidarın herhangi bir zorlama olmadan el değiştirdiğini belirtmiştir. Bu iktidar değişiminin sadece bir parti ya da bir şahıs değişikliği olmaktan çok, vasilik sisteminden milli hakimiyet sistemine geçişi ifade ettiğini ileri sürmüştür. CHP'nin seçimleri kaybettikten sonra iktidarı DP'ye devretmesini bir demokrasi zaferi olarak gören Yalman, bu başarıda tüm milletle beraber, İnönü'nün, CHP'nin ve Şemsettin Günaltay hükümetinin emeği olduğunu savunmuştur (Vatan, 16 Mayıs 1950).

CHP'nin yayın organı olan Ulus Gazetesi, CHP'nin meclis içinde ve dışında tam bir muhalefet ve eleştiri partisi olarak görevine devam edeceğini duyuran manşeti ile çıkmıştı (Ulus, 16 Mayıs 1950). CHP İstanbul Bölge Müfettişi Sadi Irmak, seçim sonuçlarının tam bir sürpriz olduğunu, CHP'nin milletin kararına saygı duyup, değişikliğin hayırlı olmasını dilediğini ifade eden demecini vermişti (Ulus, 16 Mayıs 1950).

17 Mayıs'ta da, Türk demokrasisinin kurulması ve geliştirilmesinin bundan böyle DP'nin sorumluluğunda olduğu ifade edilmiş, CHP'nin özgür ve eşit seçim ortamını hazırlarken iktidarının devamını değil, kayıtsız şartsız milli iradenin gerçekleşebilmesini hedeflediği belirtilmişti (Ulus, 17 Mayıs 1950).

Hüseyin Cahit Yalçın ise, seçim sonuçlarının Türkiye'de yeni bir devir açıldığını gösteren tarihi bir gelişme olduğunu, iktidar değişimin demokrasinin gereklerinden olduğunu ancak Türkiye'de bu değişim ile ülkenin siyasi tarihinde bir sayfanın kapanıp yeni bir sayfanın açıldığını ifade etmişti. Kapanan sayfanın "*Milli Kahraman*" Cumhurbaşkanları devri, açılan sayfanın ise alelade fani vatandaşlar arasından seçilmiş, cumhurbaşkanları devri olduğunu belirtmiş, İsmet İnönü'nün bu değişimi kendisinin hazırladığını, Türk iç siyaset tarihindeki inkılabın inceliğinin ve zarafetinin de bunda olduğunu yazmıştı (Ulus, 17 Mayıs 1950).

Genel anlamda Türk basını seçim sonuçlarını ilk olarak biraz şaşkınlıkla karşılamasına rağmen, kısa zamanda şaşkınlığını üzerinden atıp Türk demokrasisi açısından olumlu bir gelişme ve ülkede gerçek demokrasinin varlığının kanıtı olarak görmüştür. İktidara gelen DP'yi basına karşı ılımlı, hoşgörülü ve özgür bir ortamı yaratacak parti olarak değerlendirmiştir. Basın artık tek parti döneminden, demokratik rejime geçildiğini ve bu nedenle yeni dönemde her alanda özgürlüğün sağlanması konusunda beklenti içine girecektir. CHP'nin yayın organı Ulus Gazetesi dahi aynı ılımlı tavır içinde CHP'nin millet iradesine gösterdiği saygının altını çizmiştir.

Seçim sonuçlarının yurt dışarıdaki yansımaları da oldukça olumlu olmuştur. Amerikan Dışişleri Bakanlığı, seçim sonuçlarını, demokrasinin sağlıklı bir gelişimi olarak değerlendirmişti (Vatan, 16 Mayıs 1950). New York Times, CHP'nin yaşadığı seçim mağlubiyetini sadece Türkiye'nin değil tüm batı demokrasilerinin iftihar etmesi gereken bir sonuç olduğunu ve bunda İnönü'nün büyük gayretleri olduğunu ifade etmişti (Ulus, 17 Mayıs 1950). Ayrıca Amerikan Başkanı Henry Truman, yeni Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar'a bir tebrik telgrafı çekmiş, iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerin devam edeceğine olan güvenini belirtmişti (Milliyet, 27 Mayıs 1950). Londra'da yayınlanan Dail Mail Gazetesi, DP'nin seçim zaferini cesaret verici olarak yorumlamış ve Atatürk Devrimleri'nin başarılı bir sonucu olarak değerlendirmişti (Vatan, 18 Mayıs 1950). London Times ise, Türkiye'yi birçok tehlikeli dönemeçlerden geçirmiş olan İnönü'ye karşı büyük bir sempati olduğunu ancak bu iktidar değişikliğinin Türkiye'de demokratik bir rejime geçilmesinin son halkası olduğu yazmıştı (Milliyet, 17 Mayıs 1950). Fransız basını, seçimlerin tam bir

serbestlik içinde gerçekleştiğini belirtmiş, bunun da Türk Milleti'nin siyasi olgunluğunun neticesi olduğunu yazmıştı (Milliyet, 17 Mayıs 1950).

Yurt dışında seçim sonuçlarına verilen tepkiler çok olumlu olmuştu. Türkiye'nin batı demokrasileri yanında yer aldığı ve demokrasinin temellerinin sağlamlaştırıldığı vurgusu yapıldı. Seçim sonuçları Atatürk'ün demokratik Türkiye hedefini gerçekleştirmişti. Ayrıca gerçekleşen bu hedefin, İnönü'nün çabalarının bir sonucu olduğu ve bu kadar genç bir cumhuriyet için gelinen noktanın taktire şayan olduğu ifade edilmişti (Giritlioğlu, 1965: 253-255).

DP iktidara, hem içte hem dışta ılımlı, yapıcı ve iyimser bir rüzgârı arkasına alarak gelmişti.

1.3. I. ve II. Menderes Hükümetleri

1.3.1. I. Menderes Hükümeti

14 Mayıs'ta yapılan seçimlerin ardından, 22 Mayıs 1950 'de TBMM en yaşlı üye Kars Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın başkanlığında toplanmış ve milletvekili yemin töreni yapılmıştır. Aynı gün yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 453 milletvekilinden 387'sinin oyunu alan Celal Bayar Cumhurbaşkanı olmuştur. Aynı gün yapılan seçimlerde Refik Koraltan ise TBMM Başkanı seçilmiştir. Ancak Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığı ile ilgili parti içinde fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Bayar'ın adaylığını destekleyen ve desteklemeyen milletvekilleri uzun toplantılar yapmışlardır. Aleyhinde fikir sahibi olanların düşüncesi, Bayar gibi güçlü ve etkin bir kişinin, cumhurbaşkanlığı gibi pasif bir makamda olmasının parti için doğru olmayacağı idi (Milliyet, 21 Mayıs 1950). Adaylığı destekleyenler baskın gelmiş, Bayar aday olmuş ve seçilmişti. Bu durumu cumhurbaşkanlığı seçimleri için yapılan oylamanın sonucunda Bayar'ın DP'li vekillerini tümünün desteğini alamamasının nedeni olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bu sonuç, iktidarın daha ilk günlerinde dahi parti içindeki görüş ayrılıkları olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

Başbakanın atanması öncesinde, Fuat Köprülü'nün bu göreve getirilmesine ricacı olmak için Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyaret eden Adnan Menderes, bu

görevin kendisine verildiğini öğrenmiş ve 1950-1954 yılları arasında Adnan Menderes tarafından iki kez hükümet kurulmuştur (Kabacalı, 2004: 161-162). Menderes'in başbakan olarak seçilmesinin ardında, Menderes'in öğrencilik yıllarından DP'nin iktidara geliş sürecine kadar geçen zamanda ki çalışmalarının, Bayar'da oluşturduğu kanaat vardır. Bayar Menderes'i, milliyetçi, dindar, çalışkan, (Bozdağ, ty: 22) sinir çatışmaları içinde sakinliğini korumayı başarabilen, memleketin mali ve sosyal durumuna hakim, uyumlu çalışılabilen biri olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda Menderes'in iyi bir siyasi polemikçi olduğunun da altını çizmiştir (Bozdağ, ty: 33). Tüm bu özelliklerinden dolayı Menderes'in kabineyi kurmakla görevlendirmiştir.

22 Mayıs 1950'de Adnan Menderes tarafından 14 Bakanlıktan oluşan kabine açıklanmıştır. İlk kabinede yer alan isimler şunlardır:

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, Manisa Milletvekili Samet Ağaoğlu

05.06.1950-09.03.1951.

Devlet Bakanı, Manisa Milletvekili F. Lütfi Karaosmanoğlu 11.07.1950-09.03.1951.

Adalet Bakanı, İzmir Milletvekili Halil Özyörük 22.05.1950-09.03.1951.

Milli Savunma, Manisa Milletvekili Bakanı Refik Şevket İnce 22.05.1950-09.03.1951.

İçişleri Bakanı, Edirne Milletvekili Rüknettin Nasuhioğlu 22.05.1950-09.03.1951.

Dışişleri Bakanı, İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü 22.05.1950-09.03.1951.

Maliye Bakanı, Bursa Milletvekili Halil Ayan 22.05.1950-14.12.1950, Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan 14.12.1950-09.03.1951.

Milli Eğitim Bakanı, İzmir Milletvekili Hüseyin Avni Başman 22.05.1950-03.08.1950, Samsun Milletvekili Ahmet Tevfik İleri 11.08.1950-09.03.1951.

Bayındırlık Bakanı, Bolu Milletvekili Fahri Belen22.05.1950-28.10.1950, Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu 22.12.1950-09.03.1951.

Ekonomi ve Ticaret Bakanı, İzmir Milletvekili Zühtü Hilmi Velibeşe 22.05.1950-09.03.1951.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, İstanbul Milletvekili Nihat Reşat Belger 22.05.1950-19.09.1950, İzmir Milletvekili Ekrem Hayri Üstündağ 19.09.1950-09.03.1951.

Gümrük ve Tekel Bakanı, Muğla Milletvekili Nuri Özsan 22.05.1950-09.03.1951.

Tarım Bakanı, Çanakkale Milletvekili Nihat İyriboz 22.05.1950-09.03.1951.

Ulaştırma Bakanı, Ahmet Samsun Milletvekili Tevfik İleri 22.05.1950-11.08.1950, Ankara Milletvekili Seyfi Kurtbek 11.08.1950-09.03.1951.

Çalışma Bakanı, Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan 22.05.1950-22.12.1950, Bursa Milletvekili Ahmet Hulusi Köymen 22.12.1950-09.03.1951.

İşletmeler Bakanı, Mehmet Ankara Milletvekili Muhlis Ete 22.05.1950-09.03.1951 (https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukumetler/hukumetler_cilt_2.pdf: 748-749).

Kabine açıklandıktan sonra parti programına uygun olarak hazırlandığı ileri sürülen hükümet programı 29 Mayıs günü TBMM'de Adnan Menderes tarafından milletvekillerine açıklanmıştır. Programda, demokrasinin milli menfaat ve insanlık onuru için ilk prensip olduğu, tüm devlet faaliyetlerinde milli iradeyi egemen kılmak, vatandaşların hak ve hürriyetleri ile beraber hukukun eşitlik ve üstünlüğünün sağlanmasının hedeflendiği vurgulanmıştı. DP programında laiklik, devlet politikasının dinle hiçbir ilgisi bulunmadığı ve hiçbir dini düşüncenin kanunların düzenlenmesinde etkili olmayacağı, din hürriyetinin diğer hürriyetler gibi kutsal olduğunu şeklinde tanımlanmıştır. İnkılapçılığın, daima değişen dünya ve memleket şartları karşısında hayatın dinamizmine uymak olduğunun, millete mal olmuş inkılapların her zaman korunacağının altı çizilmişti. Menderes program hakkındaki konuşmasında, yıkıcı sol akımların tamamen ortadan kaldırılacağının, irticai ve ırkçı her türlü bölücü eylem ve söyleme karşı kanuni tedbirler alacağının, fikir ve vicdan hürriyeti ile siyasi eleştiri hakkı adı altında memleketin düzenine zarar vereceklerin engelleneceği vurgusunu yapmıştı. Bununla beraber, tek parti döneminden kalan anti-demokratik yasaların kaldırılacağı, memur haklarının korunacağı ve işçilerle ilgili, ücretli izin ve hafta sonu tatili düzenlemelerinin yapılacağı ve iç düzeni ve ekonomik uyumu bozmayacak şekilde grev hakkının tanınacağını, ifade edilmişti.

Hükümetin dış politikada barışçı bir yaklaşımı benimsediğinin altı çizilerek, bir CHP iktidarının dış politika çizgisinin sürdürüleceği mesajı verilmiştir. Bu

noktada geleneksel İngiliz, Fransız ve ittifakına bağlı kalınacağı, ABD ile olan ilişkilerin güçlendirilmesinin temel hedeflerinden olduğu vurgulanmıştı. Türkiye'nin güvenliği açısından NATO'ya katılma konusundaki çabalarının arttırılacağı ve ABD yardımlarından daha fazla faydalanılmasının sağlanacağı da programda yer almıştır.

Ayrıca programın daha önceki dönemlerden ayrılan en büyük özelliği ekonomi politikasıydı. Yeni hükümet, devletin ekonomik alandaki rolünün sınırlandırmayı amaçladığının altını çizerek, kamusal niteliğe sahip olmayan yeni işletmelerin devlet tarafından açılmamasını, ana sanayi ile ilgili alanlar dışındaki devlet işletmelerinin belirli bir plan dahilinde özel sektöre devredilmesini, gereksiz görülen Devlet İktisadi Teşekküllerinin kaldırılmasını, üretim artışını engelleyen vergilerin azaltılmasını, devlet tekelciliğinin en aza indirilmesini hedeflediğini belirtmişti (Sükan, 1991: 5-13). Türkiye için ekonomi de yeni bir dönemin başladığı anlamına da geliyordu. CHP iktidarının son yıllarında eleştiri konusu edilen devletçilik politikası yerine resmen liberal ekonomi ilkelerinin uygulanacağı açıkça ortaya konuluyordu.

DP iktidarı liberal ekonomiyi uygulamaya koymasının dışında sosyal yapıda değişiklik meydana getirecek bazı yeniliklere de gitme kararını programında belirtmiştir. Bunların başında yurt dışından çok sayıda traktör ithal edilerek, tarımda makineleşmeye geçilmesi gelmektedir. Bununla birlikte özel girişim devlet tarafından destekleneceği, yabancı sermayenin yurda girişinin kolaylaştırılacağı ve desteleneceği vurgulanmıştır (Kongar, 1985: 450).

Programda, devletçiliği sınırlandıran ve liberal ekonomiye geçişi hızlandıran bir anlayış ortaya konulmuş, aynı zamanda da demokrasi vurgusu yapılıp, anti-demokratik kanunların bir an evvel değiştirileceği üzerinde durulmuştu. Bu açıdan program umut vaat ediciydi. Ancak programın muallakta kalan kısımları da vardı. Özellikle, fikir ve vicdan hürriyeti ile siyasi eleştiri hakkının memlekete zarar vermesi konusu belirsizdi. Hangi eleştiri ve fikirlerin memlekete zarar vereceği nasıl belirlenecekti. Ayrıca siyasi eleştiriden kast edilen hükümete ve uygulamalarına yapılacak olan her türlü eleştiri miydi, bu pek açık değildi.

Bununla beraber Atatürk Devrimlerinin millete mal olan ve olmayan biçimde ayrıştırılması muhalefette yeni dönemle ilgili endişelerin oluşmasına neden olmuştu. Atatürk Devrimlerinin bu şekilde değerlendirilmiş olması DP iktidarının hemen

başında yapacağı bir takım değişikliklerin ilk işareti sayılabilir. Özellikle ezanın tekrardan Arapça okunmasının sağlanması ve din eğitimi ile ilgili yaptığı çalışmalar bize laikliğin farklı bir anlayışta yeniden yorumlandığının bir göstergesi olmuştur.

29 Mayıs'ta programın okunmasının ardından, 2 Haziran 1950'de Hükümet Programı hakkında mecliste görüşmeler başlamış ve ortam zaman zaman çok gerilmişti. CHP adına Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu söz istemişti. Meclis Başkanı Koraltan alışılmadık ve içtüzüğe aykırı biçimde bu isteği oya sunmuş ve oy çokluğu ile Barutçu'nun talebi reddedilmişti. CHP Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel TBMM Başkanlığı'nı, yapılan uygulamanın iç tüzüğün, son sözün milletvekillerine ait olduğunu belirten 85. Maddesine aykırı hareket ettiği için uyarmış, ancak sonuç değişmemişti. Millet Partisi Milletvekili Osman Bölükbaşı Meclis Başkanı Koraltan'ın bu aykırı tavrına "*1950 model demokrasi böyle olur"* diyerek tepki göstermiş ve CHP'li vekillerle beraber meclis salonunu terk etmişti (TBMMTD, Dönem IX, Cilt 1,2 Haziran 1950: 143).

Parti programında demokrasinin öneminden ve geliştirileceğinden söz edilmişken, muhalefete karşı izlenen bu tutumun hem parti programı hem de demokrasi ilkeleri ile çelişki içinde olduğunu söyleyebiliriz. Muhalefetin meclis toplantısını daha ilk çalışmalar sırasında terk etmiş olması ve iktidar tarafından muhalefete karşı olan bu tutumu, demokratik yönetim anlayışından uzaktı. Ayrıca iktidar muhalefet ilişkilerinin seçimin hemen ardından bu kadar gerilmiş olması da, ilerleyen zamanlardaki iktidar muhalefet ilişkileri bakımından olumsuz ipuçları taşıyordu.

Yaşanan gerginliğin ardından, güven oylamasına geçildiğinde, hükümet programı, 282 DP'li vekilin oy birliği ile kabul edilmiştir. Ancak CHP vekillerinin yanı sıra 126 DP'li vekilin de oylamaya katılmamış olması oldukça dikkat çekicidir (Albayrak, 2004: 190). Basında, DP listelerinden seçilip, mecliste görev alan milletvekillerinin tarihi bir oturuma katılmamış olmaları, hoş olmayan bir tavır olarak yorumlanmıştı. Bu durum, DP içinde hükümete karşı oluşan muhalefetin işareti sayılabilir. Hükümetin kurulmasından hemen sonra ardı ardına gelen istifalar da bu durumun açık kanıtlarındandır.

I. Menderes hükümetinden ilk olarak, 2 Ağustos 1950'de Milli Eğitim Bakanı Avni Başman istifa etmişti. Başman istifa gerekçesinde, sabık hükümetin

bakanlarının birbirini tutmayan, icraatlarından dolayı milli eğitim teşkilatının baştanbaşa bir ıslahata ihtiyacı olduğu, ancak sağlığının bu kadar uzun ve yorucu bir çalışmayı tamamlamaya yeterli olmadığını belirtiyordu. Ancak bunun gerçek neden olduğunu düşünmek pek mümkün değildir. Yeni hükümet kurulalı sadece 2 ay olmuştu ve kabine çatlıyordu. İstifalar Başman ile kalmayacak devam edecekti (Ulus, 3 Ağustos 1950). Ardından, Başbakanın müdahaleci tavrından rahatsız olan Sağlık Bakanı Nihat Reşat Belger de görevinden ayrılmıştı. Bunu, Bayındırlık Bakanı Fahri Belen'in de sağlık sorunlarını neden göstererek istifa etmesi ve 14 Aralık'ta Maliye Bakanı Halil Ayan'ın bütçe konusunda Menderes ile olan görüş ayrılığından dolayı istifası izlemişti (Albayrak, 2004: 202-203).

İstifalar için sağlık nedenleri açıklamaları yapılmış olsa da temelinde başbakanın çalışma prensiplerinin kabine üyeleri ve milletvekilleri tarafından uygun görülmemesi vardı. DP milletvekili Fahri Belen anılarında, başbakanın hükümet işlerinden çok parti işleriyle ilgilendiği, çıkarılacak kararların bir memur aracılığı ile vekillere imzaya gönderdiği ve başbakanın ancak bir karar almak istediğinde bakanlar kurulunu topladığını yazmıştı. Ayrıca başbakanın kendisine yapılan ikazları kabul etmediği gibi, vekiller ve kabine üzerinde de nüfusunu kullanarak baskı unsuru oluşturduğundan dolayı istifalar ve parti grubunda huzursuzluklar başladığını da belirtmişti (Belen, 1960: 9-11).

Tüm bu şartlar içinde 1951 yılı bütçe görüşmeleri yapılmıştı. Hükümet 28 Şubat 1951'de yapılan bütçe görüşmeleri sonunda 58 ret oyunun karşısında 375 olumlu oy ile güvenoyu almayı başarmış olmasına rağmen 8 Mart 1951'de istifa etti (Ahmad, 1994: 103). Hükümetin istifasını başbakan, bugünkü şartlara göre yeni bir kabine kurulmasına imkan tanımak olarak açıklamıştı (Cumhuriyet, 9 Mart 1951). Ancak Antalya Milletvekili Burhanettin Onat, hükümetin istifasını şiddetle eleştirerek, bütçe görüşmeleri sırasında, her türlü eleştiriye göğüs gerdiklerini, hükümeti kayıtsız şartsız desteklediklerini, ancak gene de istifa kararının meclis grubuna danışılmadan alındığını söylemişti (DPMGMZ, 29 Mart 1951: 14). Zafer Gazetesi istifayı, 1950 Mayıs ayından istifa tarihine kadar geçen sürede hükümetin, daha önceki iktidardan kalanları toparlamaya çalıştığı, yeni bütçe ile yeni hükümetin artık yapıcılık döneminin başladığı (Zafer, 11 Mart 1951) şeklinde yorumlamıştı.

Ulus Gazetesi ise; istifanın temelinde, kabine içi anlaşmazlıklar ve parti içi huzursuzluklar olduğunu ifade etmişti (Ulus, 10 Mart 1951) .

I. Menderes hükümeti dokuz aylık çalışma süresi sonunda istifa etmişti. Meclis çoğunluğuna rağmen bu kadar erken gelen bir istifa, Menderes'in parti ve kabine içinde dengeleri kurmak ve kontrolü sağlamak adına yeterince başarılı olamadığının bir işareti sayılabilir. Ayrıca Menderes'in müdahaleci çalışma tarzından dolayı parti içi demokrasinin olması gerektiği şekilde işlemediğini, parti içinde baş gösteren huzursuzlukların hükümet çalışmalarını olumsuz etkilediğini, tüm bunlardan dolayı da Menderes'in yeni bir kabine ile yoluna devam edebilmek için istifa kararı aldığını söyleyebiliriz.

1.3.2. II. Menderes Hükümeti

II. Menderes Hükümeti 2 Nisan 1951'de kurulmuş ve 26 Mayıs 1954'e kadar görev yapmıştır. 2. Menderes Hükümet'inde üç yeni bakan görev alırken, altı bakanın da görev yerleri değiştirilmiş ve II. Hükümet dönemi boyunca da bir takım değişiklikler yapılmıştı. Yeni kabinede aşağıdaki isimler belirtilen tarihler içinde görev almıştı.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, Manisa Milletvekili Samet Ağaoğlu 09.03.1951-10.11.1952.

Devlet Bakanı, Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş 08.04.1953-28.05.1953.

Devlet Bakanı, Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce 09.03.1951-30.03.1951, Manisa Milletvekili F. Lütfi Karaosmanoğlu 18.06.1951-02.12.1951, Zonguldak Milletvekili Y. Muammer Alakant 01.11.1952-08.04.1953, Ağrı Milletvekili Hüseyin Celal Yardımcı 08.04.1953-17.05.1954.

Adalet Bakanı, Edirne Milletvekili Rüknettin Nasuhioğlu 09.03.1951-10.11.1952, Ankara Milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ 10.11.1952-17.05.1954.

Milli Savunma Bakanı, Bursa Milletvekili A. Hulusi Köymen 09.03.1951-10.11.1952, Ankara Milletvekili Seyfi Kurtbek 10.11.1952-01.11.1953, Bursa Milletvekili Kenan Yılmaz 01.11.1953-17.05.1954.

İçişleri Bakanı, İzmir Milletvekili Halil Özyörük 09.03.1951-20.10.1951, Manisa Milletvekili F. Lütfi Karaosmanoğlu 02.12.1951-07.04.1952, Aydın Milletvekili İ. Etem Menderes 01.08.1952-17.05.1954.

Dışişleri Bakanı, İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü 09.03.1951-17.05.1954.

Maliye Bakanı, Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan 09.03.1951-17.05.1954

Milli Eğitim Bakanı, Samsun Milletvekili Ahmet Tevfik İleri 09.03.1951-08.04.1953, Erzurum Milletvekili Rıfkı Salim Burçak 08.04.1953-17.05.1954.

Bayındırlık Bakanı, Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu 09.03.1951-17.05.1954.

Ekonomi ve Ticaret Bakanı, Ankara Milletvekili Mehmet Muhlis Ete 09.03.1951-01.11.1952, Balıkesir Milletvekili Ali Enver Güreli 01.11.1952-27.05.1953, Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş 28.05.1953-17.05. 1954.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, İzmir Milletvekili Ekrem Hayri Üstündağ 09.03.1951-17.05.1954.

Gümrük ve Tekel Bakanı, Erzurum Milletvekili Rıfkı Salim Burçak 09.03.1951-26.10.1951, Muğla Milletvekili Nuri Özsan 26.10.1951-02.12.1951, Balıkesir Milletvekili İbrahim Sıtkı Yırcalı 02.12.1951-18.09.1952, Çanakkale Milletvekili Emin Kalafat 08.04.1953-17.05.1954.

Tarım Bakanı, Maraş Milletvekili Nedim Ökmen 09.03.1951-17.05.1954.

Ulaştırma Bakanı, Ankara Milletvekili Seyfi Kurtbek 09.03.1951-10.11.1952, Bilecik Milletvekili Yümnü Üresin 10.11.1952-17.05.1954.

Çalışma Bakanı, Muğla Milletvekili Nuri Özsan 09.03.1951-10.11.1952, Manisa Milletvekili Samet Ağaoğlu 10.11.1952-08.04.1953, Giresun Milletvekili Hayrettin Erkmen 08.04.1953-17.05.1954.

İşletmeler Bakanı, Kütahya Milletvekili İbrahim Hakkı Gedik 09.03.1951-14.12.1951, Balıkesir Milletvekili İbrahim Sıtkı Yırcalı 18.09.1952-17.05.1954 (https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukumetler/hukumetler_cilt_2.pdf: 917-918).

II. Adnan Menderes Hükümeti'nin, birincisiyle neredeyse aynı olan programı, 29 Mart 1951'de ilk olarak parti grubunda sunuldu. Gruptaki toplantıda, Başbakan Menderes ciddi eleştiriler almıştı. Ankara Milletvekili Sadri Maksudi Arsal, meclisin açılmasına 15 gün kala vekillere danışılmadan, başbakanın kabine hakkında

karar vermiş olmasının önemli sebepleri olduğunu ve başbakanın bu sebepleri açıklayacağını umduğunu söylemişti. Demokrat Parti milletvekillerinin, demokratik bilince sahip olduklarını savunan Arsal, Başbakan'ın bu davranışıyla parti grubunu ihmal ettiğini ileri sürmüştür. Antalya Milletvekili Burhanettin Onat da benzeri eleştirilerini dile getirmiş hatta I. Menderes Hükümeti döneminde, Menderes'in, bakanların kendisinin zekası ve enerjisi karşısında iki büklüm durmasını beklediğini belirtmiş ancak bunu kabul etmeyerek istifa eden bakanları şahsiyet sahibi olarak tanımlamıştı, bunun üzerine Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün, bu ifadesinin hakaret kabul edileceğine dair tepkisini çekmişti. Aynı şekilde Giresun Milletvekili Arif Hikmet Pamukoğlu ise Başbakan'ı, bireysel hareket etmekle eleştirip, programa ret oyu vereceğini söylemiştir. Erzurum Milletvekili Emrullah Nutku kabinenin istifasını eleştirerek, sanki olağanüstü bir durum varmış gibi vekillere danışılmadan, meclis tatildeyken bu kararın alındığını, bunun gereksiz bir heyecan ve tepki yaratmak olduğunu söylemişti (DPMGMZ, 29 Mart 1951: 3-4, 16, 21, 31).

Görüldüğü gibi DP parti meclis grubunda hükümetin programı okunup tartışmaya sunulmuş olmasına rağmen, milletvekilleri genel olarak yeni hükümetin programını eleştiri konusu etmeyip, hükümetin istifa biçimini eleştirmişlerdir. Bu noktada Başbakan Menderes'in hükümetin istifasını partiye sormadan yapması partililer arasında tepki çekmiş gözükmektedir.

Hükümet programı oya sunulmuş ve yapılan oylama sonucunda, 311 kişi oylamaya katılmış, 244 kabul, 61 ret ve 6 çekimser oy ile program parti grubundan güvenoyu almıştı (DPMGMZ, 29 Mart 1951: 163). Açık oylama yapılmış olmasından dolayı gruptaki muhaliflerin sayısı netleşmemiş olsa da, oylama sonuçları DP grubu içinde sıkıntıların devam ettiğinin bir göstergesi sayılabilir.

Gruptaki görüşmelerin ardından program, 30 Mart 1951'de TBMM genel kurulunda okunarak görüşmeye açılmıştır. Bu kez ilkinde olduğundan farklı olarak, muhalefete program hakkında eleştirilerini hazırlayabilmeleri için olanak tanınmış ve iki gün süre verilmiştir. 2 Nisan'da hükümet programı hakkında görüşmeler yapılmıştır. İlk olarak CHP Grubu adına Grup Başkan Vekili Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu söz almıştı. Konuşmasına I. Menderes Hükümeti'nin beklenen bir devlet idaresi örneği veremediğini ve istifasının çok yerinde olduğunu söyleyerek başlamıştı. II. Menderes Hükümeti'nin programı ile ilgili olarak da, daha önce

yayınlanan programdan önemli farkı olmadığını, sadece az tecrübeli ya da hiç tecrübesi olmayan kişilerin mevkii sahibi olarak yeni kabine görev almalarından başka bir yenilik olmadığını belirtmişti. Giden Hükümetin kanunları hiçbir şekilde içinde bulunulan duruma göre düzenlemediğini, aksine gerçek demokrasilerde örneği olmayan bir şekilde partizan bir hükümet zihniyeti içinde icraatlar yaptığını belirtmişti. İktidarın muhalefette olduğu yıllarda sürekli şikayet ettiği anti demokratik yasalar için de hiçbir şey yapmadığını söylemişti (https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukumetler/hukumetler_cilt_2.pdf: 930, 933).

Millet Partisi Genel Başkanı Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı ise, hükümet değişikliğinin sebebin açıklanması gerektiğini söylemiş, din ve vicdan hürriyetinin sadece ezanın Arapça okunarak sağlanamayacağını, Cemiyetler Kanununda dini esaslara dayalı cemiyet kurulamaz hükmü değişmedikçe hükümetin din ve vicdan özgürlüğünden söz etmesinin mümkün olmadığını belirtmişti. DP'nin anti demokratik kanunları düzenlemek için herhangi bir şey yapmadığını, 10 aylık hükümet dönemi icraatlarının başarısız olduğunu bundan dolayı da yeni hükümete güvenoyu vermenin doğru olmayacağını söyleyerek konuşmasını tamamlamıştı (https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukumetler/hukumetler_cilt_2.pdf: 970, 971, 977).

Muhalefetin eleştirilerinin ardından Menderes söz almış, anti demokratik kanunların düzenlenmesi için mecliste bir komisyon kurulduğunu ve DP'nin seçim beyannamesindeki vaatlerini gerçekleştirmek için çalıştığını ifade etmişti. Hükümetin hatasız hareket ettiği iddiasında olmadığını, İktidarı ilahi bir güce sahip olmak gibi görenlerin daha önceki iktidar sahipleri olduğunu söyleyerek konuşmasını bitirmişti (https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukumetler/hukumetler_cilt_2.pdf: 985, 991).

Görüşmeler sonunda güven oylaması yapılmıştır. Oylamaya katılan 396 milletvekilinden 45'nin verdiği ret oyunun 43'ü CHP'li vekillere, diğer ikisi ise MP'li Vekil Osman Bölükbaşı ve Mardin Bağımsız Milletvekili Kemal Türkoğlu'na aitti. 346 DP'li vekilin oyu ile hükümet güvenoyu almasına karşın çoğunluğu DP'li olmak üzere 73 vekil ise oylamaya hiç katılmamıştır (Albayrak, 2004: 208). Demokrat Parti milletvekilleri 29 Mart'ta grupta yapılan eleştirilerde ve oylamada tepkilerini ifade etmişlerdi. Mecliste yapılan oylamada ise ret oyu vermek yerine

oylamaya katılmamayı tercih etmişlerdir. Bunun nedeni muhalefete karşı, parti içinde çatlaklar olduğu görüntüsünü vermemek ve hükümete parti içinde muhalefet olduğu kanısını oluşturmamak olarak yorumlayabiliriz. Buna rağmen, parti içi muhalefet her geçen zaman azalmayacak, tam tersine artmaya devam edecektir.

DP iktidara geldikten sonraki ilk kongresini 15 Ekim 1951'de yapmıştır. DP'nin bu üçüncü kongresidir. Ankara'da Büyük Sinema Salonu'nda toplanmış ve açılış konuşmasını Adnan Menderes yapmıştır. Kongrenin ilk günü yapılan oylamayla kongre başkanı olarak, Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu seçilmiştir (Eroğul, 2003: 114).

Başbakan Menderes kongreyi açış konuşmasında DP'nin iktidara geldiği günden itibaren uyguladığı politikalardan övgüyle bahsederek, parti programındaki tutarlılıktan söz edilmiştir. DP iktidarının ülkeye özgürlük getirdiğini, herkesin özgür bir şekilde fikrini açıklayabildiğini ve basın hürriyetinin olması gerektiği şekilde uygulandığını ileri sürmüştür. Başbakan'dan sonra delegeler de söz almışlar ve konuşmalarında çoğu kere dini eğitim ve vicdan hürriyeti önemi üzerine durmuşlardı. Parti programında herhangi bir değişiklik olmamış, seçim beyannamesinde vaatlerinin bir an önce gerçekleştirilmesi konusunda fikir birliğine varılmıştı (Milliyet, 19 Ekim 1951). Kongre uyum içinde ve herhangi bir tatsızlık yaşanmadan 20 Ekim 1951 günü son oturumunu yaparak, DP'nin Yüksek Haysiyet Divanı, Merkez Haysiyet Divanı seçimleri ve Ara Davalar Komisyonu Raporunun kabul edilmesiyle sona bulmuştur. (Albayrak, 2004: 226).

Bu kongre DP'nin ilk iki kongresine göre daha sakin ve iktidarda olmanın verdiği güven içinde geçmiştir.

1.4. 1950 – 1954 Dönemi Yapılan Seçimler

Bu dönemde, Muhtar Seçimleri, Belediye Seçimleri ve İl Genel Meclisi Seçimleri olmak üzere üç seçim süreci yaşanmıştır. DP Anayasaya göre 1950 yılında yapılması gereken milletvekilliği ara seçimlerini ise, meclis matematiğini değiştirmeyeceğini gerekçe göstererek bir yıl ertelemiştir (Güngör, 2004: 74).

Genel seçimler sonrasında DP iktidarı döneminde ilk olarak, 13 Ağustos 1950'de muhtarlık seçimleri yapılmıştır. Türkiye genelinde DP 19.052, CHP 13.152, MP 130, İşçi ve Çiftçi Partisi 2, bağımsızlar ise 2049 muhtarlık kazanmış, 1424 muhtar ise karışık listeden seçilmişti (Albayrak, 2004: 199).

Muhtarlık seçimlerinin ardından, Ulus Gazetesi, CHP adaylarının birçok merkezde kazandığı ancak DP'nin seçimler sırasında baskı uyguladığını, CHP'lileri komünistlik ve devlete hakaret ile suçladığını iddia etmişti. Ayrıca DP Tekirdağ Milletvekili Şevket Mocan'ın "*Tekirdağ iline ait işleri elimle dilimle yaptıramazsam, tabancamın sapı ile yaptıracağım"* dediği haberi Çorlu'nun Ömerli Köyü İhtiyar Heyetinin Tutanağı delil gösterilerek verilmişti (Ulus, 14 Ağustos 1950). Nihat Erim "*Muhtar Seçimleri ve Gelecek Seçimler*" başlıklı makalesinde, DP'nin seçimlerin öncesinde ve sonrasında muhalefetteyken kendilerinin şikayet ettiği her hali iktidar olduktan sonra yarattıklarını yazmış, DP'nin 1923'ten bu yana bütün yakın geçmişi kötülemesinin aydın zümreyi kırdığını ifade ederek iktidarı eleştirmişti (Ulus, 20 Ağustos 1950). Seçim sonuçlarını değerlendiren Milliyet Gazetesi kurucusu Ali Naci Karacan ise, DP'nin 14 Mayıs'ta kazandığı seçim zaferine fazla güvendiğini, muhtar adaylarının belirlenmesinde ocak ve bucaklarda yoklama yapmadığını, halkın seçimlerde partiye değil adaya oy verdiğini yazmıştı (Milliyet, 16 Ağustos 1950).

Ancak İktidar Partisi'nin yayın organı olan Zafer Gazetesi CHP'nin iddialarını asılsız bulmaktadır. 18 Ağustos 1951 tarihli sayısında Mümtaz Faik Fenik, seçimlerde baskının söz konusu olmadığını, muhtarlık seçimlerinin, milletvekili seçimlerinden farklı olduğunu, büyük kentlerde yaşayanların, köy ve kasabalarda yaşayanlara göre muhtar adaylarını tanımadıklarını, bundan dolayı küçük yerlerdeki sonuçların parti başarısından çok kişisel sempati ve özelliklere dayandığını yazmıştı. CHP'nin kazandığı muhtarlıkların, memleketin o bölgelerde DP aleyhine döndüğü anlamına gelmediğinin altını çizmişti (Zafer, 18 Ağustos 1950).

Seçim sonuçlarını değerlendiren İnönü, seçimi CHP'nin kazandığını ifade ederken genel seçimlere göre daha başarılı olduklarını vurgulamıştı.

Menderes ise seçim sonuçları hakkındaki değerlendirmesinde, genel seçim öncesini dikkatte alarak CHP'nin iktidarı döneminde kırk bine yakın olan muhtar sayısını on üç bin dolaylarına düşürdüğünü, DP'nin ise bin dolaylarında olan muhtar

sayısını on sekiz bine çıkardığını ve CHP'nin seçimleri kaybettiğini ifade etmişti (Albayrak, 2004: 199).

İktidar ile muhalefet arasında tartışmalara sahne olan muhtarlık seçimlerinin üzerinden 1 ay bile geçmeden, 3 Eylül 1950'de Belediye seçimleri yapılmıştır. Belediye Seçimleri öncesinde ise, iktidar ve muhalefetin karşılıklı eleştirileri ile geçen propaganda süreci yaşanmıştı.

İnönü ülkede huzursuzluk olduğunu, ordudan tapu memurlarına kadar devlet teşkilatındaki memurların iftira ile yerlerinden edilmelerinin hukuksuzluk olduğunu söylemişti. Ayrıca Kore'ye askeri yardım konusunun TBMM'de görüşülmemesini de eleştirerek, DP'nin ülke menfaatlerine aykırı davrandığını ileri sürmüştür (Albayrak, 2004: 200). Bu eleştirilere Başbakan Adnan Menderes cevap vermişti. İnönü'nün yakın bir zamana kadar devletin hem iç hem de dış politikasını elinde bulunduran tek kişi olarak yaptığı eleştirilerin aslında geçmişte kendi yaptığı uygulamalar olduğunu savunmuştu. Ayrıca seçilmediklerini bildikleri halde yıllarca memleketi yönetenlerin hırsa kapılmış olduğunu, memleketin yakın geçmişte yaşananları unutmadığını söylemiş, iktidarı rastgele ve tesadüf olarak kazanmadıklarını, beş yıl boyunca memleketi karış karış gezip partilerini ve kendilerini anlattıklarını belirtmişti. Bunlara ilaveten hiçbir devlet memurunun kanun dışı bir uygulama ile karşı karşıya kalmadığını ancak eski iktidar döneminde vatandaşın davranışlarından şikayetçi olduğu memurları başka görevlere tayin ettiklerini ifade etmişti (Milliyet, 25 Ağustos 1950).

Belediye seçimlerin sonunda da, DP ezici bir çoğunlukla, 600 belediyeden 560'nı kazanmıştır. 40'nı ise CHP almıştır. Bu seçim sonuçlarıyla DP iktidarına güç katmıştır. Seçim sonuçlarını değerlendiren Adnan Menderes, "*Türk Milleti, Halk Partisini 14 Mayısta iktidardan tasfiye etmişti, 3 Eylül'de de muhalefetten tasfiye etti*" şeklinde çarpıcı bir yorum yapmıştır (Eroğul, 2003: 103). CHP ise belediye seçimleri sonucunda bir kez daha hayal kırıklığı yaşamıştı. Menderes'e İnönü değil, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek yanıt vermiş ve DP iktidarının, muhalefetin tasfiyesini ilanında acele ettiğini savunmuştur. Seçimlerde iktidar partisinin seçmene baskı yaptığını ileri sürerek, iktidarın uygulamaları nedeniyle memurlar arasında huzursuzluk baş gösterdiğini ifade etmiştir. Devlet radyosunun da seçimlerde sadece

iktidarın propaganda aracı olarak kullanıldığına da dikkati çekmiştir (Ulus, 8 Eylül 1950).

Yerel seçimlerden bir ay sonra bu kez 15 Ekim 1950'de il genel meclisi seçimleri yapılmış ve yine DP'nin zaferi ile sonuçlanmıştır. DP 51 il ve 541 ilçede toplam 956 üyelik, CHP 11 il ve 123 ilçede toplam 286 üyelik, MP 6 ilçede 15 üyelik ve bağımsızlar ise 8 ilçede 32 üyelik kazanmıştır (Albayrak, 2004: 202).

Milletvekilliği ara seçimleri öncesinde, 22 Temmuz 1951'de Malatya Belediye seçimleri yenilenmişti. Nedeni ise CHP'li belediye başkanının devlet dairelerine sadece Atatürk resmi asılması ile ilgili hükümet emrine uymayarak, Belediye'den İnönü'nün resmini kaldırmaması sonucunda İçişleri Bakanı tarafından Belediye Başkanın görevden alınması olmuştu. Bunun üzerine Belediye Meclisi olağanüstü toplanarak seçimlerin yenilenmesi kararını almıştı. Seçim %75 oy oranı alan CHP'nin zaferi ile sonuçlandı. Bu durum, CHP'de umut ve sevinç yaratırken, DP, milletvekilliği ara seçimleri için çok daha fazla çalışması gerektiğinin uyarısını almıştı (Albayrak, 2004: 221).

Menderes'in Belediye Seçimlerinin ardından CHP'nin millet tarafından muhalefetten de tasfiye edildiğine dair demeci, DP'nin muhalefetsiz ya da muhalefeti çok zayıf bir iktidarı tercih ettiğinin işareti olarak yorumlanabilir. DP muhalefette olduğu yıllar içinde iktidarın seçimlerde baskı yaptığından şikayet etmiş ancak bu sefer iktidar olarak aynı iddia ile karşı karşıya kalmıştı. Türkiye'de yeni kurulmakta olan demokrasinin, çoğunluğu elinde bulunduranın gücün de sahibi olacağı ve keyfi uygulamalar yapabileceği olarak algılandığını söyleyebiliriz.

Bir yıl ertelenen milletvekilliği ara seçimlerinin 1951 yılı içinde yapılması zorunluydu. CHP'nin seçimlere katılıp katılmamak konusunda kararsızlığı olmasına rağmen nihai kararı katılmak olmuştu (Güngör, 2004: 95).

17 ilde boş olan 20 milletvekilliği için yapılacak olan seçimlerde, DP daha çok yerel politikacıları, CHP ise 1950'de ki seçimlerde kaybetmiş, bilinen isimleri aday göstermişti. Millet Partisi ise 17 ilden, 11'in de seçimlere katılacağını açıklamıştı (Yücel, 2001: 93).

CHP adayları, Kasım Gülek, Nihat Erim, Cavit Oral, Cemil Sait Barlas, Kemal Satır, Vedat Dicleli, Reşat Şemsettin Sirer, Sahir Kurutluoğlu, Lütfi Kırdar,

Daniş Yurdakul, Halit Sarıkaya, Şevket Adalan, Münir Hüsrev Göle, Tahsin Coşkan, Edip Rüştü Akyürek, Sıddık Tümerkan, Muhtar Acar, Nusret Barut, İsmail Rüştü Aksal, Necmettin Sadak. Bu yirmi adaydan Nihat Erim, Cavit Oral, Cemil Sait Barlas, Kemal Satır, Reşat Şemsettin Sirer, İsmail Rüştü Aksal, Şevket Adalan, Necmettin Sadak CHP iktidarı döneminde bakanlık yapmış isimlerdi (Güngör, 2004: 75). Bu isimler CHP'nin önde gelen isimleriydi ve 14 Mayıs seçimleri sonrasında meclise girememeleri partide hayal kırıklığı yaratmıştı.

Propaganda süreci, iktidar ve muhalefet arasındaki gerginlikten dolayı çok sert geçti. İnönü, 24 Temmuz'da yaptığı basın toplantısında, milletin iktidara karşı oyunu cesaretle kullanarak, iktidarı yola getirecek ikazın yapılacağını söylemişti (Ulus, 24 Temmuz 1950). Bununla beraber, muhalif partilerin, iktidar karşısında emniyet içinde varlığını sürdürebilmesi için de yoğun çaba içinde olduğunu ifade etmişti (Vatan, 24 Temmuz 1950). Ayrıca CHP, DP'yi radyoyu kendi yayın araçları gibi kullanmaları, vatandaşlar üzerinde baskı kurulması konularında eleştiriyordu (Toker, 1990: 151-152).

İnönü'nün bu beyanlarını, Başbakan radyo konuşmasında cevaplamış ve uzun yıllar ülkeyi keyfi idare etmiş birinin bu şekilde konuşmasının anlaşılamayacağını söylemişti. CHP'nin eleştirilerini ise, delillerle ispat edilmediği takdirde ciddiye alınacak konular olmadığını ifade etmişti (Zafer, 12 Eylül 1951). DP iktidarının vatandaşların özel ve sosyal hayatlarına güvence getirdiğini, iş ve siyasal hayatın eskiye nazaran ferahladığını CHP liderinin samimiyetten uzak olduğunu söylemişti (Milliyet, 12 Eylül 1951).

16 Eylül 1951'de, 17 ilde yapılan seçimleri de DP büyük bir farkla kazandı. 20 milletvekilliğinden, 18'ni DP, 2'sini CHP aldı (Yücel, 2001: 93). Seçim sonuçları CHP için büyük hayal kırıklığı ve üzüntü kaynağı olmuştu. DP açısından ise uyguladığı politikanın olumlu sonuçlarının yansıması olarak değerlendirilmişti (Ahmad ve Ahmad, 1976: 88).

1.5 Demokrasi Bağlamında Demokrat Parti Uygulamaları

1.5.1 Kadro Değişiklikleri ve Kadrolaşma

DP'nin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra giriştiği ilk işlerden biri ordunun üst kademesindeki birçok subayın emekliye sevk edilmesi olmuştu. Çünkü 5 Haziran günü DP Ankara Milletvekili Seyfi Kurtbek, Menderes'i ziyaret etmiş ve ordunun kendisine karşı bir darbe hazırlığında olduğunu söylemişti. Menderes de Bayar'a danıştıktan sonra ordunun üst kademelerinde değişiklik yapma kararı alarak, ordu üzerinde kendi otoritesini kurmayı hedefliyordu (Albayrak, 2004: 191). Ordunun üst kademelerindeki birçok general ve amiral, Genelkurmay Başkanı dahil olmak üzere emekliye sevk edilmişti. DP'nin ordunun komuta kademesini kontrol altına almak için yaptığı değişiklikler[7] sonucunda, Orgeneral Nuri Yamut Genelkurmay Başkanlığına atanmış ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından da makamında ziyaret edilerek tebrik edilmişti (Cumhuriyet, 7 Haziran 1950). Bu değişiklik, Menderes'in orduya olan güvensizliğinin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Seçimlerin hemen ardından yapılmış olması ise, Menderes'in yıllarca İnönü'ye bağlı çalışmış olan bürokrasiye ve özellikle orduya karşı iktidarın gücünü hissettirme çabası olarak da tanımlanabilir.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin üst kademesinde yapılan değişiklikleri, vali ve bürokrasinin önemli noktalarındaki isimlerin görevden alınmaları ve yerlerine iktidara yakın isimlerin bu görevlere atanması takip etti (Yücel, 2001: 83). Başbakan, vali değişiklikleri ile ilgili verdiği demeçte, " *kanuni yollardan saparak millete hürriyet havasını teneffüs ettirmeyen valileri layık oldukları şekilde tecziye etmek hükümetin başlıca görevidir*" (Zafer, 14 Haziran 1950) diyerek, tüm valileri kapsayan bir açıklama yapmıştı. Ancak ilk vali değişikliklerinin Halk Partili olduğu

[7] Genel Kurmay eski Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nazif Gürman ve Birinci Ordu Müfettişi ve eski Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Asım Tınaztepe; Askeri Şura Üyeliklerine, Milli Savunma Yüksek Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral Kurtcebe Noyan; Orgeneral Nuri Yamut'tan boşalan Kara Kuvvetleri Komutanlığına, Üçüncü Ordu Müfettişi Orgeneral Mahmut Berköz Milli Savunma Yüksek Genel Sekreterliğine tayin edilmişlerdir (Milliyet, 8 Haziran 1950). Oramiral Mehmet Ali Ülgen'den boşalan Deniz Kuvvetleri Komutanlığına Oramiral Mehmet Sadık Altıncan (http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=83&dil=1). Orgeneral M. Zeki Doğan'dan boşalan Hava Kuvvetleri Komutanlığına Orgeneral Muzaffer Göksenin önce vekâleten atanmış bir yıl sonra da asil olarak görev almıştı (http://www.hvkk.tsk.tr/TR/Biyografiler.aspx?ID=13).

bilinen Konya Valisi Şefik Soyer, Burdur Valisi Haşim İşcan ve Diyarbakır Valisi Kemal Hadımlı (Milliyet, 8 Haziran 1950) olması bu demecin sadece yapılacak olan kadrolaşma hareketlerinin kamuoyuna karşı meşru zemine oturtulma çabası olduğunu söyleyebiliriz.

DP, CHP döneminde sıklıkla eleştirdiği kadrolaşmadan kendini uzak tutamamış, bu hareketi iktidarın tanıdığı bir yetki olarak görmüştü(Velidedeoğlu, 1974: 153).

Kadrolaşma sadece üst düzey bürokratlarla kalmamış, memur ve öğretmenlerin atamalarına kadar etkili olmuştu. DP, bu şekilde devlet kurumlarını kendi istediği şekilde kullanabilme ayrıcalığına sahip olmuştu (Ahmad, 1994: 64).

Kadroları değiştirme noktasında, 23 yıllık CHP geleneğini yıkmak DP için kolay olmamıştır. Asker, bürokrat ve eğitimli kesimden oluşan CHP kökeninin kadrolarını, büyük halk kitlelerini kucaklamak adına temellerini orta sınıfa dayandıran DP'nin doldurması oldukça zordu. Uzun yıllara yayılacak bu kadrolaşma hareketi, aynı zamanda CHP ve DP arasında da sürekli tartışılarak eleştiri konusu olmuştu.

Demokratik ilkelerle taban tabana zıt olan kadrolaşma hareketinden, halkın iradesi ile meclisin ezici çoğunluğunu elinde bulunduran iktidarını dahi uzak duramamış olması, aslında ülkede var olan demokrasinin şekilden öteye gitmediğinin bir işareti olduğunu söyleyebiliriz. İktidarın otoritesini anayasa, kanunlar ve icraatlarıyla sağlamlaştırmak yerine, kadro değişiklikleriyle sağlamaya çalışması, Türkiye'de demokrasi ilkelerinin sağlam temellere oturmadığının da bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

1.5.2 Demokrat Parti ve Dinin Siyasette Kullanılması

DP muhalefette olduğu yıllar içinde laiklik ve dinin siyasete alet edilmesi konusunda ihtiyatlı bir tutum sergilemiştir. DP Genel Başkanı Celal Bayar, "dinin *siyasete alet edilmesine karşıyız, bu ne maksatla olursa olsun dine saygısızlıktır. İrticanın karşısındayız, irticaya karşı beliren hareketleri önlemezsek memleketin felaketini kendimiz hazırlamış oluruz*" (Zafer, 24 Haziran 1949) diyerek, din

konusundaki hassasiyetlerini ortaya koymuştu. İktidarın yayın organı olan Zafer Gazetesi'nde, Mümtaz Faik Fenik de 10 Ocak 1950 tarihli, yazısında Ordu'da yapılan CHP kongresinde, partililere ayet ve hadislerden oluşan bir kitap dağıtıldığını ve bunun CHP propagandasında kullanıldığını ifade ederek, CHP'nin siyasi amaçları için dini kullandığını belirtip, iktidarı eleştirmişti (Zafer, 10 Ocak 1950). DP, aynı zamanda CHP'nin son dönemde, açılmasına izin verdiği türbeler, ilahiyat fakülteleri ve seçmeli din dersinden dolayı da, iktidarı dini siyasete alet etmekle itham etmişti (Albayrak, 2004: 163).

DP'nin konuya temkinli ve kontrollü yaklaşımı, 1950 seçim beyannamesinde de devam etmiş, beyannamede, millete mal olmuş inkılapların ve son geçirilmekte olan demokratik inkılabın elde edilen neticelerine göre vatandaş hak ve özgürlüklerinin tekrardan tadil edileceğini yayınlamıştı (Zafer, 9 Mayıs 1950). Ancak hak ve özgürlük konusu detaylandırılmadığı için bu konu, DP iktidara geldikten sonra netleşmiş olacaktı.

Muhalefette olduğu süre içinde temkinli yaklaştığı din konusunda, iktidara gelir gelmez icraata girişilmesi DP'nin bu konudaki çelişkisi olarak yorumlanabilir. DP'nin ilk uygulamalarından biri olan Türkçe ezan konusunun beyannamede belirtilen millete mal olmuş inkılaplar ile hak ve özgürlükler kısmının açıklaması niteliğinde olduğunu da söyleyebiliriz.

28 Mayıs ve 13 Haziran 1950'de yapılan DP Grup toplantılarında da ezan konusu ele alınmıştı. İlk toplantıda Elazığ Milletvekili Şevki Yazman, din konusunda halkın sıkıntıları olduğunu, ezanın neden Türkçe okunmasının mecburiyet olduğunu, isteyenin Arapça, isteyenin Türkçe okuyabilmesi gerektiğini söylemiş, bunun fiili hürriyetsizlik olduğunu ifade etmişti (DPMGMZ, 28 Mayıs 1950: 31).

5 Haziran'da Menderes, basına verdiği demeçte, ezanın Türkçe okunmasının devrimler gerçekleştirilirken şartların bir gereği olduğunu ve bugünün Türkiye'sine zemin hazırladığını ancak artık buna gerek kalmadığı ve aradan geçen bunca yıl sonra böyle bir tedbire ihtiyaç kalmamasına rağmen bunda ısrar etmenin vicdan hürriyetine ters olduğunu söylemişti. Artık kanunun laiklik ve vicdan hürriyeti bakımından ele alınması gerektiğini, dini siyasete karıştırmamak kaydıyla herkesin dini vecibelerini özgürce yerine getirebilmesinin vicdan hürriyetinin gereklerinden

olduğunu, laikliğin de korunmasının ancak vicdan hürriyetinin sağlanması ile olacağını ifade etmişti. (Milliyet, 5 Haziran 1050).

13 Haziran'da yapılan Grup Toplantısında Ankara Milletvekili Sadri Maksudi Arsal, kişiler değil devlet laiktir, anayasamızda da bu belirtilmiştir, bundan dolayı devletin vatandaşların ibadetine müdahale etmesi doğru olmaz, ezan hakkındaki karar da geçici olarak alınmıştır ve bunu Atatürk inkılaplarına bağlamak anlamsızdır demiştir. Ezan ile ilgili durumun, Atatürk tarafından ebedi olarak tanımlanmadığını, dönemin şartlarına göre geçici olarak bu kararın alındığını söylemiştir. Bu duruma da türbelerin CHP iktidarı döneminde tekrardan açılmasını örnek göstermiş ve Atatürk inkılabını ezan meselesine bağlamanın Atatürk'e haksızlık olduğunu ifade etmiştir (DPMGMZ, 13 Haziran 1950: 4-5). Aynı tarihli toplantıda Afyonkarahisar Milletvekili Kemal Özçoban ise, cami içinde Arapça kamet (farz namazlardan önce, namazın başladığını bildiren, ezan benzeri sözler**)** okuyup, dışında ise dini merasimin tamamlayıcısı olan ezanın Arapça okunmasının yasak olması manasızdır, ezanın Arapça okunması laiklik prensiplerine aykırı değildir demiştir (DPMGMZ, 13 Haziran 1950: 10)

Menderes'in ezan ile ilgili basına yaptığı açıklamanın ardından grupta da aynı yönde ve Menderes'in açıklamasını destekler nitelikte konuşmaların yapılmış olması, DP içinde bu konuda net bir fikir birliği olduğunun göstergesi sayılabilir.

Menderes'in demecinin hemen ardından, Zafer Gazetesi'nde Mümtaz Faik Fenik, "*İnkılaba Sadakat ve Vicdan Hürriyeti*" başlıklı yazısında, bundan böyle ezanın Arapça okunmasının irticaya yol açmayacağını, eğer bunu fırsat bilenler çıkacak olursa rejimin onlara haddini bildireceğini yazmıştı. İnkılaba sadakatin ancak inkılaba hizmet etmekle ve bunun için memlekette inkılabın yerleştiğine inanmakla mümkün olacağını ifade ederek yazısını tamamlamıştı (Zafer, 7 Haziran 1950).

Ezanın tekrardan Arapça okunması ile ilgili 16 Haziran 1950'de yasa tasarısı hazırlanmış ve meclise sunulmuştu (Eroğul, 2003: 101).

Mecliste yapılan görüşmede DP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, ezanın Arapça okunmasının gerekli olduğunu söylemiş, Atatürk de hayatta olsaydı, Allah Kanunu'nu Türkçe okumanın imkansız olacağını anlayıp ezanın din dili ile okunmasını isterdi diyerek, kendilerini seçen milletin de bunu iktidardan talep ettiğini ifade etmişti (TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 1, 16 Haziran 1950: 183). Hemen

ardından söz alan DP Ankara Milletvekili Talat Vasfi Öz de, Arapça ezan okuma yasağının konulduğu 1932 yılına atıfta bulunup, zaman zaman bu yasağa uymayan din mensuplarının aldığı cezaların temyiz de bozulduğunu, bu tarz olayların tekrarlanması üzerine 1941 yılında hükümet Ceza Kanunda bir düzenleme yaparak Arapça eza ve kamet okuyanlar terimini kullanmış ve bu suçu işleyenlerin cezalandırılmasını imkan dahiline aldığını belirtmişti. Hz. Muhammet'e ezan için vahiy indiğini, bundan dolayı da ezanın Hz. Muhammet'in emrettiği şekilde okunmasa namazın doğru olmayacağını söylemişti(TBMMTD, Dönem: IX, Cilt1, 16 Haziran 1950: 184).

Konu ile ilgili CHP'nin görüşünü dile getiren, Trabzon Milletvekili Cemal Reşit Eyüpoğlu, "*bu memlekette milli devlet ve milli şuur politikası Cumhuriyetle kurulmuş ve Halk Partisi bu politikayı takip etmiştir. Bu politika icabı olarak ezan da bir milli dil ve milli şuur meselesidir. Milli devlet politikası mümkün olan her yerde Türkçenin kullanılmasıdır"* demiş olmakla beraber, konuşmasını Halk Partisi'nin ezan konusunu politik bir münakaşaya dönüştürmeyeceğini, ulusal bilincin bu konuyu, kendiliğinden halledeceğine güvenerek Arapça ezan okunmasının ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmayacaklarını belirterek bitirmişti (TBMMTD, Dönem: IX, Cilt1, 16 Haziran 1950: 182). Bu tavır aynı zamanda CHP içinde yaşanan değişimin de bir göstergesi olmuştur. Çok partili yaşama geçişle beraber, partiye kimlik edindirme çabaları ve değişen kadroların sonucunda, CHP devrimci özelliğini yitirmiş ve parti içinde devrimlere karşı ılımlı bir kesim oluşmuştu (Torun, 2006: 255). Ezan konusunda verilen destek de bunun bir kanıtı olmuştu.

Yapılan oylamaya CHP Genel Başkanı İnönü ile gene CHP'den Cemal Reşit Eyüpoğlu, Cevdet Kerim İncedayı, Yusuf Ziya Ortaç ve Hasan Reşit Tankut katılmamış, katılmayan kişiler dışında yasa tasarısı CHP ve DP'nin milletvekillerinin oybirliği ile kabul edilmişti (Albayrak, 2004: 197).

Yasanın gerekçesi de meclis tutanaklarında şu şekilde yer almıştı. "*Anayasanın Türk vatandaşı için tabiî hak saydığı vicdan hürriyetinin dokunulmaz bir hak olarak hürmete lâyık görülmesi gerekir ve bunun tabiî olan din serbestisi her türlü müdahaleden azade kalmak iktiza ederken ana kanunlarla korunmuş bulunan din ve vicdan hürriyetinden vatandaşı her hangi bir şekilde kısmen veya tamamen*

mahrum etmek ve bu hususu, kanuni ceza teyitleri altında bulundurmak doğru olamaz. Böyle bir kayıtlama, Türkiye Devletinin esas vasıflarını gösteren Anayasanın 2. maddesindeki lâiklik esasına da uygun düşemez. Din ile Devletin ayrılması ve Devletin din işlerine karışmaması ve Devletle dinin birbirlerine karşı tamamen bitaraf kalmaları şeklindeki telâkkinin ifadesi olan lâikliğin, ibadetin icra şekline taalluk eden her hangi bir faaliyet veya faaliyet safhasında tadilini tazammun eder tarzda müdahalede bulunmamasını zaruri kılan bir ana hüküm olarak muhafaza ve idame edilmesi zaruridir" (TBMMTD, Dönem: IX, Cilt1, 16 Haziran 1950: 1).

Çıkarılan bu yasanın politik tarafı çok netti çünkü DP iktidarı dinsel konularda CHP'den geri kalmak istemiyordu. Ayrıca DP'nin söylemlerinin temeli olan anti-demokratik yasaların kaldırılması ve daha çok özgürlük anlayışı çerçevesinde ezan ile ilgili aldığı karar olumlu puandı. DP tabanındaki tutucuları memnun etmek ve küstürmemek adına da önemli bir adım olarak düşünülmüştü. Bu yasa ile Türkçe ezan yasaklanmamış, sadece Arapça ezan yasağı kaldırılmıştır. Bu nedenle DP kısıtlamaları kaldırıp, özgürlük amacında olduğu söylemini güçlendirmişti (Toker, 1990: 49-51).

DP ezan ile ilgili yaptığı değişiklikle yetinmeyip, 7 Temmuz 1950'den itibaren de, Ankara ve İstanbul radyolarında pazartesi, çarşamba ve cuma akşamları Kur'an okutulması için de emir vererek bu konuda bir adım daha ileri gitmişti (Demirel, 2011: 115).

Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri döneminde 7 Kasım 1950 tarihinde, valiliklere gönderilen bir genelge ile din dersleri eğitim programı içerisine alınmış ve Türkçe derslerinden haftada birer saatin din dersine ayrılması sağlanmıştır. Genelgede ayrıca, çocuklarının din dersi almasını istemeyen velilerin bir dilekçe ile bunu okul yönetimine bildirmeleri istenmiştir. Din dersleri bütün orta dereceli okullarda velilerin isteğine bağlı olarak seçmeli ders statüsüne kavuşturulmuştur. Bu uygulama ile din dersleri, ilkokul 4. ve 5. sınıfta haftada 1 saat, orta dereceli okulların 1. ve 2. sınıflarında haftada 1 saat ve öğretmen okullarının 4. ve 5. sınıflarında da 1 saat olarak okutulmaya başlanmıştır. Bu durum sonucunda ders öğretmeninin yetiştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1953 yılında, ilk öğretmen okullarının 9. ve 10. sınıf programlarına, haftada birer saat olmak üzere zorunlu din bilgisi dersleri konulmuştur. Bu gelişmeleri 1951 yılında İmam Hatip okullarının

açılması takip etmiştir. Ortaokul ve lise düzeyinde İmam Hatip okullarının açılması kararı alınmıştır. İlk olarak, Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Kahramanmaraş illerinde açılan yedi okulun sayısı kısa sürede artış göstermiş ve yurdun her tarafına yayılmıştır (Cem, 2012: 42-43)

İktidar bu uygulamaları ile muhafazakar kesimin taleplerini karşılayıp meşrulaştırmayı hem de tüm bunların devlet kontrolünde olmasını sağlayarak laiklik prensibinden ödün vermemeyi hedeflemişti. Atatürk devrimlerinin tutan ve tutmayan olarak yorumlanmasıyla, halkın din konusundaki hassasiyeti ve ibadet özgürlüğünün sağlanmasının artık yerli yerli yerine oturmuş ve benimsenmiş devrimlere herhangi bir etkisinin olmayacağını da vurgulanmış oluyordu.

Ancak, hayata geçirilen uygulamalardan güç alan Ticani Tarikatı üyelerinin Ankara'daki Atatürk büstlerine saldırarak olaylar çıkartmaları gecikmemişti. Yaşananların ardından, Ticani Tarikatı lideri Kemal Pilavoğlu ve müritlerinden bir kısmı tutuklandı (Zafer, 28 Haziran 1951).

Ayrıca, 22 Kasım 1952'de Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman Malatya'da silahlı saldırıya uğramıştı. Suikast girişiminin gerici bir örgüt tarafından yapıldığının anlaşılması üzerine hükümet tedbir almak zorunda kalmış (Eroğul, 2003: 132) ve 23 Temmuz 1953'de Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Kanunu TBMM'de kabul edilerek, dinin siyasi amaçlar için kullanılmasının engellenmesi amaçlamıştı (Ahmad ve Ahmad, 1976: 112). Kanuna göre, siyasi veya kişisel nüfuz veya menfaat elde etmek amacıyla dini veya dinî duyguları ya da dince kutsal kabul edilen şeyleri veya dinî kitapları âlet ederek her ne şartla olursa olsun propaganda yapılması yasaklanmıştı. Ayrıca açık veya kapalı yerlerde yapılan toplantılarda da dinin siyasi amaçlar için kullanılması yasaklanmıştı (Milliyet, 24 Temmuz 1953).

CHP, iktidarının son yılında, ilkokullarda seçmeli din derslerinin okutulmasını serbest bırakması, İlahiyat Fakültesi'nin kurulması ve tarihi değeri olan türbelerin tekrardan açılması ile ilgili kararlar alması din konusundaki kısıtlamaları ciddi boyutta azaltılmış (Ersel, Kuyaş, Oktay ve Tunçay, 2002: 134) olmasına rağmen, DP'nin laiklik anlayışının CHP'den farklı bir çizgide olduğunu söyleyebiliriz. Laiklik DP tarafından, din ve vicdan hürriyeti olarak düşünülüp, dini kısıtlamaların kaldırılması hedeflenmişti. Dini siyasetten uzak tutmak laik olmak için

yeterli görülmüş, uygulanan politikalar ile dini kesimler küstürülmemeye dikkat edilmişti. Bu şekilde muhafazakârların oyları kazanılmışsa da, aşırı dincilerin suiistimalleri engellenememişti.

1.5.3 Atatürk Yasası

DP'nin iktidara geldikten sonra ilk yaptığı işlerden olan Arapça ezan yasağını kaldırmanın ve radyoda dini yayın yapılmasının, dinci çevrelerce kötüye kullanıldığını yukarıda açıklamaya çalışmıştık. DP'nin amacı muhafazakâr seçmenin sempatisini kazanmak olsa da yasanın yarattığı etkinin sonucu sadece bu olmamıştı (Albayrak, 2004: 226).

Atatürk döneminde tekke ve türbelerin kapatılmasının ardından herhangi bir faaliyette bulunamayan tarikatlar, çok partili hayata geçişle beraber olmak üzere özellikle, DP iktidarının ilk yıllarından itibaren, Atatürk inkılaplarına karşı olan tepkilerini ortaya koymaya başlamışlardı (Torun, 2006: 264).

Özellikle Ticani Tarikatı üyelerinin birçok yerde Atatürk büst ve heykellerine saldırması, sözlü ve yazılı hakaretlerde bulunmaları, iktidarı çok tedirgin etmişti. Saldırılar da giderek artıyordu (Toker, 1990: 127).

Saldırılarda bulunanlar, bunu demokrasinin getirdiği özgürlükler içinde göstermeye çalışsalar da, yaşananlar ciddi tepkilere neden olmuş ve hükümetin konu ile ilgili bir kanun tasarını gündeme getirmesinde etkili olmuştu.

Üniversite gençliğinin en büyük kuruluşu olan Milli Türk Talebe Federasyonu da 30 Haziran 1951'de Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı tutum ve davranışları protesto etmek için bir miting düzenlemişti (Öztürk, 1999: 1602).

Yapılan saldırılar, basın tarafından da şiddetle eleştiriliyordu. Mümtaz Faik Fenik, ülkede irticanın canlanmasının mümkün olmadığının, bu tahrikleri yapanların ve Atatürk'e hakaret edenlerin belini bükmenin vatan borcu olduğunu yazmıştı (Zafer, 3 Mart 1951).

Buna karşılık Nihat Erim, Ulus Gazetesi'nde, son zamanlarda Atatürk'e yapılan saldırıların arttığına dikkat çekip, bu tarz gerici hareketlerin iktidardan yüz

buldukları için ortaya çıktığını ileri sürüyordu. Aynı zamanda da hem irticayı savunanların hem de Atatürk ve inkılap düşmanlığı yapanların, CHP ve DP'nin samimi işbirliği karşısında herhangi bir tehlike unsuru oluşturmayacağını ifade etmişti (Ulus, 22 Nisan 1951).

Zafer Gazetesi'nde Mümtaz Faik Fenik, Atatürk'e saygısızlık yapılmasına müsaade edilmeyeceğini, Atatürk'ü hayır ile anmayanlara karşı çıkacak yasanın bütün Müslümanlar tarafından minnetle karşılanacağını yazmıştı (Zafer, 7 Mayıs 1951).

Cumhuriyet Gazetesinde, Nadir Nadi, dini kullanarak, demokrasiye, Atatürk'ün hatırasına cumhuriyet değerlerine saldırıldığını yazmış ve son zamanlarda Atatürk'e karşı yapılan saldırıları kınamıştı (Cumhuriyet, 28 Nisan 1951). Cumhuriyet Gazetesi'nin bu konu ile ilgili yaklaşımı, gericiliğe karşı sıkı önlemler alınması tarafında olmuştur.

Ali Naci Karacan ise, Atatürk Kanunu'nun ne kadar isabetli olduğunu ifade ederek, bu kanunla ne Atatürk'e bir imtiyaz tanınmış, ne kimsenin hürriyeti kısıtlanmış ne de demokratik rejime aykırı davranıldığını yazmıştır. Bu kanunla, Atatürk'ün adını, hatırasını, resmini, heykelini yani Atatürk'ün manevi şahsiyetini ifade ve temsil eden herhangi bir delili kötü niyetlerle yapılabilecek saldırılara karşı korunacağını ve Atatürk'ün ve inkılaplarının siyasi tahriklere konu olmasının engelleneceğini ifade etmiştir (Milliyet, 19 Nisan 1951).

Yaşananlar neticesinde hükümet bu konuda kanun hazırlanması için, komisyon kurmuştu. Tasarının hazırlandığı komisyonda, kanunun kabulünü isteyenler, Atatürk'e karşı yapılan yayınların ve bunların tahriki ile Atatürk'ü temsil eden eşyalara zarar verilmesinin, aslında O'nun şahsına değil, eserlerine ve Türk İnkılap hareketine karşı olduğu, cumhuriyet rejimine hakaret olduğunu ayrıca laik prensiplere zarar verildiğini gerekçe göstermişlerdir. Karşı olanlar ise, Atatürk'e derin bir sevgi ve saygı beslediklerini, ancak Atatürk dahi olsa bir şahsı korumak için böyle bir kanun çıkartmanın hukuk prensiplerine aykırı olacağını bu durumun şahıs ismi vermeden Türk Ceza Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle çözüleceğini söyleyerek kanunun reddini talep etmişlerdi (Öztürk, 1999: 1338-1339). Aleyhte olanlar, bu yasa ile anayasanın 69. maddesinde yer alan bütün Türk vatandaşlarının eşit olduğu ilkesine aykırı hareket edildiğini ve yasanın bu yönden demokratik

ilkelerden uzak olduğunu savunmuştu (Öztürk, 1999: 1448). Oylama sonucunda, kabul ve ret oyu kullanan üyelerin sayısı 7'ye karşı 7 olarak eşitlenince, komisyon başkanının kullandığı kabul oyu iki oy sayılmış ve tasarı komisyondan bu şekilde geçmiştir.

25 Temmuz'da Meclise gelen tasarı üzerindeki tartışmalar hukuki boyut üzerinde yoğunlaşmıştır. Tasarıya, Atatürk'ün hatırasını tahkir ifadesinden önce "*alenen*" kelimesinin eklemesini savunan DP İzmir Milletvekili Avni Başman'a, gene DP Milletvekili Emrullah Nutku karşı çıkarak bunun, partilerin kendine ait yerlerde, Ticanilerin yaptığı gibi gizli toplantılarda ya da cemiyet odalarında Atatürk'e hakaret edilmesine meydan verileceği anlamına geleceğini söylemişti. Milletvekillerinin tasarı metni ile ilgili önergeleri okunarak oylanmış ve bu aşamada tasarı metnine "alenen" kelimesinin eklenmesi kabul edilmiştir. Yapılan tartışmaların ardından, kanun tasarısının maddelerinin ayrı ayrı oylanmasına geçilmiştir (Ertem, 2013: 275-276). Görüşmeler sonucunda yapılan oylamada, 50 ret, 232 olumlu ve 6 çekimser oyla tasarı kabul edilmiş, 179 milletvekili ise oylamaya katılmamıştır.

Yasaya göre, *"Madde 1 — Atatürk'ü n hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Atatürk' ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veyahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir. Yukardaki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse asıl fail gibi cezalandırılır.*

Madde 2 — Birinci maddede yazılı suçlar; iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumi veya umuma açık mahallerde yahut basın vasıtasıyla işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispetinde artırılır. Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlar zor kullanılarak işlenir veya bu suretle işlenmesine teşebbüs olunursa verilecek ceza bir misli artırılır.

Madde 3 — Bu kanunda yazılı suçlardan dolayı Cumhuriyet savcılıklarınca re'sen takibat yapılır.

Madde 4 — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 5 — Bu kanunu Adalet Bakanı yürütür"(T.C Resmi Gazete, Sayı 7872, 31 Temmuz 1951: 1713)

Menderes, yasanın kabulünden sonra, yaptığı konuşmada, hükümetin bu kanunla eleştiri özgürlüğünü değil, Atatürk'ün şahsına olan hakaret ve küçük düşürücü beyan özgürlüğünü kaldırıyoruz demiş ve yasa ile ilgili hükümetin tavrını ortaya koymuştu (Zafer, 5 Mayıs 1951).

Demokrasinin sınırsız özgürlükler ve keyfi davranışlar rejimi olmadığını, ülke değerlerine hakaretin demokrasi ile açıklanamayacağı, bu yasa ile ortaya konmuştu. Laik Cumhuriyet prensiplerine aykırı hareket edenlerin ve Cumhuriyetin Kurucusu Büyük Önder'in manevi kişiliğine, dolayısıyla eserlerine ve inkılaplarına saldırıların cezasız kalmaması önemliydi. Ancak cumhuriyet prensiplerinin ve Atatürk inkılaplarının köklerini sağlamlaştırmak yerine, bu yasanın çıkmasına neden olacak ortamın meydana getirilmiş olması da Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk dönemindeki laiklik ve çağdaşlık anlayışından farklı bir yönetim anlayışı içinde olduğunu göstermiştir.

1.5.4 Millet Partisi'nin Kapatılması

Millet Partisi 20 Temmuz 1948'de DP'den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulmuştu. Parti Genel Başkanı Hikmet Bayur, Fahri Başkanı ise Mareşal Fevzi Çakmak'tı. Osman Bölükbaşı, Mustafa Kentli, Enis Akaygen, Kenan Öner, Osman Nuri Köni ve Sadık Aldoğan da kurucular arasındaydı (Albayrak, 2004: 232).

MP'nin programında dini kurumlar ve din konusunda vaat edilen özgürlükler konusunda, laikliği istismar sayılabilecek noktasına gelen maddeler vardı (Karpat, 2012: 507-508). Programa göre, din ve devlet işleri birbirinden ayrılmıştı. Ancak, çeşitli din ve mezheplere mensup cemaatlerin dini amaçla kurumsallaşmaları ve dini vakıfların bu kurumlara devredilmesi savunulmuştu. Ayrıca her cemaatin kendi mensuplarının din işlerini düzenlemesine olanak tanınmış, ilk ve orta dereceli okullarda din derslerinin müfredata alınmasını hedeflemişti (Tunaya, 1952: 719).

Millet Partisi, muhafazakar çevrelerin sempatisini ve dolayısıyla oylarını kazanmak istemişti. Zamanla Millet Partisi, Atatürk ve inkılaplarına karşı bir tutum içine girmişti. Bunun en açık göstergesi de Millet Partisi kongresinde gerçekleşmişti. 27-29 Haziran 1953'de yapılan dördüncü büyük kongresinde, partinin muhafazakar

kanadı ile Atatürkçü kanadı arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Bunun üzerine, Hikmet Bayur, Vasfi Raşit Sevig, Ankara İl Heyeti, Hatay İl Başkanı, Tekirdağ İdare Heyeti ve Beyoğlu İlçe Heyeti üyeleri, partinin Atatürk aleyhtarı bir tutum benimsediği iddiasıyla istifa etmişlerdi. Ayrıca Ankara İl Başkanı Hüseyin Orak da Millet Partisinin gizli bir dosyası olduğundan, iktidara geldiği taktirde, Medeni Kanunu kaldıracağı, şeriat ve halifeliği geri getireceğini söyleyerek istifa etmişti. Olaylı geçen kongre sonunda Mustafa Kentli Genel Başkanlığa seçilmişti (Albayrak, 2004: 234).

Tüm bunlardan sonra DP Meclis Grup toplantısında, Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, Cemiyetler Kanunu'na göre din ve ırk esasına dayalı cemiyet kurulamayacağını söylemiş. Millet Partisi'nin kongresinde din esasına dayalı siyaset yapılacağının ortaya konduğunu bunun Atatürk inkılaplarına ve Cumhuriyete saldırı olduğunu belirtmişti (DPMGMZ, 7 Temmuz 1953: 10).

Aynı toplantıda, Menderes de, Millet Partisi'nin din simsarlığı yaptığını, dini kullanarak Cumhuriyet rejimine zarar verdiğini vicdan özgürlüğünün dini sömürmek anlamına gelmediğini söylemişti (DPMGMZ, 7 Temmuz 1953: 33).

Menderes her fırsatta din karşıtı olmadıklarını ama hiçbir şekilde de rejimi ve inkılapları tehlikeye atacak gerici hareketlere izin vermeyeceklerini dile getiriyordu (Kaçmazoğlu, 1998: 74-75).

Millet Partisi'nin kapatılması için Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı Beşinci Sulh Ceza Mahkemesine suç duyurusunda bulunmuş ve 8 Temmuz 1953'de mahkemenin verdiği ihtiyatı tedbir kararı ile Millet Partisi kapatılmıştı (Nal, 2005: 166). Kapatılmasının resmi gerekçesi olarak da Millet Partisi Tüzüğü'nün 7. maddesinde toplumsal düzenin oluşturulmasında ahlakın, örf ve gelenekleri temel alır ve bunlar değiştirilmezler ve 12. maddesinde yer alan dini esaslara dayalı cemiyetlerin kurulabileceğine dair ifadelerin, Cemiyetler Kanunu ve Türk Ceza Kanununa aykırı olduğu gösterilmişti (Zafer, 10 Temmuz 1953).

Bunun üzerine CHP 15 Temmuz 1953'de bir bildiri yayınlayarak, Cumhuriyetin ve inkılapların korunmasının CHP'nin ana prensibi olduğunu, Millet Partisi'nin mahkeme kararı ile ihtiyatı tedbir olarak faaliyetlerinin durdurulmasını gerektiren ve bugün kanuna göre gizli sürdürülen tahkikatın içerik ve delilleri bilinmediği için fikir beyan edilmeyeceğini ifade etmişti. Ayrıca, siyasi partilerin

faaliyetlerinden men edilmeleri ya da haklarında yapılacak soruşturmaların konu ile ilgili mahkemelerce yapılmıyor olmasının Cemiyetler Kanunun eksikliği olduğunu, bu eksikliğin giderilmesi ve siyasi partilerin faaliyetlerinin emniyet ve istikrar içinde devamının sağlanabilmesi için de konunun çalışılmak üzere CHP Meclis Grubuna intikal ettirildiği belirtmişti (Milliyet, 16 Temmuz 1953).

CHP'nin usul ile ilgili eleştirisi devam ederken bir taraftan da yargı süreci başlamıştı. Yargılama yedi ay sürmüş, 27 Ocak 1954'de alınan geçici karar, nihaiye çevrilerek parti tamamen kapatılmıştır (Yücel, 2001: 97).

Cumhuriyet tarihi boyunca irticai faaliyetler gerekçesi ile çok partili dönemde kapatılan ilk parti Millet Partisi'nin olmuştur. Millet Partisi'nin kapatılması Türk demokratikleşme süreci açısından önemlidir. Devrimleri gerçekleştiren ve bu süreçte kesin çizgilerle politikalarını oluşturan CHP, çok partili siyasal hayata geçişte önemli bir demokrasi sınavı vermiş, 1950 seçimlerinde iktidarı halk iradesine dayalı özgür seçimler sonunda DP'ye devretmişti. Çok partili siyasal yaşamla beraber, siyasi rekabet artmış, oy kaygısı ile laik prensiplerden ödünler verilmişti. Bu sürecin doğal sonucu olarak da radikal gruplar güç kazanmış ve rejime karşı bir duruş sergilemeye başlamışlardı. Bu oluşumlarla mücadelenin, yasaklanarak ya da bu oluşumlardan destek alan siyasi partilerin kapatılarak değil, kanunlar çerçevesinde denetlenerek, kontrol altında tutularak ve bu unsurları meydana getiren nedenlerin çözümü düşünülerek yapılmış olmasının demokrasi prensiplerine daha uygun olduğunu söyleyebiliriz.

1.5.5 Kore Savaşı ve Türkiye'nin Atlantik Paktı'na Kabul Edilmesi

Kore Savaşı 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin, Güney Kore'ye saldırısı ile başlamış, Birleşmiş Milletler de Kuzey Kore'yi saldırgan ilan etmiş ve askeri müdahale kararı almıştı. Birleşmiş Milletler üyesi olan Türkiye'den de asker talep edilmişti. Hükümet, Cumhurbaşkanı Bayar ve Genelkurmay yetkilileri ile yaptığı görüşmeler sonucunda 25 Temmuz 1950'de Kore'ye asker gönderilmesi kararını almıştı. Bu kararın siyasi nedeni, Atlantik Paktı'na giriş vizesi almaktı (Demir, 2011: 45).

Bu süreçte iktidar ile muhalefet arasındaki en büyük gerginlik hükümetin meclise danışmadan Kore'ye asker göndermesinden kaynaklanmıştır. CHP bu konuda kendisinin fikrinin alınmamasını şiddetle eleştirirken, Millet Partisi de hükümetin aleyhineydi (Yücel, 2001: 85). CHP bir bildiri yayınlayarak, Birleşmiş Milletler'e olan yükümlülüğümüzün nasıl yerine getirileceği ile ilgili DP'nin meclise ve muhalefete danışmadan böyle bir karar almasını eleştirmişti. Buna karşılık Menderes, Birleşmiş Milletler anayasasına dayanarak asker gönderilmesi kararı için meclis onayına ihtiyaç duyulmadığını söylemişti (Demir, 2011: 47). Muhalefet tarafında bu konun bu kadar tepki çekmesinin nedeninin, partiler üstü bir yaklaşımla idare edilen dış politikada böylesine önemli bir konu gündemdeyken, iktidarın muhalefeti dışlamış olması, olduğunu söyleyebiliriz.

Demokratik yönetimlerde, çoğunluğun olduğu kadar azınlığın da temsilinin ve fikirlerinin önemli olduğu gerçeğini göz önüne aldığımızda, bu kararı iktidarın demokrasiye bakışının bir işareti olarak yorumlayabiliriz. Hükümetin, ülke ile ilgili bu denli önemli bir kararı alırken sadece meclis çoğunluğunu temel alan bir anlayış içinde olduğunu ve eğer karar mekanizmasının içinde, alınacak olan kararları etkileyecek güce sahip değilse azınlığı yok saydığını söyleyebiliriz.

Hükümetin, Kore Savaşı ile ilgili beklentileri sonuçsuz kalmamış ve Eylül 1951'de yapılan Atlantik Konseyi'nde Türkiye'nin Atlantik Paktı'na dahil edilmesi kararı alınmış, 18 Şubat 1952'de de TBMM kararı onaylamıştı (Altaş, 2011: 84).

27 Temmuz 1953'de biten Kore Savaşı, Türkiye'nin ciddi bedeller ödediği bir savaş oldu. Menderes'in, Batıya yakınlaşma politikasından dolayı, Türkiye bu savaşa dahil olmuştu. Savaşta yüzlerce şehit verilmiş, birçok insan sakat kalmıştı. Kendi topraklarımızdan kilometrelerce uzaktaki bir savaşta verdiğimiz onca kayıp ve yaşanan onca acı sonunda, Atlantik Paktı'na üye olmak DP iktidarı tarafından dış politika başarısı olarak görülse de, Türkiye'yi askeri anlamda Batılı Devletlerin kontrolüne ve müdahalesine açık hale getirmişti.

Güneydoğu Avrupa Kuvvetleri Komutanlığı'nın Türkiye'de kurulacağı ve Amerikalı bir generalin komutasında idare edileceğine dair haberler temmuz ayında basında yer almıştı (Zafer, 17 Temmuz 1952). Ardından komutanlığın İzmir'e yerleşeceği ayrıca Selanik'te de bir irtibat teşkilatı kurulacağı açıklanmış ve Atlantik Paktı'na tahsis edilecek Türk ve Yunan birliklerini kumanda edecek Amerikan

Generalin Eylül başında İzmir'de görevine başlayacağı duyurulmuştu (Zafer, 30 Ağustos 1952). Aynı tarihlerde, Atlantik Paktı Kuvvetleri Başkomutanı General Ridgway Erzurum, Kars, Ağrı ve Iğdır'da bulunan Türk Birliklerini teftiş etmişti (Zafer, 9 Eylül 1952).

Bununla beraber, Amerika'nın Türkiye'ye girişi meşrulaşmış ve bağımsızlık mücadelesinde tek başına var olmayı başarmış olan Türk ordusunu, kontrol edebilir hale gelmişti.

1.5.6 Demokrat Parti ve Basın

DP muhalefet yıllarında Meclis çatısı altında %13 oy oranı ve 62 kişi ile temsil edilmesine rağmen basının büyük desteğini almıştı. Bunun karşılığı olarak da basına yönelik olarak son derece pozitif ve basın özgürlüğünü temel alan yaklaşımlarıyla, basın ile arasını son derece iyi tutmuştur.

14 Mayıs seçimlerinin ardından iktidara gelen DP'nin basına dair ilk icraatlarından biri, söz verdiği gibi Basın Kanunu'nu hayata geçirmek olmuştur (Bulunmaz, 2012: 208). 15 Temmuz 1950'de Basın Yasası'nda yapılan özgürlükçü değişiklikler ile basına gerçek anlamda bir serbestlik getirilmişti. Yasaya göre, gazete çıkartmak için izin almak gerekmiyor, sadece bildirimde bulunmak yetiyordu. Basın suçluları Toplu Basın Mahkemesi'nde yargılanacak, gazete sahipleri de yazılarından dolayı yargılanmayacaklardı (Altaş, 2011: 74). Ayrıca, 13 Haziran 1952'de yeni bir kanun çıkarılmış ve gazetecilerin sosyal hakları ve iş güvenliği düzenlenmişti. Kanuna göre, sendika kurulabilmesi, işverenin çalışanı olan gazeteciyle iş sözleşmesi yapması ve işten çıkarılması durumunda tazminat ödenmesi zorunluluğu ile gazetecinin vefatı durumunda ailesine tazminat, gazetenin kapanması ve askerlik durumunda da ücret ödenecekti (Bulunmaz, 2012: 208). Bu kanunla basının rahat bir nefes alması sağlanmıştı. Ancak basınla iktidar arasındaki sıcak hava uzun süre devam etmemiş, DP uygulamalarına karşı basın iktidarı eleştiriye başlamıştı. Eleştirilere tahammül edemeyen iktidar, 1951 Mayıs'ında çıkardığı bir yasayla özel bir şirket aracılığı ile tüm gazetelere eşit olarak dağıtılan resmi ilanları, hükümet kontrolü ve inisiyatifine vermişti. Bu şekilde iktidarı eleştiren gazetelerin ilan

almaları engellenmiş ve bu durum hükümet tarafından muhalif gazeteler için bir baskı unsuru olarak kullanılmıştı (Eroğul, 2003: 111). Bir taraftan gazeteciler için demokratik düzenlemeler yapılıp, diğer taraftan da gazete sahipleri üzerinde baskı unsuru olacak kanunların birbirine yakın dönemlerde çıkarılmış olması DP'nin uygulamalarının çelişkilerinin ve sorgulanması gereken bir samimiyet içinde olduğunun bir işareti olması bakımından önemlidir.

8 Mart 1954'de tekrar değiştirilen Basın Kanunu, demokratik ilkelere tamamen ters ve baskıcı yönetimlerin uygulayacağı bir şekli almıştı. Buna göre, basın yolu ile itibarı sarsacak, üne veya şöhrete zarar verebilecek bir konu gündeme getirilirse altı aydan üç yıla kadar hapis ve 1000 liradan 10.000 liraya kadar para cezası verilebilecekti. Eğer bu suçlar resmi unvanlara sahip kişilere karşı işlenirse de mevcut cezalar üçte birden yarıya kadar artırılabilecekti. Devletin siyasi ve mali varlığına zarar verecek yayınlar da aynı ceza kapsamına alınmıştı. Yasa bununla da kalmayıp, söz edilen suçlardan herhangi birini işlediği varsayılan gazeteciye iddiasını ispat hakkı da vermemişti (Eroğul, 2003: 137-138).

DP'nin ilk dört yıllık döneminde birçok gazeteci hakkında dava açılmış ve birçok gazeteci mahkum olmuştur. Hüseyin Cahit Yalçın'ın dokunulmazlığının kaldırılmasının yanı sıra, pek çok gazeteci gözaltına alınmış ve hapis yatmıştır: Yusuf Ziya Ademhan, Selami Akpınar, Cüneyt Arcayürek, Cemil Sait Barlas, Beyhan Cenkçi, Bedii Faik, Tarık Halulu, Naim Tiralı, Metin Toker, Cemalettin Ünlü, Oktay Verel, Ahmet Emin Yalman, bu isimlerden bazılarıdır (Kaya, ty: 98). Bu yasa ile basın tamamen iktidarın kontrolü ve baskısı altına girmişti. İktidarı ve uygulamalarını sorgulayan her fikir ve söylemin suç olarak kabul edilmesinin önü açılmıştı. Bu sayede hükümet gücünü sarsıp iktidarına zarar verebilecek her türlü söylem ve eylemin önüne geçmişti.

1.6 İktidar Muhalefet İlişkileri

1.6.1 Seçimlerin Ardından Cumhuriyet Halk Partisinin İktidara Yaklaşımı

14 Mayıs seçimlerindeki büyük yenilgisi ve uzun yıllar süren iktidar gücünü kaybetmesi CHP'de büyük şok ve şaşkınlık yaratmıştı. Yanı zamanda demokratik bir seçimle iktidarı devretmiş olmak ve demokrasi sınavından başarı ile geçmiş olmak hem Türkiye hem CHP hem de DP için yani Türk Demokrasisi için büyük bir kazanım olmuştur.

Seçim sonuçları, CHP için her ne kadar beklenmedik düzeyde olsa da, olgunlukla karşılanmıştı. CHP muhalefetteyken nasıl çalışacağını, aldığı altı kararla açıklamıştı. Kişilerle uğraşılmayacağını, söz ve eleştiri özgürlüğüne dokunulmazlık isteneceğini, tolerans gösterileceğini, kafaların vazifesi kafalara, gönüllerin borcunu gönüllere tanıyarak olur olmaz konuların birbirine karıştırılmayacağını, her türlü husumetle mücadele edileceğini ve sadece Atatürk inkılabının iki büyük düşmanı olan irtica ve komünizm söz konusu olduğunda husumet ve kin besleneceğini belirtmişti (Akşam, 18 Mayıs 1950).

CHP Genel Başkanı İnönü ise 23 Mayıs 1950'de "*İlk önce, büyük Türk Milletine, bize şimdiye kadar verdiği vazifelerde teveccühünü ve her surette yardımını esirgemediği için, sonsuz minnet ve şükran duygularımı ifade etmek vazifemdir. Seçimlerde oya iştirak edenlerin, şimdiye kadar alınan neticelere göre, takriben yüzde kırkı bize rey vermek suretiyle, büyük milletimiz, Cumhuriyet Hükûmeti karşısında, karşı parti olarak vazife ifa etmemizi tensip etmiştir. Bu yeni, şerefli ve ağır mesuliyetli vazifede vatandaşlarımızın yardımına muhtacız*" (http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm) diyerek seçim sonuçlarının yorumunu yapmıştı. Milletin partisine muhalefet yapma görevi verdiğini belirten İnönü, bu görevi en iyi biçimde yerine getireceklerini belirterek muhalefet partisi rolüne alışmaya çalışıyordu.

Bu arada parti merkezi de örgütteki şaşkınlığı dağıtmak, partililere öz güven aşılamak ve yeni rollerine hazırlamak için girişimlerde bulunuyordu. CHP Genel Merkezi bu amaçla 24 Mayıs 1950'de bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride CHP'nin

ülkeyi ilerletmek ve yükseltmek hedefleri ile kurulduğunu, şimdi ise kendilerine düşen görevin iktidarı denetleyerek, gözleyerek ülke ideallerinin takip edileceğini, ülke içindeki düzenin ve huzurun korunması ile vatanın bütünlüğün partilerin ve siyasi gelişmelerin üzerinde olduğunu ifade etmişti (http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm).

DP seçimlerden hemen sonra yayınladığı bildiride 1950 seçimlerinin milli iradenin serbest bir ortamda gerçeklemiş olmasında, CHP'nin kaderini milletin iradesine terk etmiş olmasının çok büyük önemi olduğu belirtmişti. Azınlıkta kalan fikir ve inançların muhalefet kadroları içinde kendilerini kanunların güvencesi altında hissetmeleri konusunda partilerinin her türlü gayreti göstereceğini ifade etmişti. Ayrıca seçim kutlamaları sırasında diğer partilere saygı gösterilmesi ve vatandaşların arasındaki sevginin korunmasının DP için çok önemli olduğunun altı çizilmişti (Milliyet, 19 Mayıs 1950).

DP ve CHP'nin seçimlerin hemen ardından yaptığı bu açıklamalar, iktidar ile muhalefet arasında yaşanacak olan gerginlikleri engellememişti. CHP yaptığı açıklamalarla ılımlı ve seçim sonuçlarını olgunlukla kabul etmiş olduğunu göstermeye çalışmış olsa da, ne CHP muhalefete olmanın, ne de DP büyük çoğunlukla iktidara sahip olmanın şaşkınlığını atamamıştı. Hükümet programı görüşülürken mecliste yaşananlar aslında bu durumun neticesi olarak kabul edilebilir. CHP program görüşmelerinin sonunda söz istemiş ve bu istek reddedilmişti. Bu olay CHP'nin Meclisi terk etmesi ile sonuçlanmıştı. Yeni kurulan hükümet icraatlarına başlamadan gerilen iktidar muhalefet ilişkilerinin tansiyonunu, hükümetin halkevleri ve CHP'nin malvarlığı ile ilgili uygulamaları tamamen yükseltmişti.

1.6.2 Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisinin Mallarının Hazineye Devredilmesi

İktidar ve muhalefeti birbirine karşı politik bir savaşın içine götüren neden, DP'nin CHP'nin malvarlığı ve halkevleri ile ilgili uygulamaları olmuştu.

28 Mayıs 1950'de DP Meclis Grubu'nda, halkevleri ile ilgili konu gündeme gelmiş, Çanakkale Milletvekili Süreyya Endik, halkevlerinin mevcut olan Cemiyetler

Kanunu'na tabi olmadığını, istenilen kişinin idare heyetine getirilip, istenildiği zaman çıkartıldığını söylemişti. Eğer illaki halkevlerine ihtiyaç duyuluyorsa bunların kültür ocakları olarak düzenlenmesini ve CHP'nin kontrolünden çıkarılması gerektiğini belirterek, bu konudaki eleştirisini dile getirmişti (DPMGMZ, 28 Mayıs 1950: 53-54).

Bu tarihten itibaren Halkevleri ve CHP malları zaman zaman tartışma konusu olarak gündeme getirilmiştir. DP Antalya Milletvekilleri, 15 Haziran 1950'de, halkevlerinin hiçbir partinin değil, milletin malı olacağını bildiren bir yasa teklifini sunmuşlar ve teklif de CHP'de ciddi tepkilere neden olmuştu (Cumhuriyet, 15 Haziran 1950). Konu 12 Aralık 1950'de DP grubunda tekrar ele alınmış, Menderes yaptığı konuşmada, halkevlerinin artık bugün kuruluş amacına hizmet etmediğini, zamanında halkevleri müfettişliği yapmış olmasının bugünkü mevcut şartlar üzerinde bir etkisi olmadığını söyleyip yeni dönemde eskiden kalan halkevlerinin bir yeri olmadığını bu nedenle de kapatılması gerektiğini belirtmişti (DPMGMZ, 12 Aralık 1950: 122-123).

Sonrasında, DP'liler halkevlerinin kapatılması ve CHP'nin malvarlığı ile ilgili yasa tasarısını Temmuz 1951'de parti meclis grubunda tekrardan ele almıştı (Toker, 1990: 145). Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, halkevlerinin geçmiş tarihlerdeki çeşitli intikal şekillerinden dolayı 1260 civarında gayrimenkulün CHP üzerine kayıtlı olduğunu, Özel İdarenin birçok emlakinin Halk Partisi'ne geçtiğini ve bunların kiraya verilmek suretiyle de gelir elde edildiğini söylemişti. Kayseri Milletvekili Kamil Gündeş de, yaptıkları araştırma sonucunda, Kızılay, Türk Hava Kurumu ve Çocuk Esirgeme Kurumu gibi genel çıkarlara hizmet eden cemiyetlerin birçok gayrimenkulünün kanunsuz olarak CHP'ye devredildiğini bundan dolayı da bedelsiz olarak devri yapılmış bu gayrimenkullerin sahiplerine iade edilmesi gerektiğini ifade etmişti (DPMGMZ, 24 Temmuz 1951: 3, 6).

DP'li vekillerden bir kısmı halkevlerinin kapatılması yerine siyasetten arındırılarak kültür kurumları şeklinde hizmet vermesini savunmuş, CHP'de buna karşı çıkmamıştı (Albayrak, 2004: 212). Ancak Menderes böyle düşünmüyordu (Aydemir, 1973: 250).

Halkevleri ve CHP'nin malları hakkındaki yasa tasarısı 6 Ağustos 1951'de mecliste görüşülmeye başlamıştı. Görüşmeler sırasında İnönü, halkevlerinin kültür

hayatındaki öneminden söz etmiş ve kaldırılmasının memleketin kültür hayatında haksız bir yıkıma neden olacağını belirtmişti. Buna karşılık Menderes ise, DP'nin ülkeye demokrasi ve özgürlük getirdiğini artık halkevleri gibi "*faşistvari*" kurumlara ihtiyaç kalmadığını zaten yasa ile aslında halkevlerinin fiilen kaldırılmadığını iddia etmişti (Torun, 2006: 271). Muhalefetin tüm karşı çıkma ve tepkilerine rağmen, yasa 8 Ağustos 1951'de 125 üyenin katılmadığı oylama sonucunda 3 ret oyuna karşılık 339 olumlu oy ile kabul edilerek (TBMMTD, Dönem IX, Cilt:9, 8 Ağustos 1951: 735), 10 Ağustos 1951'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiş (Güngör, 2004: 106) ve bu yasa ile CHP'nin malvarlığının bir bölümü ile halkevlerinin tüm malları hazineye devredilmiştir (Ahmad ve Ahmad, 1976: 87).

DP'nin halkevleri ve bunlara bağlı kitaplıkları kapatması on yıllık iktidarı döneminde uyguladığı politikalar içinde en olumsuz sonuçları olanlardan biri olarak tarihteki yerini almıştır. Okuma yazma oranın çok düşük olduğu bir toplumda eğitim ve kültür hizmeti veren halkevleri ve kitaplıkları kapatmak, bu hizmetlerden faydalanarak hayatını farklılaştırabilen halka karşı uygulanan partizanca bir politikaydı. Bu kurumları kapatmak yerine, siyasetten arındırmak ve kuruluş amaçları yönünde var olmasını sağlamak şüphesiz ki, toplum için yapılabilecek gerçek bir hizmet olacaktı.

1.6.3 Üniversite Yasası

21 Temmuz 1953'de çıkarılan yasayla üniversitedeki öğretim görevlilerinin siyasi partilerde fiilen görev almaları yasaklanarak, CHP'ye yakınlığı ile bilinen üniversite çevrelerinin de CHP'ye olan desteği engellenmişti (Eroğul, 2003: 127). Kanun mecliste görülürken sert tartışmaların yapılmış olması ve muhalefetin bu yasa ile üniversitenin özerkliğini ortadan kaldırıldığını belirtmesi yasanın çıkışında herhangi bir etkiye neden olmamıştı (Cumhuriyet, 22 Temmuz 1953). DP'nin 1954 yılı seçimlerine 10 ay kala çıkarmış olduğu bu yasanın, hem muhalefet üstünde kurmaya çalıştığı bir baskının bir göstergesi hem de muhalefete yakın olan çevrelere verdiği bir uyarı olarak yorumlanabilir.

DP ise yasanın üniversite özerkliğine zarar vermediği gibi aslında güçlendirdiğini, üniversitelerin siyasetten uzak olmalarının memleketin faydasına olduğunu, profesörlerin günlük politik demagojilerden uzak, uzmanlık alanları konusunda çalışmalar yaparak toplumu aydınlatmalarının önemli ve gerekli olduğunu savunmuştu (Milliyet, 22 Temmuz 1953).

1.6.4 1954 Seçimleri Öncesi İktidar Muhalefet İlişkileri

CHP'nin, irticai faaliyetler içine giren MP'yi demokratik olmak adına destekler bir tavır alması ve sergilediği muhalefet, iktidar muhalefet ilişkilerini iyice germişti. Bu siyasi ortam içinde, malvarlığı konusu 2 yıl sonra tekrar gündeme getirildi. Ayrıca 1954 yılında yapılacak genel seçimler öncesinde CHP'nin mali kaynaklarını etkisiz hale getirmek de yasanın çıkış nedenlerinden biri olmuştu (Güngör, 2004: 99).

15 Kasım 1953'de Uşak'ta yapılan belediye seçimlerini CHP kazanmıştı (Cumhuriyet, 16 Kasım 1953). Bu sonuç da, DP'nin yasa ile ilgili çalışmalarını hızlandırmasına neden olmuştu.

İnönü ve CHP'li vekiller tarafından şiddetle karşı çıkılan tasarı 14 Aralık 1953'de 341 olumlu oy ile kabul edilmişti. Taner Taşkıran, Remzi Oğuz Arık, Osman Bölükbaşı, Cezmi Türk, Hıdır Aslan ret oyu kullanmış, 120 milletvekili ise oylamaya katılmamıştı (Albayrak, 2004: 218).

Yasaya göre, CHP'nin sahip olduğu tüm taşınır taşınmaz mülk ve mallar hazineye devredilecekti. Ayrıca para, hak ve alacaklar da hazineye devredilecekler arasındaydı. Sadece parti binasında kullanılan malzemeler, parti faaliyeti için zorunlu olduğundan CHP'ye bırakılacaktı (Giritlioğlu, 1965: 306). Bu yasadan yayınlarıyla muhalefete destek veren Ulus Gazetesi de etkilenmiş ve matbaasına el konularak, kapanması sağlanmıştı (Yetim, 2006: 37).

İnönü, bu yasanın anayasaya ve insan haklarına aykırı aynı zamanda Cumhuriyetin itibarına kast etme hareketi olduğunu ve DP'nin iktidarı kaybetmemek için meşru olmayan her yola başvurduğunu söylemişti. Buna karşılık Menderes de, milletin çıkarılan yasanın yanlış olduğuna karar verdiği takdirde, üç ay sonra

yapılacak seçimlerde yaptıkları hatanın bedelini ödemeye hazır oldukları demecini vermişti (Cumhuriyet, 15 Aralık 1953).

İktidar, CHP'nin malvarlığı ile ilgili konuyu, demokrasinin temel taşlarından biri olan bağımsız mahkemeler ile değil, çoğunluğuna sahip olduğu meclis oylamasının sonucunda karara bağlamayı tercih etmişti. Demokrasi söylemi ile iktidara gelen DP'nin, yeni yapılacak genel seçimlerin öncesinde, iktidar gücünü kullanarak muhalefet partisi ile ilgili çıkardığı yasa, hem muhalefet hem de muhalefete destek veren çevreler arasında ciddi gerginlik ve iktidara karşı güvensizliğe neden olmuştu.

DP'nin bu konuda ürettiği politikaların temelinde, CHP'nin sahip olduğu finans gücünü kullanarak yeniden iktidara geleceği endişesi olduğunu söyleyebiliriz.

2 Mayıs 1954'de yapılacak seçimler öncesinde DP'nin CHP'ye karşı izlediği tutum iki parti arasındaki ilişkilerin iyice gerilmesine neden oldu. Özellikle CHP'nin malvarlığının hazineye devredilmesi ve yayın organı olan Ulus Gazetesinin kapatılması CHP için zor günlerin başlangıcı oldu.

İktidar sadece bu kadarla kalmamış, 8 Mart 1954 de çıkarmış olduğu ve detaylarını yukarıda açıklamaya çalıştığımız basın yasası ile de kendisi hakkında yapılacak olumsuz haberlerin önünü kesmişti.

Bu şartlar altında siyasi bakımdan güçsüz duruma düşen muhalefet, iktidara karşı güç birliği elde etmek için çalışmaya başlamıştı. Cumhuriyetçi Millet Partisi 12 Mart 1954 de bir bildiri yayınlamış ve muhalefete işbirliği teklif etmişti.14 Martta bu bildiriye cevap veren CHP işbirliğine olumlu yaklaşmıştır. İttifakın Atatürk ilkeleri temelinde inşa edilen CHP ile dini öğeleri ön plana çıkaran ve irticai faaliyetlerinden dolayı kapatılan Millet Partisinin yerine geçen ve onun üyeleri tarafından kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi arasında olması rahatsızlık uyandırmıştı. Ancak işbirliğinin gerçekleşmemesinin asıl nedeni, CHP'nin %30 luk kontenjan önerisini CMP'nin kabul etmemesi, buna karşılık CMP'nin, adayların iki partiden de her ilden yarı yarıya gösterilmesi teklifi olmuştur. Anlaşmazlığın geldiği nokta sandalye sayısındaki dağılımdı. Nihayetinde seçim öncesinde gündemde olan bu işbirliği gerçekleşmemiş, her iki parti de ayrı ayrı seçimlere girmiştir (Albayrak, 2004: 254-255).

Tüm bu yaşanan gelişmeler, iktidar muhalefet ilişkilerinin seçimler öncesinde ne kadar çıkmaza girdiğinin işareti sayılabilir. Birbirine zıt kutuplarda iki partinin işbirliğinin gündeme gelmesi dahi, iktidarın ne kadar baskıcı bir yönetim tarzı benimsediğinin ve sahip olduğu gücü demokratik ilkeler esas alınarak yapılacak olan seçimlerde orantısız olarak kullanabileceği endişesini açıklamaya yeterli olabilir.

1.7 Bölüm Değerlendirmesi

DP'nin iktidarının ilk döneminde uyguladığı politikalar kendi tabanını memnun edecek ve halkın da beklentilerini karşılayacak nitelikteydi. Özellikle 1950 öncesinde çekilen sıkıntılar DP'nin iktidara çıkmasında etkili olduğundan, ilk iktidar döneminde bu sıkıntılar üzerinden politikalar üreterek, 1954 yılında yapılacak seçimler için halkın desteğini fazlasıyla sağlamıştı.

Hayat pahalılığını azaltmaya çalışan DP, 1950 seçimlerinden önce propaganda malzemesi yaptığı şekeri ucuzlatması halkta memnuniyet yaratmıştı (Albayrak, 2004: 199). 16 Haziran 1950'de toz şekerin kilosu 30, kesme şekerin kilosu 20 kuruş indirilmişti (Cumhuriyet, 17 Haziran 1950). Ayrıca petrol fiyatlarında da tenekede kilo başına 9 kuruş indirim yapılması gündeme alınmıştı (Cumhuriyet, 19 Haziran 1950). 1 Ağustos 1951 de yabancı sermayeyi teşvik kanunu kabul edilmiş (Cumhuriyet, 2 Ağustos 1951) bu kanunla beraber ekonomiye dahil olan yabancı sermaye, yeni iş sahalarıyla birlikte istihdam sağlamıştı. Çiftçilere yeni krediler verilmesi amacıyla Ziraat Bankası'na Marshall yardımından 15 milyonluk fon ayrılmıştı (Zafer, 22 Kasım 1950). Ayrıca mahsulün az olduğu yerlerde de çiftçilerin bankaya olan borçları ertelenmişti (Zafer, 23 Eylül 1950). Ücretli hafta tatili kabul edilmiş, işçilerin resmi tatil günleriyle hafta tatillerinde çalıştıkları yerlerden yarım yevmiye almaları sağlanmıştı (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1951). Tüm bunlara ilaveten, memurların maaş kanununda değişiklik yapılmış, yılda fazladan 3 maaş daha almaları kararı verilmişti (Cumhuriyet, 25 Aralık 1953) .

Tüm bu uygulamalarla hükümet halkın güvenini kazanma ve seçim öncesinde vaat ettiklerini gerçekleştirme çabası içine girmişti. Yapılan düzenlemeler ve

çıkarılan yasalar, halkı ekonomik anlamda rahatlamışsa da demokrasi adına atılan adımlar aynı rahatlık ve güven ortamını yaratmamıştır.

DP demokrasi söylemleri ile iktidara gelmiş olmasına rağmen, ilk dört yıllık iktidarı süresince demokratik ilkelere aykırı uygulamaları olmuştur. İktidara geldikten hemen sonra çıkarılan basın yasası, basına serbestlik tanımış olsa da, basının iktidar ile ilgili eleştirileri karşısında yeni düzenlemelere gidilmişti. Önce basına verilen ilanları, ardından da çıkacak haberleri kontrol altına almak için yasalar çıkarılmıştı. Demokrasinin temel gerekliliklerinden olan düşünce ve basın özgürlüğü, yapılan düzenlemelerle büyük ölçüde hükümetin kontrolü altına girmişti.

Öncelikle, 14 Temmuz 1950'de çıkarılan af yasası ile 15 Mayıs 1950'den önce işlenen suçlar affedilmiş ve CHP iktidarının üç ay önce af kapsamı dışında bıraktığı Nazım Hikmet de özgürlüğüne kavuşmuştur (Cumhuriyet, 15 Temmuz 1950). Ancak bu özgürlük uzun sürmeyecekti. Askerlik yapamayacağına dair çürük raporu olmasına rağmen, askerlik şubesinden çağrılmış ve iki doktor tarafından kendisine verilen sağlam raporu dikkate alınarak 8 Haziran 1951'de Sivas'ta iki yıl er olarak askerlik yapması kararı alınmıştı. 48 yaşında askerlik yapmaya çağrılması ve öldürüleceği yolundaki duyumlar nedeniyle 17 Haziran 1951'de yurt dışına kaçmış, 25 Temmuz 1951'de ki Bakanlar Kurulu kararı ile de Türk Vatandaşlığından çıkarılmıştı (Karaca, 2005: 222-223).

DP, muhalefet partilerine karşı da sert bir tutum içine girmişti. Başbakan Menderes CHP ve Millet Partisi'ni sık sık eleştiri konusu etmiş, partililerin düzen ve kanunlara uygun şekilde hareket etmediklerini söylemişti (Zafer, 9 Temmuz 1953). Demokratik rejimle pek de bağdaşmayan bir anlayışla, bir muhalefet partisini kapatma kararı alınmıştır. Partinin kapatılmasının gerekçesi de dinin siyasete alet edilmesiydi. DP iktidarı, dinin siyasete alet edilmemesi konusunda kesin ve kararlı davranacaklarını vurgulamıştı (Zafer, 24 Temmuz 1953). Ancak Millet Partisi'nin kapatılmasının demokrasi bağlamında temellendirilmesi pek mümkün değildir.

Buna rağmen DP iktidarı muhafazakâr seçmeni memnun etmek ve beklentilerini karşılamak için dini siyasete alet etmekten kaçınmıyordu. Bu dönemde aşırı dinci kesimler ve bazı tarikat mensupları DP'nin iktidara gelmesinden ve uygulamalarından cesaret alarak, Atatürk'e saldırmaya başlamışlardı. Atatürk'ün heykel ve büstlerine saldırılar her geçen gün artıyordu. Gazeteci Ahmet Emin

Yalman'ın da gerici bir örgüt tarafından vurulması üzerine ülkede irtica tartışmaları başlamıştı. Bunun üzerine DP iktidarı laikliği korumak adına Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması ve Atatürk'ü Koruma Kanunu'nu çıkarmıştır. Ancak söz konusu kanunların çıkarılmasına, DP'nin tutan ve tutmayan devrimler ayırımından dolayı laiklik ilkesini istismara açık hale getirmesinin neden olduğu söylenebilir. Bu sayede demokrasinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli temel taşlarından biri olan laiklik DP iktidarının uygulamalarıyla ile farklı yorumlara açık hale gelmişti.

CHP'nin malvarlığı ve halkevleri ile ilgili çıkarılan yasalar da CHP'ye ciddi anlamda darbe vurmuştu. Yasalar ile iktidar ve muhalefet ilişkileri derin yara almış, muhalefetin bu kadar güçsüz düşmesi de, iktidara rahatlık sağlamıştı. Millet Partisi'nin kapatılması da buna eklenince DP için muhalefetin tepki ve eleştirilerinin hiçbir önemi ve etkisinin kalmadığı bir süreç başlamış oldu (Akın, 2012: 351).

2. 1954 – 1957 Dönemi

2.1 1954 Seçim Kampanyası ve Seçimler

1954 yılının Mart ayına gelindiğinde, 2 Mayıs'ta yapılacak olan genel seçimlerin hazırlığı başlamıştı. İktidar ve muhalefetin birbirlerine karşı olan sert eleştirilerinin dozu iyice artmıştı.

Yeni Ulus Gazetesi'nde Nihat Erim, "*DP Tam Diktatörlüğün Eşiğindedir*" başlığı ile bir makale yazmış ve Menderes'in DP'nin tam hâkimi olarak davranıp parti içi demokrasiyi dahi dikkate almadığını, eğer 2 Mayıs'ta DP kazanırsa maskeli diktatörlüğün, maskesini sıyırıp bütün dehşeti ile hüküm sürmeye çalışacağını ifade etmişti (Yeni Ulus, 1 Nisan 1954).

Muhalefetteki CHP'nin Genel Sekreteri Kasım Gülek ise, 4 Nisan'da, yaptığı basın toplantısında, CHP iktidara geldiği taktirde kimsenin ekmeği ile oynanmayacağını ve ülkede kanunun hakim olacağını söylemişti (Yeni Ulus, 4 Nisan 1954).

İnönü, seçim seyahati için Malatya'ya giderken yolda, "*yapamayacağınızı vaat etmeyin, vaat ettiğini yapamayana inanmayın*" diyerek, hem muhalefeti eleştirmiş hem de halka uyarıda bulunmuştu (Yeni Ulus, 8 Nisan 1954). Malatya'da verdiği seçim nutkunda, iktidara geldiğimizde emniyet idaresi kuracağız. İç politikada, dış politikada, iktisadi politikada ihtiyaç duyduğumuz en önemli unsur emniyet idaresinin kurulmasıdır. İdare bütün teşkilatı ile doğruyu söyleyecek, devlet idaresinin tüm unsurları vatandaşları eşit görecek, din mezhep farkı gibi siyasi kanaat farkı da vatandaşı sözde ve fiilde hiçbir ayırımcılığa uğratmayacaktır. Partizan idare anlayışı terk edilecektir demişti. Ayrıca, hükümeti dış politika konusunda da eleştirmişti. Dış politikanın temellerinde ihtilaf olmadığını, ancak hükümetin TBMM ile ortak çalışmasının önemli olduğunu belirtmiş, TBMM hiçbir zaman dış politikada alınacak kararlarda oldubitti karışında bırakılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Konuşmasına ekonomik durum ile devam etmiş, hükümeti, yabancı sermayeye verilen destek nedeniyle yerli sermayenin gelişmesini engellemekle eleştirmişti (Yeni Ulus, 10 Nisan 1954).

CHP yanlısı Yeni Ulus Gazetesi'nde ise, seçim yaklaştıkça DP'nin baskı ve şiddet politikasını artırdığı ileri sürülmekteydi. Haberde idari amirlerin DP Teşkilatı ile beraber hareket edip vatandaş üzerinde baskı kurdukları belirtilmişti (Yeni Ulus, 16 Nisan 1954).

İnönü, Manisa ve İzmir'de yaptığı konuşmalarda, iktidarın yanlış hareketlerle çaresizlik içinde olduğunu, seçmenin bunu tedavi edeceğini, DP'nin demokrasinin temel unsurlarını tanımadığını, üniversitelerin dili olmayan işe yaramaz bir hale getirildiğini, basının baskı altına alındığını ve radyonun da ıstırap mevzusu haline geldiğini söylemişti (Yeni Ulus, 17 Nisan 1954). 20 Nisan'da CHP seçim beyannamesini yayınlamış, beyannamede, siyasi hürriyetler, yargının bağımsızlığı, basının özgürleştirilmesi, radyonun tarafsızlaştırılması, hayat pahalılığı ile mücadele, mali af kanunu, üniversite özerkliğinin sağlanması, grev hakkının ve çalışanların sosyal haklarının düzenlenmesinin vurguları yapılmıştı (Yeni Ulus, 20 Nisan 1954).

1954 seçimlerinde roller değişmiş, demokrasi, yargı bağımsızlığı, hayat pahalılığı CHP'nin iktidarı eleştirdiği başlıca konular haline gelmişti.

İktidar tarafında da hareketli günler yaşanmaktaydı. Başbakan Menderes, istikbalin nurlu yüzünün şimdiden göründüğünü, CHP'nin ülkeyi uzun yıllar

durağanlıkla idare ettiğini, yeniden iktidara gelmeleri durumunda da gene aynı kısırlığın içine girileceğini söylemişti (Zafer, 20 Nisan 1954).

Karadeniz'de ki nutuklarında ise, İnönü'nün dış politika konusunda Kore'yi hedef aldığını ve bu konuda tam bir bozguncu gibi davrandığını, konuşmaları ile vatandaşların ruhlarına zehir salmaya çalıştığını söylemişti. Ayrıca halkevleri ve CHP'nin malları ile ilgili yapılan uygulamaların da, milletin malının millete iadesi olduğunu belirtmişti. İnönü'nün harp meydanlarından geliyorum diyerek sürekli övündüğünü, askerleri kullanarak kendisine imtiyaz sağlamaya çalıştığını, ama aslında Türk Milleti'nin tümünün asker olduğunu bilmediğini de ifade etmişti (Zafer, 25 Nisan 1954).

Manisa ve İzmir'de yaptığı konuşmada ise, muhalefetin bayağı ve aşağı propaganda yaptığını, memleketi karamsarlığa sürüklediğini, gelecek için tehlikeli bir manzara çizdiğini bunları yaparken de yalan ve iftiraya başvurduğunu söylemişti (Zafer, 26 Nisan 1954). Menderes Rize'de oylarınızı, şimdiye kadar yapılanlar için bundan sonra yapılacak olanlar için DP'ye verin diyerek oy istiyordu. Ayrıca, bu seçimlerde 1950 yılı seçimlerinin ve muhalefetin aksine DP'nin seçim beyannamesi yayınlamayacağı bildirilmişti (Yılmaz, 2010: 544).

DP'nin, seçim propagandası kendisine yöneltilen suçlamalara verdiği cevaplarla birlikte 4 yıllık icraatlarını halka anlatmak, yeni temeller atmak ve bitirilen eserlerin açılışlarını yapmak üzerine kurulmuştu (Yılmaz, 2010: 545).

Muhalefet, radyonun iktidar tarafından kullanılması, yabancı sermaye, üniversite özerkliği, hayat pahalılığı, işçilerin sosyal hakları ve grev konuları üzerinden iktidara yüklenmiş, iktidar ise, muhalefeti ülkede barış ve ilerlemeyi engellemekle eleştirmişti. Seçim propagandaları karşılıklı suçlamalar ve eleştirilerle geçmişti. Ayrıca, seçimlerden önce iktidar oylarını koruyacak ve muhalefetin gücünü azaltacak uygulamaları hayata geçirmiş ve seçimlere büyük bir rahatlık içinde girmişti.

Karşılıklı suçlamalarla geçen ve zaman zaman gerginleşen ortam içinde 2 Mayıs 1954'de genel seçimler yapılmıştır. Yapılan seçimlerin ardından, kullanılan 9.095.617 oyun, 5.151.550 sini (%57.61) DP, 3.161.696 (%35.36) sını CHP, 434.085 (%4.85) ni Cumhuriyetçi Millet Partisi, 137.318 (%1.54) ni bağımsızlar, 57. 011 (%0.64) ni ise Köylü Partisi almıştır

(http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili =1954). Milletvekili dağılımları ise, DP 502, CHP 31, Cumhuriyetçi Millet Partisi 5, bağımsızlar 2 şeklinde olmuştu (Albayrak, 2004: 259).

DP bu seçimden oylarını bir hayli arttırarak büyük zaferle çıkmıştır. Halk CHP'ye yine muhalefet görevi vermiştir.

2.2 Seçim Sonuçlarının İçte ve Dıştaki Yankıları

Seçim sonuçları iç ve dış basında da önemli yankı bulmuştur. İlk olarak iç basındaki yankılarından bahsetmek istiyorum. İç basında seçimlere detaylı yer veren dergilerden biri İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'in sahibi olduğu Akis Dergisi'dir. Seçimlerden sonra DP Manisa Bağımsız Milletvekili Hikmet Bayur, DP'nin kazandığı seçim zaferini yorumlarken, köylülerin iktidardan memnun olduğunu, çünkü genel anlamda hayatlarının DP iktidarı ile kolaylaştığını belirtmişti. Köylülerin devlet dairelerinde işlerini daha kolay gördüklerini, Toprak Mahsulleri Ofisi'ne ürün satmak için artık beklemeleri gerekmediğini, yapılan ve onarılan köy yollarının, ham maddelerini tarım ürünlerinden alacak olan fabrikaların kurulmuş olmasının, köylere içme suyu getirilmiş olmasının altını çizmişti. Tüm bunlar köylünün DP'ye oy vermesi için yeterli nedenler olmuştu. Ayrıca, kanunlardaki anti-demokratik hükümlerin tıpkı dünyanın diğer bölgelerindeki köylüler gibi, Türk köylüsünü ilgilendirmediğini belirtip, devrimcilerin tarih boyunca toprak ve onunla ilgili hakları elde etmek isteyen köylülerin menfaatleriyle kendi amaçlarını birleştirdikleri oranda başarılı oldukları tespitini yapmıştı (Akis, 15 Mayıs 1954: 5). DP'nin ezici zaferinin her yerde sevinçle karşılandığı belirtilerek, bu seçim zaferinin 4 yıllık DP iktidarının icraatlarının millet tarafından onaylandığı anlamını taşıdığı şeklindeki yorumlar da gazetelerde yansımıştı (Milliyet, 4 Mayıs 1954). İktidar yanlısı olan Zafer Gazetesi'nde Mümtaz Faik Fenik, milletin CHP'ye muhalefeti dahi layık görmediği ifadesini kullanmıştı (Zafer, 4 Mayıs 1954). Menderes, yabancı basın mensuplarına, bu seçimler ile ülkemizin hak ettiği geleceğe doğru azim ve kararlıkla ilerlemeye devam edeceğini söylemişti (Akşam, 3 Mayıs 1954).

Yeni Ulus Gazetesi ise 5 Mayıs'ta, sekiz buçuk milyon seçmenden, üç buçuk milyonuna yakınının CHP'ye oy verdiğini yazmış ardından ise CHP'nin oy kaybının çok olmadığını ileri sürerek, alınan sonucun seçim sisteminden kaynaklandığını ifade etmişti (Yeni Ulus, 5-8 Mayıs 1954). 4 Mayıs tarihli Akşam Gazetesi, Yeni Ulus'tan alıntı yaparak, Hüseyin Cahit Yalçın'ın çoğunluğun DP lehine oy kullandığını, milletin verdiği karardan şüphe etmeye gerek olmadığı ifadesine yer vermişti. Nihat Erim'in ise, milletin devlet gemisinin iradesini DP'ye verdiğini, vatanını seven herkesin hangi siyasi inanca sahip olursa olsun DP'ye başarı dilemesi gerektiğini belirttiklerini yazmıştı (Akşam, 4 Mayıs 1954).

İktidar yanlısı basın seçim zaferi ile CHP'nin ülke yönetiminde artık hiçbir şekilde söz hakkı kalmadığını, milletin DP'nin dört yıllık icraatlarını büyük bir memnuniyet içinde onayladığını ve devamı için DP'ye yetki verdiği ifade etmişti. Muhalefet tarafı ise her ne kadar milletin verdiği karara saygı duyulması gerektiğini ve DP'ye başarı dileklerini yazmış olsa da aslında alınan sonucun seçim sisteminden kaynaklandığını ve muhalefete verilen oyların sayısının neredeyse seçmenlerin yarısına yakınına ait olduğunun altını çizmişti.

1954 seçim sonuçları dış basında da yankı bulmuştur. Amerikan basınında, seçimlerde Türk Milletinin bağımsızlık ve demokrasiye olan bağlılığı bir kez daha ispat olunmuştur, seçim sonuçları Türkiye'nin Batı Devletleri ile olan sıkı bağlılığının ve Birleşmiş Milletler prensiplerine dayanan siyasetinin onaylanması olarak yorumlanmıştı. Fransız basını ise Türkiye'de seçimi hangi parti kazanırsa kazansın, Türkiye'nin dış politikasına etki etmeyeceğini ve Türk Milletinin demokrasiye olan bağlılığının Batılı Devletler için memnuniyet verici olduğunun altı çizilmiştir (Milliyet, 4 Mayıs 1954).

Seçimleri Türkiye'den takip eden Amerikalı basın mensubu ise Türklerin en ileri demokratik devletlere bile demokrasi dersi verdiğini savunmuştur (Milliyet, 5 Mayıs 1954). Ancak Rusya'da seçimler Batılı ülkelerde olduğu gibi aynı tepkiyi yaratmamıştı. Seçimleri yeniden DP'nin kazanmasından pek memnun olmayan Rus basını, her ne kadar Türk dış politikasının partiler üstü olduğu biliniyor olsa da, ilk döneminde DP'nin, NATO ve diğer Batılı Devletlerle yoğun bir işbirliği içinde olduğu hatırlatılarak, bu seçimler sonrasında da bu politikanın sürdürüleceği

olasılığından dolayı seçim sonuçlarından duyulan rahatsızlık ifade edilmiştir (Milliyet, 4 Mayıs 1954).

2.3 III. Menderes Hükümeti Dönemi

Seçimlerin ardından TBMM' deki ilk toplantı 14 Mayıs 1954'de gerçekleşmişti. Milletvekilleri yemin etmiş, aynı gün cumhurbaşkanı ve meclis başkanlığı için de seçimler yapılmıştı. Oylamaya katılan 531 milletvekilinin 486'sı nın oyu ile Celal Bayar yeniden Cumhurbaşkanı, 489 oy ile de Refik Koraltan TBMM Başkanı seçilmişti (Albayrak, 2004: 264). Menderes de yeni kabineyi kurmakla görevlendirilmişti.

2.3.1 III. Menderes Hükümeti ve Programı

Menderes'in üçüncü kabinesi şu isimlerden oluşmuştu.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Çanakkale Milletvekili Fatin Rüştü Zorlu 17.05.1954-29.07.1955, İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü 29.07.1955-09.12.1955.

Devlet Bakanı İstanbul Milletvekili Mükerrem Sarol 17.05.1954-12.10.1955.

Devlet Bakanı İzmir Milletvekili Osman Kapani 17.05.1954-15.09.1955, Aydın Milletvekili İbrahim Etem Menderes 15.09.1955-30.09.1955, İstanbul Milletvekili Fahrettin Ulaş 30.09.1955-09.12.1955.

Devlet Bakanı İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü 15.04.1955-29.07.1955.

Adliye Bakanı Ankara Milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ 17.05.1954-09.12.1955.

Milli Savunma Bakanı Aydın Milletvekili İbrahim Etem Menderes 17.05.1954-15.09.1955.

İçişleri Bakanı Aydın Milletvekili Namık Gedik 17.05.1954-10.09.1955, Aydın Milletvekili İbrahim Etem Menderes 30.09.1955-09.12.1955.

Dışişleri Bakanı İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü 17.05.1954-15.04.1955.

Maliye Bakanı Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan 17.05.1954-09.12.1955.

Milli Eğitim Bakanı Ağrı Milletvekili Hüseyin Celal Yardımcı 17.05.1954-09.12.1955.

Bayındırlık Bakanı Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu 17.05.1954-09.12.1955.

İktisat ve Ticaret Bakanı Balıkesir Milletvekili İbrahim Sıtkı Yırcalı 17.05.1954-09.12.1955.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı İzmir Milletvekili Behçet Uz 17.05.1954-09.12.1955.

Gümrük ve Tekel Bakanı Çanakkale Milletvekili Emin Kalafat 17.05.1954-09.12.1955.

Ziraat Bakanı Maraş Milletvekili Nedim Ökmen 17.05.1954-09.12.1955.

Ulaştırma Bakanı İzmir Milletvekili M. Muammer Çavuşoğlu 17.05.1954-09.12.1955.

Çalışma Bakanı Giresun Milletvekili Hayrettin Erkmen 17.05.1954-09.12.1955.

İşletmeler Bakanı Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş 17.05.1954-06.12.1954, Manisa Milletvekili Samet Ağaoğlu 06.12.1954-09.12.1955 (https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukumetler/hukumetler_cilt_2.pdf: 1007-1009).

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatih Rüştü Zorlu, Devlet Bakanları Osman Kapani ve Mükerrem Sarol, İçişleri Bakanı Namık Gedik, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Behçet Uz[8], Tarım Bakanı Muammer Çavuşoğlu kabinede ilk kez yer alıyorlardı. İkinci kabine de olup da, yeni kabinede yer almayan isimler ise, Rıfkı Salim Burçak, Kenan Yılmaz, Yümnü Üresin ve Ekrem Hayri Üstündağ'dı (Burçak, 1998: 220).

Menderes üçüncü hükümetinin programını 23 Mayıs 1954'de DP Meclis Grubunda okumuştu (Albayrak, 2004: 265). Programın ilk bölümü, iktidarda geçirilen dört yılın uzun bir analizinden oluşmuştu. İkinci bölümde ise, ekonomik gelişmelerin devam etmesi için çalışmalara devam edileceğini, paranın değerinin

[8] Behçet Uz seçimlere DP listesinden bağımsız aday olarak girmiş ve kabineye girdiği gün de DP'ye kaydını yaptırmıştı (Burçak, 1998: 220).

korunacağını, vergilerin sosyal adalet gözetilerek toplanacağını, toprak dağıtımının devam edeceğini ifade etmiş, dış politikada ise, ABD başta olmak üzere, Batılı Devletlerle mevcut ilişkilerin daha da güçlendirileceğini belirtmişti (DPMGMZ, 23 Mayıs 1954: 32, 45-46).

Ardından grupta söz alan bazı milletvekillerinden, İzmir Milletvekili Cihat Baban, 1950'den itibaren genel bir değerlendirme yaparak, memleketin yıllarca ihmal edildiğini, DP'nin dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir partiye nasip olmayan ağır bir yükün altına girdiğini söylemişti. DP iktidarının mevcut ihtiyaçları vatandaş lehine bertaraf ettiğini ifade etmişti. Orman Kanunu ile İmar-İskan düzenlemelerinin ise hala yapılmamış olmasını eleştirmiş bu konuda halkın şikayetleri olduğunu dile getirmiş ve çözümünü temenni etmiştir. Ayrıca turizm alanındaki yetersizliğe dikkat çekip, turizmin milli bir dava olduğunu söylemiştir (DPMGMZ, 23 Mayıs 1954: 5-6).

Kocaeli Milletvekili Ekrem Alican da, ekonomik alanda yapılması gerekenler üzerinde durarak, stokçuluk ve karaborsaya karşı tedbir almak zorunda olduklarını ifade edip, ithalat ve ihracatın yeniden düzenlenmesi gerektiğini söylemiştir. Hükümet programını ise sorunları tespit edip, çözümlerini yeterince göstermediği gerekçesi ile eleştirmiştir (DPMGMZ, 23 Mayıs 1954: 28-29).

Yapılan açık oylama sonucunda oylamaya katılan 411 milletvekilinin oyu ile yeni program DP Grubundan güvenoyu almıştır (DPMGMZ, 23 Mayıs 1954: 78).

24 Mayıs 1954 ise program mecliste okunmuştu. Menderes meclis konuşmasında, yeni bir programla karşı karşıya olunmadığını, iktidarlarının devam ettiğini, DP'nin hükümete geldiği günden beri uygulanmaya başlanan programın bundan böylede aynı çizgide devam edeceğini söylemişti. Ayrıca, programın seçim mücadeleleri sırasında yurdun her bir yanında hem kendisi hem de milletvekilleri tarafından açıklandığını, seçimin büyük bir farkla DP lehine neticelenmesinin de programın milletçe benimsendiğinin ispatı olduğunu ifade etmişti. Bundan dolayı da konuşmasının 1950-1954 dönemi icraatlarının ve olaylarının izahı çerçevesinde olacağını belirmişti. Geçmiş dört yılın uzun bir değerlendirmesini yaptıktan sonra, tarım ve hayvancılığın daha da geliştirileceğini, yol ve köprü inşaatlarının devam edeceğini, baraj ve elektrik santrallerinin artırılacağını söylemişti. Ayrıca ülke içinde huzur, güvenlik ve hürriyet düzenini korumak için her türlü tedbirin alınacağının

altını çizip, son seçimlere de atıfta bulunarak, muhalefetin her türlü iftira ve yalana dayanan sözde siyasi mücadele usullerine de müsaade etmeyeceklerini belirterek, bir anlamda muhalefete de gözdağı vermişti (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 24 Mayıs 1954: 21-26).

26 Mayıs'ta yapılan oylama sonucunda, 27 ret ve 2 çekimser oya karşılık 491 kabul oyu ile hükümet güvenoyu almıştı (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 26 Mayıs 1954: 83).

2.3.2 Seçimlerin Ardından Cumhuriyet Halk Partisi'nde Yaşananlar

Seçim sonuçları CHP tarafında büyük bir şaşkınlık ve üzüntü yaratmıştı. Faik Ahmet Barutçu, Hüseyin Cahit Yalçın gibi birçok önemli isim meclis dışında kalmıştı (Albayrak, 2004: 260).

CHP teşkilatı seçim mağlubiyetinin ardından umutsuzluğa kapılmış, parti içinde İnönü'nün liderliği tartışılmaya başlamıştı. Hatta yıpranan ve tükenen CHP'yi kapatıp, yerine günün şartlarına uygun demokrasiyi güçlendirecek ve halka hizmet edecek başka bir parti kurmayı önerenler dahi olmuştu (Demir, 2011: 98). Seçim sonuçlarından rahatsız olan Hıfzı Oğuz Bekata ve Şevket Raşit Hatipoğlu, İnönü'ye bir mektup göndererek, parti ilkelerinin yeni baştan düzenlenmesini, genel başkanın değişmesi ve laiklik ilkesinin açıklığa kavuşturulması gerektiğini belirtmiş, ancak İnönü ile görüştükten sonra önerilerini geri çekip parti içinde daha fazla sorun yaratmayı uygun bulmamışlardır (Albayrak, 2004: 260). Basında ise, CHP içindeki ihtilafın gün geçtikçe genişlediği ve İnönü ile Nihat Erim aleyhinde ithamlar olduğu haberi çıkmıştı. Seçim kaybının en büyük sorumlusu olarak partinin yanlış sevk ve idaresi gösterilmiş bundan da İnönü ve Erim sorumlu olduğu ifade edilmişti (Milliyet, 6 Mayıs 1954).

CHP seçim yenilgisinin ardından parti içinde doğru kararlar alabilmek için arayış içine girmiş, İnönü'nün çağrısıyla 26 Haziran'da 11. Büyük Kurultay toplanmıştı. Kurultaya sinirli ve gergin bir hava hakim olmuştu. İnönü bir saat süren konuşmasında, seçimlerin neden kaybedildiğini izah ederek, hükümete radyo yayınları, para sarfı ve din propagandasına yönelik eleştiriler yapmıştı. Konuşmasını

inkılabın bekçisi oldukları ve her ne şartta olursa olsun muhalefet görevine devam edeceklerini söyleyerek tamamlamıştı (Cumhuriyet, 27 Temmuz 1954).

Moralsiz ve umutsuz olan delegeler, yeni bir mağlubiyet yaşamamak için yaklaşan yerel seçimlere katılmamayı dahi savunmuşlardı (Demir, 2011: 99). Aynı zamanda ana davalar komisyonunda, hükümete nispi temsil usulü, hâkim teminatı, üniversite muhtariyeti gibi konularda teklif verileceği, teklifin kabul edilmemesi halinde de meclisten çekilme konusunda karar verme yetkisinin CHP Meclis Grubu ile Genel İdare Kurulu'na bırakılması istenmiş; ancak bu isteğin gerçekleşmesini İnönü engellemişti. Gayri meşru yollarla mücadelenin doğru olmadığını, eldeki mevcut kanunlar çerçevesinde mücadele etmenin gerekli olduğunu, hatta memlekette düzen harici bir hava yaratacak olan bu kararlara varıldığında kendisinin aralarında bulunmayacağını ifade etmişti (Cumhuriyet, 28 Temmuz 1954).

Kongre'de İnönü yeniden genel başkan seçilerek, liderliği ile ilgili tartışmaları sonlandırmıştır. İnönü bu süreçten itibaren, kötü günler geçiren CHP'yi yeniden diriltme ve etkili bir muhalefet yapabilme çabası içine girmişti.

Seçim sonuçlarını değerlendirmek için CHP'de yapılan uzun toplantılar sonucunda iktidarla görüşme fikri kabul edilmiştir. İnönü iktidar-muhalefet ilişkilerini geliştirmek ve sağlıklı bir dönem başlatabilmek için harekete geçmişti. Bu amaçla CHP Genel Başkan Vekili sıfatı ile Server Somuncuoğlu'nu Başbakan Menderes'e göndererek, CHP'nin iyi niyetli bir yaklaşım içinde olduğunu ve İnönü'nün Menderes'le görüşmeye hazır bulunduğunu iletmesini istemişti. Menderes adına ise görüşmeleri Devlet Bakanı Mükerrem Sarol yürütmekteydi. Ancak İnönü'nün bu girişimi zafer sarhoşluğu içinde olan Menderes'i pek etkilememiştir. Hatta İnönü ile ancak milletvekili veya vatandaş olarak görüşebileceği, CHP adına ise konuşacak herhangi bir neden olmadığı belirtilerek reddedilmişti. Buna gerekçe olarak da seçim döneminde yaşanan gerginlikler gösterilmişti. Ancak asıl neden 1954 seçimlerini oylarını büyük ölçüde arttırarak seçimleri kazanmış olmalarıdır. Bu zaferle 1950 seçim sonuçlarının tesadüf olmadığını kanıtlamışlardır. Bu seçimlerden sonra da muhalefeti küçük görmeye başlamışlardır. Menderes'in, İnönü'nün görüşme talebini reddetmesi, sadece İnönü'yü aldıkları oy oranından dolayı önemsiz görmesi değil, bir muhalefet partisi olarak yeterli oy alamamasından da kaynaklanmış olabilir. Bu durum, en büyük muhalefet partisi olan CHP'nin, iktidardaki Demokrat

Parti ve Menderes Hükümeti ile başlatmaya çalıştığı müzakere ve ılımlı sürecin başlamadan bitmesine neden olmuştu (Demir, 2011: 99-101).

2.3.3 Demokrasi Bağlamında Demokrat Parti Uygulamaları

2.3.3.1 Memurlar Hakkında Çıkarılan Kanun

1950'den önce memurların emekliye sevk edilme süreleri 30 yıldı ve emekli olmak istemediği halde emekli edilenlerin itiraz hakkı vardı. 1950 seçimlerinden sonra ise, öncelikle bu itiraz hakkını kaldırılmış, hizmet süresi ise kısaltarak 25 yıla indirmişti. Ancak 1954 yılına kadar Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyeleri ile profesörler bu uygulamanın dışında tutulmuş, 65 yaşını doldurmadan önce emekliye sevk edilmeleri engellenmişti (Eroğul, 2003: 165).

21 Haziran 1954'de yani seçimlerin hemen ardından bu ayrıcalık kaldırılmış, Profesör, Yargıtay ve Danıştay üyeleri de diğer memurlarla aynı kurallara tabii tutulmuş ve 25 yıl ve 60 yaş sonunda emekliye sevk edilmeleri kabul edilmişti (Milliyet, 22 Haziran 1954). Memurlara karşı uygulanan politikalar bununla sınırlı kalmamıştı. 6 Temmuz 1954'de hizmet süresi şartı tamamen kaldırılarak çalışma süresi gözetilmeden memurun işten atılmasının yolu açılmıştı. Bu kanunda şu şekilde bir detay vardı. İşten uzaklaştırılan memuru altı ay içinde, bağlı bulunduğu kurum yeni bir göreve tayin etmezse, bu memur emekli edilecekti. Bununla beraber memurların itiraz etmeleri ya da kanuni yollarda haklarını aramaları da engellenmişti. Üniversite üyeleri de milli eğitim bakanının iradesi ile üniversite senatosunun görüşü alınmaya gerek olmadan işten uzaklaştırılabilecekti (Eroğul, 2003: 166-167).

Menderes Hükümeti'nin bu uygulamadaki amacı, tek parti ve CHP iktidarı döneminden kalan devlet kadrolarındaki CHP'li memur sayısını azaltmak ve 25 yılını dolduranları istekli olup olmamasına bakmadan emekliye sevk etmekti. Böylece devlet kadrolarında oluşacak boşluklara partili olarak gördüklerini yerleştirmesi mümkün olabilecekti. DP hükümetinin bu uygulamasının demokrasi ve insan haklarına uygun olduğunu söylemek mümkün değildi, tam tersine son derece

keyfi ve partizanca sonuçları olacak bir uygulamaydı. Artık DP iktidarda kalıcı olmaya niyetli olduğundan devlet kadrolarında boşluklar yaratarak, kendi taraftarlarını yerleştirebileceği gibi, bunun memurların üzerinde büyük bir baskı ve korku oluşmasına neden olması çok muhtemeldi.

Nitekim bu yasanın mahzurlu tarafları konusunda muhalefet partisi iktidarı uyarmak istemiştir. Daha kanun tasarısı meclise gelmeden önce, CHP Meclis Grup Başkan Vekilleri Başbakan Menderes'ten yasa hakkında görüşmek için randevu istemişler; ancak Menderes bu talebi kabul etmemişti (Burçak, 1998: 224). Bu durumda yasanın meclise gelmesini engellemenin olanağı kalmıyordu.

Muhalefetin tepkisine rağmen yasa önerisi TBMM gündemine getirilmiştir. Kanunun mecliste görüşülmesi sırasında, CHP adına ilk söz alan Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, çıkarılmak istenilen yasanın demokratik ilkelere tamamen aykırı olduğunu belirterek, devlet gücünü elinde tutan çoğunluğun medeni dünyanın ortak prensiplerini ve insan haklarını çiğneme konusunda koşar adım ilerlediğini iddia etmişti. İktidar milletvekillerine de seslenerek, bu kanunu engellemenin muhalefetin gücünün üstünde olduğunu, iktidar milletvekillerinin ellerinde bulunduğunu söyleyerek, milletvekillerine kürsüde etmiş oldukları yemini hatırlatmış ve onları göreve çağırmıştır. Bu yasayı çıkarıp çıkarmaması konusunda ellerini vicdanlarına koyarak karar vermelerini istemiştir (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 5 Temmuz 1954: 433-435). Nuvit Yetkin'e Menderes cevap vermiş ve tasarıyı savunmuştur. Millete hizmet edecek memur kadrolarının oluşturulması için bu değişikliğe ihtiyaç olduğunu, bir memurun hiçbir şekilde yerinin değişmemesi durumunda o memurun rehavete kapılacağını yapılacak olan bu değişiklikle memurların rehavete kapılmak yerine millete faydalı olmak için çalışacaklarını ifade etmişti (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 5 Temmuz 1954: 435). DP İzmir Milletvekili Pertev Arat ise, görüşülmekte olan tasarının uzun araştırma ve çalışmalar sonucunda hazırlandığını, yıllar boyunca memuriyetin halka hizmet etmek yerine, halka emir vermek olarak algılandığını, artık bu durumun değişeceğini, memurlar arasında tasfiye yapılacağı iddiasının ise yersiz olduğunu söylemişti (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 5 Temmuz 1954: 440).

Yapılan uzun görüşmelerin ardından, oylama sonucunda 334 kabul oyuna karşın, 25 ret oyu ile yasa kabul edildi. 201 milletvekilin oylamaya katılmamıştı (TBMMTD, Dönem X, Cilt 2, 5 Temmuz 1954: 473) .

Bu kanunla, hükümet istemediği memuru işten uzaklaştırabilecek ve hiçbir şekilde verdiği karar engellenemeyecekti. Aynı zamanda güvence altında ve bağımsız çalışması gereken kurumlar ve memurlar da hükümetin inisiyatifine bırakılmış oldular. Demokrasi ilkelerine tamamen aykırı olan bu yasa, muhalefetin tepkisine neden olmuş olsa da iktidar çoğunluğun verdiği oy ile yasanın çıkmasını sağlamıştı. Ancak 159 milletvekilinin oylamaya katılmamış olması göz önüne alınırsa, yasaya DP içinde de muhalifler olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak Menderes yaptığı açıklama ile yasanın memleket hizmetlerinin daha iyi görülmesi amacıyla çıkarıldığını, bu yasanın memurların siyaseten uzak tutulmasını sağlayacağını ileri sürmüştür. Menderes'e göre yasanın çıkarılış amacını açık olarak söylemelerine rağmen, yasaya hala karşı çıkanların amaçlarının sadece ve sadece DP'ye saldırmak olduğunu ileri sürmüştür (Zafer, 6 Temmuz 1954).

2.3.3.2 Seçim Kanununda Yapılan Değişiklik

DP seçimleri kazandıktan sonra antidemokratik olarak ifade edilebilecek yasalar çıkarmaya başlamıştır. Bunlardan biri de seçim kanununda değişikliktir. Bu değişiklik muhalefetin haklarını kısıtlayıcı nitelikteydi. 30 Haziran 1954'de çıkarılan bir kanunla muhalefetin hakları ciddi kısıtlama altına alınmıştı. Seçim kanunda yapılan bir değişiklikle herhangi bir siyasal partiye başvurup adaylığı reddedilen bir kişi aynı seçim döneminde tekrar aday olamayacaktı. Bu şekilde müracaatları reddedilen adayların muhalif tarafta mücadele etmesi engellenmişti. Siyasal partilerin karma liste yapması yasaklanarak, muhalifler arası seçim anlaşmalarının da önüne geçilmişti. DP böylece kendine karşı muhalefetin güçlenmesini engellemeye çalışıyordu.

Bir diğer değişiklik de memurların adaylığıyla ilgiliydi. Memurlara seçimden altı ay evvel istifa etme zorunluluğu getirilmişti. Son olarak, yeni kanuna göre,

devletin güvenliğini ve otoritesini zaafa uğratacak konuşmaları engellemek amacıyla radyo siyasal partilere kapatılmıştı (Albayrak, 2004: 267).

Seçim yasası ile ilgili değişiklik teklifleri muhalefetin tepkisiyle karşılaşmıştır. Mecliste yapılan görüşmelerde söz alan Cumhuriyetçi Millet Partisi adına Kırşehir Milletvekili Osman Alişiroğlu, görüşülen yasa önerisinin *"...rejimimizin almakta olduğu istikâmeti değiştiren, vatandaşın Anayasada teminata raptedilmiş seçmek ve seçilmek hakkını ihlâl eden veya hiç olmazsa istimalini güçleştiren bir kanun lâyihasıdır... hukuk devleti fikriyle bağdaşmayan bir zihniyetin ifadesidir*" sözleriyle seçim yasasında önerilen değişiklikleri sert biçimde eleştirmiştir. 2 Mayıs seçimlerinden sonra hükümetin acele biçimde yeterince hazırlık ve çalışma yapılmadan bazı yasa değişiklikleri yapma konusundaki tutumunu eleştiren Alişiroğlu, hükümetin kurumları kendi tarafına çekerek zaafa uğrattığını ve vatandaşın oy verme özgürlüğüne zarar verdiğini savunmuştur. Buna örnek olarak da emeklilik Kanunu, Seçim Kanunu ve Kırşehir "*faciası*" Kanunu'nu örnek olarak göstermiştir. Bu yasa değişikliğinde belirtilen bazı konuların anayasaya aykırı olduğunu savunan Alişiroğlu, iktidarın bu değişikliklerde acele etmesine bir anlam verememektedir (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 30 Haziran 1954: 301).

CHP adına söz alan Malatya Milletvekili Nuvit Yetkin ise seçim yasasının değişiklik gerektirdiğini kabul etmekle birlikte bu değişikliğin neden aceleye getirildiğini anlamadığını belirtmiştir. DP Hükümetinin bu değişiklik önerisi ile uygulamada ortaya çıkan vatandaşın oy verme özgürlüğünü ve seçimin güvenliğini tehdit eden eksiklikleri yeniden düzenlemek ve seçim yasasını daha da iyileştirme yerine, iktidarı eşit koşullara zorlayacak ve kendi çıkarlarına engel olacak hükümleri ortadan kaldırarak, iktidarını sürekli kılma amacı taşıdığını savunmuştur. Bu yasa değişikliği ile demokratik hayat ve rejim açısından tehlikeli bir yola girildiğini ileri süren Yetkin, hükümetin kendisini iktidara taşıyan demokrasi ilkelerine sırt çevirmekte olduğunu ve onu dolaylı yollarla arkadan hançerlemeye çalışmakla suçlamıştır (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 30 Haziran 1954: 305-308).

CHP Kars Milletvekili Sırrı Atalay ise, ülke ile rejimi ilgilendiren önemli bir konuda iktidar ve muhalefetin farklı düşündüğünü, iktidarın muhalefetin hassasiyetlerini dikkate almasının önemli olduğunu ama maalesef bunun söz konusu olmadığını söylemişti. Eleştirilerinden dolayı gerilen ortamda, iktidarı, Nazi

Almanya'sındaki devlet idare sistemine benzetmesi üzerine, DP sıralarından tepki almıştı. Sözünü geri alması için iki kez ikaz edilmesinin ardından kürsüden indirilmişti (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 30 Haziran 1954: 310-312).

Malatya Milletvekili Kamil Kırıkoğlu ise bu yasa önerisinin maddelerini ayrı ayrı eleştirdikten sonra, muhalefete nefes alma olanağı bırakmayan ve rejim karşıtı olarak nitelendirdiği bu tasarının yasalaşması halinde muhalefet partilerine "*…kelime-i şahadet getirmekten başka çare kalmayacağını*" savunmuştur (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 30 Haziran 1954: 316).

Gergin geçen görüşmelerden sonra, muhalefetin tüm eleştirilerine karşın yasa 293 kabul oyuna karşılık 32 ret ve 1 çekimser oy ile kabul edilmiştir. 209 milletvekilin ise oylamaya katılmamış olması (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 30 Haziran 1954: 374) DP içinde de yasaya muhalif vekiller olduğunun açık ifadesi olarak yorumlanabilir.

Yasanın iktidarın lehine olduğu ve demokratik ilkelerden uzak bir anlayışla düzenlediği apaçık ortaydı. Çünkü memurlar ile ilgili olan maddenin satır aralarında iktidar adayı olan memurun tekrardan göreve alınacağını bilerek seçime girmesi, kazanamayan muhalefet adayı memurun ise işsizlik tehdidi ile karşı karşıya kalması (Eroğul, 2003: 164) mesajının gizli olarak verildiğini söyleyebiliriz. Radyo ile ilgili olan madde de ise, her ne kadar siyasi partiler ifadesi kullanılmış olsa da bu radyoyu sadece muhalefete kapatmak anlamına geliyordu. Çünkü iktidardaki parti hükümet adına konuşma gerekçesi ile radyoyu kullanabilecekti.

2.3.3.3 Malatya ve Kırşehir'in Durumunda Yapılan Değişiklikler

Seçimlerde büyük çoğunluğu elde eden DP, seçimden hemen sonra 14 Haziran 1954'de Malatya'nın ilçesi olan Adıyaman'ı il yapmıştı. Gerekçe olarak da bazı ilçe merkezlerinin ekonomik ve sosyal olarak çok gelişmelerinden dolayı bağlı bulundukları ilin sınırları dışına çıkarak ekonomilerini çizdiklerini, bundan dolayı da ortaya çıkan yeni hizmetlerin halka daha iyi ulaştırılması gerektiğini gösterilmişti. 1954 seçimlerinde Malatya'nın CHP'yi desteklemesine karşın ilçesi olan Adıyaman DP'yi desteklemişti (Altaş, 2011: 98). Bu kararın DP'nin keyfi uygulamaları içinde

yer aldığını söyleyebiliriz. Seçimlerde kendisini desteklemiş olan ilçe bir anlamda il yapılarak ödüllendirilmişti. Malatya ili de küçültülerek cezalandırılmıştı. Bu uygulama iktidarın muhalefete tahammülsüzlüğünün açık kanıtıdır. Demokrasi ilkelerine de tamamen aykırıdır.

DP iktidarının tahammülsüzlüğü bununla sınırlı kalmayacaktır. Bu kez cezalandırılma sırası seçimlerde Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne oy veren Kırşehir'e gelmişti. Malatya'nın küçültülerek Adıyaman adıyla bir il kurulmasından sadece 15 gün sonra Kırşehir'in il olma durumundan ilçe haline getirilmesi için verilen kanun teklifi verilmiştir. 30 Haziran 1954'de bu yasa teklifi kabul edilmiş ve Kırşehir Nevşehir'e bağlı ilçe haline getirilmiştir (Milliyet, 1 Temmuz 1954). Kırşehir genel seçimlerde kapatılan Millet Partisi'nin yerine kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne oy vermişti (Eroğul, 2003: 1954). Yasanın görüşülmesi sırasında sert tartışmalar olmuş, Kırşehir Milletvekili Osman Alişiroğlu, DP'nin dikta rejimine doğru gittiğini söylemiştir. Kırşehir'den milletvekili olarak meclise giren Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ'ı nankörlükle suçlamış ve Kırşehir'i müdafaa etmeye çağırmıştı. Bunun üzerine iyice gerilen ortam sonunda Osman Alişiroğlu meclis toplantı salonundan zorla çıkarılmıştı (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 30 Haziran 1954: 344-345).

1954 seçimleri sonucunda meclisteki milletvekilliğinin %93'ünü kazanan DP'nin TBMM'deki ezici çoğunluğu, hem güç hem de zaaf kaynağı olmuştu. İdareciler elde edilen seçim başarısının ardından hiçbir gücün kendilerini durduramayacağı kanısına kapılarak demokratik yönetimlerin esaslarını göz ardı etmeye başlamışlardı. Güç iktidar zaafına neden olmuştu (Eroğul, 2003: 159). Keyfi olarak yaptıkları uygulamalar, muhalefet partilerini muhatap olarak almamaları, kendilerine oy vermeyenleri cezalandırmaları, devlet kadrolarını partizanca kullanabilmek için emeklilik yasasını yeniden düzenlemeleri hatta mecliste muhalif milletvekillerini bile konuşturmama gayretleri maalesef hep bu çoğunluğa güvenerek yapılan uygulamalardı. Tabi halkın verdiği oy oranında mecliste temsil edilememeleri de hiç kuşkusuz 1950 tarihli seçim yasasının getirdiği olumsuzluktan kaynaklanıyordu.

2.4 Yerel Seçimler

7 Kasım 1954'de muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleri yapılmıştı. Seçimlerde 4523 mahalle ve ihtiyar heyeti seçilmiş, bunların 3410'nu DP, 775'ni CHP, 11'ni Cumhuriyetçi Millet Partisi, 1'ni Köylü Partisi, 126'sını bağımsızlar, 200'nü ise karışık listeden adaylar kazanmıştı. Muhtarlıklarda ise, 34.211 muhtarlığın, 26.191'ni DP, 5943'nü CHP, 135'ni Cumhuriyetçi Millet Partisi, 42'sini Köylü Partisi, 1900'nü ise bağımsızlar kazanmıştı (Albayrak, 2004: 269). Seçimlerin ardından Halkçı Gazetesinde seçimler sırasında sandıkların değiştirildiği, seçmen kütüklerinde tahribat yapıldığı, vatandaşların eğer iktidara oy vermezlerse yol, su gibi devlet işlerinde yardım alamayacakları yönünde baskıya maruz kaldığı iddiaları yer almıştı (Halkçı, 9 Kasım 1954). Milliyet Gazetesi ise seçimlerden ihtilaf çıktı yorumunu yapmıştı. Fuat Köprülü'nün Halkçı Gazetesi hakkında seçimlere dair yaptığı haberlerden dolayı tahkikata geçildiğini ifadesini vermiş, ayrıca Köprülü'nün DP'nin muhalefet tarafından haksız ve asılsız iddialar ile suçlandığını ama aslında iktidarın serbest ve eşit bir seçim idare ettiğini belirten sözleriyle haberi sonlandırmıştı (Milliyet, 9 Kasım 1954).

Muhtar seçimlerinden 1 yıl sonra ise 25 Eylül 1955'de İl Genel Meclisi seçimleri ve 13 Kasım 1955'de Belediye Meclisi seçimleri yapılmıştı. CHP, muhtarlık seçimleri sırasında iktidarın baskı uyguladığı ve seçim tarihine kadar gelen süreçte çıkardığı anti demokratik kanunları gerekçe göstererek seçimleri boykot kararı almıştı. Cumhuriyetçi Millet Partisi de CHP ile aynı yönde karar alarak seçime katılmamıştı. Köylü Partisi ise seçimlere katılmıştı. İl Genel Meclisi seçimleri sakin bir ortamda yapılmış, DP adayları büyük çoğunlukla kazanmıştı (Milliyet, 26 Eylül 1955). Belediye Meclisi seçimlerinde ise bağımsız adaylar dikkat çekici bir başarı sağlamışlardı (Giritlioğlu, 1965: 318-319). 8 ilde bağımsız adaylar, 2 ilde Köylü Partisi adayları kazanmışlar 20 ilde de bağımsız adaylar ve DP adayları üyelikleri paylaşmışlardı (Cumhuriyet, 14 Kasım 1955). Belediye Meclisi seçimlerinin ardından seçim sonuçlarının partilerde şaşkınlık uyandırdığına dair haberler çıkmıştı. Bağımsız adayların başarısından dolayı DP'liler üzüntü ve şaşkınlık yaşadığı ifade edilmişti (Cumhuriyet, 15 Kasım 1955) .

Demokrasinin temel unsurlarından olan seçimlere, muhalefetin tepki vererek katılmaması, demokrasinin belirsizlik içinde olduğunun ve işlevselliğinin azalmaya başladığının önemli bir işareti sayılabilir. Bununla birlikte muhalefetin seçimlere katılmama kararı, iktidarın baskılarının arttırmasında da etkili olmuştur.

2.5 6-7 Eylül Olayları

1954 Ağustos'unda Kıbrıs sorunu iyice artmaya başlamıştı. Yunanistan, adayı ilhak etmek için Birleşmiş Milletlere başvurmuş, aynı zamanda da mitingler düzenleyerek kamuoyunun dikkatini çekme çabası içine girmişti. Türkiye ise durumu yakından takip etse de kamuoyunu harekete geçirmek için herhangi bir şey yapmamıştı. Türk hükümetinin temkinli davranmasına rağmen, Yunanistan konuyu büyütmeye devam etmişti (Milliyet, 16 Ağustos 1954). 14 Aralık 1954'de Yunanistan'ın talebi üzerine Birleşmiş Milletler'de bir toplantı yapılmış ve Kıbrıs'ın geleceği görüşülmüştü. Türkiye adına toplantıya katılan Birleşmiş Milletler Türkiye Daimi Delegesi Selim Sarper, Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilemeyeceğini ifade etmişti (Milliyet, 15 Aralık 1954).

Yunan hükümeti, Yunanistan ve Kıbrıs'ta gösteriler düzenleyerek kamuoyunu kendisine çekmeye çalışsa da İngiltere'nin karşı koyması nedeni ile Birleşmiş Milletler'deki toplantıdan olumlu sonuç elde edememişti. Ancak 1955 yılının Mart ayından itibaren gösteri ve olaylar iyice artmıştı. İngiltere ise adadaki Yunan halkını ezen sömürgeci devlet konumunda olmaktan çok rahatsızdı. Kıbrıs konusu görüşmek üzere İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'yi bir konferansa çağırmasıyla Türkiye uluslararası platformda konunun tarafı olmuştu. Türkiye Kıbrıs konusunun üçüncü tarafı olarak İngiltere ve Yunanistan'la görüşmelere başlamıştı (Eroğul, 2003: 176).

Basın bu konuda aralıksız yayınlar yapıyordu. Ortam iyice gerilmişti. 4 Eylül'de Londra'daki Kıbrıslı Türkler gösteri yapmış (İstanbul Express, 5 Eylül 1955) ardından 7 Eylül'de basında, Atatürk'ün Selanik'te ki evinin bombalanıp, Yunanlılar tarafından tahrip edildiği haberi çıkmıştı (Son Havadis ve Vatan, 7 Eylül 1955). Kamuoyu iyice gerilmişti. Akşamüstü olaylar kontrolden çıkmış, Beyoğlu'nda

ve Karaköy'de Rumlara ait dükkânlara saldırılar olmuş, kaos ortamı kundakçılığa ve gaspa dönüşmüştü. Rumların evlerine, dükkânlarına hatta kilise ve mezarlıklarına kadar yağma yapılmıştı (Vatan, 7 Eylül 1955). İstanbul'da ki olaylara eş zamanlı olarak İzmir'de de Yunan Konsolosluğu ve fuardaki Yunan Pavyonu ateşe verilmiş, olaylar gece yarısına kadar sürmüş; ancak ordunun müdahalesiyle kontrol altına alınmıştı (Cumhuriyet, 7 Eylül 1955). Bu vahim olayların ardından İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmiş ve yüzlerce kişi tutuklanmıştı (Vatan, 7 Eylül 1955).

Ne şekilde ve kimler tarafından organize edildiği anlaşılamayan olaylar, dünya kamuoyunda Türkiye'nin saygınlığına ciddi zarar vermişti. Yapılan sorguların ardından net sonuca ulaşılamamıştı. 12 Eylül'de meclis toplanarak sıkıyönetimi 6 ay uzatma kararı almış, ancak konu ile ilgili meclis tahkikatı açılmamıştı. 10 Eylül'de İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa etmişti (Eroğul, 2003: 178). Bu olayların sorumlusu olarak muhalefet iktidarı gösterirken, iktidarda komünistleri sorumlu tutmakla yetinmiştir. Esasen bu olaylarda hala akıllarda kalan pek çok soru vardır.

2.6 İktidar Muhalefet İlişkileri

Üçüncü Menderes Hükümeti döneminde iktidar-muhalefet ilişkileri zaman zaman gerilmiş olsa da, hem muhalefet hem de iktidarın adımları ile yükselen tansiyon ve bozulan ilişkiler normale döndürülmeye çalışılmıştır.

Hükümetin gazetecilere ve basına yönelik tavrı ile uyguladığı anti demokratik politikalar muhalefetin iktidara cephe almasına neden olmuştu. 23 Eylül 1954'de, Demokrat Parti Hükümeti'ni eleştirdiği bir yazısının ardından, Yeni Ulus Gazetesi başyazarı, 79 yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın 26 ay hapis cezası, gazetenin Sorumlu Müdürü Cemal Sağlam 65 ay hapis ve 9332 lira ağır para cezası, gazetesinin sahibi Nihat Erim ise 35.222 lira para cezasına çarptırılmıştı. Ancak Yargıtay bu miktar az bulunup cezayı 100 bin liraya çıkaracaktır.

23 Kasım 1954'de Dünya Gazetesi yazarı Bedii Faik ise, Devlet Bakanı Mükerrem Sarol'un şeref, itibar ve haysiyetini zedeleyici yazıları nedeniyle

tutuklanmıştı. Gazete sahibi Falih Rıfkı Atay ve Yazı İşleri Müdürleri Ali İhsan Göğüş ile Salih Uygur hakkında da kamu davası açılmıştı (Milliyet, 24 Kasım 1954).

8 Kasım 1954 de muhtarlık seçimler yapılmış ve DP ciddi bir başarı elde etmişti. Seçimlerin ardından Halkçı Gazetesi seçimlerde Demokratların baskı yaptığını iddia etmişti. Bu habere karşılık DP Bursa Milletvekili ve Meclis Grup Başkanı Hulusi Köymen, sözlü bir soru ile hükümetten iddialara cevap vermesini istemişti. 15 Kasım 1954'de mecliste görüşülen soru önergesine (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 15 Kasım 1954: 68) ilk olarak İçişleri Bakanı Namık Gedik, Halkçı Gazetesi'nde yayınlanan haberin önceden hazırlanmış ve kasıtlı olduğunu ifade etmiş, seçimlerin yaklaştığı günlerde tüm yurtta bazen açık bazen de üstü kapalı tahriklerin yapıldığını söylemişti. Bu hava içinde yapılan seçimlerde, bazı bölgelerde muhtelif olaylar yaşanmış olsa da bunların sayısının geçmiş yıllarla kıyaslandığında çok önemsiz düzeyde olduğunu, ülkede hürriyet düzenin hakim olduğunu, kişi hak ve hürriyetleri ile kamu düzenin kanunların mutlak teminatı ile güvenceye alındığını söyleyerek konuşmasını tamamlamıştı (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 15 Kasım 1954: 70).

Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ ise seçimler konusunda bilgi vermiştir. Şehir ve kasabalardaki mahalle ihtiyar heyeti ile köylerdeki muhtar ve ihtiyar meclisi seçimlerinde kurulan seçim sandığı sayısının 43.156 olduğunu ifade etmişti. Seçim sandıklarının çok az bir kısmının bulunduğu bazı yerlerde, bazı vatandaşlar arasında tamamen şahsi olmak üzere kavgalar, karşılıklı hakaret ve tehditler, birkaç yerde de tasnif işine müdahale ve oy pusulalarının yırtılması ile seçim kanununa muhalif olarak propaganda yapılması gibi sayısı altmışı aşmayan münferit bazı olayların yaşandığını söylemişti. Bu olayların hiçbirisinin, ne seçim güvenliği ve özgürlüğüne ne de kapalı oy verme yerlerindeki gizliliğe ve açık sayıma ve onun neticelerine en ufak bir etkisi olmadığını söyleyerek iddialara cevap vermişti (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 15 Kasım 1954: 69). Soru önergesini veren Hulusi Köymen ise söz alarak, 1946 yılında yapılan seçimlerinde CHP'yi suçlayan bir konuşma yapmıştı (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 15 Kasım 1954: 71). Bunun üzerine önce İsmet İnönü, ardından Başbakan Adnan Menderes söz alarak kendi uygulamalarını savunan konuşmalar yapmışlardır. İnönü, DP Grup Başkan Vekili'nin mevcut tartışmayı tahrik ettiğini, özel bir gazetenin yaptığı haberi CHP'nin muhakemesine

dönüştürülmesinin anlamsız olduğunu belirterek, Kırşehir'in ilçe haline getirilmesinin, iktidara oy vermemesinin bir cezası olduğunu savunmuştur. Hakim teminatının sağlanması gerektiğini de belirten İnönü, seçimler konusunda hükümete eleştiriler yöneltmişti. Aynı zamanda da Menderes'in kullandığı üslubun meclise karşı yapılan saygısızlık olduğunu, kendisinin aynı üslupla konuşmasının mümkün olmadığı söyleyerek, Menderes'in tarzını eleştirmişti (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 15 Kasım 1954: 72-75). Menderes ise, İnönü'nün 1946 yılı seçimlerinin üzerine sünger çekmek istediğini, muhalefette oldukları süre içinde DP'ye zulüm yapıldığını ifade ederek, CHP iktidarına yönelik eleştiride bulunmuştu. Ayrıca İnönü'nün DP'ye ve uygulamalarına yönelik eleştirilerinin yersiz ve haksız olduğunu da söylemişti (TBMMTD, Dönem X, Cilt 1, 15 Kasım 1954: 77, 82).

15 Kasım 1954 tarihli toplantı, iktidar ile muhalefet arasında saygı sınırlarının çok ötesine geçen tartışmalara sebep olmuştu. Muhalefetin mücadelesi ve eleştirileri sertleşince iktidar da sertleşmiş ve iktidarın verdiği güç ve güveni her söylem ve eyleminde kullanmaktan çekinmemiştir.

1 Aralık 1954'de ise mevcut gerginliği tırmandıracak olaylar yaşanmıştı. Hüseyin Cahit Yalçın cezaevine girmiş ardından, İnönü büyük tantanalarla cezaevinde tutuklu bulunan aydınları ziyarete gitmişti. Ayrıca CHP Üsküdar'da konu ile ilgili bir protesto gösterisi düzenlemiş, hükümet aldığı sert tedbirlerle gösteriyi dağıtmıştı. İnönü'nün ziyaretin ertesi günü de 24 Kasım'da tutuklanan gazeteci Bedii Faik serbest bırakılmıştı (Eroğul, 2003: 167-168).

1954 yılı gerginlikler, karşılıklı suçlamalar, tutuklanmalar ve cezalandırmalarla sona ermişti. 2 Ocak 1955'de Nihat Erim, Halkçı Gazetesi'nde yazdığı bir makale ile hem iktidara seslenmiş hem de CHP içinde özeleştiri yapmıştı. Yazısında, 2 Mayıs 1954 seçimleri ile DP'nin mutlak çoğunluğu aldığını, bundan dolayı muhalefetle olan mücadelesinin şeklini değiştirmesi gerektiğini, daha ılımlı bir yol izlemesinin önemini belirtmişti. CHP'nin ise 2 Mayıs seçimlerinde DP'nin iktidardan düşmesini beklemese de, Meclise 200-220 milletvekili ile girmeyi umduğunu ancak durumun beklenilen gibi olmadığını ve artık bu gerçeği kabul etmesi gerektiğini ifade etmişti. CHP'nin uzun yıllara dayanan iktidarına olan kızgınlıkların henüz unutulmadığını ve DP'ye karşı da büyük bir memnuniyetsizlik ve bıkkınlık oluşmadığını seçim sonuçlarının gösterdiğini yazmıştı. Bu yazı CHP

içinde tepkilere neden olmuş ve özellikle Cemil Sait Barlas, Nihat Erim'in aldığı cezadan kurtulmak için bu makaleyi yazdığını söylemişti. Makalenin etkisi, söylenileni doğrulamış, Menderes ve Köprülü Nihat Erim hakkındaki suçlamalarını geri çekmişler ve böylece dava düşmüş, Nihat Erim'de ceza almaktan kurtulmuştu (Burçak, 1998: 261). Bu gelişme Akis Dergisi'nde de yer almıştı. Hüseyin Cahit Yalçın'ın hiç itiraz bile etmeden katlandığı hapis cezasına karşılık Nihat Erim'in hapis ve para cezasından kurtulmak için Menderes'e şirin gözükme çabalarını ve iktidarla muhalefet arasında ılımlı bir hava[9] varmış gibi göstermeye çalışmasını eleştirmişti. Bu durumun Menderes'in de işine geldiğini, ülkedeki gergin havadan onunda memnun olmadığını yapay, göstermelik ve geçici de olsa, Nihat Erim'in cezasının affedilmesiyle beraber oluşan bu ılımlı durumdan bir süre daha faydalanmaya çalıştığını yazmıştı. (Akis, 5 Şubat 1955: 4).

İktidar ile muhalefet arasındaki gerginlik sürekli ve kalıcı olmamıştır. Zaman zaman yumuşama dönemleri de yaşanmıştır. 27 Ocak 1955'de CHP Ankara İl İdare Kurulu Menderes'i ziyaret ederek, Ankara Palas'ta verecekleri baloya davet etmişti. Menderes de bu daveti memnunlukla karşılamasına rağmen Roma seyahatinde olacağını ama arkadaşlarının baloya mutlaka katılacağını söylemişti. Söylediği gibi CHP balosuna kabine üyelerinden bazıları katılmıştı. Ardından, Adapazarı CHP Merkez Bucak İdare Kurulu Menderes'i 13 Şubat'ta yapılacak olan kongrelerine davet etmişti. Daveti memnuniyetle karşılayan Menderes iyi dileklerini iletmiş ve kongreye başarı dilemişti (Burçak, 1998: 262). Menderes 14 Şubat'ta İzmir'de Alsancak Limanı'nın temel atma töreninde, iktidar ve muhalefetin birbirlerine karşı tahammül ve yardım içinde olduklarını, partiler arası ilişkilerin tamamen düzeldiğini söylemişti. Konuşmasını, iktidara sahip olmanın en küçük bir ayrıcalık ve üstünlük sebebi olmadığı gibi muhalefette olmanın da en küçük bir kusur ya da eksiklik olarak görülemeyeceğini (Cumhuriyet, 15 Şubat 1955) ifade ederek tamamlamış ve olumlu yönde bir adım atmıştı.

Yumuşayan iktidar muhalefet ilişkileri bütçe görüşmelerine de yansımıştı. 19 Şubat'ta yapılan 1955 yılı bütçe görüşmelerinde Menderes, İnönü ve CHP hakkında

[9] Erim pasif muhalefet veya güdümlü muhalefet olarak adlandırılabilecek Gandhi politikasını ortaya atıyor. Muhalefetin izlemesi gereken politikanın bu politika olduğunu savunuyor. (Akis, 5 Şubat 1955: 4).

sert eleştirilerde bulunmamıştı. CHP'de olumlu ve uzlaşmacı bir tavır almıştı (Demir, 2011: 109).

17 Mart'ta DP'li İstanbul Belediyesi CHP İl Kongresi için Spor ve Sergi Sarayını tahsis etmiş, aynı gün yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında, Hüseyin Cahit Yalçın'ın hapis cezasının düşürülmesi kararı alınmış, Bayar'da kararı onaylamış ve Hüseyin Cahit Yalçın'ı tutuklu bulunduğu üç ay sonunda özgürlüğüne kavuşmuştu (Demir, 2011: 109).

26 Mart'ta ise CHP Aydın İl Başkanlığı Menderes'in de davetli olduğu, büyük bir yemek vermişti. Menderes "*beş yıldır başvekilim ve başvekil olduğum günden beri ilk defadır ki bir Halk Partisi sofrasında bulunmak şerefine ancak bugün ve Aydın Halk Partisi teşkilatının daveti ile mazhar olmaktayım*" diyerek davetten duyduğu memnuniyeti dile getirmişti (Milliyet, 27 Mart 1955).

CHP'lilerin attığı ilk adımlar iktidar partisinin attığı adımlarla devam etmişti. Nitekim 26 Mart 1955'te Türkiye'de bulunan Irak Parlamento Heyeti onuruna verilen yemeğe İnönü de davet edilmişti (Demir, 2011: 110).

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ABD, Kanada, Almanya ve İngiltere ziyaretinde ülke siyasetini partiler üstünde tutarak hükümeti sahiplenen açıklamalar yapması ve 4 Nisan 1955'de döndüğünde yaptığı basın toplantısında da, dış politika, milli savunma gibi ekonomi politikasının da günlük siyasetin dışında olması gerektiğini söylemesi muhalefetteki CHP ile iktidardaki DP arasında bahar havasının sürdüğünü gösteriyordu (Milliyet, 5 Nisan 1955).

Menderes ile İnönü arasındaki ılımlı havadan her iki liderinde beklentileri farklıydı. İnönü, "bu ılımlı süreç sorunları karşılıklı konuşarak halletmemiz için bir sebep olursa fayda verir, korkarım ki DP bunun ebediyen sürecek bir süre olduğunu sanıyor" diyerek bu konudaki fikrini ifade etmişti. Ayrıca İnönü bu sürecin ülke sorunları ile ilgili muhalefete daha fazla önem verilmesi ve demokrasinin kuvvetlendirilmesi için bir vesile olmasını hedeflemişti. Menderes ise partiler arası gelişen iyi ilişkilerin DP'nin bazı kanuni müeyyidelerden vazgeçeceği anlamına gelmediğini, çünkü alınan tedbirlerin mecburiyetler sonucunda ortaya çıktığını ifade etmişti (Demir, 2011: 110-111).

7 Nisan 1955'de İnönü'nün damadı Metin Toker, Akis Dergisi'nde yazdığı bir yazıda Mükerrem Sarol'a hakaret ettiği gerekçesi ile 9 ay 10 gün hapse mahkum edilmişti (Cumhuriyet, 8 Nisan 1955).

Ancak bu bahar havası da çok uzun sürmeyecektir. 21 Mayıs 1955'de 4 DP'li vekilin TBMM'ye öneri vererek meclisin 1 Kasım'a kadar tatil edilmesini talep etmeleri mecliste yeniden gerginliğe neden olmuştu (TBMMTD, Dönem: X, Cilt:7, 21 Mayıs 1955: 608). CHP bu öneriye karşı çıkmış, Menderes ise meclisin tatile girmesini engelleyecek önemli ve acil bir konunun bulunmadığını söylemişti. Ayrıca muhalefetin hep aynı şeyleri tekrar ettiğini, rejim davası adı altında demokrasi savaşçısı gibi davrandığını, ancak bunların ülkeye bir faydası olmadığını söylemişti (TBMMTD, Dönem: X, Cilt:7, 21 Mayıs 1955: 611-614). İnönü ise, kürsüye çıkarak başbakanın "tekerleme" dediği eleştirileri tekrar ederek, üniversite muhtariyeti, hakim teminatı ve seçim yasası gibi konuları gündeme getirmişti (TBMMTD, Dönem: X, Cilt:7, 21 Mayıs 1955: 616-617). Gerilen ortam ve karşılıklı söz düelloları meclisin 1 Kasım 1955'e kadar tatil edilmesine engel olmamış, oy çokluğu ile meclis tatile girmişti (TBMMTD, Dönem: X, Cilt:7, 21 Mayıs 1955: 630). Meclisin tatil edilmesinin ardından, CHP milletvekilleri sanki bir seçim havası varmışçasına memlekete dağılarak DP aleyhine propaganda faaliyeti başlatmıştı (Eroğul, 2003: 170).

Ardından hükümet bir bildiri yayınlayarak, muhalefetin aylardan beri yüzlerce toplantı yaptığını, bu "*uğursuz faaliyetlerin*" son zamanlarda yoğunlaştığını, bütün bu hareketlerin sonucunda DP'nin siyasi bir zorlama ile karşı karşıya geldiğini, bu şekilde ülke içinde buhran yaratmaya çalışmanın milli varlığımız aleyhine bir suikast niteliği taşıdığını belirtmişti. Mevcut üslubun vatanperver bir muhalefetin eleştirileri ile uzaktan yakından ilgisi olmayan saldırılar olduğunu ifade etmişti (Zafer, 4 Temmuz 1955).

İnönü ise bildirinin hayret ve esef verici olduğunu mevcut başarısızlıklar karşısında vatansever çözümün, vazifeyi ehline bırakmak olduğunu söyleyerek (Milliyet, 5 Temmuz 1955) hükümeti istifaya çağırmıştı. İyice gerilen iktidar muhalefet ilişkileri, hükümetin muhalefet üzerindeki baskısını artırmasıyla devam etmişti.

20 Temmuz 1955'de zabıta CHP Isparta İl Kongresi'ni dağıtmış (Milliyet, 21 Temmuz 1955) 3 gün sonra Üsküdar Kaymakamı, CHP'nin Lozan Günü nedeniyle düzenlediği iki toplantıyı yasaklamıştı (Cumhuriyet, 23 Temmuz 1955).

Gerilen siyasi ortam içinde, Ağustos başında Cumhuriyetçi Millet Partisi ve CHP yapılacak olan yerel seçimlere girmeyeceklerini açıklamıştı (Cumhuriyet, 3 Ağustos 1955). Bu karara, iktidarın tepkisi sert olmuştu. DP'nin yayın organı olan Zafer Gazetesi, CHP'nin milletin önüne çıkmaktan kaçtığını, seçimlere girmemekle muhalefet vazifesini dahi yapamadığını, bunun rejime iftira, memlekete de suikast olduğunu yazmıştı. Gene aynı gazetede, Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin seçime girmemesinin de kendi iç bünyesi ile ilgili olduğu ve kazanma şansının zayıflığından dolayı alınmış bir karar olarak yorumlanmıştı (Zafer, 6 Ağustos 1955). Menderes de verdiği demeçte, seçime girmeme kararını yorumlarken, "*yurtta rejim buhranı değil, muhalefette ahlak buhranı vardır"* demişti (Zafer, 11 Ağustos 1955).

Karadeniz gezisine çıkmış olan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek 11 Ağustos'ta İstanbul'da yapmış olduğu son konuşmada TBMM yasallığına dair, kötü düşünülmesine yol açacak biçimde konuşmak ve davranmak (Toker, 1991: 134) suçundan dolayı, Sinop'ta tutuklanarak İstanbul'a getirilmiş ve Paşakapısı Cezaevine konulmuştu (Milliyet, 14 Ağustos 1955). Tutuklanmasının öncesinde de seyahat oldukça gergin geçmişti. Zonguldak'ta lehte ve aleyhte yapılan tezahüratlar nedeni ile kavgalar çıkmış, olaya polis müdahale etmek zorunda kalmıştı (Milliyet, 13 Ağustos 1955).

Ertesi gün çıkarıldığı mahkemede tahliyesine karar verilerek serbest bırakılmış olsa da iktidar-muhalefet ilişkilerinin tansiyonu iyice yükselmişti (Eroğul, 2003: 170). DP iktidarı muhalefet partilerinin en yetkili kişilerini tutuklayarak, toplantılarını engelleyerek muhalefete gözdağı vermeye çalışmıştır. Ancak söz konusu CHP Genel Başkanı İnönü olunca gözünü korkutmak o kadar da kolay olmayacak, hatta İnönü'nün çıkışları DP iktidarını oldukça zorlayacaktır.

Bu gerginliklerin hemen ardından yaşanan 6-7 Eylül Olayları ve ilan edilen sıkıyönetim de iktidarla muhalefet arasındaki adeta savaş haline dönüşmüş olan ilişkinin gerilimini bir kat daha artırmıştı (Burçak, 1998: 295). 6-7 Eylül olaylarının ardından İnönü, "*hükümetin asayişe hakim olması ve hakikatleri süratle meydana*

çıkarabilmesi için her vatandaş resmi makamlara yardımcı olmalıdır" (Cumhuriyet, 8 Eylül 1955) demecini vermiş olsa da gerilim azalmamıştı.

Hemen ardından 19 Eylül 1955'de sıkıyönetim komutanlarının emri ile Ulus Gazetesi süresiz kapatılmış, Hürriyet, Her Gün ve Tercüman gazeteleri ise 15 gün kapatma cezası almıştı. Ulus Gazetesi "Çetin Bir İmtihan" isimli makaleden dolayı, Hürriyet ve Tercüman ise aynı makaleden yaptıkları alıntılardan dolayı kapatılmıştı. Her Gün gazetesinin kapatılma nedeni ise "Amerika'nın Bir Tavsiyesi" başlıklı yazı olmuştu (Milliyet, 20 Eylül 1955).

Üçüncü Menderes hükümetinin 20 Kasım 1955'de ki istifasına kadar iktidar ve muhalefet ilişkileri aynı gerginlikle devam etmişti.

2.7 Demokrat Parti'de Yaşananlar

Ulus Gazetesi'nin kapatılması ve meclisin de tatilde olması muhalefetin eleştirilerinin etkisini ciddi anlamda azaltmıştı. Tüm bunlar olurken DP içinde ciddi dalgalanmalar başlamıştı. 1954 seçimlerinde DP Grubu çok büyümüş, disiplin ve düzeni sağlamak da güçleşmişti. 1954 seçimlerinin ardından Ağustos ayında partinin alt kademelerinde bir takım tasfiyeler yapılmıştı. 14 Ağustos'ta ise 3 Ankara Milletvekili partinin yüksek haysiyet divanına verilmişti (Eroğul, 2003: 179) .

Ekonomik sıkıntılar baş göstermeye başlamış, 1954'de hava şartları nedeniyle mahsul de çok azalmıştı. İhracat düşmüş, dolayısıyla ithalatı kısmak gerekmişti. Temmuz- Ağustos ayı içinde hükümet sert tedbirler almak zorunda kalmıştı. Kaçakçılık cezaları artırılmış, ülke dışına gidenlerin dövizlerinde kısıntılar yapılmış, tedavüldeki para hacmi azaltılmıştı. Şeker sıkıntısı başlamış, dış ülkelerde çalışan Türklerin ülke içindeki gelirleri bloke edilmiş, buğday ithalatına gidilmişti. Amerika'dan 300.000 ton buğday alınmış, 300 milyon dolarlık kredi talebi yapılmıştı. Ancak Amerika kredi talebini reddedip 30 milyon dolar hibe yapmıştı. Böylelikle Temmuz 1955'de Milli Korunma Kanunu sert bir şekilde uygulamaya konulmuştu (Eroğul, 2003: 171-172).

Ekonomik sıkıntıların ortaya çıkması sonucunda muhalefetin eleştirilerine parti içi eleştiriler de eklenmişti. 18 Ocak 1955'de, bütçe komitesinin üyesi olan

DP'li vekillerden, Antalya Milletvekili Kenan Akmanlar, Balıkesir Milletvekili Haluk Timurtaş, Gaziantep Milletvekili Ekrem Cenani ve Urfa Milletvekili Feridun Ergin bir rapor hazırlamış hükümetin ekonomi politikasını şiddetle eleştirmişti (Ahmad ve Ahmad, 1976: 132). 8 Şubat'ta Gümrük ve Tekel Bakanı Emin Kalafat grupta çok ciddi eleştirilerle karşı karşıya kalmıştı. Bilecik Milletvekili Talat Oran, yurtdışına yaptığı seyahat dönüşünde ailesi için getirdiği hediyeler nedeni gümrük memuru tarafından hakarete uğradığını söylemiş ve konu hakkında soruşturma açılmasını istemişti. Açılan soruşturmanın, aradan 20 günden fazla vakit geçmesine rağmen bitirilememiş olduğunu belirtmiş ve bakanlığı memurların bu tarz keyfi davranışlarından ötürü eleştirmişti (DPMGMZ, 8 Şubat 1955: 6-7). Ardından söz alan Trabzon Milletvekili Salahattin Karayavuz, hakaret eden memurun bir, iki, beş, on olmadığını bu durumun gümrük muayene camiasının tümünde geçerli olduğunu, hiç Avrupa'ya gitmediğini ama dört yıl boyunca gümrük komisyonculuğu yaptığından dolayı durumun iç yüzünü bildiğini söylemişti. İstanbul gümrüğünde rüşvet almadan iş yapan memur olmadığını, ancak bakanlığın elindeki mevzuatın da bu durumu çözmekte yetersiz kaldığını ifade etmişti (DPMGMZ, 8 Şubat 1955: 21).

21 Mart'ta yapılan İzmir İl Kongresi de gergin geçmişti. Kongrede, artık mücadele günlerinin geride kaldığı, muhalif ya da taraf olan olmayan herkesin gönül birliği içinde çalışması gerektiği ifade edilmiş, karaborsacıların idamı için karar alınması istenmişti. Ayrıca milletvekillerine yapılan maaş zammı da protesto edilmişti (Milliyet, 23 Mart 1955).

15 Nisan 1955'de ise partinin kurucularından Fuat Köprülü Dışişleri bakanlığından ayrılmış, oluşturulan dördüncü devlet bakanlığına getirilmişti. Dışişleri görevini ise bir süreliğine Başbakan Menderes üstlenmişti (Milliyet, 16 Nisan 1955).

3 Mayıs'ta Adana il ve Eminönü ilçe kongreleri de olaylı geçmiş, Adana'da kongre başkanı dövülmüş, Eminönü'nde ise kongreye katılanlardan bir kısmı polis tarafından dışarıya çıkarılmıştı. Bu dönemde DP kongreleri partiye yönelik sert eleştirilerin yapıldığı muhalif toplantılar haline gelmişti. 6-7 Eylül olayları parti içi huzursuzlukların ortaya çıkmasında bardağı taşıran son damla olmuş, Fuat Köprülü, Fethi Çelikbaş, Feridun Ergin, Mükerrem Sarol ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu Menderes'i açık ve sert eleştirmeye başlamıştı (Eroğul, 2003: 180).

Aynı zamanda, ispat hakkı tartışmaları ve basına yönelik yapılan baskılar sadece muhalefet tarafında tepki olarak kalmamış, DP içinde de karmaşaya neden olmuştu. 2 Mayıs 1955'de Fethi Çelikbaş ve 10 DP milletvekili (Seyfi Kurtbek, Enver Güreli, İbrahim Öktem, Raif Aybar, Şeref Kamil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Turan Güneş, Mustafa Ekinci ve Kasım Küfrevi) meclise ispat hakkı önergesi vermişti. Daha sonra 11'ler olarak anılacak olan bu grup 481. maddeyi tekrardan gündeme taşımıştı. Bu maddeyle gazetelerin herhangi bir kimse hakkında hırsızlık yolsuzluk gibi suçlayıcı haberler yapması engellenmişti. Ancak 11'ler ispat edilebildiği taktirde gazetelere bu haberleri yapma yetkisi verilmesini istemişti. Daha sonra bu 11 kişi Ekrem Hayri Üstündağ, Fevzi Karaosmanoğlu, gibi isimleri de yanına alarak 19 kişiye ulaşmıştı (Altaş, 2011: 100-104). Ancak Seyfi Kurtbek, Menderes'in etkisinde kalarak imzasını geri çekmişti. İspat hakkı önergesini hazırlayan 19 milletvekili 12 Ekim 1955'de Yüksek Haysiyet Divanı'na sevk edilmişti. Divan, 14 Ekim'de toplanarak bu milletvekillerinden 9'unun ihracına (Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Safaettin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Behçet Kayaalp, Ziyyat Ebuziyya, Mustafa Timur, Sabahaddin Çıracıoğlu), 10'nu hakkında ise soruşturmanın derinleştirilmesine karar vermişti. Ancak muhalif 19 milletvekili bölünmeyi kabul etmemiş, ertesi gün toplanacak büyük kongre öncesi partiden ihraç edilmeyenler (Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, İbrahim Öktem, Raif Arbay, Şeref Kamil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Mustafa Ekinci, Kasım Küfrevi) de istifa etmişti. Seyfi Kurtbek, imzasını geri çekerek ispatçılardan ayrıldığı için 19'lar on sekiz kişiye düşmüştü, yine de bu grup 19'lar olarak anılmaya devam etmişlerdir (Çakmak, 2008: 153-154). Yüksek Haysiyet Divanı'nın tüm vekillerin ihracına karar vermeyerek, parti içindeki muhalefeti ikiye ayırmaya çalıştığını, ancak muhalif vekillerin tümünün ortak hareket ederek istifa etmiş olmalarıyla bu tutumun amacına ulaşmadığını söyleyebiliriz.

Parti içinde kaosun iyice arttığı dönemde DP'nin 4. Büyük Kongresi 15-20 Ekim 1955'de Ankara'da Büyük Sinema'da 1300 delegenin katılımıyla toplanmıştı. Tevfik İleri kongre başkanlığına seçilmiş, açılış konuşmasını Başbakan Adnan Menderes yapmıştı. Menderes konuşmasında parti içindeki muhalifleri eleştirmiş, 1950 öncesinde olanları gündeme getirerek CHP'ye çatmış ve hükümetin dış politikasın savunmuştu. Kongrenin ikinci günü seçimler yapılmış Menderes yine

Demokrat Parti Genel Başkanlığa seçilmişti (Albayrak, 2004: 274-275). 19'lar konusunda ise " *eğer bize ayrılmak istemiyoruz ihtilafı halledelim derlerse kapımız onlara açıktır*" (Milliyet, 19 Ekim 1955) demişti. Menderes'in bu çağrıyla, hata olarak gördüğü davranışı affetmiş olmanın vereceği güçle hem kendi otoritesini sağlamlaştırmayı hem de bu milletvekillerinin çağrısına cevap vermeleri durumunda, yapmış olduklarının hata olduğunu kabul etmelerini sağlamayı hedeflediğini söyleyebiliriz.

Kongrede, Genel İdare Kurulu'na seçilenler arasında Fuat Köprülü'nün aldığı oy dikkat çekicidir. Çünkü Menderes ile anlaşmazlığa düştüğü bilenen ve Menderes'e eleştiriler yönelten bir ismin Menderes'ten sonra en yüksek oyu alması bir anlamda Menderes'e karşı olan muhalefetin parti içinde ciddi destekçisi olduğun işareti sayılabilir.

Kongrenin ardından, disiplini korumak ve hizipleşmeyi önlemek için parti örgütünde düzenlemeler yapılmak istenmişti. Özellikle Zonguldak, Kocaeli, Manisa, Edirne, Kırklareli, Burdur, Diyarbakır, Bursa ve İzmir'de parti örgütünü düzenleme çalışmaları (Milliyet, 22 Ekim 1955) yapılmış olsa da parti içi muhalefeti susturmak mümkün olmamıştı.

30 Ekim 1955'de yapılan grup başkanlığı seçiminde merkezin adayı olan Tevfik İleri kaybetmiş, Antalya Milletvekili Burhanettin Onat kazanmıştı. Durumun ciddiyeti karşısında genel merkez geri adım atmaya mecbur kalmıştı. 11 Kasım 1955'de alınan bir kararla 1952'den beri partiden ayrılanların tekrar alınabileceği kabul edilmiş, ne var ki bu genel af da muhalefeti yatıştırmaya yetmemişti (Eroğul, 2003: 183).

Bu arada 13 Kasım 1955'de belediye seçimleri yapılmış, CHP ve CMP daha önceden aldıkları karara uyarak seçimlere katılmamışlardı (Giritlioğlu, 1965: 318).

Bir taraftan da 19'lar olarak adlandırılan milletvekilleri parti kurma hazırlıkları içine girmişlerdi. 16 Kasım 1955'de Ankara'da bir basın toplantısı düzenlemişler ve Hürriyet Partisi isimli partinin kurulacağını resmen ilan etmişlerdir. Toplantıda partinin kuruluş nedeni olarak demokratik ve laik rejimin içinde bulunduğu buhranı göstermişlerdir. Hürriyet Partisi'nin resmi kuruluş tarihi ise 19 Aralık 1955'dir. Partinin Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, İkinci Başkanı Enver Güreli ve Genel Sekreteri İbrahim Öktem olmuşlardır (Çakmak, 2008: 154).

Hürriyet Partisi programında, demokratik bir parlamentonun altını çizmiş, anayasada teminatları bulunan adliye, tarafsız idare, muhtar, üniversite hür basın, tarafsız radyo, hür bağımsız sendikalar, kamu hürriyetlerinin hukuk devleti kurallarına göre düzenlenmesinin, siyasi partiler ve temel kurumların varlığının korunmasını vurgulamıştır (Altaş, 2011: 104).

Hürriyet Partisi'nin kuruluşu, Menderes'in DP içindeki konumunu zedeleyen bir girişim olmuştur. 19 milletvekilinin DP'den kopuş sürecine girmelerinin nedeninin Menderes'in partiyi ve ülkeyi yönetirken aldığı anti demokratik kararların sonucu olduğunu, DP içinde Menderes'e ve uygulamalarına kayıtsız şartsız bir bağlılık olmadığını, verilen tepkilerin somut girişimlere dönüştüğünü göz önüne alarak söyleyebiliriz.

2.8 III. Menderes Hükümeti'nin İstifası

Hükümeti istifaya götüren son olay, mevcut ekonomik sıkıntılardan dolayı, Kırklareli Milletvekili Ali Ceylan'ın, piyasada darlığı çekilen bazı ihtiyaç maddeleri hakkında İktisat ve Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı'ya bir soru önergesi verişi olmuştu. 22 Kasım 1955'te DP Meclis Grubu'nda yapılan toplantıda önerge görüşülmüş ve milletvekilleri hükümeti çok sert bir şekilde eleştirmişlerdi. Özellikle otomobil lastiği, çivi, kalay, gözlük camı gibi ihtiyaç maddeleri ile ilgili kıtlık yaşandığını ve mevcut durumun gün geçtikçe kötüye gittiğini ifade etmişlerdi. Bakan Sıtkı Yırcalı'nın dürüst bir insan olmasının durumu düzeltmeye yetmediğini ve görevinden çekilmesi gerektiğini belirtmişlerdi (Burçak, 1998: 354).

29 Kasım 1955'de DP iktidarının en zorlu grup toplantısı yapılmıştı. Milletvekilleri bir hafta önce verilen gensorudan daha ağır bir şekilde hükümeti eleştirmiş, adeta hükümete savaş açmışlardı (Eroğul, 2003: 185). Çorum Milletvekili Hüseyin Ortakçıoğlu İktisat ve Ticaret Bakanlığı'na, hükümetin iktisadi görüşünü belirtmesi için bir gensoru yöneltmişti. Ardından Kastamonu Milletvekili Muzaffer Tanrıöver bir önerge vererek, Hüseyin Ortakçıoğlu'nun önergesinin sadece İktisat ve Ticaret Bakanlığı'nı ilgilendiren konular olmadığını, hükümetin genel siyaseti ile ilgili olduğunu belirterek gensorunun hükümete yöneltilmesini istemişti. Bunun

üzerine söz alan Menderes, İktisat ve Ticaret Bakanlığı'na verilen önergenin görüşülmesine hazır olduklarını, ama hükümet adına verilen gensoru önergesi için süre verilmesini istemişti. Ancak Menderes'ten sonra söz alan Manisa Milletvekili Muammer Alakant tüzük gereğince bir önergenin diğerinin içine dahil edilerek görüşülebileceğini söylemiş ve her iki önergeyi birleştirerek görüşmenin daha uygun olacağı teklifinde bulunmuştu. Menderes süre isteme konusunda ısrar etmenin bir faydası olmadığını görmüştü. İktisat ve Ticaret Bakanlığı'na verilen önerge, hükümeti hedef alan bir gensoruya dönüşmüştü. İlk sözü alan Bakan Sıtkı Yırcalı, söz konusu olan sorunların bakanlık değil, hükümet meselesi olduğunu, piyasada yaşanan darlığın hükümet politikasının sonucu olduğunu söylemişti. Ardından söz alan, Çorum Milletvekili Hüseyin Ortakçıoğlu, Zonguldak Milletvekili Hüseyin Balık, Tekirdağ Milletvekili Samim Yücedere hükümete yönelik eleştirilerini ard arda sıralamışlardı. Menderes'in konuşması da grubu yatıştırmamıştı (Burçak, 1998: 358-360).

İlk olarak Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı, ardından Maliye Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu istifa etmiş bu istifaları hükümetin tüm bakanlarının istifası takip etmişti. Menderes'in de istifadan başka seçeneği kalmamışken Mükerrem Sarol'un bir tavsiyesi, Menderes'i istifa etmekten kurtarmıştı. Menderes gruptan sadece kendisi için güvenoyu isteyecekti. Bunun üzerine iki önerge verilerek, ilkinde hükümetin tamamının istifası, diğerinde ise Menderes hariç bakanların istifasını istenmişti. Önergeler oylamaya sunulmuş ve ikincisi kabul edilmişti. Güven oylaması sonucunda hükümet düşmüş ama başbakan güvenoyu almıştı (Eroğul, 2003: 185).

2.9 IV. Menderes Hükümeti Dönemi

2.9.1 IV. Menderes Hükümeti ve Programı

Hükümetin istifasının ardından 1 Aralık 1955'de, Adnan Menderes Cumhurbaşkanı tarafından yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmişti. 8 Aralık günü akşam haberlerinde kabinenin kurulmuş olduğu kamuoyuna duyurulmuş ama

kabineyi oluşturan isimlerin 9 Aralık'ta mecliste açıklanacağı haberi verilmişti (Burçak, 1998: 370).

Yeni kabinede şu isimler yer almıştı.

Devlet Bakanı Ordu Milletvekili Mehmet Cemil Bengü 09.12.1955-25.11.1957.

Devlet Bakanı Manisa Milletvekili Şemi Ergin 09.12.1955-28.07.1957, Çanakkale Milletvekili Fatih Rüştü Zorlu 28.07.1957-25.11.1957.

Devlet Bakanı Çanakkale Milletvekili Emin Kalafat 09.12.1955-25.11.1957.

Devlet Bakanı Ağrı Milletvekili Hüseyin Celal Yardımcı 09.12.1955-25.11.1957.

Adalet Bakanı Niğde Milletvekili Hüseyin Avni Göktürk 09.12.1955-25.11.1957.

Milli Savunma Bakanı İstanbul Milletvekili Adnan Menderes Vekâlet 09.12.1955-28.07.1957, Manisa Milletvekili Şemi Ergin 28.07.1957-25.11.1957.

İçişleri Bakanı Aydın Milletvekili İbrahim Etem Menderes 09.12.1955-12.10.1956, Aydın Milletvekili Namık Gedik 12.10.1956-25.11.1957.

Dışişleri Bakanı İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü 09.12.1955-20.06.1956.

Maliye Bakanı Maraş Milletvekili Nedim Ökmen 09.12.1955-24.08.1956, Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan 03.12.1956-25.11.1957.

Milli Eğitim Sivas Milletvekili Bakanı Ahmet Özel 09.12.1955-12.04.1957, Samsun Milletvekili Ahmet Tevfik İleri 12.04.1957-25.11.1957.

Bayındırlık Bakanı İzmir Milletvekili M. Muammer Çavuşoğlu 09.12.1955-12.10.1956, Aydın Milletvekili İbrahim Etem Menderes 12.10.1956-25.11.1957.

İktisat ve Ticaret Bakanı İstanbul Milletvekili Fahrettin Ulaş 09.12.1955-13.04.1956, Muğla Milletvekili Zeyyat Mandalinci 07.05.1956-30.11.1956, İzmir Milletvekili Abdullah Aker 30.11.1956-25.11.1957.

Sağlık ve Sosyal İşler Bakanı Manisa Milletvekili Nafiz Körez 09.12.1955-25.11.1957.

Gümrük ve Tekel Bakanı İstanbul Milletvekili Hadi Hüsman 09.12.1955-25.11.1957.

Ziraat Bakanı Balıkesir Milletvekili Esat Budakoğlu 09.12.1955-25.11.1957.

Ulaştırma Bakanı Afyonkarahisar Milletvekili Arif Demirer 09.12.1955-25.11.1957.

Çalışma Bakanı Ankara Milletvekili Mehmet Mümtaz Tarhan 09.12.1955-25.11.1957.

İşletmeler Bakanı Manisa Milletvekili Samet Ağaoğlu 09.12.1955-02.09.1957.

Sanayi Bakanı Manisa Milletvekili Samet Ağaoğlu 02.09.1957-25.11.1957 (https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukumetler/hukumetler_cilt_2.pdf: 1085-1087).

Yeni kabinenin üyelerinin sekizi eski kabinden alınmış, dokuzu da ilk defa kabineye giren isimlerden oluşmuştu. Menderes, 19 Aralık 1955'de Milli Savunma Bakanlığı'na önce vekâleten, daha sonra 28 Temmuz 1957'de ise asaleten olmak üzere Manisa Milletvekili Şemi Ergin'i görevlendirmiştir (Burçak, 1998: 370).

Yeni hazırlanan hükümet programı büyük ölçüde demokratikti. Programa göre, genel seçimlerden önce Anayasada değişiklikler yapılacak, seçim kanununda 30 Haziran 1954'de yapılan son değişiklik[10] iptal edilip eskisinden daha iyi hale getirilecek, ispat hakkı için çalışmalar yapılıp, devlet yatırımları plana bağlanacak, bütçe denkleştirilecek, ihtiyaç maddeleri için adil bir dağıtım sistemi kurulup karaborsa ile mücadele edilecekti. Sanayi ve Maden Bakanlığı kurulup, 25 senesini dolduran memurların, yargıçların, profesörlerin emekliye sevk edilebilmeleri hükmü kaldırılacaktı (Eroğul, 2003: 188).

13 Aralık 1955'de DP Meclis Grubu'nda yeni kabine ve programı oylamaya sunulmuştu. Yapılan görüşme oldukça gergin geçmişti. Söz alan milletvekilleri program ve hükümet hakkındaki eleştirilerini net bir şekilde dile getirmişlerdi.

Bu görüşmelerde Muğla Milletvekili Zeyyad Mandalinci, temel ihtiyaç maddeleri ile ilgili eksiklikler üzerinde durmuş, Menderes'in anayasa tadilatı, seçim kanunu ve ispat hakkı gibi konuları programa eklemesinin memnuniyet verici olduğunu söylemişti (DPMGMZ, 13 Aralık 1955: 37,39).

Kastamonu Milletvekili Ziya Terman ise, gruptaki en etkili konuşmalardan birini yapmıştı. Kürsüye çıkıp öncelikle söyleyeceklerinin şahsi olmadığını ifade

[10] Herhangi bir siyasal partiye başvurup adaylığı reddedilen bir kişi aynı seçim döneminde tekrar aday olamayacaktı. Bu şekilde müracaatları reddedilen adayların muhalif tarafta mücadele etmesi engellenmişti. Memurlara seçimden altı ay evvel istifa etme zorunluluğu getirilmişti. Son olarak, yeni kanuna göre, devletin güvenliğini ve otoritesini zaafa uğratacak konuşmaları engellemek amacıyla radyo siyasal partilere kapatılmıştı (Albayrak, 2004: 267).

etmişti. Batı demokrasilerinden özelliklede de Fransa'da uygulanan şeklinden örnekler vermiş, Türkiye'de de demokrasinin kişilere bağlı olmamasının gerekli olduğunun altını çizmişti. Menderes'in programda karaborsa ile mücadele edileceğini söylemesi ile ilgili, olarak da, bu meselenin yeni olmadığını, mücadele için neden beş buçuk yıl beklendiğini sormuştur. Türkiye'de ticaret ahlakının Atatürk'ün vefatından sonra bozulduğunu da özellikle belirtmiştir. 1950'de DP'nin iktidarı almasından sonra çıkardığı af kanununu eleştirip, kanun dışı yaşayan insanları bir anlamda teşvik ettiklerini söylemişti. Ayrıca Menderes'in ispat hakkı ile ilgili kanun teklifi verenlerin üzerine düşmemesi gerektiğini bu konuda yapılan kaprisin ülke zararına olduğunu, kendi partilerinin karşı karşıya kalınan zorluklar neticesinde güven kaybettiğini ifade etmişti. 19'ların muhalif olsalar da üstlerine gidilmesini yanlış bulan Terman, böylece sorunun büyütüldüğünün ve bunun bir hata olduğunun altını çizmiştir. Yeni kabine ile ilgili eleştirilerine ise, öncelikle 29 Kasım'da yapılan oylamayı hatırlatarak başlamış ve DP Grubu'nun Menderes'e değil, etrafındaki arkadaşlarına güvenmediğini haykırdığını belirtmişti. Güvensizlik oyu alan kabinenin bakanlarının, yeni kurulan kabinede yer bulmalarını da eleştiren Terman, bu arkadaşların Menderes'e "*bizi almayınız*" deyip demediklerini merak ettiğini ifade ederek üstü kapalı eski hükümetten yeni kabineye bakan alınmasını eleştirmiştir. Ayrıca vekaleten yapılan atamaları da tartışma konusu yapmıştır. Menderes'in delegeleri etkilemek için çaba sarf ettiğini, milletvekilleri üzerinde baskı kurduğunu ve parti içi demokrasiyi dikkate almadığı yolundaki sözleriyle de Başbakan Menderes'e eleştiri yöneltmiştir. Konuşmasını Menderes'in programı ne kadar güzel olursa olsun, kendisine güvenoyu vermeyeceğini söyleyerek de bitirmişti (DPMGMZ, 13 Aralık 1955: 49-52, 60-66, 72-73).

Zonguldak Milletvekili Hüseyin Balık ise, istikrarın öneminden söz edip, üç ayda bir değişmeyen metot ve programla çalışan bir hükümete ihtiyaç olduğunu, hükümetle grubun uyumlu çalışmadığı takdirde bunun ciddi sorunlara neden olacağını söyleyip, konuşmasını kendisinin ret oyu vereceğini bununla beraber de hükümete az farkla güvenoyu verilmesi önerisini yaparak tamamlamıştı (DPMGMZ, 13 Aralık 1955: 85, 112).

Yeni kurulan hükümete muhalif olanlardan biri de Trabzon Milletvekili Osman Turan'dır. Turan seçimlerde milletin kendilerine, siz doğru yolda oldukça

sizinle beraberim mesajı verdiğini, ancak kendilerinin Kırşehir'in ilçe yapılması ve seçim kanunu gibi konularda doğru yoldan çıktıklarını ifade etmişti. Eleştiriye tahammül edemediklerini, hatta bunun DP'nin en büyük korkusu haline geldiğini söyleyerek parti içinde bir özeleştiri yapmıştı (DPMGMZ, 13 Aralık 1955: 134-135).

Manisa Milletvekili Muammer Alakant, memlekette kanunların değil, kanunları uygulayan insanların zihniyetinin hakim olduğunu, Menderes'in son zamanlardaki totaliter yönetim anlayışının ve uygulamalarının programa yansıdığını, programın demokrasi ve hukuk açısından çok büyük eksikleri olduğunu ifade ederek, ret oyu vereceğini söylemişti (DPMGMZ, 13 Aralık 1955: 166-168).

Bu olumsuz görüşlere rağmen yapılan oylama sonucunda, toplam 387 milletvekilinin 343 ü kabul, 7 si çekimser ve 37 si ret oyu kullanmış ve program güvenoyu almıştı (DPMGMZ, 13 Aralık 1955: 218).

4. Menderes Hükümeti'nin programı 16 Aralık 1955'te mecliste görüşülmesi sırasında, İnönü ve Menderes arasında sert diyaloglar yaşanmıştı. İnönü, ekonomideki kötüye gidişi, mal darlığı ve fiyatların yükselmesini, dış borçlardaki artışını, seçim kanununda yapılan değişikliklerle siyasi partilerin seçime girmelerinin mümkün olmadığını, seçim kanunun demokratik ilkelere göre tekrardan düzenlenmesi gerektiğini, üniversitelerin ve basının özgür bir şekilde çalışabilmeleri için zorunlu olan düzenlemelerin yapılmasının gerekli olduğunu söyleyerek mevcut durumu eleştirmişti. Radyo tarafsızlığının sağlanmasının ise şart olduğunu ifade etmişti. Menderes'in meclise bilgi vermek konusundaki tutumunun yanlış olduğunu, Üçüncü Menderes Hükümeti hakkında meclis soruşturması açılması gerektiğini, durum bu haldeyken de Menderes'in dördüncü hükümeti kuruyor olmasının talihsizlik olduğunu söylemişti (TBMMDT, Dönem: X, Cilt: 1, 16 Aralık 1955: 264-272).

Cumhuriyetçi Millet Partisi Başkanı Osman Bölükbaşı da, kabine dışında kalan vekillerin, Menderes ile aralarında siyasi bir görüş farkı olmadığına göre, bu vekillerin neden kabine dışında kaldıklarının açıklanması gerektiğini söylemişti. Ayrıca kadrosunda neredeyse beş yüze yakın milletvekili olan DP'nin neden Milli Savunma Bakanı bulamayarak, bu bakanlığa vekâleten görevlendirme yapıldığının Menderes tarafından açıklanmasını istemişti. Bir meclis seçmek ve mecliste bir miktar muhalif milletvekili bulundurmakla demokrasi idaresi kurulmadığını,

demokrasinin teminatlar rejimi olduğunu söyleyerek, Anayasa'nın vatandaşlara verdiği hak ve özgürlüklerin teminat altına alınmadıkça demokrasiyi kurmanın mümkün olmadığını ifade etmişti. Mevcut kanunlar ve uygulamalara bakarak da demokrasi idaresinden söz edilemeyeceğini belirterek konuşmasını tamamlamıştı (TBMMDT, Dönem: X, Cilt: 1, 16 Aralık 1955: 273-276).

Başbakan Menderes kürsüye geldiğinde, ilk olarak İnönü'nün konuşmasını kişiselleştirmiş olduğunu ve tüm eleştirilerin kendi şahsına yönelik yapıldığını söyleyerek konuşmasına başlamıştı. Hükümet programı değerlendirilirken kendisinin tek adam olarak görülmesinin yanlış olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca İnönü'nün milli bir şef edasıyla, "*siz bilmiyorsunuz her şeyi ben biliyorum susun ve beni dinleyin*" şeklinde konuştuğunu ileri sürmüştür. Programı ve bu tarihe kadar olan icraatlarını savunmuş, CHP iktidarı dönemine yönelik eleştirilerini sürdürmüştür (TBMMDT, Dönem: X, Cilt: 2, 16 Aralık 1955: 298-302).

Görüşmeler sonunda yapılan oylamada, 455 milletvekili oylamaya katılmış, 57 ret, 398 kabul oyu ile Dördüncü Adnan Menderes Hükümeti güvenoyu almıştı (TBMMDT, Dönem: X, Cilt: 2, 16 Aralık 1955: 328) .

Yeni hazırlanan hükümet programının içinde demokratikleşmeye yönelik adımlar olmasına rağmen, programın uygulayıcısı olacak hükümetin Başbakanı Adnan Menderes'ti. Öte yandan baskı ve anti demokratik uygulamaları da bu kadar eleştirilen bir noktaya getiren kişinin de Adnan Menderes olmasını göz önüne alarak, yeni programın çözüm üretmekten çok, var olan krizin atlatılması için hazırlanmış olduğunu söyleyebiliriz.

2.9.2 Demokrasi Bağlamında Demokrat Parti Uygulamaları

2.9.2.1 Basın Kanununda Yapılan Değişiklik

6 Haziran 1956 tarihinde kabul edilen ve ertesi gün yürürlüğe giren yeni yasa, mevcut baskıcı ve anti demokratik basın kanununun bazı maddelerinde değişikliklere sebep olmuştu. Bu değişikliklerle basın özgürlüğü neredeyse tamamen sınırlanıyor, her türlü yoruma elverişli, dolaylı ve örtülü sansüre yönelik hükümler getiriliyordu.

Ayrıca, 1954'de çıkarılan basın yoluyla veya radyo ile işlenecek suçlar hakkındaki madde de değiştirilerek, basın yoluyla veya radyo ile ya da toplantılarda işlenen bazı suçlar olarak değiştirilmiş ve kapsamı genişletilmişti. Namus, şeref ve saygınlığa dokunacak, resmi sıfatı olanları küçük düşürecek nitelikte yayınlarla devletin saygınlığına zedeleyecek, halkın devlete güvenini sarsacak tüm haberler ceza kapsamına alınmıştı. Bu yasa değişikliği basın üzerindeki tehdit, baskı ve sansürün iktidarın gücü ile son noktasına kadar kullanıldığının ispatına neden olmuştu (Bulunmaz, 2012: 208). Yasağa uymayanlar için de 1 ile 3 yıl arasında hapis veya 3000 ile 10.000 arasında para cezası hükmü getirilmişti (Albayrak, 2004: 285).

Kanun mecliste görüşülürken ciddi tartışmalar çıkmıştı, hatta İnönü konuşmasını yaparken çıkan kavgada çantalar atılmış ve atılan çantalardan birinin içinden tabanca çıktığı dahi görülmüştü. Tabancanın sahibi olan Hürriyet Partisi Milletvekili Mustafa Ekinci toplantı salonundan çıkartılmıştı. Menderes konuşmasını yapmak üzere kürsüye geldiği sırada ise İnönü ve CHP'li vekiller toplantı salonunu terk etmişti (Milliyet, 7 Haziran 1956).

İnönü yeni kanun ile ilgili, "*irtica rejimi ansızın gelmiyor, gözümüzün içine baka baka, adım adım profesörler eliyle hazırlanarak geliyor. Basiretler bağlanmıştır. Mesuliyetlerin vicdanlar üzerindeki baskısı da o nispette ezici ve amansız olacaktır. Karanlıktan medet umanlar, elbette tarihimizin karanlık köşelerinde unutulacaklardır*" diyerek durumun vahametini ortaya koymuştu (Eroğul, 2003: 193).

16.5 saat aralıksız devam eden toplantı sonucunda, yapılan oylamada 48 ret oyuna karşılık 322 kabul oyu ile kanun tasarısı kabul edilmişti. DP'li gazeteci vekiller oylamaya katılmamışlardı (Milliyet, 8 Haziran 1956).

Basın hürriyetine ciddi sınırlamalar getiren bu kanuna DP'li olsalar dahi, gazeteci olan vekillerin oylamaya katılmayarak pasif tepki göstermeleri pek etkili olmamıştır. Sessiz kalmaları demokratikleşme adına büyük talihsizlik olarak yorumlanabilir.

Basın kanunun kabul edilmesinden bir gün önce CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek bir basın toplantısı yapmıştı. Toplantıda CHP idarecilerine muhalefet görevine hız verilmesini istediklerini söylediğini, ayrıca CHP Teşkilatı'nın mektuplaşma kampanyası açmak üzere hazırlık yaptığını, buna da Demokratik Mektup Gazetesi

ismini verdiğini belirtmişti. Bu şekilde yeni kanundan dolayı elde ettikleri haberleri yayınlayamayan gazetecilerle irtibata geçilerek, bu haberlerin mektuplaşma ağı ile yayınlanmasını hedeflediklerini ifade etmişti (Milliyet, 6 Haziran 1956).

CHP'nin bu girişimi, uygulanması zor bir metot olmasına rağmen, anti-demokratik düzenlemelerle mücadele için mümkün olan her yolun denenmeye çalışıldığının bir işareti olarak yorumlanabilir.

2.9.2.2 Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu

27 Haziran 1956'da toplantı ve gösteri hakkını düzenleyen kanun kabul edilmişti. Yasa teklifinin gerekçesi olarak da, muhalefetin yurdun her tarafında sürekli toplantılar düzenlediği ve bu şekilde memlekette huzur ve düzeni bozduğu gösterilmişti (Demir, 2011: 124).

Yeni kanuna göre siyasal partilerin seçim propagandası dışında kalan zamanlarda açık hava toplantıları yapmaları yasaklanmış, kapalı yerlerde yapılacak toplantılar ise bölgenin en büyük mülki amirinin iznine bağlanmıştı. Nerede olursa olsun protesto, tezahürat veya gösteri amacıyla toplanılması veya böyle bir toplantıya sebebiyet verilmesi suç sayılmış, polise bu toplantıların dağıtılması için hedef gözetmeksizin ateş etme izni verilmişti (TBMMTD, Dönem: X, Cilt: 12 27 Haziran 1956: 533). Yasaya aykırı hareket edenlerin de 3 ay ile 3 yıl arasında hapis, 500 ile 5000 arasında para cezası alması öngörülmüştü (TBMMTD, Dönem: X, Cilt: 12, 27 Haziran 1956: 537)

Yapılan oylamada 283 milletvekili oy kullanmamıştı. Buna karşılık, 281 kabul ve 2 ret oyu ile tasarı kanunlaşmıştı (TBMMTD, Dönem: X, Cilt: 12, 27 Haziran 1956: 555). Ret oyu veren DP'li vekiller ise Manisa Milletvekili Hikmet Bayur (bağımsız) ve Konya Milletvekili Sabahattin Sönmez'di (Cumhuriyet, 28 Haziran 1956).

Bu kanunla iyice baskı altına alınan muhalefet çareyi meclisi terk etmekte bulmuştu. Ancak ne tepki verilirse verilsin Menderes baskıcı yönetim anlayışından vazgeçmiyordu. Muhalefetin 11 Temmuz'a kadar meclisi terk etme boykotunun

etkisiz kalması ve meclise geri dönmeleri üzerine "*tıpış tıpış döndüler*" diyecek kadar ileri gitmişti (Eroğul, 2003: 194-195).

2.9.2.3 Sendikaların Kapatılması

Siyasi ortamın bu derece gerilmesinden işçiler de nasibini almıştı. 1957 Nisan ayının sonunda 5018 sayılı Sendikalar Kanunu'nun bir açığından yararlanılarak ve sendikaların oluşum tarzının kanuna aykırı olduğu iddia edilerek işçi sendikaları kapatılmaya başlamıştı. 20 Nisan 1957'de kapatılan İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu İstanbul, Güney, Çukurova, Sakarya ve Ankara İşçi Sendika Birliklerinin kapatılması takip etmiş, 7 Mayıs 1957'de ise Bursa ve Marmara Bölgesi İşçi Sendika Birlikleri kapatılmıştı. İşçilere grev hakkını verileceği vaadi ile iktidara gelen DP aradan geçen yıllar içinde sendikalaşma hakkını bile işçilerden almıştı (Eroğul, 2003: 194).

2.9.2.4 Seçim Kanununda Yapılan Değişiklik

11 Eylül 1957'de kabul edilen kanuna göre partiler bütün seçim çevrelerinde tam aday listesini yapmaya mecbur tutulmuş, bir partilinin diğer bir parti tarafından aday gösterilmesi yasaklanmıştı. Ayrıca DP'den istifa eden Fuat Köprülü'yü hedef tutan bir değişiklikle de bir partiden 6 ay önce istifa etmiş bir kişinin başka bir partiden aday olması yasaklanmıştı. Bu şekilde muhalefetin işbirliği yapması engellenmişti (Altaş, 2011: 115). Muhalefet ise kanunda yapılan değişikliğe çok büyük tepki vermemiş ve yapılan değişikliğin iş birliğine engel olmayacağını ifade etmişti (Milliyet, 13 Eylül 1957).

2.9.2.5 İktidarın Yargı ve Üniversiteye Yönelik Uygulamaları

3 Mayıs 1956'da Adalet Bakanlığı'nın kararı ile 16 yargıç emekli edilmişti. Bu yargıçlardan biri Ceza Daire Başkanı, 2'si daire üyelerinden olmak üzere ve yaş

hadlerini doldurmamış 13 hakim emekliye ayrılmıştı. Çok büyük tepkilere neden olan bu olay CHP'nin bu konuda meclis soruşturması talebine yol açmıştı. Yargıtay Genel Kurulu 4 Mayıs'ta olağanüstü bir toplantı yapmıştı. Toplantının ardından Adalet Bakanı ile görüşmek istemişler, ancak bakan görüşmeyi kabul etmemişti (Burçak, 1998: 426-427). 12 Haziran 1956'da yedi yargıç daha emekliye sevk edilmişti (Milliyet, 13 Haziran 1956). Adalet Bakanlığı, Yargıtay'da bir takım değişiklikler yaparken, Milli Eğitim Bakanlığı'da üniversite üyeleri ile ilgili çalışmalara başlamıştı.

Milli Eğitim Bakanı azil yetkisini kullanarak Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı olan Turhan Feyzioğlu'nu 3 Kasım 1956'da ders yılı açılış konuşmasında sarf ettiği "*nabza göre şerbet vermeyiniz*" cümlesi nedeni ile siyaset yapmakla suçlamış ve Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınmasına karar vermişti. Üniversitelere bu olay kullanılarak verilmek istenilen gözdağı muhalefet tarafında büyük tepkilere yol açmış, protesto etmek amacıyla 3 doçent ve 2 asistan üniversiteden istifa etmişti (Eroğul, 2003: 193). Konu hakkında mecliste yapılan görüşmede, Menderes 8, Nuvit Yetkin (CHP) ve Turan Güneş (DP) 7 şer defa söz almıştı. Muhalefetin tepkisi üniversite muhtariyetinin rencide edilmesinde yoğunlaşmıştı. Menderes ise tüm eleştirilere rağmen, kararın haklılığını savunmuştu. Ayrıca Tahir Taşer (CMP) de yapılan uygulamayı "*profesörlük şerefi ile mütenasip bulmadım"* demiş, sözünü geri almayınca da meclisin üç toplantısına katılmama cezası almıştı (Milliyet, 20 Aralık 1956).

Bu arada yargıya yönelik baskılar da devam etmiştir. Mayıs 1957'de Adliye Bakanı tarafından, Temyiz Başkan ve üyeleri ile yüksek dereceli bazı hakimler emekliye sevk edilmişti. Muhalefet şiddetle tepki vermiş olsa da bu tepkinin iktidar üzerinde herhangi bir etkisi olmamıştı. Nuvit Yetkin (CHP), Behçet Kayaalp (Hürriyet Partisi) ve Tahir Taşer (CMP) konu ile ilgili meclise sözlü önerge vermişti. Yapılan görüşmelerde, Adliye Bakanı Hüseyin Avni Göktürk'ün istifası istenmiş, emekliye sevk edilme uygulamalarının iktidarın keyfi kararları olduğu söylenerek eleştiriler yapılmıştı (Milliyet, 14 Mayıs 1957).

2.9.3 İktidar Muhalefet İlişkileri

İktidarın uygulamalarının sonucunda muhalefetin tepkisi sertleşmiş, iktidar muhalefet ilişkileri iyice gerilmişti. DP iktidarının üniversiteler ve yargıçlara yönelik baskıları ve muhalefetin tepkileri gerginliği körükleyerek artmasına neden olmuştu.

10 Nisan 1956'da, Gaziantep nutkunda Başbakan Menderes yine komünist tehlikeye dikkat çekmeye çalışmıştır. Ülkedeki karışıklığın sorumluları olarak komünistleri göstermiştir. Menderes muhalefet ve basının desteği ile komünistlerin hareket hazırlığında olduğunu söyleyip, her türlü tedbiri çekinmeden alacaklarını ifade etmişti. Bu tehditlere İnönü daha açık bir tehditle cevap verip demokratik rejime zarar vereceklerin daha o günün akşamı hayatlarının kâbusa döneceğini söylemişti (Eroğul, 2003: 191).

11 Temmuz 1956'da, DP, boş bulunan 15 milletvekilliği için yapılacak olan ara seçimler için, sonucun mevcut durumu değiştirmeyeceğini gerekçesi ile ara seçim yapılmamasını talep eden bir önerge vermişti (Demir, 2011: 126).

Bunun üzerine, İnönü, bu şekilde ülkenin anayasaya aykırı, keyfi tavırlar ve uygulamalar ile yönetildiğini söylemişti (TBMMTD, Dönem: X, Cilt: 13, 11 Temmuz 1956: 201). Hürriyet Partisi Grubu adına konuşan Fethi Çelikbaş ise, seçimlerin yapılmamasının demokratik ilkelerle uyuşmadığını ve milletin temsil hakkını zedelediğini ifade etmişti (TBMMTD, Dönem: X, Cilt: 13, 11 Temmuz 1956: 203). Menderes ise yaptığı konuşmada, muhalefet milletin nabzının yoklanmasına önem vermiş olsaydı belediye seçimlerine girerdi, ayrıca meclisi de terk edip gitmezdi demişti. Ardından da ara seçimleri yapmanın gerekli olmadığını, çoğunluğun bu kararda olduğunu söylemiş ve muhalefete de azınlıkta olduğunu, çoğunluğa sahip oldukları taktirde istediği kararı verebileceğini söyleyerek konuşmasını bitirmişti (TBMMTD, Dönem: X, Cilt: 13, 11 Temmuz 1956: 212-214). Ancak Menderes'in son söyledikleri yeni tepkilere neden olmuş, İnönü, çoğunluğun el süremeyeceği birtakım hükümler olduğunu, anayasanın verdiği hakları çoğunluğun bozmaya hakkı olmadığını, çoğunluğa sahip olanların, azınlıkta olanlara insan hakları dışında davranamayacağını söylemişti (218). Yapılan oylamaya 284 milletvekili katılmış, 42 ret oyuna karşılık, 242 kabul oyu ile seçimlerin

yapılmayacağı kararı alınmıştı (TBMMTD, Dönem: X, Cilt: 13, 11 Temmuz 1956: 223).

1956 yılının Temmuz ayı sonunda CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Karadeniz gezisine çıkmıştı. Gezi süresince CHP'lilerin toplanmaları engellenmiş, 1 Ağustos'ta ise Kasım Gülek Rize'de mahkemeye verilmişti. Mahkemeye verilme sebebi ise gittiği yerlerde dükkân sahiplerinin sıra ile ellerini sıkarak bir gösteriye sebebiyet vermiş olmasıydı (Milliyet, 2 Ağustos 1956). Kasım Gülek bundan dolayı 6 ay hapis cezası almıştı (Cumhuriyet, 9 Ağustos 1956).

DP iktidarının muhalefete özellikle de CHP'ye baskıları hız kesmeden devam etmiştir. 3 Ağustos 1956'da CHP'lilerin Bakırköy'de İnönü için verecekleri bir yemek yasaklanmıştı (Milliyet, 4 Ağustos 1956). 7 Ağustos'ta ise CMP'nin Giresun Kongresi'nde Osman Bölükbaşı'yı alkışladıkları gerekçesi ile 15 delege karakola götürülmüştü (Cumhuriyet, 8 Ağustos 1956). Aynı gün Hürriyet Partisi'nin il başkanlarının Ankara'da yapacakları toplantı yasaklanarak, il başkanlarının Anıtkabir'e çelenk koymaları ve parti başkanın evinde verilecek olan yemeğe katılmaları Ankara Valisi tarafından engellenmişti (Cumhuriyet, 9 Ağustos 1956). 16 Eylül'de ise Osman Bölükbaşı'nın Kırşehir ziyareti sırasında kendisini karşılamaya gelenler copla dağıtılmıştı (Eroğul, 2003: 196). İktidar muhalefetin üzerine kara bulut gibi çöken bir takım uygulamalara imza atmaktan çekinmemiş, sahip olduğu gücü, kendisi gibi düşünmeyen ve demokrasinin verdiği eleştiri hakkını kullananları susturmaya çalışarak kullanmaya başlamıştı.

2.9.4 Demokrat Parti'de Yaşananlar

6-7 Eylül Olayları, DP Grubu'ndaki muhalifler, gergin geçen Dördüncü Büyük Kongre, Hürriyet Partisi'nin kurulması ve hükümetin istifaya zorlanması, hep üst üste gelmiş ve sonucunda DP içinde şiddetli rüzgârlar esmişti.

Bu çalkantılardan sonra kurulan, Dördüncü Menderes hükümetinin, yeni programı ve Menderes'in vaatlerine rağmen, hükümet güvenoyu almadan 3 milletvekili daha istifa etmişti (Cumhuriyet, 15 Aralık 1955). İstifa edenlerden Asım Okur Hürriyet Partisi'ne geçmiş, Muhlis Ete ile Emrullah Nutku'nun da Hürriyet

Partisi'ne katılacağı yönünde haberler çıkmıştı (Milliyet, 15 Aralık 1955). 20 Aralık'ta DP Grubu, Dışişleri Eski Bakanı Fatih Rüştü Zorlu, Maliye eski Bakanı Hasan Polatkan ve İktisat ve Ticaret eski Bakanı Sıtkı Yırcalı, hakkında meclis soruşturması açılmasını kararlaştırmıştı. Ancak konu ile ilgili grup toplantısında Menderes soruşturma açılmasının önüne geçebilmek ve bu konuda grubu ikna edebilmek için konuştuysa da başarılı olamamıştı. Ayrıca soruşturmaya konu olan üç eski bakan da haysiyet ve şerefleri söz konusu olduğunu ve soruşturmanın açılarak haklarındaki suçlamaların açıklığa kavuşmasını istemişlerdi. Yapılan meclis soruşturmasının ardından üç bakanın hiçbirine de sorumluluk yüklenmesini gerektirecek bir durum söz konusu olmadığı kararı çıkmıştı (Burçak, 1998: 378-379). DP içindeki karmaşa yeni kurulan hükümet ve programa rağmen bitmemişti.

28 Aralık 1955'de DP Genel Kurulu, Selahattin Toker, Hüseyin Balık ve Muzaffer Tanrıöver'i, parti içinde tahribat yaptıkları gerekçesi ile Haysiyet Divanı'na vermişti. 29 Aralık'ta Haysiyet Divanı'ndan çıkan karar, Selahattin Toker ve Hüseyin Balık'ın partiden ihracı, Muzaffer Tanrıöver'in ise hakkındaki tahkikatın genişletilmesi yönünde olmuştu. 31 Ocak 1956'da yapılan grup toplantısında ise Menderes, Hamit Şevket İnce hakkında sert eleştirilerde bulunmuş ve istifasının cebinde olduğunu söyleyerek DP'den ayrılmasını istemişti. Bunun üzerine Hamit Şevket İnce ertesi günü partiden ayrılmış ayrıca Haysiyet Divanı da hakkında ihraç kararı çıkartmıştı (Burçak, 1998: 380).

9 Mayıs 1956'da İstanbul İl Başkanı olan Orhan Köprülü istifa etmişti. 11 Mayıs'ta gazetecilere yaptığı açıklamada, nüfuz suiistimallerini onaylamadığını, bundan sonra da aynı şekilde davranacağını söylemişti. Ardından, 19 Haziran 1956'da Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa etmiş, gerekçe olarak ise açıklamaya gerek görmediği nedenler olduğunu söylemişti. Bir gün sonra ise istifasının nedenin dış politika meseleleri olduğu hakkında dedikodular çıkarıldığını ancak istifasının bununla kesinlikle ilgilisi olmadığını ifade etmişti (Burçak, 1998: 415-416). Orhan Köprülü 1957 seçimlerinden hemen önce de DP'nin devamı olarak gördüğünü söylediği Hürriyet Partisine katılmıştı (Milliyet, 24 Ağustos 1957).

Fuat Köprülü, 7 Eylül 1957'de ise kurucusu olduğu partiden istifa etmişti. Köprülü'nün istifası DP içindeki anlaşmazlıkların ve Menderes'e karşı oluşan tepkinin neredeyse en yüksek sesle duyurulması olarak yorumlanabilir. Köprülü'nün,

DP'nin kurucularından ve Menderes'in yakın çalıştığı isimlerden en önemlisi olmasına rağmen ve parti içinde ciddi sıkıntılar yaşanırken bakanlık görevinden ve ardından partiden ayrılmış olması, DP'de yaşanan sorunların parti içinde çöküş ve çözülmeye doğru hızlı bir gidişin işareti olduğunu söyleyebiliriz.

2.9.5 Muhalefetin İşbirliği Çabaları

DP'nin artan baskıları muhalefetin birbirine yaklaşmasına neden olmuştu. Toplantı ve gösteri yasasını protesto için meclisi terk ettiklerinde 8 Temmuz 1956'da üç muhalif parti bir bildiri yayınlayarak demokrasi için mücadele edeceklerini açıklamışlardı. Sonrasında Hürriyet Partisi, diğer iki muhalif partiye somut demokratik talepler üzerinde anlaşmaya varılmasını teklif etmişti. CHP bu teklifi kabul etmiş ancak detaylar üzerinde anlaşmaya varılmaması nedeni ile bu işbirliği gerçekleşmemişti (Eroğul, 2003: 197).

25 Mayıs 1957'de Menderes'in seçimlerin yakın olduğunu söylemesi ve sonrasında 27 Ekim 1957 olarak ilan edilen seçim tarihi, muhalefetin işbirliği çabalarını hızlandırmıştı.

Ağustos ayında muhalif parti liderleri İnönü'nün Heybeli Adadaki evinde toplanmıştı. 10 gün boyunca 7 toplantı yapılmış, ilkesel olarak anlaşılmış ve basın tarafından da bu güç birliği destek almıştı. Muhalefet Partileri ortak bir bildiri yayınlayarak, programlarını kamuoyuna açıklamıştı. Parlamentonun kurucular meclisi gibi çalışması, nispi temsil sisteminin sağlanması, kişi hak ve özgürlüklerinin kanunla teminat altına alınması, işçiye grev hakkının tanınması, bildirinin temelini oluşturmuştu (Milliyet, 22 Ağustos 1957).

İktidar, muhalefet tarafındaki yakınlaşmanın bir iş ve kuvvet birliğine dönüşmesini engellemek amacı ile 11 Eylül 1957'de seçim kanunda değişiklik yapmıştı. Buna göre seçime katılan siyasi partiler, her seçim çevresinde bağımsız olarak seçime girmek ve o çevrenin seçeceği kadar milletvekili adayı göstermek zorunda bırakılmıştı. Bu sayede muhaliflerin bazı bölgelerde tek liste çıkarmaları engellenmişti (Altaş, 2011: 115).

Güç birliği için iki yol kalmıştı. İlki partilerin her ilde seçime girmelerine karşın oyların tek bir muhalif partiye verilmesi diğeri ise seçime tek bir muhalif parti olarak girmek. Cumhuriyetçi Millet Partisi, 18 Eylül 1957'de aldığı kararla ikinci alternatifi reddetmişti. Bunun üzerine 19 Eylül'de CHP işbirliği için imkan kalmadığını ama muhalefet partilerinin fiili olarak birbirine yardım edebileceğini bildirmişti (Eroğul, 2003: 199-200). Yaşanan gelişmeleri göz önüne alarak, DP'nin anti demokratik seçim kanunun hedefine ulaşmış olduğunu söyleyebiliriz.

2.9.6 Ekonomik Durum

1954-1957 döneminin analizini yaparken, ülke ekonomisinin durumunu göz önünde bulundurmak önemlidir. DP içinde yaşanan sorunların, muhalefetin iktidara karşı eleştirilerinin dozunun yükselmesinin, seçimlerin erkene alınmasının ve DP'ye karşı genel bir tepki oluşmasının altında yatan en önemli nedenlerden birisi de iktidarın anti demokratik uygulamaları kadar, ülke ekonomisinde yaşanan zorluklardır.

İlk iktidar yıllarındaki ekonomik gelişme 1954-1957 yılları arasında devam etmemiştir. 1953'den sonra hava şartlarının kötü gitmesi de ekonomi üzerinde olumsuz etki yaratmıştı. Hava koşullarından dolayı mahsul az olmuş, hatta hükümet Amerika'dan buğday ithal etmek zorunda kalmıştı. Mahsulün kötü olması zaten açık veren dış ticaret dengesini iyice bozmuş ve döviz sıkıntısı başlamıştı. Amerika'dan 300 milyon dolar borç istenmesine karşın 30 milyon dolar hibe alınabilmiştir. Başta şeker olmak üzere birçok üründe sıkıntı yaşanmaya başlamıştı. Bunun sonucunda da hem enflasyon artmış hem de karaborsa baş göstermiştir. İktidar ekonomik yatırımlarını da uzun vadede verim sağlayan temel yapı alanında toplamıştı. Bunların sonucunda talep üretimin çok üstüne çıkmış, ekonomik sıkıntılar artmıştı (Eroğul, 2003: 206-207).

Hükümet şeker ve diğer mallardaki darlığı aşmak ve darlıktan kaynaklanan fiyat arışını önlemek amacıyla, 13 Temmuz 1954'de kar marjlarını belirleyen bir kararname yayınlamıştı. Buna göre mal stoğu yapanlar hakkında cezai işlem yapılacaktı (Milliyet, 14 Temmuz 1954). 1957 yılında ise şeker fiyatlarına zam

yapılacağı haberi basında yer almıştı. Artışın kilo başına 40 ile 50 kuruş olacağı ilan edilmişti (Milliyet, 19 Ocak 1957).

Bu şekilde piyasada yeterli istikrar sağlanamayınca 6 Haziran 1956'da, piyasaları daha iyi denetleyebilmek ve karaborsacıları daha sert bir şekilde cezalandırabilmek için Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştı. Kanun, 67 ret oyuna karşılık 321 kabul oyu ile meclisten geçmişti (TBMMTD, Dönem: X, Cilt: 12, 6 Haziran 1956: 81,139).

Ocak 1957'de ithal mallarına vergi konması gündeme gelmişti. Bu şekilde hazineye 400 milyon lira ek gelir sağlanmış olacaktı. Vergi, mal gümrükten çekilirken ödenecek ve %5 ile %40 arasında değişen oranlarda alınacaktı (Milliyet, 14 Ocak 1957).

İlk defa milli gelirin düşüşü ise 1954 yılı olmuştu. 1953'e oranlandığında düşüş %8,8 olmuş, bu seviye ancak 1956'da aşılabilmiştir. Dönemin bütününde milli gelirdeki ortalama artış yılda %3,5 olmuştur. DP üretim ilişkilerinin esasına dokunmadan bir takım kısa vadeli ekonomi politikalarıyla istikrar sağlayamamış, ara talep artmış, ancak üretim kapasitesi önemli bir artış göstermediğinden dolayı, mevcut durum enflasyona neden olmuştur (Eroğul, 2003: 206).

Hükümet ekonomik sorunların çözümünde başarı sağlamadığı için muhalefetin eleştirilerinin sesi iyice yükselmişti. Soruna çözüm üretemeyen hükümet, sorunları dile getiren muhalefet üzerindeki baskı politikasını meclis çoğunluğunu kullanarak artırmıştı. Anti demokratik uygulamalarının gerekçesi olarak, ülkede düzeni korumak, kişilerin özel hayatına saygı, haysiyet ve onuru koruma amaçlı yayın yasakları ile üniversiteleri siyasetten uzak tutma gibi açıklamalarla haklılığını savunan hükümet, ekonominin durumunu gösteren rakamlar karşısında ise muhalefetin durumu abarttığını ifade ediyordu.

2.9.7 1957 Seçimleri Öncesinde İktidar Muhalefet İlişkileri

1956 yılı hem iktidar hem de muhalefet açısından oldukça gergin ve zor geçmişti. Ülke otoriter bir yönetime doğru giderken, muhalefet de sert ve katı bir tutum içine girmişti. İktidarla sürekli kavga halinde olarak, anti demokratik

uygulamalar ve iktidarın muhalefet üzerindeki baskısı ile mücadele etmenin fayda getirmediğini düşünen İnönü ılımlı ve yapıcı bir tavır almaya başlamıştı.

İnönü partisinin İstanbul İl Kongresi'nde ılımlı ve uzlaşmaya yönelik mesajlar içeren bir konuşma yapmıştı. DP ile hem fikir oldukları konuları öne çıkartarak, ekonomik durumu eleştirmiş, dış politika ve sanayileşme konusunda iktidarı memnun edecek ifadeler kullanmıştı (Cumhuriyet, 28 Ekim 1956).

Özellikle 1957 yılı bütçe görüşmelerinde 25 Şubat'ta İçişleri Bakanlığı'nın bütçesi görüşülürken, İnönü'nün nezaket sınırlarını aşmayan konuşması ve Nevşehir'in il yapılmış olmasının isabetli bir karar olduğunu belirtmesi, Kırşehir'in tekrardan il olması için yaptığı eleştiriler (TBMMTD, Dönem: X, Cilt: 17, 25 Şubat 1957: 765), Menderes tarafından da karşılıksız bırakılmamış aynı saygı sınırları içinde cevaplanmıştı. Hatta konuşma sırasında toplantı salonunda olmadığını, konuşmayı yukarıdan dinlediğini, eğer salonda olsaydı, İnönü'yü nasıl alkışladığına herkesin şahit olacağını da söylemişti. İnönü'nün ılımlı tavrının sonucu olarak Menderes'te aynı çizgiye gelmiş bütçe görüşmeleri memleketin tüm sorunlarının karşılıklı anlaşma ile çözülmesi gerektiği konusunda hem fikir olunarak son bulmuştu (TBMMTD, Dönem: X, Cilt: 17, 25 Şubat 1957: 768).

Bu ılımlı havayı her iki parti teşkilatının birbirlerini kongre ve yemeklerde misafir etmeleri ile devam etmiş, Menderes'in CHP, İnönü'nün de DP teşkilatları tarafından kendilerine yapılan davetleri kabul etmeleri ile güçlenmişti (Demir, 2011: 135-136).

Hatta İnönü, ılımlı tavrını damadı olan Metin Toker'in, Akis Dergisi'nde dönemin Devlet Bakanı olan Mükerrem Sarol'a hakaretten aldığı cezanın 11 Şubat 1957'de Yargıtay tarafından onaylanması sonucu Toker'in tutuklanmasına (Cumhuriyet, 12 Şubat 1957) rağmen bozmamıştı. Ancak tüm çabalara rağmen, ılımlı havanın ülke sorunlarının çözümü için fayda sağlamaması üzerine, CHP Parti Meclisi 27 Mayıs 1957'de bir bildiri yayınlayarak yumuşak ve ılımlı bir muhalefetle bir yere varılmadığını ve artık iktidar ile kıyasıya mücadele edileceğini ifade etmişti (Milliyet, 28 Mayıs 1957). Böylece iktidar ve muhalefet arasında, 27 Mayıs 1960'a kadar sürecek olan gergin ve sert sürece girilmişti.

Menderes'in 25 Mayıs 1957'de Sivas'ta yaptığı seçimlerin öne alınacağı ile ilgili konuşmadan kısa bir süre önce, Cumhuriyetçi Millet Partisi Başkanı Osman

Bölükbaşı, seçim havasını hissetmiş ve 17 Mayıs'ta seçim kampanyasını başlattığını ilan etmişti. Bu durum Osman Bölükbaşı'nın iktidarın ilk hedefi olmasına neden olmuştu (Eroğul, 2003: 196-197). Osman Bölükbaşı, 12 Haziran 1957'de Kırşehir'in tekrardan il yapılması için kanun teklifi görüşülürken, Kırşehir'in siyasi nedenlerden dolayı ilçe haline getirildiğini, Kırşehir'in Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne oy vermesinden yani vatandaşların siyasi düşüncelerinden dolayı cezalandırıldığını, bunun demokratik rejimi inkar anlamına geldiğini, bundan dolayı da DP iktidarının tarih ve millet önünde vebal altında olduğunu söylemişti. Kırşehir'in tekrardan il yapılmak istenmesinin de gene siyasi nedenlerden dolayı olduğunu ifade edip, tek neden oy kaygısıdır demişti. Konuşmasını kanun teklifinin lehine oy vereceğini ancak bu şekilde iktidarın tümünün ne olduğunu ortaya koyduğunu ve hasiyetten mahrum olduklarını söyleyerek bitirmişti. Bu sözlerin ardından Bölükbaşı toplantı salonundan çıkarılmıştı (TBMMTD, Dönem: X, Cilt:20, 12 Haziran 1957: 162-164). Yapılan oylama sonucunda, 1 ret oyuna karşılık 272 kabul oyu ile Kırşehir tekrardan il yapılmıştı (TBMMTD, Dönem: X, Cilt:20, 12 Haziran 1957: 168).

24 Haziran'da yapılan meclis toplantısında, Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı kaldırılmış ve meclis 2 Eylül'e kadar tatil edilmişti (TBMMTD, Dönem: X, Cilt:20, 24 Haziran 1957: 519).

2 Temmuz 1957'de Bölükbaşı meclise hakaretten tutuklanmış, 23 Temmuz'da ise Kırıkkale Keskin ağır ceza mahkemesinin kararı ile tahliye edilmişti (Eroğul, 2003: 198).

2.10 Bölüm Değerlendirmesi

1946'da muhalefette olduğu süre içinde daha fazla demokrasi için mücadele eden DP ve Menderes, özellikle 1954 sonrasında muhalefeti sindirmek ve basını susturmak için tek parti döneminde bile olmadığı kadar anti demokratik yasaların çıkmasına imza atmıştı. 1954 seçiminde kazandığı zafer DP'ye özgüven ve adalet duygusu yerine, özgürlüklerin kısıtlandığı ve baskı ile tüm muhalif seslerin susturulmak istendiği güçlü bir hırs duygusu vermişti.

İspat hakkı gibi demokrasinin gereği olan bir konunun, sorun haline getirilip, DP içinde bölünmeye kadar varması, DP için büyük ve önemli kayıp olmuştur. Çünkü ispat hakkı ile ilgili alınan karar, özgürlük ve demokrasi söylemi ile tek parti iktidarına son vermiş ve ikinci kez seçilerek iktidarını korumuş bir partinin, kuruluş amacı ve hedefi olan demokratik ilkelere tamamen aykırı bir uygulama olmuştur.

Seçimlerde işbirliği yapılabilmesi mümkünken ve güçlü bir muhalefet ülke açısından mecburi iken, DP'nin meclis kontrolünden kurtulmak ve iktidarın sağladığı gücü keyfi ve duruma uygun olarak kullanma hırsı ve isteği, anti demokratik kanunlara bir yenisin daha eklenmesine sebep olmuş ve çıkarılan yasa ile muhalefetin seçimlerde işbirliği yapması engellenmişti. Muhalefeti güçlü bir meclis kurulamıyor olması da ülke açısından büyük talihsizlik olmuştur.

DP'nin sanayileşme alanında yaptıkları, Türkiye'yi sadece bir tarım ülkesi olmaktan çıkarmaya gayret etmesi ülke için ne kadar olumlu ve umut verici ise, özgürlüklerin kısıtlanması muhalefetin etkisizleştirilmeye çalışılması, basının üzerindeki kontrol ve baskının, basını çalışamaz hale getirmesi de olumsuz ve umut kırıcı olmuştur. Çıkarılan kanunlar ve yapılan uygulamalar ile totaliterliğe varan bir iktidar anlayışı ülke için yıkıcı ve demokratikleşme adına da kat edilen mesafenin geriye dönüşü olmuştur. DP'nin, iktidara yürüdüğü yolları, iktidarını korumak için kapatmaya çalıştığını söyleyebiliriz.

DP'nin anti demokratik uygulamaları sonucu siyaset sahnesinde roller değişmişti. CHP'ye karşı demokrasi mücadelesi ile iktidara gelen DP'nin yerini, başta CHP ve diğer muhalif partilerin DP'ye karşı ve DP'ye rağmen demokrasi mücadelesi almıştı. Demokrasi muhalefetin siyasal söylemi haline gelmiş hatta DP'nin anti demokratik kanun ve baskı uygulamaları muhalefetin seçim stratejisinin omurgasını oluşturmuştu.

3. 1957 – 1960 Dönemi

3.1. 1957 Seçim Kampanyası ve Seçimler

27 Ekim'de yapılacak seçimlerin kampanyası kıran kırana başlamıştı. 5 Ekim 1957'de CHP, %85 i yerel örgütün belirlediği isimler olmak üzere, milletvekili aday listesini ilan etmişti (Milliyet, 6 Ekim 1957).

7 Ekim 1957'de ise, Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi milletvekili aday listelerini ilan etmişti. Cumhuriyetçi Millet Partisi listesinde 12 kadın adaya da yer vermişti. Hürriyet Partisi 530 adayla 56 ilde seçime girecekti (Cumhuriyet, 8 Ekim 1957).

8 Ekim'de DP aday listeleri açıklanmıştı (Zafer 8 Ekim 1957). DP aday listesi parti içinde yeni bir soruna neden olmuştu. Daha önceden milletvekili olan 124 kişinin aday gösterilmemişti. Bu durum da partide yeni istifaları beraberinde getirmişti (Cumhuriyet, 9 Ekim 1957).

Menderes seçim kampanyasına 12 Ekim'de Erzurum ziyareti ile başlamıştı. Ancak onun öncesinde temel atma ve açılış törenleri son hızıyla devam etmişti. DP'nin seçim kampanyası şimdiye kadar yapılan yatırımların bilançosunun halka anlatılması, seçim döneminde açılışı yapılan tesisler ve temeli atılan yatırımlar üzerine kurulmuştu. Muhalefete yönelik eleştirileri ise İnönü ve tek parti döneminin gerçekleşmeyen iktisadi ve sanayi hedefleri etrafında yoğunlaşmıştı.

5 Ekim 1957'de Nevşehir'de kurulacak olan tekstil fabrikasının temeli atılmış, Niğde çimento fabrikasının inşaatına başlanmıştı (Zafer, 5 Ekim 1957).

Menderes'in Erzurum ve Trabzon mitinglerinde muhalefet ile ilgili söylemleri, hem muhalefete ve muhalefetin eleştirilerine olan tepkisini ortaya koyması bakımından önemlidir. Demokrasiye olan bakışını ise, kişi hak ve özgürlükleri, basın özgürlüğü, yargı bağımsızlığı gibi temel konuların ötesinde, sadece seçimle iş başına gelip çoğunluğa sahip olma seviyesine indirgediğini Giresun mitingindeki ifadelerini referans alarak söyleyebiliriz.

Erzurum'da, seçimleri erkene almalarının sebebi olarak, şu anki muhalefetle çalışmanın mümkün olmadığını, rejim buhranı diye hırçınlaşan ve muhalefeti

soysuzlaştırmaya doğru yol alan gidişi durdurmak ve gerçeği göstermek olduğunu söylemişti. Ayrıca 6 ay içinde düzeltilebilecek iktisadi durumun buhran olarak tanımlanamayacağını ifade ederek, açılan tesis ve atılan temelleri örnek vermişti (Zafer, 13 Ekim 1957).

Trabzon mitingde ise, İnönü'ye yönelik eleştiriler yaparak, İnönü'nün iktidar hastası ve kindar olduğunu, iktidarı kaybetmiş olmalarını hiçbir zaman hazmedemediğini, seçim propagandasını tahrik silahı olarak kullandığını söylemişti. İnönü'nün propaganda ile ülkede ekonomik bir buhran yaratabileceğine inandığını, ancak kalkınma rakamlarına bakmaktan kaçtığını belirtmişti (Zafer, 14 Ekim 1957) .

Giresun'da, "*Demokrat Parti sizlere refah, saadet, hürriyet, huzur ve nizam vadetmektedir"* diyerek, iktidarda oldukları süre içinde açılan tesislerden ve artan üretim hacminden söz etmişti. Ayrıca CHP'ye yönelik de ömrünün hiçbir döneminde serbest seçimle iş başına gelmemiş olan ve serbest seçimin yapıldığı ilk tarihte de iktidardan uzaklaştırılan İsmet İnönü'nün, bugün tekrar milletin iflasa mahkum ettiği kadrosu ile seçim meydanlarında olduğunu söylemişti (Zafer, 16 Ekim 1957).

1950 yılında DP Genel Başkanı olarak yürüttüğü seçim çalışmalarının ardından, 1954 yılı seçimlerinde, kampanya süresince aktif olarak yer almayan, Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1957 yılında ise tarafsızlığını terk edip, DP propagandası yapmaya girişmiştir. Açılış törenlerine katılmış ve mitinglerde halka tıpkı bir parti başkanı gibi hitap etmiştir.

Afyon Çimento Fabrikası'nın açılış töreninde yaptığı konuşmada " *yalnız sefaleti değil mahrumiyeti bile bu memleketten kaldırıp atacağız*" demişti (Zafer, 12 Ekim 1957). Bayar İstanbul ve Bursa'da yaptığı konuşmalarda yedi yıldan bu yana ülkede her alanda çok önemli gelişmeler ve başarılar sağlandığını söylemişti. Türkiye'nin 30 yıl sonra "*küçük Amerika*" olacağını iddia etmişti (Zafer, 21 Ekim 1957).

DP'nin seçim çalışmalarının geneline baktığımızda, Menderes ısrarla yedi yıl boyunca yapılan fabrika ve temeli atılan sanayi tesislerini halka anlatmaya çalışmış bunu yaparken de var olan ekonomik sıkıntıların geçici olduğunun hatta bu sıkıntıları muhalefetin abartısı olarak değerlendirmiştir. Ekonomik refaha ulaşıldığında ise ülkeye huzur geleceğini ifade edip, demokrasi konusuna neredeyse hiç değinmemiştir. DP için, muhalefette olduğu sürece mücadelesini verdiği

demokrasinin, iktidara geldikten sonra çoğunluğun istediğini yapmasını sağlayan bir araç haline geldiğini söyleyebiliriz.

İnönü seçim kampanyası süresince, siyasi gücünün farkında, kendinden emin ve iktidara gelmeyi hedefleyerek, DP'nin iktidar yorgunluğunun ve ülke içindeki genel sıkıntıların varlığının, verdiği farkındalıkla tüm çabasını ortaya koymuş sert bir seçim kampanyası yürütmüştü. İlk mitingini Trabzon'da yapmıştı.

İnönü, hedefinin memlekete huzur ve anlaşmayı getirmek olduğunu, ülkenin siyasi ve ekonomik bir buhrandan geçtiğini, iktidarın düzeltmeyi vaat ettiği her şeyin daha da kötüye gittiğini söylemişti (Milliyet, 12 Ekim 1957). İktidar ise buna karşılık olarak Türk Milleti'nin oyunu verirken DP'nin yaptıklarına ve yapacaklarına bakacağını, muhalefetin laf ebeliği yaptığını ancak milletin buna itibar etmeyeceğini, CHP'nin senelerce tembelliği ile milletin iliğini kuruttuğunu söyleyerek karşı çıkmıştı (Zafer, 18 Ekim 1957). Trabzon mitingini takip eden, mitinglerinde de CHP'nin eleştirileri ülkedeki ekonomik bunalım ve demokratik rejimin DP'nin yedi yıl boyunca devam eden uygulamaları ile uğradığı zararın ve geriye gidişin ne kadar ciddi olduğunun vurgulanması ve halka anlatılması yönünde olmuştur. Tüm bunların yanında İnönü'nün Konya ve Balıkesir mitinginde söyledikleri ise oldukça dikkat çekicidir.

Konya'da, iktidarın anti demokratik uygulamalarını ve ekonomik durumu eleştirmeye devam etmiş ve " *eğer DP'nin şansı varsa benim sağlımda çekilmek lütfuna uğrar, onları ileride müdafaa edecek tek adam ben olacağım*" (Cumhuriyet 17, Ekim 1957) demişti. Bu sözleri iktidara önemli bir uyarı veya tehdit olarak yorumlanabilir.

Balıkesir mitinginde, anti demokratik uygulamaları, ekonomiyi eleştirmiş, kendisi için verilemeyecek ve sorulamayacak hiçbir hesabın olmadığını söylemiş, iktidarın sürekli olarak geçmiş 27 yılı örnek verdiğini ancak bu süreçte kendisinin yalnız olmadığını, büyük kısmında bu 27 yılı eleştirenlerin de olduğunu ifade etmişti (Milliyet, 23 Ekim 1957).

CHP seçim çalışmaları boyunca demokrasi vurgusu yapmış, DP'nin yedi yıl boyunca çıkardığı kanunlarla demokratik rejime zarar verdiğini, hatta bu sebepten dolayı artık ülkede rejim buhranı yaşandığını, ekonominin ise her geçen gün kötüye

gittiğinin altını çizmişti. DP'nin tek parti dönemine yönelik eleştirileri ise İnönü tarafından Balıkesir mitingde net bir şekilde cevaplanmıştı.

1957 yılı seçiminin bir önemli bir noktası da, DP'nin kurucuları arasında yer alan Fuat Köprülü'nün, partiden istifasının ardından, muhalefet tarafında yer almış olmasıdır. Köprülü, Hürriyet Partisi'nin 22 Ekim'de Balıkesir mitingde konuşmuş ve bu seçim mücadelesinin, tek parti, tek şef sistemini canlandırmak isteyen bir adama karşı koca bir milletin mücadelesi olduğunu söylemişti (Eroğul, 2003: 201).

Köprülü'nün Hürriyet Partisi mitingde yaptığı konuşma iktidar tarafında sert tepkilere neden olmuştu. İçişleri Bakanı Namık Gedik ve DP Genel İdare Kurulu üyesi Sıtkı Yırcalı, Köprülü'nün hasta bir ruh hali içinde, insanı hayrete düşürecek iftira ve karalamalarla dolu konuşma yaptığını söylemiş, parti içinde fitne yarattığını ve parti içi sıkıntıları körüklediğini ifade etmişlerdi (Zafer, 23 Ekim 1957) .

Bu konuşmadan kısa bir süre önce de, 8 Ekim 1957'de Zafer Gazetesinde " *Köprülü'nün kalemi, yük taşıyan kira arabalarına benzer ki, naklettiği eşyanın mahiyetine değil, alacağı ücretin kemiyetine bakar*" denilerek Köprülü'nün DP karşısında aldığı tutum eleştirilmişti (Zafer, 8 Ekim 1957). Uzun yıllar beraber çalışan ve hedefleri ortak olan siyasetçilerin, birbirlerine düşman olmaları, hakarete varan ithamlarla suçlamalar yapmaları DP içinde yaşanan krizin, çöküşe doğru yol aldığının ciddi bir işareti sayılabilir.

Seçim mücadelesi devam ederken Metin Toker, DP'nin mecliste kendisi için sorunsuz ve engelsiz bir ortam sağlamayı hedeflediğini, iktidarı kimin alacağından çok, mecliste güçlü bir muhalefetin varlığının daha önemli olduğunu yazıyordu. Eğer gene mecliste zayıf bir muhalefet olursa demokrasimizin çeyrek asır geriye gideceğinin altını çizmişti. DP'nin nasıl olsa oy alacağını çünkü kanunların DP lehine olduğunu muhalefetin mutlaka desteklenmesi gerektiğini ancak güçlü bir muhalefetle demokrasimizin üzerindeki kara bulutların dağılacağını yazmıştı (Akis, 12 Ekim 1957: 5).

Her ne kadar seçime CHP ve DP'den başka Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi de katılmış olsa da, en çetin seçim mücadelesi CHP ve DP arasında geçmişti. Muhalefetin küçük ortağı olan diğer iki parti de seçimlerde iktidarı hem demokrasi hem de ekonomi bakımından şiddetle eleştirmiş olsalar da CHP ve DP'nin arasında geçen mücadelede sesleri yeterince duyulmamıştı.

Tüm bu zorlu sürecin ardından, 27 Ekim'de seçimler yapılmış DP gene kazanmıştı. Ancak bu sefer durum farklı olmuştu. DP % 47.70, CHP %40.82, Hürriyet Partisi %3.85, CMP ise %7.19 oy almıştı. Muhalefetin toplam oyu iktidarın aldığı oydan fazlaydı ayrıca CHP neredeyse iktidara yakın bir oy oranına sahip olmuştu. Ancak çoğunluk sisteminin bir sonucu olarak DP 424, CHP 178, CMP 4, Hürriyet Partisi 4 sandalye kazanmıştı. Sonuçların ilanından sonra, Gaziantep, Kayseri, Çanakkale, Samsun ve Giresun'da sonuçlara tepki olarak olaylar çıkmıştı. Gaziantep'te sonuçlara itiraz eden binlerce kişi resmi binalara saldırmış, hükümet askeri tedbirler alarak gösteriyi bastırmıştı. Kayseri'de ise 16 kişi yaralanmıştı. Muhalifler, kütükler düzenlenirken kendi adlarının listelere geçirilmediğini iddia etmiş ve durma itiraz etmişti. Bazı yerlerde bu itirazlar geçerli görülmüş, Diyarbakır il seçim kurulu seçimlerin yenilenmesine karar vermiş, ancak iktidarın gayretleriyle itirazlar bastırılmıştı (Eroğul, 2003: 201-202).

Bu bölümde, 1957 seçimlerinin içte ve dıştaki yansımalarını, beşinci Menderes hükümeti ve programıyla, 27 Mayıs darbesine kadar olan süreçteki siyasi gelişmeleri demokrasi bağlamında irdelemeye çalışacağız.

3.2. 1957 Seçimlerinin İçte ve Dıştaki Yansımaları

1957 seçimleri daha önce yapılan seçimlerden, hem muhalefeti iktidar karşısında güçlü bir hale getirmesi bakımından, hem de sonuçlarına yapılan itirazların daha önceki yıllardan çok daha fazla olması nedeniyle farklı olmuştur. Bundan dolayı da seçimin ertesinde gazetelere yansıyan haberler, zaferin ya da mağlubiyetin ilanından çok, seçimler ve sayımları süresince yaşananlar ve sonuçlara yapılan itirazlar olmuştur.

Sonuçlar henüz belli olmadan başlayan itirazlar bazı bölgelerde seçimlerin yenilenmesinin talep edilmesine kadar gitmişti. İnönü'nün, seçimin başladığı ilk saatlerden itibaren radyonun, seçimleri DP'nin kazandığına dair haberler yaparak, vatandaşları yanlış yönlendirdiğini söyleyerek, radyonun kanuna aykırı kullanıldığını devlet bakanına bildirdiği haberleri basında yer almıştı (Milliyet, 28 Ekim 1957).

CHP, İstanbul'daki seçimin iptalini istemiş, İnönü de kanunsuz müdahalelerin yapıldığını ve sayım devam ederken Konya, Trabzon, Artvin, Amasya, İçel, Gaziantep, Giresun'da sonuçların ilan edildiğini söylemişti (Ulus, 29 Ekim 1957).

İstanbul'da ki sonuçlara itiraz sadece CHP ile sınırlı kalmamıştı. Hürriyet Partisi de sonuçlara itiraz etmişti.

Ayrıca DP ile yollarını ayıran Fuat Köprülü de, seçimlerin eşit olmayan şartlar altında gerçekleştiğine inandığını ve DP'nin dürüst olmayan bir seçim örneği verdiğini söylemişti (Milliyet, 29 Ekim 1957).

Zafer Gazetesi ise, DP'nin büyük çoğunlukla iktidarda kaldığını, bütün zehirli telkinlere ve organize edilmiş hilelere rağmen seçimleri ezici bir şekilde kazanarak milletin güvenine sahip olduğunu yazmıştı (Zafer, 29 Ekim 1957).

Seçim sonuçlarının radyodan ilan edilmesi sırasında bazı yerlerde gerçekleşen olaylar nedeniyle İnönü, Menderes'e telgraf çekmiş ve sonuçların ilanındaki usulsüzlüklerin vatandaşlar arasında huzursuzluğuna neden olduğunu, seçilip seçilmedikleri belli olmayan DP'li adayların silahlı müdahalesiyle bir takım tatsız olayların meydana geldiğin ifade etmişti. Buna karşılık Menderes, seçimi DP'nin kazandığını, milli iradenin tecelli ettiğini, yaşanan gerginliklerden CHP'nin sorumlu olduğunu cevabını vermişti (Milliyet, 30 Ekim 1957).

Bu olaydan bir gün sonra, Zafer Gazetesinde, CHP'nin seçimde uğradığı mağlubiyeti hazmedemediği, ortaya çıkmış olan milli iradeyi tanımaz bir tutum almasının yasalara karşı koymak olduğu yorumu yapılmıştı (Zafer, 31 Ekim 1957).

Muhalefet tarafında yer alan basın organlarında iktidarın mecliste sandalye sayısı olarak değilse de, ilk kez oy oranı bakımından azınlıkta olduğunu ve bu nedenle iktidarın her istediğini yapamayacağına vurgu yapmışlardır. Akis Dergisi'nde Metin Toker seçim sonuçlarını yorumlarken, Türk Milletinin demokratik rejim içinde yaşamaya kararlı olduğunu gösterdiğini, iktidar açısından meclisin dikensiz gül bahçesi olmadığını, iktidarın her istendiğinde hesap vermesinin gerektiğini, basın ve toplanma hürriyetinin, hakimlerin bağımsızlığının, üniversitelerin özerkliğinin geri verilmesinin şart olduğunu gösteren sonuçların sandıktan çıktığını yazmıştı. Toker'e göre, bu sonuçlarla iktidar koltuğu dikenli bir

sandalye gibi olacak, keyfi ve totaliter idare ortadan kalkacaktı (Akis, 2 Kasım 1957: 5).

Doğan Avcıoğlu ise aynı dergide "*Azınlıktaki İktidar*" başlıklı yazısında, DP'nin elde ettiği sandalye sayısına rağmen azınlıkta olduğunu, muhalefetin çoğunluğun duygularına aracılık ettiğinden emin olarak eleştirilerinin şiddetinin artacağını ve bunun iki temel şikâyet konusunun etrafında yoğunlaşacağını bunlardan ilkinin rejim meselesi diğerinin ise enflasyon olduğunu yazmıştı (Akis, 2 Kasım 1957: 9).

Cumhuriyet Gazetesi'nde Fuat Arna da, Doğan Avcıoğlu'nun yorumuna benzer bir şekilde, seçimler sonunda milletin elde ettiği başarı neticesinde artık çoğunluk saltanatına son verilmiştir yorumu yapmıştı.

Nadir Nadi de, 1950 yılında iktidarı yıkıcı bir şekilde deviren milletin 1954 seçimlerinde de DP'yi ezici çoğunlukta iş başında tuttuğu halde bu sefer, iktidarın tüm engelleme çabalarına rağmen bu seçimlerin muhalefeti mecliste yedi kat güçlendirdiğinin altını çizmişti. Milletin kontrolsüz, totaliter ve tek taraflı gidişten memnun olmadığı, hükümet kararlarının ve uygulamalarının denetlenmesi ve tartışılmasını istediğini ifade ederek seçim sonuçlarını değerlendirmişti (Cumhuriyet, 29 Ekim 1957).

DP yanlısı gazeteler seçimin kazanılmasını büyük bir zafer olarak gösterirlerken, muhalif tutumda olan yayın organları da muhalefetin başarısından söz ederler. Sonuçta milletvekili sayısı bakımından mecliste çoğunluktur ama muhalefetin oylarından daha az oy almıştır. Bu da DP'yi tedirgin edecek niteliktedir.

Dış basında ise, yaşanan ekonomik sıkıntılara rağmen DP'nin iktidarda kalmış olmasına dikkat çeken yorumlar yapılmıştı.

Times Dergisinde meclisin dengeli bir hale geldiği, piyasadaki mal kıtlığı ve özellikle ithal edilen ürünlerde çekilen sıkıntılara rağmen, DP'nin iktidarda kaldığı yazılmıştı. Manchester Guardian ise, Türk demokrasinin karşı karşıya olduğu tehlikelerin sadece Türkiye'nin komşu ülkeleriyle yaşadığı sıkıntılardan değil, asıl tehlikenin ekonomik nedenler olduğunu belirtmiş, eğer Menderes'in ekonomik güçlükleri yenerse milletin güvenini daha fazla kazanacağını ifade etmişti (Milliyet, 30 Ekim 1957).

3.3. V. Menderes Hükümeti ve Programı

27 Ekim genel seçimlerinin ardından TBMM 1 Kasım 1957'de toplanmış ve 3. kez her genel seçimde olduğu gibi, bilindik gelişmeler tekrar yaşanmıştı. Refik Koraltan 413 milletvekilin katıldığı oylamada 9 çekimser oya karşılık, 404 (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt: 1, 1 Kasım 1957: 7) oy alarak Meclis Başkalığına, 413 oy ile Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına seçilmiş (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt: 1, 1 Kasım 1957: 9) ve Menderes de hükümeti kurmakla görevlendirilmişti. Ancak bu sefer hükümeti kurmak daha önceki yıllarda olduğu gibi kısa bir süre içinde olmamıştı. İktidar yorgunu DP'nin içinden, Menderes'in yeni bir kabine oluşturabilmesi bir ay sürmüş ve Kasım 1957'de yeni kabine ilan edilmişti (Eroğul, 2003: 217). Yeni kabine mecliste değil, radyoda okunarak duyurulmuştur. Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı ve İmar Bakanlığı olmak üzere, iki yeni bakanlık kurulmuştur. Yeni kabine şu isimlerden oluşmuştu.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samsun Milletvekili Ahmet Tevfik İleri 25.11.1957-19.01.1958.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Niğde Milletvekili Medeni Berk 11.12.1959-27.05.1960.

Devlet Bakanı Manisa Milletvekili Samet Ağaoğlu 08.02.1958-04.09.1958, Bursa Milletvekili Ahmet Haluk Şaman 04.09.1958-12.06.1959.

Devlet Bakanı Çanakkale Milletvekili Emin Kalafat 25.11.1957-04.09.1958, İzmir Milletvekili Abdullah Aker 04.09.1958-14.12.1959.

Devlet Bakanı Manisa Milletvekili Muzaffer Kurbanoğlu 25.11.1957-01.11.1959, Rize Milletvekili Yusuf İzzet Akçal 01.11.1959-27.05.1960.

Adalet Bakanı Balıkesir Milletvekili Esat Budakoğlu 25.11.1957-03.04.1960, Ağrı Milletvekili Hüseyin Celal Yardımcı 03.04.1960-27.05.1960.

Milli Savunma Bakanı Manisa Milletvekili Şemi Ergin 25.11.1957-19.01.1958, Aydın Milletvekili İbrahim Etem Menderes 19.01.1958-27.05.1960.

İçişleri Bakanı Aydın Milletvekili Namık Gedik 25.11.1957-27.05.1960.

Dışişleri Bakanı Çanakkale Milletvekili Fatin Rüştü Zorlu 25.11.1957-27.05.1960.

Maliye Bakanı Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan 25.11.1957-27.05.1960.

Milli Eğitim Bakanı Ağrı Milletvekili Hüseyin Celal Yardımcı 25.11.1957-08.06.1959, Yozgat Milletvekili Mehmet Atıf Benderlioğlu 09.12.1959-27.05.1960.

Bayındırlık Bakanı Aydın Milletvekili İbrahim Etem Menderes 25.11.1957-19.01.1958, Samsun Milletvekili Ahmet Tevfik İleri 19.01.1958-27.05.1960.

Ticaret Bakanı İzmir Milletvekili Abdullah Aker 25.11.1957-04.09.1958, Giresun Milletvekili Hayrettin Erkmen 04.09.1958-27.05.1960.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı İstanbul Milletvekili Lütfi Kırdar 25.11.1957-27.05.1960. Gümrük ve Tekel Bakanı İstanbul Milletvekili Hadi Hüsman 25.11.1957-27.05.1960.

Ziraat Bakanı Gaziantep Milletvekili Nedim Ökmen 25.11.1957-27.05.1960.

Ulaştırma Bakanı İzmir Milletvekili Fevzi Uçaner 25.11.1957-18.09.1958, Manisa Milletvekili Muzaffer Kurbanoğlu 01.11.1959-09.12.1959, Manisa Milletvekili Şemi Ergin 09.12.1959-27.05.1960.

Çalışma Bakanı Giresun Milletvekili Hayrettin Erkmen 25.11.1957-04.09.1958, Bursa Milletvekili Ahmet Haluk Şaman 12.06.1959-27.05.1960.

Sanayi Bakanı Manisa Milletvekili Samet Ağaoğlu 25.11.1957-08.02.1958, Balıkesir Milletvekili İbrahim Sıtkı Yırcalı 10.07.1958-01.09.1958, Zonguldak Milletvekili Ahmet Sebati Ataman 14.12.1959-27.05.1960.

Basın - Yayın ve Turizm Bakanı Balıkesir Milletvekili İbrahim Sıtkı Yırcalı 25.11.1957-10.07.1958, Sinop Milletvekili Ali Server Somuncuoğlu 10.07.1958-17.02.1959.

İmar ve İskân Bakanı Niğde Milletvekili Medeni Berk 25.11.1957-11.12.1959, Giresun Milletvekili Hayrettin Erkmen 11.12.1959-27.25.1960.

Koordinasyon Bakanı Zonguldak Milletvekili Ahmet Sebati Ataman 10.07.1958-14.12.1959, İzmir Milletvekili Abdullah Aker 14.12.1959-27.05.1960 (https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukumetler/hukumetler_cilt_2.pdf: 1197-1199).

Menderes, hükümet programını, ancak 3 Aralık 1957'de DP Grubu'nda okumuş, yapılan oylamada, oylamaya katılan 322 üyenin oybirliği ile kabul edilmişti. Grup toplantısı seçimlerden önce yapılan grup toplantılarına nazaran oldukça sakin geçmiş, milletvekilleri özellikle hayat pahalılığı ve mal darlığı konusunda önlemler alınması gerektiğini ifade eden konuşmalar yapmıştı (Albayrak, 2004: 513). 102 milletvekilinin oylamaya katılmamış olması DP içinde yaşanan fırtınaların dinmediğinin, Menderes'e olan tepkinin devam ettiğinin bir işareti sayılabilir.

Hükümetin programı daha önceki programlardan çok farklı değildi. Menderes, programın ilk bölümünde muhalefetin yöntemlerini eleştirmiş, iktidarda oldukları süre içinde yaptıklarını özetlemişti. Sonrasında ise Demokrat Parti hükümetlerinin şu ana kadar uyguladıkları programlarda her hangi bir mühim değişiklik olmayacağını söyleyip, ülke ekonomisinin kalkınması için gerekli tüm çalışmaların yapılmaya devam edileceğini, dış işlerinde ise Türkiye'nin konumunun güçlenmesi için diplomatik ilişkilerin aynı hassasiyetle devam edeceğini ifade etmişti. Programda dikkat çeken nokta, Menderes'in hürriyet düzenine zarar verecek olan olayların ve bu konuda edinilmiş olan tecrübelerin gerektirdiği değişiklikleri meclise getirmeyi görev sayacaklarını söylemiş olmasıdır (http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11543/141/201400884-c2.pdf?sequence=2&isAllowed=y: 1200-1204). Bu ifade iktidarın keyfi ve anti demokratik uygulamalarının ülke düzenini koruma adı altında devam edeceğinin bir işareti olarak yorumlanabilir.

Program, 4 Kasım 1957'de meclis oylamasına sunulmuştu. CHP adına söz alan Malatya Milletvekili Nuvit Yetkin ve Ankara Milletvekili Ahmet Faik Barutçu ile Hürriyet Partisi adına söz alan Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş programı incelemek için süre istemiş, yapılan oylamada muhalefetin bu talebi reddedilmiş mecliste gergin tartışmalar yaşanmıştı (http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11543/141/201400884-c2.pdf?sequence=2&isAllowed=y 1211.).

Muhalefetin programla ilgili tüm eleştirilerine rağmen, iktidarın oy çokluğu ile hükümet ve programı 536 vekilin katıldığı oylamada 133 ret oyuna karşılık, 403 kabul oyu (Zafer, 5 Aralık 1957) ile meclisten güvenoyu almayı başarmıştı.

Görüşmeler sırasında İnönü, iktidar azınlıkta olduğunu unutmamalıdır diyerek, hükümetin hukukun gerekleri yerine, tank ve tayyareler ile hakimiyet yolunu tuttuğu taktirde milletin üzgün ve kırgın olacağını, üstelik bu tank ve tayyarelerin hukuk dışı istikametlerde millete karşı işlemeyeceğini ifade ederek iktidarı hem uyarmış hem de bir anlamda aba altından sopa göstermişti. Hükümetin seçim dönemindeki baskıcı tutumunu dile getirmiş ve ekonomik durumun kötüye gittiğinin altını çizmişti (http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11543/141/201400884-c2.pdf?sequence=2&isAllowed=y: 1230-1234). Cumhuriyetçi Millet Partisi Meclis Grubu adına konuşan Kırşehir Milletvekili Hayri Çopuroğlu da, program hakkında söz almak istediklerini ancak iktidarın buna izin vermediğini ifade etmiş ve bu durumun hükümetin eleştiriye olan tahammülsüzlüğünün bir göstergesi olduğunu söylemişti (http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11543/141/201400884-c2.pdf?sequence=2&isAllowed=y: 1235-1236). Hürriyet Partisi Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş ise, hükümetin dış politikasını ve ekonomiyi eleştirmiş, 1957 seçimlerinin sonuçlarına dikkat çekip iktidarın artık çoğunlukta olmadığını ifade etmişti. Ayrıca oylamadan önce hakkında fikirlerini söylemedikleri hükümet programına ilişkin de, özellikle demokrasi konusunda, programın mevcut durumu daha da zor ve olumsuz hale getireceğinin işaretini aldıklarını belirtmişti (http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11543/141/201400884-c2.pdf?sequence=2&isAllowed=y : 1241-1242).

Muhalefet artık güçlüydü ve sesi daha gür çıkıyordu. Bu da İnönü'ye iktidarı hem daha sert hem de daha kesin ifadelerle eleştiri yapma alanı vermişti.

3.3.1. Demokrasi Bağlamında Demokrat Parti Uygulamaları

3.3.1.1. Meclis İç Tüzüğü'nün Değiştirilmesi

Seçimlerin hemen ardından DP'nin ilk uygulaması gene muhalefete yönelik olmuştu. Mecliste güçlenen muhalefet karşısında yeni tedbirler alarak, muhalefetin yükselen sesini susturmayı hedeflemişti. 27 Aralık 1957'de yeni iç tüzük kabul edilmesiyle demokrasiye bir darbe vurulmuştu. Yeni tüzüğe göre, artık hükümete yönelik eleştiriler ciddi olarak kısıtlanıyordu. Sözlü sorular sadece Cuma günü ve en fazla bir saat süreyle tartışılacaktı. Bakanlar bu sorulara isterlerse kamu çıkarları nedeni ile cevap vermeme hakkına sahipti. Milletvekili dokunulmazlığının kaldırılması için eskiden vatana ihanet, rüşvet, hırsızlık gibi nedenler gerekirken, yeni değişiklikle dokunulmazlığın kaldırılması kolaylaştırılmış ve her türlü suçlamayla kaldırılması mümkün kılınmıştı (Eroğul, 2003: 219).

Yeni tüzükte muhalefeti zayıflatmaya yönelik bir diğer düzenleme de, mecliste temsil edilen siyasî partilerin grup kurabilmeleri için, üye tamsayısının %5'i oranında milletvekili sayısına sahip olmaları şartı getirilmesiydi. Böylece 4'er milletvekili ile temsil edilen CMP ve Hürriyet Partisi'nin grupları ortadan kalkmış, bu partilerin milletvekillerinin mecliste konuşma hakları kalmamıştı. Bu şekilde iktidar muhalefet olarak sadece CHP'yi muhatap kabul etmişti. Meclisten çıkartma cezasının üst sınırı da üç oturumundan on iki oturuma çıkarılmış ayrıca milletvekilinin tüm maaşın kesilmesine kadar varan para cezası eklenmişti (Albayrak, 2004: 516).

Yapılan oylamada 167 ret oyuna karşılık, 381 kabul oyu (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt: 1, 27 Aralık 1957: 405) ile meclis iç tüzüğünde yapılan değişiklikler yasalaşmıştı. Bu değişikliğin seçimden hemen sonra yapılması DP iktidarının seçimleri kazanmasına rağmen muhalefetin oy oranının artmasından dolayı tedirginliğini açıkça ortaya koymaktadır. Görünen o ki DP seçimi kazanmasına rağmen, seçim sonuçları en çok onları rahatsız etmiştir. Muhalefet, 1950'den beri ilk kez kendini daha güçlü hissetmekteydi. Bu da DP'yi baskıcı önlemler almaya itmiş olmalıydı.

Yapılan değişikliğin iktidar ve muhalefet yanlısı basın tarafından yorumlanması da farklı olmuştu.

İktidar yanlısı Zafer Gazetesi iç tüzük değişikliğinin içeriği konusunu tartışmak veya övmek yerine, görüşmeler sırasında muhalefetin tutumunu eleştiri konusu edinmiştir. Muhalefetin maddeler üzerinde konuşmaktan ziyade, DP'yi küçük düşürmeye, demokrasi ve anayasayı tahrip etmeye ve kendisini gürültülü ve abartılı ifadelerle demokratik rejimin muhafızları olarak göstermeye çalıştığı yorumu yapılmıştı. Ayrıca muhalefetin sadece gösteriş ve propaganda için çalıştığı da ifade edilmişti (Zafer, 28 Aralık 1957).

25 Aralık'ta Ulus Gazetesi ise, iç tüzük değişikliği talebinin içeriğini anayasaya ve demokratik rejime aykırı olduğunu yazmıştır. Değişiklik önergesini "*Anayasayı çiğneyen, meclisin üstünlüğü prensibini kaldıran teklif*" olarak nitelendirmiştir. Ayrıca "*bu tasarının kabulü ile hürriyetlerimizin son imkânlarının da ortadan kaldırılması yoluna gidilmiş olacaktır"* yorumunu yapmıştı (Ulus, 25 Aralık 1957).

Görüşmeler de muhalefetin iç tüzük değişikliğine ilişkin eleştirilerine de yer verilen gazetede, Ankara Milletvekili Faik Ahmet Barutçu'nun devamlı olarak siyasette şansın olmayacağını belirterek, yaptıklarının acısını çekecekleri uyarısında bulunduğu haberi yer almıştır. Sivas Milletvekili Turhan Feyzioğlu'nun, on yıl önce muhalefete tanınan hakların, bu değişiklikle bugün tamamen yok edildiğini ileri süren ifadelerine de gazetede yer verilmiştir (Ulus, 26 Aralık 1957).

İç tüzük değişikliğine en sert eleştiriler Akis Dergisi tarafından yapılmıştır. Bu değişikliğin, Menderes ve kabinenin her türlü eleştiriden uzak, sakin ve sorunsuz bir çalışma ortamı hazırlamak hedefi ile yapıldığını ifade edilmiştir. Muhalefetin tüm çabalarına karşın, anti demokratik uygulamaların bir adım daha ileri gitmesini sağlayan, kürsü dokunulmazlığını ve meclis üstünlüğünü hiçe sayan bu değişikliğin kabul edildiğine vurgu yapmıştır. Bu değişikliğe engel olmak isteyen muhalefetin mağlubiyetini ise, geleceğin galipleri olarak göstermiştir (Akis, 28 Aralık 1957: 6-7).

İç tüzük değişikliğinin TBMM'de kabulü hukukçular tarafından da eleştiri konusu edilmiştir. İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi Anayasa Hukuku Profesörü Hüseyin Nail Kubalı, değişikliğin "*hukuken katmerli bir sakatlıkla malul*" olduğunu

söylemişti (Eroğul, 2003: 219). Onun bu görüşleri Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepki üzerine Kubalı, 7 Ocak'ta İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada ise sorumluluk mevkiinde olanları alkışlayarak şımartmak hakları olmadığını belirterek, görevlerinin her şeye rağmen ve her zaman gerçeği söylemek ve uygulamak olduğunu savunmuştur (Ulus, 8 Ocak 1958). Ancak onun bu sözlerini "*sakat görüş*" olarak nitelendiren Bakan İleri bununla da kalmamış, Kubalı'yı Bakanlık emrine almıştır (Ulus, 6 Ocak 1958).

İktidar hiçbir eleştiri ve farklı görüşe müsamaha göstermeyerek, hukuki görüş bildiren üniversite öğretim üyelerinin, cezalandırılmasına kadar varan bir uygulamaya imza atmaktaydı.

Bu şekilde iktidar basın, radyo ve açık hava toplantılarına getirdiği kısıtlamalar ile meclis dışında sesini kıstığı muhalefeti hepten pasif hale getirmişti. Demokrasi ile uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmayan bu uygulamalarla DP'nin tek partinin söz ve hak sahibi olduğu sürece dönmeye çalıştığının ipuçları olduğunu söylemek mümkündü.

3.3.1.2. Demokrat Parti'nin Basın Uygulamaları

DP'nin ilk iktidar döneminin sonlarına doğru başlayan ve ikinci iktidar döneminde artarak devam eden basın üzerinde oluşturmaya çalıştığı baskı ve kontrol, 27 Ekim 1957'de üçüncü kez iktidara geldiği günden 27 Mayıs 1960 darbesine kadar geçen süreç içerisinde giderek artış göstermişti.

Hükümet, seçimlerden hemen sonra nasıl ki iç tüzük değişikliği ile muhalefeti Meclis içinde susturmaya çalışıyorsa, bu kez de 26 Kasım 1957'de çıkardığı bir kararname ile de basına yönelik baskıyı arttırmaya niyetlenmişti sanki. Bu kez baskı aracı olarak kağıtların dağıtımını kullanıyordu. Gazete ve dergilerin ihtiyacı olan kâğıtların tek elden ithalini zorunlu hale getirilmişti. Ülke içinde imal edilen kâğıtlar da Devlet Bakanlığınca tespit edilecek kurallar çerçevesinde tek fiyat üzerinden gazete ve mecmualara verilecekti (Milliyet, 27 Kasım 1957). Ayrıca gazetelere özel ilanlar ve reklam dağıtımının da tek elden yapılması sağlanmıştı (Ulus, 26 Kasım 1957).

Bu karara muhalefet şiddetli tepki vermişti. CHP, özel ilanları tekel ve kontrol altına alan bu kararname aleyhinde beyanname yayınlamıştı. Bu beyannamede Türk basını yaşama şartlarından mahrum edilmek istendiği savunularak, kararnamenin anayasada yer alan basın hak ve özgürlüklerine aykırı olduğu, hiçbir hukuki ve kanuni gerekçeye dayanmadığı, iktidarın hür basın ve hür fikre yönelttiği vahim bir baskı olduğu iddia edilmişti (Ulus, 29 Kasım 1957).

Alınan bu kararlarla gazeteler çok büyük bir ekonomik baskı altına girmişti. İktidar bu şekilde muhalif basını baskı ve kontrol altında tutmayı hedeflemişti. İktidarı destekleyen gazetelerin ilan ve reklam gelirleri artmış, muhalif gazeteler çok ciddi ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlamıştı. DP kendi yayın organı gibi çalışan bir basın grubu yaratmayı ve bu şekilde iktidara yönelik yapılan her türlü eleştirinin güçsüz kalmasını amaçlamıştı.

Bu dönemde gazetelere ve gazetecilere birçok dava açılmıştı. Özellikle, muhalif sesleri yüksek çıkan, Yenigün, Zaman, Ulus, Vatan, Milliyet, Cumhuriyet, Dünya ve Tercüman gazetelerinin sorumluları haftada birkaç gün mahkemeye gitmeye başlamıştı (Bulunmaz, 2012: 208) .

27 Nisan 1960'a gelindiğinde ise DP'nin basın üzerindeki baskısı sınır tanımaz bir öfkeye dönüşmüştü. Meclis Tahkikat Komisyonu'na gazete ve dergilerin basımı ve dağıtımının önlenmesi, hatta yayının kapatılması yetkisi dahi verilmişti (Milliyet, 27 Nisan 1960). Hemen ardından da, Meclis'te yapılan görüşmelerin yayınlanmasına yönelik yasak getirilmişti (Ulus, 28 Nisan 1960). DP iktidarını korumak için etrafına baskı, sansür ve yasaklardan oluşan adeta bir duvar inşa etmeye çalışsa da tüm çabalarının demokrasiyi korumayı ve devamını sağlamayı hedefleyenler karşısında güçsüz kaldığını çok geçmeden görecekti.

3.3.1.3. Muhalefeti Tahkikat Kararı

DP Meclis Grubu 12 Nisan 1960'da beş buçuk saat süren bir toplantı yapmıştı. Toplantıda CHP hakkında meclis soruşturması açılması kararı alınmıştı (Eroğul, 2003: 242).

15 Nisan'da DP Grup Başkanı Mazlum Kayalar ve Başkan Vekili Baha Akşit'in imzasını taşıyan bir önerge hazırlanmıştı. CHP kardeş kavgasına neden olmakla itham edilmiş ve CHP ile birlikte bir kısım basın hakkında da tahkikat yapılması istenmişti.

Ayrıca, CHP'nin meşru iktidarı iftiralarla kötülediği, halkı kanunları ihlale sevk ettiği, hükümete ve kanuni tedbirlere karşı koymaya çalıştığı, orduyu siyasete karıştırmaya, bazı yerlerde halkı silahlandırarak iktidar üyeleri üzerinde baskı yapmaya, hücre teşkilatı kurarak yasa dışı faaliyetlerde bulunmaya teşebbüs ettiği ifade edilmişti. Önergede, kurulacak olan tahkikat komisyonun 3 ay için her türlü siyasi faaliyeti durdurma kararı almasına da yetkili olması talep edilmişti (Milliyet, 16 Nisan 1960).

Buna karşılık, CHP'de hemen bir önerge hazırlamış, Başbakan Menderes hakkında meclis soruşturması açılmasını ve yüce divana sevkinin gerektiğini ifade etmiştir. CHP, Başbakan Menderes'in insan haklarının ihlali, devletin malını israfı, yargı bağımsızlığını yok ettiği, partizanca yönetim sergilediği ve basın üzerinde baskı oluşturması gibi suçlamalarla Başbakan hakkında Meclise soruşturma önergesi vermişti (Cumhuriyet, 17 Nisan 1960).

CHP'nin önergesi dikkate alınmamış, buna karşılık sayısal olarak üstün olan DP 18 Nisan 1960'da Tahkikat Komisyonu kurulması hakkındaki önergeyi Meclis'te kabul ettirmişti. Meclis'te yapılan görüşmelerde İnönü kesin ve sert ifadelerle iktidarı eleştirmiş ve önerge ile yapılmak istenilenin ne anlama geldiğine ve muhtemel sonuçlarına dair tespitlerde bulunmuştu.

İnönü, iktidarın vatandaşların siyasi görüşü ne olursa olsun devlet kapısında ve kanun önünde eşit davranmak zorunluluğunu fiilen yerine getirmediğini, bu önergenin kabul edilmesi halinde, siyasi hayatımızın dönüşü olmayan bir uçuruma atılacağını ifade etmişti. Önerge sahiplerinin CHP'nin faaliyetlerini durdurmak da dahil olmak üzere, her türlü tedbiri almak için yetki istemelerinin hukuk prensiplerine aykırı olduğunu belirtmişti. "*Bir insan hem davacı, hem hüküm veren, hem de uygulayan olamaz*"(TBMMTD, Dönem: XI, Cilt:13, 18 Nisan 1960: 195) diyerek bunun anayasaya göre, kanun dışı ve gayri meşru bir talep olduğunu söylemişti. Ülkeyi idare eden hükümetin insan haklarını tanımayan ve baskı rejimi

kurmaya çalışan bir anlayışta olursa, ayaklanmanın kaçınılmaz olacağını belirtmiş, bunu engellemek için devlet idaresinin temelinde demokratik ilkelerin ve insan haklarının yürürlükte olmasının zorunluluğunu ifade etmişti. Bunların olmadığı taktirde ihtilalin kaçınılmaz olduğunu ancak kendilerinin böyle bir ihtilal içinde olmayacağını, böyle bir ihtilalin kendileri dışında ve kendileriyle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacağını söylemişti. İnönü, "*biz demokrasi dedik, demokratik rejim kuruldu, eğer siz demokratik rejim yolundan ayrılıp baskı rejimi yoluna saparsanız bu tehlikeli bir şeydir. Bu durumda ben de sizi kurtaramam*" (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt:13, 18 Nisan 1960: 206-207) sözleriyle tarihi bir konuşma yapmıştır. Demokrasi dışı yollara sapılmasının darbeye sebebiyet vereceğini açıkça ifade etmiştir. Ancak iktidar partisi bu uyarıyı pek dikkate almamış ve gergin geçen görüşmelerin ardından önerge kabul edilmişti.

Hemen ardından, önerge için oluşturulan 15 kişilik tahkikat komisyonu partilerin kongreleri, toplantıları, bütün siyasal faaliyetleri, yeni örgüt kurmaları, komisyon faaliyeti ile ilgili bütün yayınlar ve meclis tahkikat komisyonu ile ilgili tartışmaların yayınlanması yasaklanmıştı (Milliyet, 19 Nisan 1960).

Başbakan Menderes ise her fırsatta Tahkikat Komisyonuna verilen olumsuz tepkileri eleştirmiş ve komisyon kurulmasının kanuna uygun olduğunu, şimdiye kadar birçok tahkikat komisyonu kurulduğunu, bu komisyonun tüm amacının ve görevinin bazı olayları tahkik etmek ve sonucunu meclise bildirmek olduğunu ifade etmişti (Erer, ty: 427).

DP'nin ihtilale giden yolda attığı önemli adımlardan biri de 27 Nisan 1960'da Tahkikat Komisyonun görev ve yetkileri hakkındaki kanunu kabulü olmuştur. Kanuna göre, TBMM Tahkikat Komisyonu, ceza kanunları, basın kanunu ve askeri kanunlar konusunda, sivil ve askeri hakimlere tanınmış hakların aynısına sahipti. Yapılan tahkikatın sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için, yayın yasağı, matbaaları kapatma, yasağa uymayanlar hakkında altı aydan bir seneye kadar hapis cezası kararlarını verebilecekti. Siyasi amaçlı toplantı, gösteri ve yürüyüşler hakkında tedbir ve yasak kararı alabilecekti. Tahkikat Komisyonun verdiği karara her ne suretle olursa olsun muhalefet edenler bir yıldan üç yıla kadar ağır hapis cezası alıp, alınan tedbir kararların uygulanması sırasında görevinde ihmal ya da suiistimal tespit edilen görevliler, ihmal halinde altı aydan iki seneye, suiistimal halinde ise bir seneden üç

seneye kadar hapis cezasına çarptırılabilecekti. Tahkikat komisyonun aldığı kararlar kesin olup, aleyhinde itiraz edilemeyecekti.

Meclis görüşmeleri sırasında söz alan İnönü, baskı rejimine giren idarelerin başarılı olamayacağını, iktidarın elinde ne memur, ne ordu, ne üniversite hatta ne de polis olduğunu, böyle baskı rejimi olamayacağını söylemişti. Ayrıca bu tedbirlerle anayasaya darbe vurulduğunu, anayasa dışı gayri meşru bir baskı idaresi kurulduğunu söyleyerek iktidarı bir kez daha uyarmıştı. Kanun maddelerinin oylamasına geçildiğinde CHP grubu toplantı salonunu terk etmişti. İnönü'nün konuşmasının yayını yasaklanmış ve on iki oturum meclise girmeme cezası almıştı (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt:13, 27 Nisan 1960: 299-301). DP iktidarı iktidarın giderek altlarından kaydığı endişesi içinde muhalefeti susturmanın yollarını demokratik olmayan yöntemlerde aramaya başlamıştı.

Bu kanunun kabulü sadece muhalefet partilerini değil, iktidara muhalif bütün kesimlerin tepkisini çekmişti. Kanunun kabulünden bir gün sonra, İstanbul'da ilk büyük öğrenci protestosu yapılmıştı. Öğrenciler, Hukuk Fakültesi'nin olduğu Beyazıt'tan itibaren sokaklara dökülmüş, kısa sürede diğer fakültelerden de öğrenciler gösteriye dahil olmuştu (Altaş, 2011: 140). Olayların büyümesi üzerine hükümet sıkıyönetim ilan etmiş ve İstanbul Üniversitesi'nde de derslere 3 gün ara verilerek, sokağa çıkma yasağı konmuş ve eğlence yerleri kapatılmıştı. Ayrıca bunlara ek olarak yayın yasağı da getirilmişti (Cumhuriyet, 29 Nisan 1960). Ankara'da da benzer olaylar yaşanmış, Siyasal Bilgiler Fakültesinde gösteri başladığı sırada polis öğrencilerin okulun içine dönmesini sağlamıştı. Tüm bunlar olurken Menderes sürekli, düzene ve devlete karşı gelenlerin pişman olacağını ama o zaman da geç kalmış olacaklarını ifade eden demeçler veriyordu (Burçak, 1998: 692).

Tahkikat Komisyonun, muhalefetin tüm karşı çıkma ve eleştirilerine rağmen kurulmuş olması DP iktidarının demokrasi anlayışında geldiği son noktayı ortaya koyması bakımından önemlidir. Komisyona verilen yetkilerin, güçler ayrılığı ilkesini, hukukun üstünlüğünü, kişi hak ve özgürlüklerini, savunma hakkını yok ettiğini söyleyebiliriz. Komisyonun kurulmasının ve sahip olduğu yetkilerin ne denli büyük bir hata olduğunun en açık işareti de verilen tepkiler ve yapılan protesto gösterileri olmuştur.

3.3.1.4. Ekonomik Kararlar (4 Ağustos 1958 Kararları)

Siyasi alandaki kaosa, ekonomide artan sıkıntılar da eklenince hükümet yeni çıkış yolları aramaya başlamıştı. 5 Mayıs 1953'de kaldırılan Milli Korunma Kanunu, 6 Haziran 1956'da yeniden yürürlüğe konmuştu. Fiyatlar üzerinde devlet kontrolünün sağlanmasıyla enflasyonun önüne geçmek hedeflenmişti (Altaş, 2011: 129). Daha sıkı tedbirler ve kanuna uymayanlar hakkında daha yüksek cezalar içeren değişiklikler yapılarak yeniden uygulamaya alınan yasa (Albayrak, 2004: 356) da ekonomiyi toparlamak için yeterli olmamıştı.

Mal darlığı ve karaborsa artmış, hükümete de sürekli zam yapmaktan başka çıkar yol kalmamıştı. İlk olarak tekel maddelerine, kömür ve Sümerbank ürünlerine zam yapılmıştı (Milliyet, 2 Haziran 1958). Bu zamlarla en ufak bir rahatlama sağlanamamış ulaşım araçları (Milliyet, 12 Haziran 1958) ve demir (Milliyet, 4 Haziran 1958), de neredeyse yüzde yüz oranında zamlanmıştı.

Hükümet ne yaparsa yapsın ekonomik sıkıntıları çözmekte yol alamıyordu. Tüm bunlar olurken bir taraftan da DP'nin çöken dış politikası nedeniyle İngiltere Yunanistan'la yakınlaşmış, Amerika da yeni ekonomik yardımlarda bulunmaya yanaşmamıştı (Eroğul, 2003: 221).

Bunun üzerine Başbakan Menderes 25 Nisan 1958'de Uzakdoğu'ya seyahate çıkmış ve Uzakdoğu ülkeleri ile ticareti artırıp ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krizi hafifletmeyi hedeflemişti (Milliyet, 25 Nisan 1958). Menderes'in bu çabasının hemen ardından temmuz ayında Batı ile yapılan ekonomi anlaşmalarını göz önüne alarak seyahatin hedefine ulaşmadığını söyleyebiliriz.

Dünya Para Fonu, Türkiye'ye yardım karşılığında bazı mecburiyetler getirmişti. Buna göre, yatırımlar durdurulacak ve kontrolüne izin verilecek, Milli Korunma Kanunları kaldırılacak, piyasada liberal sisteme dönülecek ve para ayarlaması yapılacaktı (Cumhuriyet, 19 Temmuz 1958).

Bunun karşılığında, batıdan toplamda 359 milyon dolar kredi bulunmuştu. 234 milyon doları Amerika tarafından verilecek olan kredinin 100 milyon doları

Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatından, 25 milyon doları ise Para Fonundan alınacaktı. Ancak yeni borcun büyük kısmı eski borç ve borç faizlerinin karşılığı olarak kesilecekti. Ayrıca 400 milyon dolarlık eski borç da ertelenmişti. Hükümet alacağı yardımlar karşılığında Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatına bir program sunmuş ve buna bağlı kalmayı taahhüt etmişti (Eroğul, 2003: 222). 4 Ağustos Kararları olarak tarihteki yerini alan programa göre, Türk parasının değeri üç misliden fazla düşürülmüş, ekonomik krediler daraltılmış, aşırı tasarrufa gidilmiş, yabancı sermayenin kazançlarını döviz olarak yurt dışına çıkarılmasına izin verilmişti (Albayrak, 2004: 361).

Bu şekilde, Batı'ya verecekleri kredi karşılığında ekonomiyi denetleme yetkisi verilmişti. Cumhuriyetin kuruluş ilkesi olan tam bağımsızlık ideali de bu kararlar ile çökmüş, ekonomimiz tam anlamıyla dışa bağımlı hale gelmişti. Demokrasi mücadelesine, ekonomik sıkıntılar da eklenmiş ve ülke içindeki sorunlar çığ gibi büyümeye başlamıştı. Ekonomik sorunlar DP'nin yönetim anlayışının günden güne sertleşmesinde ve iktidar muhalefet ilişkilerinin iyice gerilmesinde önemli pay sahibi olmuştu. Ekonomik sorunları çözemeyen hükümet karşısında muhalefetin eleştirilerinin dozu artmış, bunun sonucunda da hükümetin muhalefete ve eleştiriye tahammülsüzlüğü ülke yönetiminde baskının egemen olmasına neden olmuştu.

3.3.2. İktidar Muhalefet İlişkileri

İktidar muhalefet ilişkileri 1957 seçimlerinin ardından hiçbir zaman normal seviyede olmamıştı. Güçlenen muhalefet, iktidara karşı daha sert eleştiriler yapmış, iktidar ise muhalefeti sindirmek ve etkisiz hale getirmek için her türlü baskıya başvurmuştu.

İlk olarak, yukarıda açıkladığımız üzere, 27 Aralık 1957'de meclis iç tüzüğünde yapılan değişiklikle iktidar muhalefet ilişkileri gerilmişti. Bu değişiklikle iktidar, güçlenen muhalefete karşı kendisi için savunma hattı oluşturmaya çalışmıştı.

1958 yılına girildiğinde ise, muhalefet iktidar ve icraatları hakkındaki eleştirilerine olanca gücüyle devam etmişti. 8 Şubat'ta CHP dış politika hakkında

bildiri yayınlamıştı. Bildiride hükümetle dış politika uygulamalarında aynı fikirde olmadığını, dış politikayı ilgilendiren konularda hükümetin meclise danışmadığını ve görüşme yapılmadan karar alındığını ifade etmiş ve meclis görüşmesi talebi ile bildiri sonlanmıştı (Milliyet, 8 Şubat 1958). Buna karşılık Menderes dış politika esaslarının mecliste, dışişleri bakanlığının bütçesi görüşülürken muhalefete anlatıldığını söylemiş ve eğer bu konuda ısrarcı olurlarsa meclis zabıtlarını tekrardan okumaları gerektiğini ifade etmişti (Milliyet, 10 Şubat 1958).

Bütçe görüşmeleri sırasında, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesi görüşülürken, DP Tekirdağ Milletvekili Zeki Erataman, CHP'yi senelerce milletin dinini yaşamasına izin vermeyen idare şekli ile suçlamıştı (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt: 2, 25 Şubat 1958: 469). Bunun üzerine çıkan tartışmada, yüzden fazla milletvekili kavgaya karışmış, çantalar fırlatılmış ve meclis sıraları kırılmıştı (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt: 2, 25 Şubat 1958: 470).

İktidar muhalefet ilişkilerindeki gerginliği tırmandıran bir başka olay da Ulus Gazetesi'nin kapatılması olmuştu. CHP'nin muhalefetine kızan DP, elindeki önemli bir silahı yani basın organlarına yönelik cezaları kullanarak da muhalefeti susturmaya çalışmıştı. CHP'nin yayın organı olan Ulus Gazetesi son dönemlerde çok sık kapatılır olmuştu. Karikatürist Halim Büyükbulut'un "*hazine*" konulu karikatürü hakkında savcılık suç duyurusunda bulunmuş ve dava açılmıştı. Ankara Toplu Basın Mahkemesi'nde görülen davada, Ulus Gazetesi 1 ay kapatılma, Karikatürist Halim Büyükbulut bir yıl hapis ve 10.000 lira para cezasına çarptırılmıştı. Gazetenin sahibi olan Kasım Gülek para cezasını kendisinin ödeyeceğini ifade etmişti (Milliyet, 10 Nisan 1958) .

Bu kararın hemen ertesi günü ise Ulus Gazetesi için yeni bir kapatma kararı daha verilmişti. Gazete yazarlarından Bülent Ecevit'in yazılarından birinde Menderes'e hakaret iddiasıyla açılan davanın sonucunda bir aylık kapatma cezası kararı alınmış, Yazı İşleri Müdürü Ülkü Arman da 16 hapis ve 4000 lira para cezasına çarptırılmıştı (Cumhuriyet, 11 Nisan 1958).

Ulus Gazetesi hakkında alınan kararlar nedeniyle CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek yaptığı basın toplantısında, verilen cezaları eleştirmiş ve cezaların basın hürriyetine vurulan ağır bir darbe olduğunu ifade etmişti (Milliyet, 13 Nisan 1958).

Hemen ardından, Menderes'in özel hayatını yayınladığı gerekçesiyle Akis Dergisi Sorumlu Müdürü Tarık Halulu 16 ay hapis ve 4000 lira para cezasına çarptırılmış ve dergi de bir ay süreyle kapatılma cezası almıştı (Cumhuriyet, 3 Mayıs 1958).

Basına verilen cezalar birbirini ardına gelmeye başlamıştı. Hatta daha önce alınan cezaların uygulama süresi dolmadan yeni cezalar verilmişti. Ulus Gazetesi, Oktay Verel'in "*Sonsuz Kavgalar İçinde Çöl Demokrasi*" başlıklı yazısı nedeniyle bir ay daha kapatılma cezası almış, Yazı İşleri Müdürü Ülkü Arman ve yazı sahibi Oktay Verel bir yıl hapis ve 4000 lira para cezasına mahkûm edilmişti. Yeni Gün Gazetesi, "*Gazeteciler En Kısa Yoldan Hapse Sevkedilirken*" başlıklı yazı ile bir ay kapatma, Yazı İşleri Müdürü Altan Öymen de 10 ay hapis ve 2500 lira para cezası almıştı. Akis Dergisi ise " *İnsaf ve Paşam*" başlıklı yazıyı alıntı yaparak yayınladığı gerekçesiyle, bir ay kapatma, Yazı İşleri Müdürü Yusuf Ziya Ademhan da bir yıl hapis ve 3000 lira para cezası almıştı (Ulus, 10 Mayıs 1958).

Basına verilen cezaları Akis Dergisi'nde Metin Toker eleştirmiş, demokratik yönetimlerde basının dördüncü kuvvet ve daima faal olduğunu belirtmişti. İktidarın basını yanından kovarak, kendisine yarar mı zarar mı verdiğini iyice düşünmesi gerektiğini, basının hür olduğu zamanlarda şikayet konularının daha çabuk çözüme kavuşup, ortamın gerilmediğini ayrıca bir ülkeyi kalkındırmak için basın hürriyetinin her alanda sağlanmasının şart olduğunu aksi halde tüm çabaların yetersiz kalacağını ifade ederek yazısını tamamlamıştı (Akis, 17 Mayıs 1958: 5).

24 Mayıs'ta Meclis'te CHP Ordu Milletvekili Ferda Güley'in Kadıköy Gençlik Kolu İlçe Toplantısına neden izin verilmediği ile ilgili soru önergesi üzerine de tartışmalar yaşanmıştı. Soruyu cevaplandıran İçişleri Bakanı Namık Gedik, izin alınacağına dair toplantılar kanununda bir gereklilik yoksa da, aksi bir ifade de olmadığı için izin verilmediğini söylemiştir. Bunun üzerine tartışma çıkmış toplantıya 10 dakika ara verilmiş, Ferda Güley ise toplantı salonu dışına çıkarılmış ve üç meclis oturumuna katılamama cezası almıştı (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt: 4, 23 Mayıs 1958: 172,178).

Akis Dergisi 29 Mayıs'ta yeni bir ceza daha almıştı. Başbakan Menderes, Nihat Erim ve Safa Kılıçoğlu tarafından açılan hakaret davası sonuçlanmış, derginin

3 ay kapatılmasına karar verilmişti. Ayrıca Yazı İşleri Müdürü Yusuf Ziya Ademhan üç yıl hapis, 10.000 lira para cezası almış, Metin Toker de bir yıl hapis ve 3000 lira para cezasına mahkum edilmişti (Milliyet, 29 Mayıs 1958).

Basına yönelik verilen cezaları, İnönü'nün haziran başında İstanbul Parti İl Başkanlığı'nda yaptığı basın toplantısına dair her türlü yayına yasak gelmesi takip etmişti. Bu yayın yasağı üzerine İnönü, fikrini daima söyleyeceğini, vatandaşları ümitsizliğe düşmekten korumak istediğini ifade etmişti (Ulus, 3 Haziran 1958).

Muhalefet bir taraftan basına verilen cezaları eleştirirken bir taraftan da iktidar hakkında arka arkaya önerge vermeye devam etmişti. CHP Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata, ülkenin ekonomik durumu ve yapılan zamlar hakkında meclise önerge vererek hükümetin iktisat politikası üzerinde Başbakan'ın açıklama yapmasını istemişti (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt: 4, 23 Haziran 1958: 579). Ancak, bu önerge ile birlikte CHP'li vekillerin verdikleri, 1957 seçimlerinden sonra vatandaşların karşılaştıkları farklı tutum ve davranış hakkındaki önerge, yetkilerini iktidar çıkarlarına yönelik olarak kullanan savcılar hakkındaki soruşturma önergesi, gazetelere kâğıt, malzeme ve ilânların verilmesi ile ilgili hangi hususların dikkate alındığı ile ilgili önergeler ayrı ayrı okunarak oylanmış ve reddedilmişti (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt:4, 25 Haziran 1958: 626).

DP iktidarı ara seçimlerin de yapılmamasından yanadır. 25 Haziran 1958 tarihli Meclis toplantısında ara seçimlerin yapılmaması için takrir verilmişti. Buna istinaden konuşan İnönü, verilen takririn anayasaya aykırı olduğunu ifade etmiş, en son ara seçimlerin 1951 yılında yapıldığını, artık ara seçim yapılmasının mecburiyet halini aldığını belirtmişti (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt:4, 25 Haziran 1958: 630-631).

Yapılan uzun tartışmaların ardından, oy çokluğu ile ara seçimlerin yapılmaması kararı alınmıştı (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt:4, 25 Haziran 1958: 655). Yaşanan bu durum karşısında İnönü ve Kasım Gülek toplantı salonu terk etmişler, ardından Meclisin tatile girmesi ile ilgili oylama yapılmış ve DP'li vekillerin oy çokluğu ile Meclis 1 Kasım 1958'e kadar tatil edilmişti (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt:4, 25 Haziran 1958: 715). Ara seçimler iktidarın keyfi hareketi nedeniyle yapılamaz olmuştu.

Meclisin tatilde olduğu sırada, 14 Temmuz 1958'de Türkiye'de Irak, Pakistan ve İran devlet başkanlarının katılımı ile Bağdat Paktı toplantısı yapılacaktı. Ancak aynı gün, toplantıya gelmek üzere yola çıkan Irak Kralı Faysal ve Başbakanı Nursi Sait çıkan bir ayaklanma sonucu öldürülmüş ve Irak'ta Cumhuriyet ilan edilmişti (Cumhuriyet, 15 Temmuz 1958). Devrimin hemen ertesi günü, Amerika Türkiye'deki üslerinden birini kullanarak Lübnan'a asker çıkartmıştı (Cumhuriyet, 16 Temmuz 1958).

Irak'taki darbeden kısa bir süre sonra, Bağdat Paktı üyeleri ile Amerika İngiltere'de toplanmışlar ve 28 Temmuz 1958'de bir deklarasyon yayınlamışlardı. Buna göre, ABD dünya barışı için, kongrenin tanıdığı yetkilere dayanarak bu tebliğde imzası bulunan devletlerle güvenlik ve savunma konularında işbirliği yapmayı kabul etmiş ve bu işbirliğine imkan verecek antlaşmaların hemen hazırlanması kararını almıştı (Milliyet, 29 Temmuz 1958). Bu durumun iç politikaya olan yansıması da ciddi olmuştur. Irak'ta meydana gelen durumdan dolayı seferberlik hazırlıkları başlamış ve bunun üzerine muhalefet meclisi olağanüstü toplantıya çağırmıştır.

Toplantı 26 Temmuz 1958'de yapılmış ancak sadece İçişleri Bakanı Namık Gedik'in konuştuğu toplantı 45 dakika sürmüştü. Muhalefete söz hakkı verilmemişti (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt: 4, 26 Temmuz 1958: 824). Bunun üzerine bir önerge veren CHP, meclisi tekrardan toplantıya çağırmıştı (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt:4, 21 Ağustos 1958: 828). 21 Ağustos'ta yapılan toplantıda, iktidar muhalefete konuşma hakkı vermeye mecbur kalmıştı. CHP iktidarı ciddi ve sert bir şekilde eleştirmişti. CHP Grubu adına konuşan İnönü sözlerine meclisin toplanması için önerge vermek ve sonuçlanması için de bir ay beklemek zorunda kaldıklarını ifade ederek konuşmasına başlamıştı (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt:4, 21 Ağustos 1958: 843). Konuşmasında Ortadoğu ve Kıbrıs politikasıyla hükümetin yaptığı yardım anlaşması eleştirmişti (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt:4, 21 Ağustos 1958: 843-846).

Meclisin 26 Temmuz toplantısından sonra, DP Meclis Grubu 11 Ağustos 1958'de toplanıp bir tebliğ yayınlamıştı. Tebliğde CHP'nin Irak'taki olayları kullanarak meclisin ve hükümetin meşruiyetini ve istikrarını şiddet yolu ile tahrip etmenin hatta bunun gerekli olduğunun kanaatini uyandırmaya çalıştığını ifade

etmişti. Eğer CHP bu şekilde meclisin ve hükümetin itibarına zarar verecek olursa gereken tüm tedbirlerin alınacağı da belirtilmişti (Milliyet, 12 Ağustos 1958).

DP'nin bu tebliğine CHP'nin cevabı gecikmemişti. CHP de bir tebliğ yayınlamış, meşruiyet içinde ve hukuka bağlı CHP'nin hiçbir tehditle yolundan dönmeyeceği ve eşit şartlarda yapılacak ilk seçimde de iktidar olacağı ifade edilmişti. CHP'nin memlekette sağlamaya çalıştığı şartların her meşru demokratik idarenin temel unsurları olduğu ayrıca bu hedef için kanuni yollardan mücadele etmeyi gayri meşru bir hareket olarak görmenin de meşruluktan uzaklaşmanın esası olduğu belirtilmişti (Cumhuriyet ve Ulus, 17 Ağustos 1958).

Ülkedeki gerginlik gün geçtikçe artmaya başlamıştı. Eylül ayı başında, Balıkesir Çimento Fabrikasının açılışındaki konuşmasında Menderes, CHP'nin memlekette ihtilal havası yarattığını, komşu ülkelerde öldürülen devlet adamlarının resimlerini gazetelerde boy boy yayınladıklarını, demokrasinin sorumluluktan uzak tutulduğu sürece, kan, ihtilal ve ateş olacağını ancak kendilerinin tüm bunlara izin verecek bir iktidar olmadıklarını söylemişti (Milliyet, 7 Eylül 1958).

İnönü'nün, Menderes'in konuşmasına cevabı ise 1958 Türkiye'sinde iftira ve tehdit ile yıkılacak siyaset adamı yoktur şeklinde olmuştu (Cumhuriyet, 8 Eylül 1958).

Menderes'in konuşmasının hemen ardından iktidar, muhalefetin meclisin manevi itibar ve nüfuzunu azaltmayı hedeflediğini, yasamaya yaptığı zorlamalarla zarar verdiğini, meclis içi ve meclis dışı manevralarla demokratik idareyi felce uğrattığını, azınlığın çoğunluk üzerinde baskı oluşturmasını sağlamaya çalıştığını iddia etmişti (Milliyet, 8 Eylül 1958).

Menderes ve İnönü arasındaki sözlü savaş hiç ara vermeden devam etmişti. Öfke ve suçlamaların baskın olduğu demeçlerin hemen ardından, Menderes Bursa'da ihtilal tahrikçiliğinin İnönü'nün politik dayanağı olduğunu söylemişti (Milliyet, 9 Eylül 1958).

Başbakan Menderes İzmir'de yaptığı konuşmada ise CHP idarecilerinin siyaset vurguncusu olduğunu söyleyerek, buna karşı sert tedbirlerin alınacağını belirtmişti (Milliyet, 21 Eylül 1958).

Gene İzmir'de ertesi gün yaptığı konuşmada basına yönelik olarak, basının memleketi düşünmesi gerektiğini ama yalan haber yaptığını, siyasi sahtekârlık ve vurgunculukla mücadele edileceğini ve İnönü'nün siyasetten çekilmesi gerektiğini söylemişti. Ayrıca vali ve savcılara yönelik ithamlarda bulunanların demokrasiye paydos dedirteceğini ifade etmişti (Milliyet, 22 Eylül 1958).

İnönü ise demokrasiye paydos demeye Menderes'in gücünün yetmeyeceğini, demokratik ilkeler yerine gelinceye kadar görevinin başında olacağını belirtmişti (Cumhuriyet, 23 Eylül 1958). Buna karşılık Menderes Aydın'da, demokrasiyi yıkmaya kendilerinin gücünün olmadığını, demokrasiyi ancak İnönü'nün yıkabileceğini söylemişti (Milliyet, 24 Eylül 1958).

İktidar ile muhalefet arasındaki gerginlik, Menderes ve İnönü'nün karşılıklı demeçleri üzerinde yükselirken, DP'den ayrılan milletvekillerin kurduğu Hürriyet Partisi de yayınladığı tebliğde muhalefetin gücünün birleşmesinin gereğini, vatandaş çoğunluğunun meclis çoğunluğu haline getirilmesinin şart olduğunu ifade etmişti (Cumhuriyet, 6 Ekim 1958).

Hürriyet Partisi'nin bu açıklamasının ardından kısa bir süre sonra, 16 Ekim 1958'de Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşmiş (Cumhuriyet, 16 Ekim 1958), ardından 24 Kasım 1958'de Hürriyet Partisi CHP'ye katılmıştı (Milliyet, 25 Kasım 1958).

Muhalefetin resmi olarak birleşme tarihleri 16 Ekim ve 24 Kasım olsa da, Menderes 13 Ekim'de Manisa'da yaptığı konuşmada, milli birlik kurulmasının gerekli olduğunu söylemiş ve vatandaşların "*vatan cephesi*" oluşturmasını istemişti (Milliyet, 13 Ekim 1958).

Bu konuşmanın ardından, ilk olarak İstanbul'da sonrasında tüm yurtta Vatan Cephesi Ocakları kurulmaya başlamıştı. Vatan Cephesi Ocakları, muhalefetin oluşturduğu güç birliğine karşı olmak üzere kurulmuş ama böylece ülke ikiye bölünmüştü. Siyasetteki kutuplaşma, halkın içine de girmişti. Aynı mahallenin sakinleri artık birbirine düşman iki kutba bölünmüş ve vatandaşlar da siyasetin ve siyasetçilerin açtıkları kavga ve ayrışma yolunda bir adım daha atmıştı (Eroğul, 2003: 228).

Menderes 24 Kasım 1958'de Lüleburgaz'da yaptığı bir konuşmada Hürriyet Partisi ile CHP'nin birleşmesini, güç birliği adı altında haçlı cephesi birleşmesine benzeterek eleştirmişti (Milliyet, 25 Kasım 1958). Epey zamandır tarafsızlığından vazgeçip iktidar savunuculuğu yapan Cumhurbaşkanı Bayar da 29 Kasım'da Çorlu'da, muhalefetin milli kalkınmayı istemeyen kıskançlar olduğunu ve onların milli irade karşısında karınca gibi ezileceğini söylemişti (Milliyet, 29 Kasım 1958).

İktidarla muhalefet arasındaki söz düellosu Menderes'in, muhalefetin Irak olaylarına özenecek kadar kötü bir yolda olduğunu, İnönü'nün ise demokratik rejimin, fırsat bekleyenlerin istedikleri rejimi kurmak için oluşturulmuş bir fırsat olmadığını belirterek, demokraside milletin iradesi ile gelip, milletin iradesi ile gitmeyi sükûnetle öğrenenlerin başarılı olacağını savunmasıyla devam etmişti (Ulus, 17 Ekim 1958). İktidar ile muhalefetin ilişkisi karşılıklı ithamlarla sözlü savaş haline dönüşmüştü.

Siyasi ortam tüm gerginliği ile devam ederken, Ulus Gazetesi bir ceza daha almıştı. Bülent Ecevit'in " *Mümtaz Tarhan*[11] *Çekilmelidir*" yazısı nedeniyle Yazı İşleri Müdürü Ülke Arman 1 yıl hapis, 11.000 lira para cezasına çarptırılmış ve gazete de için bir ay kapatma kararı verilmişti (Cumhuriyet, 4 Kasım 1958).

Basına yönelik cezalardan iktidarın yayın organı olan Zafer Gazetesi de etkilenmişti. Zafer Gazetesi'ne dava, CHP Niğde Milletvekili Asım Eren'in Meclis'te bir toplantı sırasında salonu terk etmesi ile ilgili haberi nedeniyle açılmıştı. Gazetenin eski imtiyaz sahibi Zühtü Velibeşe ve Yazı İşleri Müdürü Cenap Yakar 10 ay hapis ve 2500 lira para cezasına mahkum olmuş, gazete de bir ay kapatma cezası almıştı. Bu kararlarla iktidar yanlısı bir gazete ilk defa ceza almıştı (Milliyet, 22 Ekim 1958).

1958 yılı sonunda İnönü beraberindeki CHP heyeti ile Güney illerini kapsayan gezisi (Milliyet, 6 Aralık 1958) sırasında yaptığı konuşmada DP'nin yürüttüğü şiddet projesinin devam etmeyeceğini söylemişti (Cumhuriyet, 7 Aralık 1958). İnönü'nün seyahat programı Gaziantep'le devam etmiş, şehirde çok sıkı güvenlik önlemleri alınmış, sinema ve eğlence yerleri kapatılmıştı. Burada yaptığı konuşmada, şiddet yoluna gidenler ya doğru yola gelecekler ya da İnönü'nün canını

[11] Dönemin İstanbul Valisi (http://www.istanbul.gov.tr/?pid=68).

alacakladır. Herhalde halkı karınca gibi ezmek mümkün olmayacaktır demişti (Milliyet, 8 Aralık 1958).

İnönü'nün Güney gezisi muhalefet tarafında çok ciddi tepkilere neden olmuş, DP Meclis Grubu 8 ve 9 Aralık'ta iki toplantı yapmıştı. Toplantı ile ilgili basına yansıyan haberler ise, muhalefetin memlekette sürekli bir seçim havası yarattığı ve bu durumun iktidarın çalışmasını güçleştirdiği bundan dolayı da hükümetin basın ve muhalefetin faaliyetleri ile ilgili yeni tedbirlere başvuracağı şeklindeydi (Cumhuriyet, 10 Aralık 1958).

1958 yılını tartışmalar, karşılıklı suçlamalar ve olumsuz bir şekilde geçiren iktidar ve muhalefet 1959 yılına da aynı gergin hava içinde başlamıştı. Bu gerginliği muhalefetin 1958 yılı sonunda yaptığı güç birliği ve 15 Ocak 1959'da CHP'nin yayınladığı ilk hedefler beyannamesi de bir kat daha artırmıştı.

Muhalefet, DP'ye karşı mücadele konusunda hem daha etkili hem de daha güçlü bir hale gelmişti. İktidarla mücadelenin hedefi de netleşmişti.

Bu hedefler 15 Ocak 1959'da, CHP'nin 14. Kurultayı'nda kesinlik kazanarak "*İlk Hedefler Beyannamesi"* adı ile tarihteki yerini almıştı. On madde halinde kamuoyuna açıklanan hedefler, seçim güvenliğinin sağlanması, partizanlığın kaldırılması, memurlara mahkemeye başvuru hakkı tanınması, anayasa mahkemesi kurulması, millet meclisinden başka ikinci bir meclis kurulması, üniversite özerkliğinin sağlanması, sosyal adaletin anayasaya girmesi, yüksek yargıçlar kurulu oluşturulması, yüksek iktisat şurası kurulması ve basın hürriyetinin anayasa güvencesine bağlanması olarak açıklanmıştı (Ulus, 15 Ocak 1959).

CHP'nin ülke gereksinimleri ve demokratik ilkeleri temel alarak oluşturduğu "*İlk Hedefler Beyannamesi"* iktidarın içinde bulunduğu zor sürecin daha da zorlaşacağının bir işaretiydi. Ancak siyasetteki gerginliğin düşmanlık noktasına geldiği bir zamanda Menderes, Kıbrıs'ta tarafların bağımsız cumhuriyet kurma konusunda vardıkları antlaşmayı imzalamak üzere İngiltere'ye giderken bir uçak kazası geçirmişti. Pilotlar, hostes, Basın Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu ve Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu'nun da aralarında bulunduğu 16 kişi hayatını kaybetmiş, Menderes ise kazadan hafif yaralı olarak kurtulmuştu (Ulus, 18 Şubat 1959). Kıbrıs'la ilgili Londra Antlaşması 19 Şubat

1959'da bir klinikte imzalanmış, Menderes 27 Şubat'ta ülkeye dönmüştü. Önce İstanbul ardından Ankara'ya gelişinde kalabalık karşılama törenleri yapılmış, kurbanlar kesilmişti. Ankara'da Menderes'i karşılayanlar arasında geçmiş olsun dileklerini ileten İnönü de vardı.

Bu kaza siyaset sahnesindeki gergin havanın kısa bir süre için dağılmasını sağlamıştı. Menderes'te kazadan kurtulmuş olmasını ilahi bir korumaya bağlamış ve grup toplantılarında dahi kendisinin Allah'ın sevdiği insan olduğunu dile getirmişti (Eroğul, 2003: 229-230).

26 Şubat'ta basın yayın bütçesi görüşülürken CHP adına söz alan Ankara Milletvekili Bülent Ecevit, devlet radyosunun hükümet politikasının bir yansımasını olduğunu, DP'li raportörlerin bağımsız ve muhalif basını yalan ve memleketin huzurunu bozacak haberler yapmakla itham ettiğini, basının bu şekilde davrandığı ülkelerde demokratik ilkelerin varlığının mümkün olamayacağını iddia ettiklerini söylemişti. Oysa iktidarın bağımsız ve muhalif basına yüklediği bu suçları kendi yayın organlarında özellikle devlet radyolarında işlediğini ifade etmiş, bu sözleri nedeniyle meclis başkanından herhangi bir tahrike meydan verecek ifadeler kullanmaması için uyarı almıştı. Ecevit konuşmasını tamamlarken, radyonun yanlış ve eksik haber vermesini de eleştirmiş, yaz aylarında sınır komşularımızda olup bitenleri vatandaşın, denizaşırı radyolardan dinlemek zorunda kaldığını da belirtmişti (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt:7, 26 Şubat 1959: 1079).

Sivas Milletvekili Turhan Feyzioğlu ise, bir memlekette devlet radyosunun iktidar ve muhalefet partilerinin eşit şartlarla faydalanacağı bir kurum olması gerektiğini söyleyerek konuşmasına başlamıştı. DP'nin de muhalefetteyken aynen bunu savunduğunu, 1949'da muhalefete radyoda konuşma hakkı tanıyan Basın Yayın Teşkilât Kanunu tartışılırken, Refik Koraltan, Kemal Özçoban, Nuri Özsan, Fikri Apaydın ve miting meydanlarında ise Bayar ve Menderes'in de bu fikri savunduğunu ifade etmişti. Ancak şu anda radyonun köy saatinden Meclis saatine, radyo gazetesinden, haber bültenlerine kadar bütün yayınlarında partizanlık yaptığını, milleti ikiye bölücü bir propaganda aleti olduğunu söylemiş bunun hukuka aykırılığının altını çizmiş bu durumun devlet görevini kötüye kullanmak ve millet malını suiistimal etmek olduğunu söylemişti (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt:7, 26 Şubat 1959: 1080).

Görüşmeler karşılıklı tartışmalarla devam etmiş, oy çokluğu ile basın yayın bütçesi onaylanmıştı (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt:7, 26 Şubat 1959: 1095).

Bütçe görüşmelerinin ardından yapılan ilk Meclis toplantısı Amerika ile yapılacak olan İktisadi İşbirliği Anlaşmasına istinaden Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu'nun konuşması nedeniyle, gene gergin geçmiş ve kavga çıkmıştı. Bakan, yapılacak olan Anlaşma'nın Amerika'ya ve Amerikalı sermayedarlara imtiyaz sağlamadığını ve bu tip anlaşmaların sadece bize özgü olmadığını ifade etmişti. Muhalefetin ise dış politikayı, iç politikaya karıştırarak kendilerini küçük düşürmeye çalıştığını ve bu aşağılık duygusu ile dolu eleştirileri hükümete ve DP'ye uygun bulmadığını söylemesi üzerine tartışma çıkmış, CHP'li milletvekilleri toplantı salonunu terk etmek üzereyken, görüşmeler bir gün sonraya ertelenmişti (Milliyet, 24 Mart 1959).

İktidar ile muhalefet arasındaki gerilim tüm şiddeti ile devam ederken, 24 Nisan 1959'da İnönü'nün Ankara İl Kongresindeki konuşması nedeniyle dokunulmazlığının kaldırılması için meclise önerge verilmişti (Ulus, 25 Nisan 1959). Söz konusu konuşma 28 Aralık 1958'de yapılmış, İnönü iktidarın son altı aydır azınlıkta kaldığını, vatandaşın hayat pahalılığı içinde boğulduğunu, basın ve muhalefetin iktidarın baskısı altında olduğunu söylemişti (Milliyet, 28 Aralık 1958).

Meclisteki gerilim devam ederken, Ulus Gazetesi 1 ay kapatma, Yazı İşleri Müdürü Beyhan Cenkçi de 10 ay hapis 2500 lira da para cezası almıştı. Cezanın nedeni ise, CHP'nin İskenderun İlçe Kongresinde Adana Milletvekili Kemal Satır'ın, Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri'nin başarısız olduğu ile ilgili sözlerinin yayınlanması olmuştu (Milliyet, 26 Nisan 1959). İktidar giderek daha da tahammülsüz hale geliyordu. Bu noktada Ulus son yılların en çok ceza alan gazetesi haline geldi.

Basının haber yapmasının iktidar tarafından kontrol altına alınması ve radyonun da iktidarın yayın organı haline dönüşmesi sonucunda, muhalefet yurt gezilerine başlamıştı. Ancak muhalefetin tüm gezileri olaylı geçmiş ve her defasında mevcut olan gerginliğin daha da artmasına neden olmuştu. Uşak gezisi ile başlayan olaylar meclis içinde milletvekillerinin birbirlerini yumruklamalarına kadar gitmişti. Demokrasinin ilkelerinden uzaklaştıkça, oluşan boşluğu şiddet ve baskı doldurmuştu.

3.3.2.1. İsmet İnönü'nün Yurt Gezileri ve Demokrat Parti İktidarı

29 Nisan 1959'da CHP'nin "*Bahar Taarruzu*"[12] olarak isimlendirdiği propaganda seferi İnönü'nün başkanlığında partililer ve gazetecilerin katılımı ile Uşak'tan başlamıştı. Başlangıç olarak Uşak'ın seçilmesinin nedeni ise İnönü'nün İstiklal Savaşı sırasında Yunanlılarla savaş yapıldığı yerin Uşak olmasıydı. Bu şekilde CHP "*Bahar Taarruzu*" girişimine manevi ve tarihsel bir anlam da yüklemişti (Burçak, 1998: 613).

Heyet henüz Ankara'dan yola çıkmadan önce olaylar başlamıştı. Ankara Garında tezahürat yapan halkla polis arasında çatışma çıkmış, belediye hoparlöründen tüm gün halkın İnönü'yü karşılamak üzere istasyona gitmesini engellemek için anons yapılmıştı. Buna rağmen, tren Uşak'a vardığında İnönü'yü coşkulu ve büyük bir kalabalık karşılamıştı (Milliyet, 30 Nisan 1959). CHP ve DP'liler arasında tartışmalar ve arbedelerin ardından İnönü Manisa'ya geçmişti (Milliyet, 20 Nisan 1959).

İnönü, Manisa'da sert bir konuşma yapmış ve hayatına kast etmek için DP'lilerin toplandığını, kendilerine yapılan haçlılar suçlaması ve karınca gibi ezmek tehdidi ile azınlıkta kalan iktidarın, nihayetinde kaba kuvvetle bir dehşet idaresi kurduğunu, vatandaşların insan haklarından mahrum yaşamaya başladığını söylemişti. Kanun yolundan çıkmış olanların, haklarını korumak kararında olan özgür vatandaşlar karşısında yenileceğini, ayrıca vatandaşa hizmet yolunda seve seve can vermeyi, hayatımızın şerefli ve son mükâfatı saymaktayız diyerek konuşmasını tamamlamıştı. Manisa'dan sonra İzmir'de de coşkulu bir kalabalığın "*hürriyet*" tezahüratlarıyla karşılanmıştı (Erer, ty: 363). Aynı haber iktidarın yayın organı Zafer Gazetesinde ise, İnönü ve beraberindekilerin "*taarruz ekibi*" olduğu ve DP'li vatandaşların İnönü'ye yaşattığın döneme bir daha dönmek istemiyoruz diyerek tepki gösterdiği (Zafer, 3 Mayıs 1959) ifade edilerek verilmişti.

Muhalefet cephesinde bunlar yaşanırken, iktidar da sert tedbirler almaya devam ediyordu. İçişleri Bakanı, İzmir Valisine emir vererek, il genelinde siyasal parti kongrelerinin yasaklanmasını sağlamıştı.

[12] Bahar Taarruzu: İnönü'nün 29 Nisan 1959'da Türk- Yunan Savaşı'nın yapıldığı bölgede Uşak'tan başlayarak Ege Bölgesinde yaptığı yurt gezisidir (Burçak, 1998: 613).

Gezi süresince meydana gelen olaylar ve muhalefetin demeçleri için yayın yasakları konmuştu. Bunun sonucunda bir ilk yaşanmış ve 3 Mayıs 1959'da gazeteler beyaz sütunlarla çıkmıştı (Cumhuriyet, 3 Mayıs 1959). İzmir'de yayın yapan muhalefet yanlısı Demokrat İzmir gazetesinin matbaasının camları kırılmıştı (Milliyet, 3 Mayıs 1959).

İnönü ve CHP heyetinin sadece dokuz süren gezisi, bir gerçeğin su yüzüne çıkmasına neden olmuştu. Artık kutuplaşma, düşmanlık, hakaret ve şiddet sadece politikacılar arasında ve mecliste değil, halkın arasında ve tüm yurttaydı. Sözlü kavgalar, şiddete dönüşmüş halk birbirine düşman iki kutba ayrılmıştı. Ülke, can güveliğinin dahi kalmadığı bir sürece doğru hızlı adımlarla ilerlemeye başlamış ve demokrasinin üzerine çöken sisin, yerini kara bulutlar ve büyük fırtınalar almıştı.

CHP, 11 Mayıs 1959'da Ege gezisinde yaşanan olayları meclis gündemine taşıyıp Başbakan ve İçişleri Bakanı hakkında soruşturma önergesi vermişti. Ancak DP'nin çoğunlukta olduğu mecliste bu önerge reddedilmiş ve işleme alınmamıştı (Milliyet, 12 Mayıs 1959). Bu olaydan beş gün sonra ise Meclis koridorlarında CHP ve DP'li milletvekilleri, toplantılara katılmayan CHP'li vekillerin, CHP'nin meclis soruşturması açılmasını istediği konuları açıklayan muhtıra dağıtması nedeniyle birbirine girmişti. CHP Kars Milletvekili Turgut Göle kafasına baston yiyip yaralanmış, karşılıklı küfürler savrulup, camlar kırılmıştı, sandalyeler fırlatılmıştı (Milliyet, 16 Mayıs 1959).

İktidar ise tüm bu kaosun içinde çözüm üretmeye çalışmak yerine daha çok sertleşmişti. Hatta DP'li İbrahim Arvas, 13 Eylül'de Diyarbakır'da yaptığı konuşmada, bölücülük yuvası haline gelen CHP'nin kapatılması gerektiğini söyleyecek kadar ileri gitmişti (Cumhuriyet, 14 Eylül 1959). İktidarın emrinde çalışan Radyo Gazetesi ise muhalefeti gayri meşru olmakla suçlamıştı.

Artık her şey kontrolden çıkmıştı. İktidar baskı tedbirleriyle olayların önüne geçeceğini düşünüp her önemli olaya yayın yasağı koymaya başlamıştı. Basın davaları sayılamayacak kadar artmış, gazeteler sürekli tekzip yayınlar hale gelmişti. Bir taraftan da 4 Ağustos kararlarının bir sonucu olarak işsizlik artmış, ekonomik zorluklar büyümüş, halkın şikayet sesleri yükselmiş ve muhalefet tarafının kalabalığı gittikçe artmıştı (Eroğul, 2003: 234-235).

Eylül 1959'da, Çanakkale gezisine çıkan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve 3 CHP'li milletvekilinin bir grup DP'li vatandaş tarafından yolları kesilmiş ve darp edilmişti (Ulus, 12 Eylül 1959). Bu olaydan sonra CHP bölgeye milletvekillerinden kurulu bir soruşturma heyeti yollamaya karar vermişti. Bu karar üzerine hükümet tarafından bir bildiri yayınlanmış, eğer buna teşebbüs edilirse, sonuçlarının ve sorumluluğunun, teşebbüs edenlere ait olacağı ifade edilmişti. Ayrıca meclis kararı olmadan soruşturma yapılamayacağı da belirtilmişti (Milliyet, 16 Eylül 1959).

Yola çıkan CHP'li soruşturma heyeti sözlü ve fiziki saldırıya uğramış, polis CHP heyetinin olay yeri olan Geyikli'ye gitmesine izin vermemişti. Çanakkale Sulh Ceza Hakimliği de olaylara yayın yasağı koymuştu (Albayrak, 2004: 527).

1960 yılı Şubat ayı başında Konya'ya giden İnönü'nün gezisi gene son dönemde neredeyse her gün yaşanan şiddet ve karmaşa olaylarının birine daha neden olmuş, İnönü'yü karşılayan grup, polis ve jandarma tarafından cop ve gaz bombası kullanılarak dağıtılmıştı (Cumhuriyet, 8 Şubat 1960). Bu olaylar devam ederken, Meclis'te ki kavgalar da sürmüş, milletvekilleri arasında yaşanan gerginlikler günlük olaylar haline gelmişti. TBMM dahil olmak üzere memleketin her yerinden kavga sesleri yükselmeye başlamıştı.

29 Şubat'ta toplanan Meclis oy çokluğu ile 4 Nisan'da toplanmak üzere, 1 Mart'ta tatile girmişti (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt:12, 29 Şubat 1960: 1122). Bu şekilde kavga alanlarından birisi eksilmiş ama kavganın şiddeti azalmamıştı.

Yaşanan gerilimin dozu, Yeşilhisar'da bir kez daha yükselmiş ve etkisi DP için sarsıcı olmuştu. Kayseri'ye bağlı Yeşilhisar'da CHP İlçe Başkanı ile DP'li Belediye Başkanın birbirlerine silah çekmesi olayı yaşanmış ve 23 Mart 1960'da Kayseri Ağır Ceza Mahkemesinde bu davanın görüleceği açıklanmıştı. Açıklamanın hemen ardından Kayseri Valisi bir tebliğ yayınlamış ve CHP'lilerin mahkeme nedeniyle olay çıkardığını ve kendilerine engel olmak isteyen zabıtaya saldırdığını açıklamıştı. Bu olaydan sonra, CHP olayı soruşturmak üzere karar almıştı (Milliyet, 26 Mart 1960). İnönü hem olayları incelemek hem de 3 Nisan'da ki Kayseri il kongresine katılmak için Kayseri'ye gitmeye karar vermişti. Yola çıkacağı gün Kayseri Valisi Ahmet Kınık, İnönü'ye bir telgraf çekmiş, halkın meydana gelen

olaylar nedeniyle heyecanlı olduğunu bundan dolayı da, iller idaresi kanunundan aldığı yetkiye dayanarak, il genelinde parti kongreleri ve siyasi toplantılar yapılmasını yasakladığını bildirmiş ve Kayseri'ye gelmemesini istemişti (Burçak, 1998: 645).

Telgrafı dikkate almayan İnönü, 2 Nisan'da trenle Kayseri'ye hareket etmişti. Yol boyunca halk İnönü'ye tezahüratlarda bulunmuş, yolculuk gösteri havasına bürünmüştü. Kayseri Valisi, Kayseri yakındaki Himmetdede İstasyonunda treni durdurtmuş ve İnönü'den geri dönmesini istemiş ancak İnönü direnmiş ve Kayseri'ye gideceğini söylemişti (Cumhuriyet, 3 Nisan 1960). İnönü Kayseri'ye ulaştığında bu sefer de Yeşilhisar'a gitmesine izin verilmemiş yola askeri barikat kurulmuştu. Bunun üzerine İnönü arabadan inmiş, barikatı yürüyerek geçmişti. İnönü'yü durdurmak üzere emir alan asker de, İnönü'ye karşı çıkmamıştı (Eroğul, 2003: 238).

Kayseri Olaylarının yankısı büyük olmuştu. İnönü'yü yolculuk boyunca durduran subaylardan bazıları istifa etmişti. İstifa gerekçelerinde İnönü'nün seyahati sırasında, kendilerine verilen ve uygulamak zorunda kaldıkları durdurma ve engelleme emirinin anayasaya aykırı olduğunu, bu emiri uygulamak zorunda kaldıkları için derin üzüntü duyduklarını belirtmiş ve istifa etmişlerdi (Burçak, 1998: 647).

3.3.3. İsmet İnönü'nün Yurt Gezilerinin Demokrat Parti Meclis Grubu'na Yansımaları

Yaşanan gelişmeler zaman zaman DP Meclis Grubu'nda da tartışma konusu ediliyordu. Bunlardan biri de Kayseri olayları idi. Bu toplantıda, Kayseri'de yaşanan olaylar, DP'de de görüş ayrılıkları yaratmıştır. 12 Nisan'da yapılan toplantıda, ilk olarak Erzurum Milletvekili Şevki Erker söz almış ve yaşanan gelişmelerin analizini yapmıştı. Sözlerine, Yeşilhisar ve Kayseri Olaylarının basit birer emniyet olayı olmadığını belirterek başlamıştı. Bu yaşananların, milleti iki cepheye bölmeye doğru götürecek olaylar olduğunu ve tehlikenin büyüklüğünü, iktidar ve muhalefetin de mevcut tehlikenin sebep ve sorumlusu olarak tamamen karşı tarafı gördüğünü ve gösterdiğini söylemişti. Yüzlerce defa tekrarlanan karşılıklı ithamlarının şiddetinin

gün geçtikçe artmakta olduğunu, her iki tarafında bundan vazgeçmeyip kusur ve hatalarını düzeltmedikçe bu tehlikenin önlenemeyeceğini ifade etmişti. Bu olaylardaki en büyük sorumluluğun da kendi gruplarına ait olduğunu itiraf eden Erker, Grup olarak iktidarın iç siyasetini zaman zaman esaslı şekilde müzakere etmek yerine Başbakan'a kayıtsız şartsız güvenmenin doğru olmadığını vurgulamıştır. Demokrasinin sadece tedbirlerle korunamayacağını hatta bu tedbirlerde aşırıya kaçılırsa demokrasiye zarar verileceğini belirtip, demokrasinin kanun rejimi olduğunu, ancak Kayseri yolunda muhalefet liderine verilen "*dur*" emrinin kanunsuz olduğu için uygulanamadığını bu durumun da hükümet otoritesini kırdığını dile getirmişti. Eğer Meclisin de bu emri onaylarsa devletin itibarını zedeleyeceğini sözlerine eklemişti. Ayrıca mevcut Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunun tek taraflı uygulanmasının devletin tarafsızlığını ortadan kaldırdığını, ispat hakkının tanınmaması konusundaki ısrarın hükümete zarar verdiğini söylemişti. Konuşmasını, bu yaşananların devlet meselesi olduğunu ve burada sadece karşı tarafı içine alacak tedbirler düşünülürse bunun sonun nereye varacağını bilemediğini söyleyerek tamamlamıştı (DPMGMZ, 12 Nisan 1960: 27-32).

Hemen ardından söz alan Başbakan Menderes ise, Şevki Erker'in kendilerini suçlayan ve sorumlu gösteren sözlerini kendisine iade ettiğini belirterek, eleştiri sözleri için de, Toplantı ve Gösteri Kanunu'na hep beraber onay verdiklerini hatırlatmıştır. Ayrıca, sahte bir demokrasi edebiyatı ile memleketin emniyet ve selametini bir tarafa bırakmasının da mümkün olmadığını ifade etmişti (DPMGMZ, 12 Nisan 1960: 35-48).

Balıkesir Milletvekili Haluk Timurtaş, yaşanan olaylar için tedbir alıp, prensipler üzerinde anlaşmanın yetersiz kaldığını, önemli olanın alınan kararların titizlik içinde uygulanması olduğunu belirtmiş, CHP'nin tavrını tamamen meşruiyet dışı bir hareket olarak yorumlamıştı (DPMGMZ, 12 Nisan 1960: 167,170).

Bolu Milletvekili İhsan Gülez ise, muhalefete karşı daha sert davranılması gerektiğini savunmuştur. Olayları kontrol altına almak için İnönü'nün sorguya çekilip, hesap vermesinin de dahil olduğu sert tedbirlerin alınması gerektiğini ifade etmişti (DPMGMZ, 12 Nisan 1960: 179).

Ankara Milletvekili Hüseyin Balık konuşmasında Menderes ve DP'nin tutumunu eleştirmiş, kendisinden önce söz alan Şevki Erker'in haklılığını vurgulamış ve hükümetin çalıştığını, Demokrat Parti'nin ise kaybettiğini ifade etmişti. İnönü ve Menderes'in kavgalarının memlekete bir faydası olamadığını, eğer siyasi partilerin bu şekilde davranmaya devam ederse, bundan memleketin zararlı çıkacağını söylemişti. Alınacak tedbirlerin etkilerinin düşünülmesi gerektiğini, Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, İspat Hakkı gibi alınan birçok kararın DP'ye zarar verdiğini savunmuştur (DPMGMZ, 12 Nisan 1960: 207-210).

İkinci kez söz alan Menderes, Balık'ın eleştirinin haksız olduğunu ifade etmiş, alınan kararların fayda getirmediği görüşüne katılmadığını söylemişti. Bir defa bile millet iradesiyle iktidara gelmemiş olan İnönü'den, hiçbir korkuları ve çekinecek bir şeyleri olmadığını ifade etmişti (DPMGMZ, 12 Nisan 1960: 234-239).

DP grubunda yapılan değerlendirmelerde Menderes'i uyarmaya çalışan ve özeleştiri yapan milletvekillerinin çabalarının etkisiz kaldığını, anti demokratik düzenleme ve uygulamalara sadece muhalefet tarafından değil, parti içinden de itiraz seslerinin yükseldiğini grupta yapılan konuşmaları referans alarak söyleyebiliriz. Ancak görünen o ki Başbakan Menderes için hedef CHP'den çok İnönü'nün kendisi gibidir.

3.3.3.1. Demokrat Parti'de Yaşananlar

1957 seçimi sonuçları DP içinde, daha önceki seçimlerde yaşanılan heyecanı yaratmamıştı. Sandalye sayısına göre tek başına çoğunluğu elinde tutmasına rağmen eski gücünü koruyamamıştı. Seçimlerden önce parti içinde var olan gerginlikler, iktidarın tekrardan kazanılmasının ardından son bulmamıştı. Seçimlerin ardından ihtilalin yapıldığı güne kadar, DP içinde fikir ayrılıkları ve karmaşa devam etmişti.

Seçimlerinin hemen ardından Kasım 1957'de, DP içinde gerginliğe neden olan konulardan biri, Iskat Kanunu tasarısı olmuştur. Milletvekillerinin parti değiştirmeleri durumunda vekilliklerinin düşmesi öngören bu tasarı DP grubunu ikiye bölmüştü. Bu görüşü savunanlar iktidarla muhalefet arasındaki milletvekili farkının azaldığını, partiler arası geçişlerle de iktidar milletvekillerinin sayısının

azalması durumunda hükümetin rahat çalışmasının mümkün olmayacağını belirtmişlerdi. Aksi görüştekiler ise, DP'nin çoğunluğun oyları ile iktidara geldiğini bu şartlar altında milletvekillerine mecliste hareket serbestliği sağlamaktan çekinmenin anlamsız olduğunu ifade etmişlerdi. Yapılan görüşmelerin ardından tasarının kanun haline getirilmesinden vazgeçilmişti (Cumhuriyet, 12 ve 15 Kasım 1957).

1957 seçimlerinde muhalefetin güçlenerek meclisteki yerine almış olması ve eleştirilerini sertleştirmesi, hükümet kadar DP grubunda da gerginliğe sebep olmuştu. İktidara karşı hem muhalefetin hem de kısıtlanmış olsa da basının eleştirileri ve hükümet ile DP'li milletvekilleri arasında devam eden görüş aykırılıkları DP grubunda özeleştiri yapılmasına neden olmuştu. 13 Nisan 1958'de yapılan toplantıda DP grubu içinde huzursuzluğa neden olan konular tespit edilmişti. Yapılan analizleri şöyle özetleyebiliriz.

1957 seçimlerinde her ilde oy kaybına uğranmış olması önemli nedenlerdendir. Ayrıca oy kaybında muhalefetin etkisi nedeyse hiç yoktur, ortaya konulan önemli eserlere rağmen iktidar hırpalanmıştır. Oy kaybına neden olan etkenler hala devam etmektedir. Piyasadaki mal darlığı ve artan fiyatlar iktidarı yıpratmıştır. Memurlar arasında DP aleyhine açıkça çalışanların dahi tasfiye edilmemiş olması milletvekillerinin partiye olan maneviyatlarının düşmesine neden olmuştur. Hükümet programında pahalılıkla mücadele edileceği belirtilmiş olmasına rağmen, hükümetin fiyat artışlarının önüne geçememiş olması söylenenlerle yapılanların çelişki içinde olduğunu göstermektedir. Resmi beyanların ve verilen sözlerin yerine getirilmemiş olması, mesela grupta 22 Kasım 1957'de seçimler hakkında soruşturma açılmasına karar verilmiş ve halka duyurulmuş olmasına rağmen hala soruşturma açılamamıştır. Yapılan işlerin, hastane, yol, santral gibi projelerin, sürelerinin uzaması da grup içindeki rahatsızlığın nedenlerindendir. Bakanlar arasında bu görev için yeterli özelliklere sahip olmayanların bulunması, parti teşkilatına yeterince ilgi gösterilmiyor olması, görevi suiistimal olaylarında da olayın üzerine daha hızlı ve kararlı gidilmemesi ve ispat hakkının kabulünün artık mecburiyet haline gelmiş olmasına rağmen hükümetin bu konuda herhangi bir adım atmaması da nedenlerin içindedir (Burçak, 1998: 549-550). Yapılan bu çalışmanın,

durumu düzeltmek için yeterli olmadığını ilerleyen zaman içinde artan sorunlar ve gerginlikler göstermişti.

10 Haziran 1958 tarihli grup toplantısında, Menderes, Muğla Milletvekili Zeyyad Mandalinacı'nın ekonomik konulardaki özelliklede de zamlar hakkındaki eleştirilerini memleket gerçekleri ve iktisat bilimi açısından tezatlarla dolu olarak yorumlamıştı. Ayrıca Zeyyad Mandalinacı'nın, devlet imkanlarının boş yere harcandığını söyleyerek, hükümet politikası aleyhinde konuşmak için de sebep oluşturmaya çalıştığını ifade etmişti (DPMGMZ, 10 Haziran 1958: 5).

11 Ağustos 1958'de yapılan grup toplantısında, CHP'nin tatilde olan meclisi göreve çağıran teklifi hakkında grubun ve hükümetin nasıl davranacağı konuşulmuş, CHP'nin yıkıcı ve bölücü faaliyetlerde bulunduğu gerekçesi ile ne tür tedbirler alınacağının belirlenmesi de planlanmıştı (DPMGMZ, 11 Ağustos 1958: 14-15). Gaziantep Milletvekili Bahadır Dülger, bu konulara istinaden bir tebliğ yayınlanmasının gerekli olduğunu söylemişti (DPMGMZ, 11 Ağustos 1958: 17).

Edirne Milletvekili Rasih Gürkan, yayınlanacak tebliğin sadece CHP hakkındaki fikirlerinden oluşmasının doğru olmadığını, tebliğde halka dış politika ve ekonomik durum hakkında da bilgi verilmesi gerektiğini savunmuştu (DPMGMZ, 11 Ağustos 1958: 20-21).

Rasih Gürkan'ın ardından söz alan Menderes, alışılageldiği üzere, hükümetin haklılığını savunmuş ve CHP'nin sekiz seneden beri haftada üç dört kez basın toplantısı yaptığını, parti kongrelerinde DP'nin aleyhinde konuştuğunu, mecliste partisini suçlayan tebliğler yayınladığını söylemiş ve CHP hakkında tebliğ yayınlanmasını gerektiğini ifade etmişti (DPMGMZ, 11 Ağustos 1958: 26-27).

12 Ağustos'ta yayınlanan tebliğde, Irak'ta yaşanan olayların ardından CHP'nin tahrikkar faaliyetlere giriştiği, demokratik rejimlerde korunması şart olarak kabul edilen meclis ve hükümetin meşruiyet ve istikrarını şiddet yoluyla tahrip etmenin mümkün hatta gerekli olduğu kanaatini uyandırmaya sebep olacak çok tehlikeli bir yola girdiği ifade edilmişti. Ayrıca demokratik idarenin çoğunluk idaresi olduğu, azınlıkta ve muhalefette olanların, meclise ve hükümete karşı baskı politikası takip etmelerinin mümkün olmadığı belirtilmiş, demokratik idarenin devamlı ve

verimli şekilde işlemesi için iktidarın her türlü tedbire başvurma hakkı olduğu ifade edilmişti (Cumhuriyet, 12 Ağustos 1958).

Tebliğin içeriği ile ilgili grupta farklı fikirler dile getirilmişti. Sonunda varılan kararla Menderes'in istediği şekilde tebliğ yayınlanmış olmasına rağmen, son yıllarda DP'nin her grup toplantısında Menderes'i ve uygulamalarını eleştiren milletvekilleri olmaya başlamıştı.

1959'da Ocak ayıda, Ulus Gazetesinde Yakup Kadri Karaosmanoğlu DP içinde yaşananları, DP'nin İç Tedirginlikleri adlı makalesinde, bir tarafta idealine ve prensiplerine sadık kalmış bir çoğunluk, diğer tarafta ise tüm bunlardan ayrılmış, iktidarda kalmaktan başka bir şey düşünmeyen bir topluluk arasında sinsi bir mücadele olduğunu ifade ederek, yorumlamıştı (Ulus, 5 Ocak 1959).

DP Erzurum Milletvekili Rıfkı Salim Burçak anılarında, partinin ılımlı kanadı ile Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nın da içlerinde bulunduğu sert tedbirler ve uygulamalar yanlısı grubun arasındaki fikir ayrılığının 27 Mayıs İhtilaline kadar devam ettiğini belirtmiştir. Ilımlı kanadın, alınan sert tedbir ve uygulamaların DP'ye ve rejime ciddi zarar vereceği endişesi taşıdığını, çok büyük bir güç ve dinamizmle iktidara gelen partinin bunu devam ettirebilmesi için demokratik ve hür düzene bağlı kalması gerektiğine inandığını ifade etmiştir (Burçak, 1998: 594-595).

3.4. İktidar Ordu İlişkileri ve Menderes İktidarının Son Günleri

1957 seçimlerinden sonra gerilimi hiç düşmeyen siyasi ortama, ordunun hükümete karşı komplo kurduğu ve birçok subayın tutuklandığı haberleri de eklenince hükümet bir açıklama yapma gereği duymuş ve dokuz subayın tutuklandığını bildirmişti. Tutuklananlardan biri emekli olmak üzere üçü albay, biri yarbay, dördü binbaşı ve biri de yüzbaşıydı (Burçak, 1998: 530). Askeri mahkemede yapılan yargılamalar neticesinde Kasım 1958'de dava beraatle sonuçlanmış buna karşın dokuz subay ile ilgili ihbarı yapan subay Samet Kuşçu yanlış ihbardan dolayı iki yıl hapis ve ordudan atılma ceza almıştı (Milliyet, 26 Kasım 1958).

Dokuz subay olayının ardından kışlasına çekilmiş olan ordu içindeki hareketlenmeler, 3 Mayıs 1960'da Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e bir mektup göndermesiyle tekrar başlamıştı. Cemal Gürsel, Kara Kuvvetleri Komutanlığına getirildiğinde orduda dengeli, ölçülü ve uysal davranışları ile ön plandaydı. Ancak Kayseri Olayları sırasında İnönü'ye karşı yeterince sert tedbirler almadığı ve istifa eden subaylara karşı olan koruyucu tavrı neden ile hükümetin tepkisini çekmişti. Emeklilik zamanı yaklaşmış olan Gürsel izin istemiş ancak izin talebi kabul edilmemişti. 3 Mayıs'ta ise Gürsel'in izine ayrılması kararı alınmıştı. İzine çıkacağı gün yazdığı mektupta, Cumhurbaşkanın istifasının, hükümetin değişmesi gerektiğinin, anti demokratik kanunların süratle kaldırılmasının öneminden söz etmiş bunun ülke için, hükümet için hatta partinin kurtulması için tek çıkar yol olduğunu belirtmişti (Aydemir, 1968: 433-437).

5 Mayıs'ta ise Ankara'da 555K (5. Ayın, 5. Günü, saat 5'te, Kızılay'da) parolası ile fısıltı gazetesi yoluyla yayılan bir gösteri yapılmıştı. Gösteri, bu tarihe kadar DP aleyhine yapılmış olan protestolara bir karşılık olarak DP idarecileri tarafından organize edilmişti. Yapılan plana göre Bayar ve Menderes de tesadüfen orada olacaktı, ancak gösteri planlandığı gibi devam etmemiş, DP aleyhine ve Menderes'e istifa seslerinin yükseldiği bir protesto hareketine dönüşmüştü. Hatta Menderes de kalabalığın içinde kalmış, İçişleri Bakanının arabasına güçlükle bindirilerek olay yerinden uzaklaştırılmıştı. Gösteri Celal Bayar'ın, İçişleri Bakanı Namık Gedik'e polise ateş emri verdirmesi ve polisin de cop ve dipçiklerle kalabalığı dağıtması ile son bulmuştu (Giritlioğlu, 1965: 131-133).

11 Mayıs 1960 tarihli grup toplantısında, Başbakan ve İçişleri Bakanı 28 ve 29 Nisan'da İstanbul ve Ankara'da hükümet aleyhine yapılan ve sıkıyönetim ilan edilmesi ile sonuçlanan gösteriler hakkında bilgi vermişler, ancak 5 Mayıs'ta saat 5 de Kızılay'da yapılan ve 555K olarak isimlendirilen gösterinden söz etmemişlerdi. Kızılay'da büyük bir kalabalığın şahitliğinde gerçekleşmiş bu olayın grupta konuşulmamasının nedeni ise olayın vahametini gruba yansıtmama düşüncesi olmuştu (Burçak, 1998: 716).

11 Mayıs'ta Meclis, hiçbir gerekçe gösterilmeden 23 Mayıs'a kadar tatil edilmişti (TBMMTD, Dönem: XI, Cilt: 13, 11 Mayıs 1960: 467) . İki gün sonra da Menderes son olaylardan iyice bunalmış bir halde Ege seyahatine çıkmıştı.

14 Mayıs'ta vapurla İstanbul'dan hareket etmiş o günün gecesi Çanakkale'ye gelmişti. Çanakkale'de binlerce DP'li sandallara binerek Menderes'e olan sevgi ve bağlılıklarını göstermek için toplanmıştı. Ertesi gün İzmir'de gene benzer bir olay yaşanmış, DP taraftarı tüm Egeliler İzmir'e gelmiş neredeyse 200.000ni bulan bir kalabalık Menderes'i coşkun tezahüratlarla karşılamıştı (Özdağ, 1997: 169).

Çanakkale ve Ege'de yaşanan bu olaylar, Menderes için büyük bir yanılsamaya neden olmuştu. Çünkü mevcut siyasi ortam, Ankara ve İstanbul'da yapılan gösteriler ve şiddetli tepkiler Menderes'in istifa etmesi için mevcut şartları açıkça ortaya koyarken, gezi sırasında gördüğü ilgi Menderes'i direnmeye sevk etmiş ve hazin sonunu hazırlamıştı (Eroğul, 2003: 248).

20 Mayıs'ta Ege seyahatini tamamlayarak Ankara'ya dönen Menderes, 21 Mayıs günü çok önemli bir uyarı daha almıştı. O güne kadar öğrenci gösterilerinin tümü sivil öğrenciler tarafından yapılmıştı. Ancak 21 Mayıs'ta nizami bir şekilde okulundan çıkan Harbiyeli öğrenciler bir yürüyüş yapmış, orduevi önüne kadar gelmiş, Atatürk heykelinin etrafında marş söyleyip okullarına geri dönmüştü. Halktan da gösteriye katılanlar olmuş, sıkıyönetim komutanları da olaylara müdahale etmemişti. Polis gösteriyi cop ve göz yaşartıcı bombalarla dağıtmıştı. Bu yürüyüşün anlamı büyüktü, ordu da açıkça göstericilerin tarafına geçmişti (Burçak, 1998: 735).

Menderes, konu ile ilgili Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'dan bilgi aldıktan sonra, ağır bir tepki vermenin doğru olmayacağını, konunun komutanlar tarafından araştırılarak, öğrencileri bu gösteriye teşvik edenlerin cezalandırılması gerektiğini söylemişti (Burçak, 1998: 697).

Yürüyüşün ertesi günü, Sıtkı Yırcalı, Rıfkı Salim Burçak, Kamil Gündeş ve Mustafa Zeren bir önerge vererek DP Genel İdare kurulunun toplanmasını sağlamışlardı. Genel Kurul'un Çankaya Köşkünde Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanmasına karar verilmişti. Menderes'ten önce söz alan Rıfkı Salim Burçak Harbiye yürüyüşün çok ciddi olduğunu, havayı yumuşatmak için tedbir alınmasının gerekli olduğunu ifade etmişti. Menderes ise, demokrasi ile idare edilen ülkelerde bu tip gösterilerin yapılmasının normal olduğunu, Harbiyeli öğrencilerin bir takım siviller tarafından tahrik edildiğini söyleyerek olayın önemini azaltmaya çalışmıştı (Burçak, 1998: 736-737).

25 Mayıs tarihli grup toplantısında Menderes, Ege seyahati sırasında halkın coşkusundan söz etmiş ve en büyük güç kaynaklarının millet olduğunu ifade etmişti. CHP'nin halkı tahrik ettiğini ve kötü niyetli davrandığını söylemişti. Menderes'in konuşmasına müdahale eden milletvekillerinden bazıları muhalefetin, DP'ye yönelik önergelerinin meclis gündemine alınmadığından dolayı bu durumun muhalefet tarafında yıkıcı bir propaganda malzemesi olduğunu belirtmişti. Grup toplantısında gittikçe gerginleşen havada Menderes'ten başka hiçbir milletvekilin konuşmasına izin verilmeyince, toplantı sıra kapaklarına vurulan ve her kafadan bir ses çıkan gürültülü bir protestoya dönmüştü. Bu toplantı, hem son grup toplantısı hem de DP grubu ile Menderes arasındaki bağların kopma noktası olmuştu (Burçak, 1998: 746-748).

Olaylı geçen grup toplantısının yapıldığı günün akşamı, 25 Mayıs'ta Menderes Eskişehir'e gitmişti. Havaalanında kendisini karşılamaya gelen hava subayları, tam Menderes yanlarına geldiği sırada geriye dön emri ile Menderes'e sırtlarını dönmüştü. Bu hareket üzerine ne yapacağını bilemeyen Menderes ve heyeti acele ile arabalarına binerek şehir merkezine ulaşmıştı (Erer, ty: 10). Menderes, şehir merkezinde toplanan büyük kalabalığa hitaben yaptığı konuşmada "*şayet, büyük Türk Milleti'nin olgunluğuna inanmakta isek iktidara gelmenin ve iktidardan gitmenin seçimden başka yolu olmadığını kabul etmemiz lazım gelir. Hâlbuki bugün manzara şudur, meşru siyasi mücadele terk edilerek, zorlama ile başarı elde edilmeye çalışılmaktadır. Sokak hareketleri ile milli irade iptal edilemez"*(Zafer, 26 Mayıs 1960) demişti. Tezahüratlarla ve alkışlarla sık sık kesilen konuşma sadece yedi dakika sürmüştü. Hoparlörün bozulduğu gerekçesi ile kürsüden inmiş sonradan da aslında kablonun kesilmiş olduğu anlaşılmıştı. Konuşmasına devam edemediği için hükümet konağına gitmişti (Demir, 2011: 221; Eroğul, 2003: 250).

Hükümet konağında kendisine yapılan coşkulu tezahürat nedeniyle balkona çıkıp, halka teşekkür etmişti. Hatta kalabalığın dağılmaması nedeniyle, kendisi için şeker fabrikasında verilen yemeğe de geç kalmıştı (Zafer, 26 Mayıs 1960).

26 Mayıs'ta Eskişehir'de temel atma törenleriyle akşam kendisi için gene şeker fabrikasında düzenlenen, Eskişehir'de ki partililerin çoğunlukta olduğu yemeğe katılmıştı. 27 Mayıs sabah erken saatlerinde ise ihtilalin başladığı haberini almıştı. Beraberindeki heyet ile Eskişehir'den Kütahya'ya geçmiş, burada hükümet

konağından civar illerdeki durumu öğrenmek amacı ile telefon görüşmeleri yapmıştı. Ardından, Hava Garnizonuna gitmiş ve Menderes'ten kısa bir süre sonra garnizona inen uçaktaki görevli subaylar, Silahlı Kuvvetlerin hükümet idaresini ele aldığını ve kendisini güvenli bir şekilde Eskişehir'e götürmekle görevlendirildiklerini söylemişti (Burçak, 1998: 756-757). Menderes için 10 yıllık iktidar serüveni trajik bir şekilde son bulmuş, demokrasi adına verilen tüm çabalar ve sarf edilen sözler hiçbir anlam taşımayan girişimler olarak kalmıştı.

3.5. Bölüm Değerlendirmesi

1957 yılı seçimleri DP iktidarı için dönüm noktası olma özelliği taşıyordu. 1950 yılında iktidara geldiğinden beri ilk kez muhalefet, DP'den fazla oy alarak güçlenmiş ve bu güçle eleştirilerini de olabildiğince sertleştirmişti.

DP iktidarının son dönemindeki uygulamaları muhalefetin, basının, halkın ve hatta DP Grubu'nun da tepkisini çekmiş, eleştirilerine neden olmuştur. Çıkarılan kanunlar ve baskı uygulamalarına verilen tepkiler meclis dışına taşmış, siyasetten uzak tutulmaya çalışılan ordu da tepkisini açıkça göstermiştir. Meclis İç Tüzüğü değiştirilerek, seçimlerde iktidardan fazla oy oranına sahip olan muhalefet yok sayılmaya çalışılmıştı. TBMM sık sık tatil edilerek, iktidarın tüm baskılarına rağmen görevini yapmaya çalışan muhalefet meclisten uzak tutulmuş ve muhalefetin eleştiri ve kendini ifade ettiği alanlar kısıtlanmaya çalışılmıştı.

Basın kanununda yapılan değişikliklerle, basın üzerindeki baskı son noktasına ulaşmış, birçok gazeteci ceza almış ve gazeteler kapatılarak, basın hürriyeti tek parti dönemini aratacak duruma gelmişti. Muhalefette olduğu süre içinde basının demokratik bir ortamda çalışması gerektiğini ve basın özgürlüğünü savunan DP'nin, iktidarda olduğu yıllar içindeki uygulamalarıyla basın kontrol altına alarak, bu konudaki beklentileri boşa çıkardığını söyleyebiliriz.

Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ise ülkedeki gerilimi artıran en son ve en etkili uygulama olmuştur. Tüm bunlara ekonomideki kötü gidiş de eklenince, uzun yıllar ve çabalar harcanarak oluşturulmaya çalışılan demokrasi, demokrasi söylemleriyle iktidara gelmiş olan DP'nin anti-demokratik uygulamaları ile zarar görmüş, 27 Mayıs 1960'da yapılan askeri darbe ile Türk siyasi hayatında bir dönem kapanmıştır.

SONUÇ

Demokrasi toplumların yapılarına göre farklılıklar gösterse de temelinde kişi hak ve özgürlüklerinin olduğu bir yönetim anlayışıdır. Hiçbir ülke tek bir günde demokratik idarelere sahip olmamış, demokrasi farklı ulusları dalga dalga etkileyen olaylar sonucunda uzun yıllar içinde oluşmuştur.

Türkiye'de de demokratikleşme çabaları tek bir günde ve tek bir kişinin iradesi ile olmamıştır. 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nda tek egemen olan padişahın durumu ve yönetim anlayışı 19. yüzyılın ortalarından itibaren Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı özgürlük ve ulusçuluk akımlarıyla değişmeye başlamıştır. Tanzimat'la başlayan bu değişimlerin sonucunda I. ve II. Meşrutiyet'in ilan edilmiş, parlamento kurulmuş ve yönetim meşruti monarşiye dönüşmüştür.

Milli Mücadele Dönemi'nin olağanüstü koşullarında dahi Atatürk'ün millet iradesini her şeyin üstünde tutan yaklaşımı yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinin demokrasi üzerinde olacağının işaretiydi. Cumhuriyet'in ilanından sonra çok partili demokratik hayata geçiş için çok çaba harcandıysa da günün koşulları içinde bu amaca ulaşmak mümkün olmamıştı. Demokrasi için sadece ülkeyi yönetenlerin değil, ülke koşullarının ve halkın da buna hazır olması son derece önemlidir. Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra gerçekleştirilen devrimler, yüzlerce yıllık imparatorluğun ardında bıraktığı alışkanlık, anlayış ve bilinç düzeyini hemen değiştirmemiştir. Bundan dolayıdır ki; çok partili hayata geçiş denemeleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1945 yılına gelindiğinde ise dünya siyasetinde yaşanan büyük ve önemli olaylar Türkiye'yi de etkilemiş, aynı zamanda ülke şartları da demokrasi için uygun hale gelmiş, uluslararası politikada Batılı Devletlerin yanında yer alan Türkiye için demokrasi kaçınılmaz hale gelmişti.

7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyet'i tarihinde tek partili dönemi kapatmış, çok partili dönemin başlangıcı olmuştur. Muhalefette olduğu dört yıl boyunca özgürlük ve demokrasinin sözcülüğünü yapmıştır. CHP ve iktidarının sosyal, ekonomik ve siyasi politikalarını demokrasi bağlamında eleştiri konusu yapmıştır. Demokrasi ile bağdaşmayan uygulamaların, en başta da seçim sisteminin değişmesi için mücadele etmiştir. Cumhurbaşkanını demokratik yaşamın

gereği olarak tarafsız ve partiler üstü bir konuma çekmeye çalışmıştır. 12 Temmuz Beyannamesi bu çabalarının sonucu olarak dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yayınlanmıştır.

Türkiye'nin tek dereceli ve tam olarak demokratik sayılan bu ilk seçimleri sonucunda DP %52lik oy almasına rağmen mecliste 415 sandalyenin sahibi olmuştur. CHP iktidarının kendisi için yaptığı çoğunluk sistemini esas alan yeni seçim yasası DP'nin işine yaramış ve onu mutlak bir iktidar haline getirmiştir. Böylece Cumhuriyet'i kuran, devrimleri gerçekleştiren, İkinci Dünya Savaşı'na Türkiye'yi sokmamayı başaran, 27 yıl aralıksız ülke idaresini elinde tutan Cumhuriyet Halk Partisi 1950 yılında serbest, özgür ve demokratik bir seçimle idareyi Demokrat Parti'ye devretmiştir. Türkiye bu demokrasi sınavını başarı ile vermiş ve dünyada örneği olmayan bir şekilde tek partili yönetim özgür seçimler sonucunda zorlama veya demokrasi dışı yöntemler kullanmadan iktidarını seçimi kazanan partiye devretmiştir. Bu noktada tek partili rejim demokratik bir yapının oluşması için ön koşulların ve ortamın oluşmasını sağlamıştır denilebilir.

Ülke idaresini üç dönem arka arkaya kazandığı seçimlerle elinde tutan Demokrat Parti ise seçim sisteminin sağladığı avantaj sayesinde aldığı oy oranından çok daha fazla milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Bu durum iktidarın mutlak biçimde DP'ye geçmesini sağladığı gibi iktidarının da yerleşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte DP iktidarının son yıllarında daha baskıcı bir tutum izlemesini de etkilemiştir. Bu da Türkiye'de yeniden demokratik ortamın sorgulandığı ve siyasal ortamın gerginleştiği, özgürlüklerin kısıtlandığı bir sürece yol açmıştır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle iktidarı kaybetmiş olsa da, DP iktidarda olduğu on yıl boyunca Türkiye'de birçok değişime neden olmuş ve Türk siyaset tarihindeki yerini uygulamaya koyduğu politikaları ile her zaman tartışılacak ve güncelliğini koruyacak şekilde almıştır.

İktidarının ilk zamanlarında, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ekonomik olarak ciddi sıkıntı çeken halkı rahatlatmak için bir takım tedbirler almıştı. Şeker ve petrol fiyatlarının ucuzlatılması, yabancı sermayeyi teşvik kanunun çıkarılması ve yeni iş sahalarının açılması halkın iktidara karşı memnuniyetini artırmıştı. Marshall yardımından Ziraat Bankası'na çiftçiye verilmek üzere fon ayrılması, çiftçilerin banka borçlarının ertelenmesi, ücretli hafta sonu tatilinin kabulü ve memurların maaş

kanununda yapılan değişiklikle fazladan üç maaş almalarının sağlanması ekonomik sıkıntılarla mücadeleden yorulmuş olan halka ciddi ölçüde nefes aldırmıştı. Ekonomik alandaki uygulamalarıyla halkın güvenini kazanan Demokrat Parti, demokrasi konusunda ise muhalefete aynı güven duygusunu vermemişti.

Muhalefette olduğu süre içinde basın özgürlüğü konusunda iktidarı sürekli eleştirmesine ve 1950 yılında basının desteğini arkasına alarak iktidara gelmiş olmasına rağmen, basın özgürlüğü konusunda ilk beklentileri boşa çıkartmıştı. Her ne kadar, 15 Temmuz 1950'de çıkarılan kanunla, gazete çıkartmak için izin alma zorunluluğu kaldırılmış, gazete sahiplerinin yayınlanan yazılardan dolayı yargılanmaları engellenmiş ve gazetecilerin sosyal hakları için düzenlemeler yapılmış olsa da, bununla beraber basının iktidar ile ilgili eleştirileri konusunda, basın özgürlüğü ile bağdaşmayan yeni kısıtlamalar getirilmiştir. Önce basına verilen ilanları, ardından da çıkacak haberleri kontrol altına almak için yasalar çıkarılmıştı. Demokrasinin temel esaslarından biri olan basın özgürlüğü Demokrat Parti iktidarının ilk döneminde büyük ölçüde hükümet kontrolü altına sokulmuştur.

İktidardaki DP, muhalefet dönemi boyunca sıklıkla eleştiri konusu ettiği CHP iktidarının uygulamalarını aratmayacak ve demokrasi ile pek de bağdaşmayacak biçimde muhalefet partileri ile ilgili bir takım uygulamalar yapmıştır. 1954 seçimlerine yaklaşırken Millet Partisi'nin kapatılması, Cumhuriyet Halk Partisi'nin malvarlığına el konulması, muhalefetin yayın organı olan Ulus Gazetesi'nin susturulması, Halkevlerinin kapatılması DP iktidarının ilk dönemleri için örnek olarak gösterilebilecek anti demokratik nitelikli sayılabilecek uygulamalarıdır.

Dinin yeniden toplumsal yaşamın içine sokulması siyasette bir araç olarak kullanılması Demokrat Parti'nin 10 yıllık iktidarı boyunca sık rastlanılan bir durum olmuştur. İktidarı devraldıktan sonra ilk yasa olarak Arapça ezan yasağını kaldırarak bu konudaki yaklaşımlarının ilk işaretini vermiştir. Ayrıca Demokrat Parti, Atatürk Devrimlerini tutan ve tutmayanlar olarak ayırarak, tutmayanlar olarak nitelediklerinden vazgeçme eğilimini kamuoyuna duyurmuştur. Bu dönemde ilkokullardaki din eğitimini neredeyse zorunlu hale getirmelerinin yanı sıra İmam-Hatip okullarının açılması sağlamıştır. DP iktidarının ilk yıllarındaki dini politikalarından güç alan aşırı dinci gruplar, Atatürk heykellerine saldırmaya başlamışlardı. Millet Partisi dini siyasete alet ettiği gerekçesi ile kapatılmış olmasına

rağmen, Demokrat Parti muhafazakâr seçmenin beklentilerini karşılamak için çaba harcıyordu. DP iktidarının bu uygulamaları kamuoyunda irtica tartışmalarına yol açmıştır. Bu tepkiler karşısında önlem almayı gerekli gören Menderes Hükümeti, Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarmıştır. Ancak Millet Partisi'ni kapatma kararı alarak, Atatürk'e saldırılara ve irtica faaliyetlerine neden olarak bu partiyi gösterme gayreti içine girmiştir. İktidarın bu uygulamaları ile Laiklik ilkesini yeniden tanımlama çabası içine girdiği söylenebilir. Artık DP yeni bir laiklik anlayışı benimsemiş gibi görünmektedir.

İlk dört yıllık dönemde ekonomide yaşanan parlak süreç ve ekonomik refahtaki artış, 1954 seçimleri öncesi Demokrat Parti iktidarının elini güçlendirmişti. Bu ortamda yapılan 1954 seçimleri sonucunda oylarını %5 artırarak , %57 oy oranıyla 31 CHP milletvekiline karşılık, 502 milletvekilliği kazanarak, bu kez ezici bir çoğunlukla meclisteki sandalye sayısını ele geçirmiştir. İlk iktidar döneminden sonra, muhalefetin çok sert ve amansız eleştirilerine rağmen oylarını artırması ilk seçimlerin tesadüfen kazanılmadığını, milletin DP iktidarını tescillediğinin açık kanıtı sayıldı. Öyle ki, kendisine yeniden muhalefet görevi verilen CHP'nin ağır topları bile seçim sonuçlarından dolayı büyük şaşkınlık yaşadılar. Aslında aynı oranda olmasa bile seçimlerdeki başarı DP'liler için de biraz şaşırtıcı olmuştu. Ancak bu şaşkınlık, muhalefetin küçümsenmesine ve muhatap bile kabul edilmemesine sebebiyet verecek derecede olumsuz sonuçlara yol açmıştı.

DP Genel Başkanı Adnan Menderes'in hükümeti yeniden kurmasının ardından, Demokrat Parti'nin bu kez sahip olduğu güce aşırı güvenmesi ve muhalefete yönelik baskılarını artırması, özellikle basındaki muhaliflerini yargıyı kullanarak önemli ölçüde denetime alması, ekonomik sorunların artması muhalefetin de eleştirilerini sertleştirmiştir. Bu dönemde giderek artan oranda anti demokratik nitelikli sayılabilecek birçok yasanın çıkarılması, tüm muhalifleri baskı ile sindirebilmek adına hırsa dönüşmüştü. Hatta bu durum Demokrat Parti içinden de tepki görmüş, basına yönelik anti demokratik uygulamalar nedeni ile bir grup milletvekili partiden istifa etmiş ve Hürriyet Partisi'ni kurmuştu. Basın konusunda yapılan yeni değişikliklerle basın özgürlüğü tamamen sınırlandırılmış, gazeteciler için yaptıkları eleştiriler ve muhalif haberlerden dolayı yeni cezalar uygulamaya konmuştu.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile nerede olursa olsun protesto gösterileri veya tezahürat amacıyla toplanılması yasaklanmıştı. Gene aynı dönemde sendikaların oluşum tarzının kanuna aykırı olduğu gerekçesi ile işçi sendikaları kapatılmıştı. Yargı ve üniversiteye yönelik uygulamaları ile de demokrasinin bağımsız ve özgür olması gereken en önemli iki kurumunu iktidarın verdiği güçle baskı altına almıştı.

Geçen süre içinde iktidar muhalefet ilişkileri iyice gerilmiş, ülkedeki siyasi tansiyon yükselmişti. Muhalefetin artan tepkileri ve eleştirileri özellikle CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün sert eleştirileri ve seçim gezileri sırasında ilgiyle karşılanması ve onun iktidarı hedef alan çok sert sözleri iktidardaki DP'yi daha sert politikalar izlemeye sevk etmiştir. Muhalefetin, DP'nin baskı politikalarına karşı birleşme çabaları, temsil hakkını kısıtlayıcı ve özgürlükleri zedeleyici önlemler almaya yöneltmiştir.

1957 yılı seçimleri öncesi, seçim kanununda yapılan değişiklikle partiler tüm seçim çevrelerinden tam aday listesi yapmaya mecbur tutulmuş ve altı ay önce bir partiden istifa eden, partilinin başka bir partiden aday olması engellenmişti. Seçimler öncesinde muhalefetin işbirliği yapması engellenmiş ve iktidarın verdiği güç siyasal çıkarları ve iktidarı korumak için bir araç haline gelmişti.

Anti demokratik düzenlemelere tepki veren muhalefetin ise mecliste azınlık olmasından dolayı hiçbir yaptırım gücü ve etkisi kalmamıştı. Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı demokrasi mücadelesi ile iktidara gelen Demokrat Parti, demokratik ilkelerle bağdaşmayacak uygulamaları nedeniyle Cumhuriyet Halk Partisi ve diğer muhalefet partilerinin hedefi haline gelmişti. Hatta 1957 yılı seçimlerinde muhalefetin seçim propagandasının temelinde kötüye giden ekonomi olduğu kadar Demokrat Parti'nin, demokratik olmayan kanunları ve baskı uygulamaları yer almıştı.

1957 yılında, Demokrat Parti iktidarını korumuş olsa da, seçim sonuçları 1950 ve 1954 seçimlerinden çok farklı olmuştur. Demokrat Parti %47 oy almış, muhalefet ise toplamda %53'lük oy oranına sahip olmuştu. Bu oy oranına rağmen DP seçim sisteminin çoğunluk esasına dayalı olması nedeniyle, CHP'nin 178 milletvekiline karşılık, 424 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Muhalefetin oy oranı

ve muhalefete oy verenlerin sayısal olarak, DP'den daha fazla olmasına rağmen milletvekili sayısı olarak hala DP mecliste tek hakim konumundaydı. Ama milletvekili sayısı olarak çoğunlukta olsalar da son seçimlere oranla DP 10 puanlık bir oy kaybına uğramıştı. Muhalefet sayısal olmasa bile temsil yetkisi olarak artık azınlıkta değildi ve meclis Demokrat Parti için her istediğini meşrulaştırabileceği bir alan ve araç olmaktan çıkmıştı.

Muhalefetin sesi daha yüksek, eleştirileri daha sertti. Bu durum Demokrat Parti'nin muhalefeti kontrol altına almak için yeni düzenlemeler yapmasına neden olmuştu. Meclis iç tüzüğünde yapılan bir değişiklikle muhalefetin hakları sınırlandırılmıştı. Sözlü sorular sadece cuma günü verilebilecek ve en fazla bir saat süreyle tartışılabilecekti. Ayrıca milletvekili dokunulmazlığının da kaldırılması kolaylaştırılmış ve her türlü suçlama buna sebep kabul edilmişti. En önemlisi de siyasi partilerin mecliste grup kurabilmeleri için üye tam sayısının %5'i oranında milletvekiline sahip olmaları zorunluluğu getirilmişti. Bu da 4'er milletvekili ile temsil edilen Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi'nin meclisteki temsil hakkının ortadan kalması anlamına geliyordu. Bu uygulama ile demokrasinin temel ilkelerinden olan temsil prensibi rafa kaldırılmıştı.

Özellikle son iktidar döneminde Demokrat Parti politikalarında daha sertleşmiş, özgürlükleri ve demokratik yapıyı hiçe sayan uygulamalara girişmişti. Son seçim sonuçlarından güç alan muhalefet DP'yi uygulamalarından ve politikalarından dolayı giderek daha sertçe eleştirirken, Demokrat Parti iktidarı da muhalefeti susturmak, basını kontrol altına almak, yargı ve üniversiteler üzerinde baskı kurmak için her yolu deniyor, her kanunu çıkarıyor ve tüm bunları ülkede huzur ve güveni korumak için yaptığını savunuyordu.

Anti demokratik kanunlar ve baskı uygulamaları ciddi tepkilere neden olurken, bunlara bir de kötüye giden ekonominin yarattığı sıkıntılar eklenmişti. Ülkede her gün bir öncekine göre daha gergin ve daha zor geçmeye başlamıştı. Üniversiteler karışmış, Demokrat Parti'nin meclisi sık sık tatil etmesi nedeniyle muhalefet meydanlara çıkmıştı. Halk birbirine düşman iki kutba bölünmüş, iktidarla muhalefet arasındaki kavga halkın içine kadar inmişti. Ülkeyi adım adım darbeye götüren yoldaki taşlar, hızla döşenmeye devam ediyordu. Olağanüstü yetkilerle donatılmış Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıyla muhalefet partilerini kapatma

yetkisinin tanınması bu noktada bardağı taşıran son damlalardan biri olmuştur. Bu komisyon ceza kanunları, basın kanunları ve askeri kanunlar konusunda sivil ve askeri hakimlere tanınan tüm haklara sahipti ve komisyonun kararlarına itiraz dahi söz konusu değildi. DP iktidarı kurduğu Vatan Cephesi aracılığıyla başta memurlar olmak üzere, halkı bu cepheye katılmak için teşvik ediyordu. Bu tutumu muhalefetin de tepkilerini sertleştirmesinde etkili oluyordu.

Ülkede bu gergin ve bölünmüş ortama Başbakan Menderes ve muhalefet liderleri de kulaklarını tıkamışlardır. Özellikle kendisini halkın tek meşru temsilcisi olarak gören Başbakan Menderes ne muhalefetin ne basının ne de kendi partisi içindeki bazı muhaliflerin eleştirilerini dikkate almaktan kaçınmıştır. Muhalefet lideri İsmet İnönü'ye yapılan saldırılar bile önlem almasına neden olmamıştır. İktidar ve muhalefet arasında amansız bir mücadele yaşanıyordu. Ülkede her yerde kavga ve bölünmüşlük hakimdi. Huzursuzluk ve çatışma meclisten sokaklara kadar yayılmıştı. Ordu iktidara olan tepkisini açıkça gösterir olmuş ve halk tarafından da desteklenmişti.

Demokrat Parti iktidarı için yolun sonu 27 Mayıs sabahı ordunun yönetime el koymasıyla gelmiştir. Askeri darbe ile 15 yıllık demokratik yaşam kesintiye uğrayarak, yönetimi askerler geçici olarak ele aldıklarını iddia etmişlerdi. Seçimle işbaşına gelen Demokrat Parti iktidarı askerler tarafından zorla sonlandırılmıştır. Askerler darbeye gerekçe olarak iktidar partisinin demokratik ortamı yok etmesini ve halkın kutuplaşmasını göstermişlerdir. Türkiye için bir devir kapanmıştı.

1946 yılında gerek kurulmadan önce gerekse kurulduktan sonra her fırsatta amacının demokrasiyi kurarak özgürlüklerin önündeki her türlü engeli ve baskıyı kaldırmak olduğunu vurgulayan Demokrat Parti, 1950'de iktidara geldikten sonra özellikle 1954 seçimlerindeki başarısından sonra giderek artan biçimde sert ve özgürlükleri kısıtlayıcı ve muhalefeti etkisizleştirmeyi amaçlayan uygulamalara girmişti. Öyle ki bu tutumunun muhalefet partilerini kapatma sürecine kadar gitmesi demokrasiyi yok etme, demokratik ortamı sonlandırma olarak değerlendirilmiştir. Yani bir zamanlar tek partinin totaliter uygulamalarına karşı durup "*yeter söz milletin*" diyen ve bu nedenle geniş kesimin desteği ile iktidara taşınan DP, iktidar olduktan sonra aynı amaç ve kararlılık içinde olmamış ve iktidarda kalabilmenin yolunu bir zamanlar çok eleştirdiği totaliter önlemlerde görmüştür. Bu da

Türkiye'nin demokratik hayatında kalıcı etkiler bırakacak olan darbe sürecine gerekçe olarak görülmüştür.

Demokrat Parti'nin demokratik uygulamaları ve demokrasiye bakışı bu noktada iki ayrı dönemde ele alınması gerekmektedir. Esasen bu sadece DP için değil, günümüze kadar ki tüm siyasi partiler için de aynı sorunu ve tutumu gündeme getirmektedir. Muhalefette iken ve iktidara çıkana kadar demokrasi savunusu yapmak ve her türlü iktidar baskısına karşı çıkmak; iktidar oldukları zaman onu korumak adına gerekirse anti demokratik yasalara başvurmaktan geri kalmamak. Hatta bu yasaların demokrasiye uygun olduğu konusunda kamuoyunu iknaya çalışmak, siyasi yaşamımızda yaşanmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

Ağaoğulları, Mehmet Ali (1989). Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi, Ankara: V Yayınları.

Ahmad, Feroz (1994). Demokrasi Sürecinde Türkiye1945-1980 (Çev: Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayınları.

Ahmad, Feroz, Bedia Turgay Ahmad (1976). Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Akandere, Osman (1998). Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler, İstanbul: İz Yayınları.

Akın, İlhan F (1962). Devlet Doktirinleri, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Akın, Rıdvan (2012). Türk Siyasal Tarihi 1908-2000**,** İstanbul: On İki Levha Yayınları.

Akşin, Sina (2010). İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cilt I, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Albayrak, Mustafa (2004). Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Ankara: Phoenix Yayınevi.

Altaş, Sedat (2011). Demokrat Parti'nin İktidar Mücadelesi Çarıklı Demokrasi, İstanbul: İkinci Adam Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (2007). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), İstanbul: Alkım Yayınları.

Ateş, Toktamış (1994). Demokrasi, Ankara: ÜmitYayıncılık.

Ateş, Toktamış (1976). Demokrasi, Kavram, Tarihi Süreç ve İlkeler, İstanbul: Der Yayınları.

Avşar, B. Zakir, Vedat Demir (2005). Düzen ve Uygulamalarla Medyada Denetim, Ankara: PiramitYayınları.

Aydemir, Şevket Süreyya (1973). İhtilalin Mantığı, İstanbul: Remiz Kitapevi.

Aydemir, Şevket Süreyya (1968). İkinci Adam, III. Cilt, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Bayar, Celal (ty). "Başvekilim Adnan Menderes". Der. İsmet Bozdağ. İstanbul: Baha Matbaası.

Belen, Fahri (1960), Demokrasiden Diktatörlüğe, İstanbul: İstanbul Matbaası.

Bozdağ, İsmet (1992). Dünyada ve Türkiye'de Basın İstibdadı, İstanbul: EmreYayınları.

Burçak, Rıfkı Salim (1998). On Yılın Anıları 1950-1960, Ankara: Nurol Matbaacılık.

Cemal, Behçet (1955). Şeyh Sait İsyanı, İstanbul: Sel Yayınları.

Çam, Esat (1981). Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Çavdar, Tevfik (2008). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze, Ankara: İmge Yayınları.

Demir, Şerif (2011). Düello Menderes ve İnönü Demokrat Parti'den 27 Mayıs Darbesine Olaylar, İstanbul: Timaş Yayınları.

Demirel, Ahmet (2013). Tek Partinin İktidarı, Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946), İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirel, Tanel (2011). Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, İstanbul: Bilgi Yayınları.

Duverger, Maurice (1993). Siyasal Rejimler (Çev: TeomanTunçdoğan). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Duverger, Maurice (1986). Siyasi Partiler (Çev: Ergun Özbudun). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Erendil, Muzaffer (1990). Devlet'in Kavram ve Kapsamı, Ankara: Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları.

Erer, Tekin (ty). On Yılın Mücadelesi, İstanbul: Ticaret Postası Matbaası.

Ergenç, Özer (2012). Şehir, Toplum, Devlet, Osmanlı Tarihi Yazıları, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Eroğul, Cem (2003). Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İstanbul: İmge Yayınları.

Ersel Hasan, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay, (2002). Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960, Cilt II, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Eryılmaz, Bilal (1992). Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme, İstanbul: İşaret Yayınları.

Giritlioğlu, Fahir (1965). Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Gökkaya, Kürşat, Cemil Cahit Yeşilbursa (2008). Yeni ve Yakın Çağ Tarihi, Ankara:Siyasal Yayınevi.

Günal, Erdoğan (2009). Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni, İstanbul: Karakutu Yayınları.

Güngör, Süleyman (2004). Muhalefette Cumhuriyet Halk Partisi, Ankara: Alternatif Yayınları.

İnalcık, Halil (2014). Devleti Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Kabacalı, Alpay (2004). Bilinmeyen Yönleriyle Cumhuriyet Tarihi, İstanbul: Deniz Yayınları.

Kaçmazoğlu, H.Bayram (1988). Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, İstanbul: Birey Yayıncılık.

Karaca, Emin (2005). Nazım Hikmet ve Siyasal Yaşamı, İstanbul: Karakutu Yayınları.

Karpat, Kemal (2012). Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul: Timaş Yayınları.

Koçak, Cemil (2012). Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları 1945-1950 İktidar ve Demokratlar, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kongar, Emre (1997). Demokrasi ve Laiklik, İstanbul: Remzi Yayınları.

Kongar, Emre (1985) İmparatorluktan Günümüze, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı 2, İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları.

Köker, Levent (1992). Demokrasi Üzerine Yazılar, Ankara: İmgeYayınları.

Kuçuradi, İoanna (2001). "Laiklik ve İnsan Hakları". Şu Kitapta: Der. İbrahim Ö. Kaboğlu. Laiklik ve Demokrasi. Ankara: İmge Yayınları.

Kuyaksil, Ali (1994). Türkiye'de Yönetimi Yeniden Düzenleme Çalışmaları Çok Partili Dönem (1945-1963), İstanbul: Der Yayınevi.

Lacombe, Roger (1962). Demokrasi Buhranı (Çev: Suat Erginer). İstanbul: Anıl Yayınevi.

Mardin, Şerif (1991). Türk Modernleşmesi, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mayo, H.B. (1964). Demokratik Teoriye Giriş (Çev: Emre Kongar). Ankara:

Türk Siyasi İlimleri Yayınları.

Meyer, Thomas (1991). Demokratik Sosyalizm - Sosyal Demokrasi). Çev: Yonca Özkaya). yy: Sosyal Demokrasi Yayınları.

Özdağ, Ümit (1997). Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali, İstanbul: Boyut Yayınları.

Öztekin, Ali (2003). Siyaset Bilimine Giriş, Ankara: Siyasal Kitapevi,

Öztürk, Kazım (1999). Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950-1954, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.

Shaw, Stanford, Ezel Kural Shaw (1983). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt II. (Çev: Mehmet Harmancı). İstanbul: E Yayınları.

Sarıca, Murat (1981). 100 Soruda Fransız İhtilali, İstanbul: GerçekYayınevi.

Selçuk, Sami (1987). Temsili ve Katılımcı Demokrasinin Kökeni, İstanbul: Can Matbaası.

Şenel, Alaeddin (1968). EskiYunan'da Siyasal Düşünüş, Ankara: Sevinç Matbaası.

Sükan,Faruk (1991). Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları, TBMM 1950-1960,Ankara: Kültür Ofset Limited Yayınları.

Şenşekerci, Erkan (2000). Türk Devrimi'nde Celal Bayar (1918-1960), İstanbul: Alfa Yayınları.

Tanilli, Server (1993). Devlet ve Demokrasi, İstanbul: Cem Yayınevi.

Tanilli, Server (1989). Dünyayı Değiştiren On Yıl, Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799), İstanbul: Say Yayınları.

Tanilli, Server (2003). Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz?. İstanbul: AdamYayınları.

Tanilli, Server (1996). Uygarlık Tarihi, İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Tanör, Bülent (2002). Kurtuluş Kuruluş, İstanbul: Çağ Yayınları.

Tanör, Bülent (1996). Osmalı-Türk Anayasal Gelişmeleri, İstanbul: Afa Yayınları.

Toker, Metin (1991). Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları DP Yokuş Aşağı 1954-1957, Ankara: Bilgi Yayınları.

Toker, Metin (1990). DP'nin Altın Yılları 1950-1954, Ankara: Bilgi Yayınları.

Torun Çelik, Esma (2003). Sivas'tan Büyük Kongreye Cumhuriyet Halk Partisi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.

Torun Çelik, Esma (2006). Türkiye'de Kültürel Değişimler- İç ve Dış Etkenler- (1945-1960), Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.

Tunaya, Tarık Zafer (1984). Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Tunaya, Tarık Zafer (1952). Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952, İstanbul: Arba Yayınları.

Tunaya, Tarık Zafer (1989). Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Turan, Şerafettin (1995). Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye, İstanbul: Bilgi Yayınları.

Turan Şerafettin (1999). Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye 10 Kasım 1938- 14 Mayıs 1950, Ankara : Bilgi Yayınevi.

Turan, Şerafettin (1992). Türk Devrim Tarihi, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne, Ankara: Bilgi Yayınları.

Ünal, Oğuz (1994). Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu, Tek Parti Yönetiminden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Velidedeoğlu, HıfzıVeldet (1974). Türkiye'de Üç Devir, Birinci Cilt, İstanbul: Sinan Yayınları.

Yılmaz, Ensar (2008). Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları 1945-1950, İstanbul: Birey Yayıncılık.

Yücel, M. Serhan (2001). Demokrat Parti, İstanbul: Ülke Kitapları.

Zürcher, Erık Jan (1993). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi (Çev;Y.Saner Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.

2. Tezler

Yetim, Fahri (2006). Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1957 1960), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

3. Elektronik Kaynaklar

Akis Dergisi. http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/akis-dergisi /18.01.2015.

Bulunmaz, Barış (2012). "Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları". Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. Cilt 10. Sayı 37. Ocak 2012. 203-214. http://e-dergi.marmara.edu.tr/maruoneri/article/viewFile/1012000184/pdf_35/ 7 Ocak 2015.

Çakmak, Diren (2008). "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)". Akademik Bakış Dergisi. Cilt 2. Sayı 3. Kış 2008. 153-186. ataum.gazi.edu.tr/posts/download?id=46827/ 7.2.2015

Ertem, Barış (2013). "Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Tartışılması". Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 8. Number 5. Bahar 2013. 261-278. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/670881462_16Ertem%20Bar%C4%B1%C5%9F%20trh-261-278.pdf / 17.1.2015.

Güriz, Adnan (1998). Sosyal Demokrasi İdelojisi. Ankara: Ankara Üniverisitesi Yayınları. (Elektronik Kitap). http://auhf.ankara.edu.tr/auhf-yayinlari-arsivi/adnan-guriz/sosyal-demokrasi-ideolojisi/avrupada-sosyal-demokrasi / 18.4.2015.

http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11543/141/201400884c2.pdf?sequence=2&isAllowed=y / 19.03.2015.

http://library.fes.de/pdf-files/akademie/08138.pdf/ 10.3.2015.

http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf /29.5.2014.

http://iktisatsozlugu.com/nedir-2104-yedi-eylul-kararlari-#.VVXK4_ntmko / 15.3.2015.

http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=83&dil=1 / 30.04.2015.

http://www.hvkk.tsk.tr/TR/Biyografiler.aspx?ID=13 / 30.04.2015.

http://www.istanbul.gov.tr/?pid=68 / 14.05.2015.

http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm / 6.01.2015.

https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukumetler/hukumetler_cilt_2.pdf./ 29.04.2015.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=150/ 15.05.2014.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=154 /23.02.2015.

http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/27122013181309.pdf / 27.04.2015.

http://www.yargitaycb.gov.tr/Partiler/kimlik/dp.pdf:/ 02.04.2014

Kaştan, Yüksel (2006). "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler". Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 7. Sayı 1. Haziran 2010. 123-138. http://www.aku.edu.tr/AKU/DosyaYonetimi/SOSYALBILENS/dergi/VIII1/ykastas.pdf / 20.05.2014.

Kaya Emre, Ayşe Elif (2010). "Demokrat Parti Döneminde Basın – İktidar İlişkileri". İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. Sayı 39. 2010. 93-115. http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019004828/pdf / 8.1.2015.

Konan, Belkıs (2011). " Türk Kadının Siyasi Hakları Kazanma Süreci" Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. Cilt 60. Sayı 1. 2011. 157-174. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1584/17173.pdf / 12.10.2014.

Nal, Sabahattin (2005). "Demokrat Parti'nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. Cilt 60. Sayı 1. 2005. 137-169. http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/60/3/7_sabahattin.pdf / 20.1.2015.

Şahin, Mehmet Cem (2012). "Demokrat Parti Döneminde Din Siyaset ve Eğitim İlişkileri". Toplum Bilimleri Dergisi. Cilt 12. Sayı 6. Temmuz- Aralık 2012. 31-54. http://toplumbilimleridergisi.org/index.php/1/article/view/118/107 / 17.2.2015.

Uzun, Hakan (2013). "Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 Olağanüstü Kurultayı". Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi. Cilt 13. Sayı 26. Bahar 2013. 139-161. http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/ai/uploaded_files/file/dergi_26/06%20Hakan%20Uzun.pdf/ 23.12.2014.

T.C. Resmi Gazete, 31 Temmuz 1951, no.7872. http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7872.pdf / 08.05.2014.

Yeşilçayır, Neşe (ty). "Çok Partili Döneme Geçişte Türk Basını". Atatürk Araştırma Merkezi. 131-173. http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/05-nese-yesilcayir.pdf / 20.05.2014.

Yetkin, Barış. "1945-1950 Arası Demokratikleşme Sürecinde Basın". http://www.academia.edu/11254374/1945-1950_ARASI_DEMOKRAT%C4%B0KLE%C5%9EME_S%C3%9CREC%C4%B0NDE_BASIN / 27.04.2015.

Yılmaz, Ensar (2010). " 1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasi Sonuçları". ISSN:1306-3111 e-Journal of New World Sciences Academy. Volume 5. Number 4. Ekim 2010. 541-551. http://www.newwsa.com/download/gecici_makale_dosyalari/NWSA-2961-4-3.pdf / 15.2.2015.

4. Belgeler

Demokrat Parti Meclis Grup Müzakere Zabıtları.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

5. Gazeteler

Akşam Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

İstanbul Express Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Son Havadis

Ulus Gazetesi

Vatan Gazetesi

Yeni Ulus Gazetesi

Zafer Gazetesi

ÖZGEÇMİŞ

Şebnem Oğuz Uzuner, 1976 yılında Edirne'de dünyaya geldi. Lefkoşa Türk Lisesini bitirdikten sonra, Bilkent Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden 2000 yılında mezun oldu. 2012 yılında Kocaeli Üniversitesi, Tarih Bölümünde yüksek lisansa kabul edildi.